

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİ TÜRK EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

MEHMET AKİF ERSOY VE TEVFİK FİKRET'İN
ŞİİRLERİNDEKİ TEMA KARŞILAŞTIRMASI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN
Prof.Dr. Tarık ÖZCAN

HAZIRLAYAN
Ahmet UNSU

ELAZIĞ-2018

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİ TÜRK EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

MEHMET ÂKİF ERSOY VE TEVFİK FİKRET'İN ŞİİRLERİNDEKİ TEMA
KARŞILAŞTIRMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Tarık ÖZCAN

HAZIRLAYAN
Ahmet UNSU

Jürimiz, ... / / tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Mehmet Âkif Ersoy Ve Tevfik Fikret'in Şiirlerindeki Tema Karşılaştırması****Ahmet UNSU****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı****Elazığ-2018 Sayfa: X+201**

Türkiye’de yaşanan Batılılaşma süreci Tanzimat öncesi döneme dayanmaktadır. Meşrutiyet Dönemi’nden itibaren toplum hayatında kendini hissettirmeye başlayan bu kavram, Cumhuriyet Dönemi’nde resmen programa girmiştir. Tanzimat’tan önce başlayıp Cumhuriyet’e kadar süren ve günümüzde de hâlâ devam etmekte olan Batılılaşma, Türk toplumu için bir değişim sorunudur. Batılılaşma sürecinde özellikle Osmanlı’nın son dönemlerinde “yeni aydın tipi” topluma sunulmuştur.

Batılılaşma süreci içerisinde idari, askeri, toplumsal alanda ve eğitim alanında pek yok yenileşme hareketine gidilmiştir. Bu süreçte, “Batılılaşmak” tek çözüm yolu olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde içine düşülen sıkıntılı durumdan kurtulma arayışına girilmiş ve dönemin düşünce adamları “yeni aydın tipi” adı verilen bir kurtarıcı aramaya başlamışlardır. Tevfik Fikret’in “Haluk tipi” ve Mehmet Akif’in “Asım tipi” buna en güzel örnektir.

Tanzimat döneminden Cumhuriyet yıllarına kadar geçen zamanda ortaya konulan metinler içinde dikkati çekmeyi başaran gelecek tasavvurları da bulunmaktadır. Birer bürokrat, aydın özelliği ve sorumluluğu da yüklenen yazarlar, toplumları için mükemmel bir gelecek tasavvur etmişlerdir. Sürecin içinde Tevfik Fikret ve Mehmet Akif gibi şairler bu özellikleri ile belirgin bir şekilde öne çıkarlar. Bu şairlerin birincisinde Hümanist ve ilerlemeci; ikincisinde modern ve İslami zihniyet, gelecek tasavvurunun temel yapısını oluşturur. İki şair de “bugün” ün kötü olduğu konusunda ortak; ama önerdikleri veya hayalini kurdukları gelecekler konusunda ayrılırlar.

Fikret'in oğlu Haluk; Akif'in ise arkadaşının oğlu Asım üzerinden geleceği kurgulaması da ortak bir tavır olarak görülebilir. Şairler, “kötü olan bugün” ün içinde yaşamaktadırlar; “oğullar” ise mükemmel olan geleceği hem kuracaklar hem de onun birer üyesi olacaklardır. Fakat iki oğuldan beklenenler oldukça farklıdır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, Tefik Fikret, şiir temaları.

ABSTRACT**Master's Thesis****Comparasion of theme at the Mehmet Âkif Ersoy and Tevfik Fikret's Poems****Ahmet UNSU****Fırat University****Institute of Social Sciences****The Department of New Turkish Literature****Elazığ-2018 Page; X+201**

The Westernization process taking place in Turkey is based on a pre-Tanzimat period. This concept of community life begins to make itself felt from the Second Constitutional Monarchy, it has officially entered the program in the Republic Period. The Republic began before the Tanzimat period, and today is still ongoing Westernization, change is a problem for Turkish society. Westernization process in the late Ottoman period, especially in the “new intellectual type” is available to the public.

In the Westernization process in the administrative field, in the military field, there's not much in the social sphere and in education were made to the reform movement. In this process, “Westernization to” was seen as the only solution. Entered into a troubled situation deducting the quest to get rid of the last period of the Ottoman Empire and the period of thinkers “new intellectual type” have begun to look for a savior called. Tevfik Fikret “Haluk type” and Mehmet Akif “Asım type” is the best example.

Text produced in the process extending the vision of the future of the Republic has attracted considerable attention from the Reformation. A bureaucrat, intellectual property and liability of the uploads authors have envisioned an excellent future for their communities. Poet Mehmet Akif like Tevfik Fikret and in the process put forward in a significant way with these properties. In the first of these poets humanist and progressive; modern and Islamic mentality in the second,

constitute the basic structure of the vision of the future. Two poets of the “today” is common in the bad reputation; but they are divided about the future they establish the proposed or imagined. Haluk Fikret and Akif son of the future as can be seen through his son Asim friends devise a common position. Poets, “which is bad today,” they live in; “Sons” and will establish the future which will be perfect as well as members of his one. But the two sons are quite different than expected.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, Tevfik Fikret, poetry themes.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
ÖN SÖZ	IX
KISALTMALAR	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MEHMET AKİF ERSOY VE TEVFİK FİKRET'İN FİKİRLERİ-SANAT ANLAYIŞLARI-ŞİİRLERİNDEKİ TEMALAR	6
1.1. Mehmet Akif Ersoy'un Fikirleri ve Sanat Anlayışı.....	6
1.2. Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerindeki Temalar	10
1.3. Tevfik Fikret'in Şiirleri ve Sanat Anlayışı	14
1.4. Tevfik Fikret'in Şiirlerindeki Temalar	17
1.5. Birinci Bölümün Genel Değerlendirmesi	18

İKİNCİ BÖLÜM

2. MEHMET AKİF ERSOY VE TEVFİK FİKRET ŞİİR TEMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI	22
2.1. Mehmet Akif Ersoy ve Tevfik Fikret'in Şiir Temalarının Karşılaştırılması ..	22
2.1.1. Bireysel Temalar.....	22
2.1.1.1. Aşk ve Tabiat	22
2.1.1.1.1. Mehmet Akif'e Göre Aşk ve Tabiat	22
2.1.1.1.2. Tevfik Fikret'e Göre Aşk ve Tabiat.....	25
2.1.1.1.3. Aşk ve Tabiat Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıkları	32
2.1.1.2.Melankoli	33
2.1.1.2.1.Mehmet Akif'te Melankoli	33
2.1.1.2.2. Tevfik Fikret'te Melankoli.....	37
2.1.1.2.3. Melankoli Yaklaşımındaki Benzerlik ve Farklılıklar	40
2.1.1.3. Merhamet	42
2.1.1.3.1. Mehmet Akif'e Göre Merhamet	42
2.1.1.3.2. Tevfik Fikret'e Göre Merhamet.....	46

2.1.1.3.3. Merhamet Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıklar.	50
2.1.1.4. Yaşama Sevinci.....	51
2.1.1.4.1. Mehmet Akif'e Göre Yaşama Sevinci.....	51
2.1.1.4.2. Tevfik Fikret'e Göre Yaşama Sevinci	56
2.1.1.4.3. Yaşama Sevinci Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıkları	58
2.1.2. Sosyal Temalar	59
2.1.2.1. Çocuk ve Gençlik.....	59
2.1.2.1.1. Mehmet Akif'e Göre Çocuk ve Gençlik.....	59
2.1.2.1.2. Tevfik Fikret'e Göre Çocuk ve Gençlik	61
2.1.2.1.3. Çocuk ve Gençlik Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıkları	70
2.1.2.2. Gelecek Tasavvuru	71
2.1.2.2.1. Mehmet Akif'e Göre Gelecek Tasavvuru.....	71
2.1.2.2.2. Tevfik Fikret'e Göre Gelecek Tasavvuru	74
2.1.2.2.3. Gelecek Tasavvuru Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıkları	79
2.1.2.3. Batı Medeniyeti.....	80
2.1.2.3.1. Mehmet Akif'e Göre Batı Medeniyeti.....	80
2.1.2.3.2. Tevfik Fikret'e Göre Batı Medeniyeti	87
2.1.2.3.3. Batı Medeniyeti Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıkları	89
2.1.2.4. Osmanlı Devleti ve İslam Dünyası	91
2.1.2.4.1. Mehmet Akif'e Göre Osmanlı Devleti ve İslam Dünyası	91
2.1.2.4.2. Tevfik Fikret'e Göre Osmanlı Devleti ve İslam Dünyası.....	95
2.1.2.4.3. Osmanlı Devleti ve İslam Dünyası Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıkları	97
2.1.2.5. Kadın ve Aile	101
2.1.2.5.1. Mehmet Akif'e Göre Kadın ve Aile	101
2.1.2.5.2. Tevfik Fikret'e Göre Kadın ve Aile.....	106
2.1.2.5.3. Kadın ve Aile Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıkları	112
2.1.2.6. Vatan Sevgisi ve Hürriyet Aşkı	113

2.1.2.6.1. Mehmet Akif'e Göre Vatan Sevgisi ve Hürriyet Aşkı	113
2.1.2.6.2. Tevfik Fikret'e Göre Vatan Sevgisi ve Hürriyet Aşkı	118
2.1.2.6.3. Vatan Sevgisi ve Hürriyet Aşkı Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıkları	122
2.1.2.7. Cehalet-Geri Kalmışlık-Taassup.....	123
2.1.2.7.1. Mehmet Akif'e Göre Cehalet-Geri Kalmışlık-Taassup.....	123
2.1.2.7.2. Tevfik Fikret'e Göre Cehalet-Geri Kalmışlık-Taassup	131
2.1.2.7.3. Cehalet-Geri Kalmışlık-Taassup Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıklar	141
2.1.2.8. Siyasi İktidar Yaklaşımı.....	142
2.1.2.8.1. Mehmet Akif'in Siyasi İktidar Yaklaşımı	142
2.1.2.8.2. Tevfik Fikret'in Siyasi İktidar Yaklaşımı	146
2.1.2.8.3. Siyasi İktidar Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıklar	153
2.1.2.9. Sosyal Adalet ve Yoksulluk.....	154
2.1.2.9.1. Mehmet Akif'e Göre Sosyal Adalet ve Yoksulluk	154
2.1.2.9.2. Tevfik Fikret'e Göre Sosyal Adalet ve Yoksulluk	162
2.1.2.9.3. Sosyal Adalet ve Yoksulluk Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıklar.....	168
2.1.2.10. İnanç.....	169
2.1.2.10.1. Mehmet Akif'e Göre İnanç.....	169
2.1.2.10.2. Tevfik Fikret'e Göre İnanç	173
2.1.2.10.3. İnanç Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıkları ...	179
2.2. Karşılaştırılan Şiir Temalarına Genel Bakış	180
SONUÇ	187
KAYNAKÇA.....	190
EKLER	200
Ek 1. Orijinallik raporu	200
ÖZ GEÇMİŞ	201

ÖN SÖZ

Osmanlı idaresindeki Türk toplumu yüzyıllarca süren ve “Divan edebiyatı, Halk edebiyatı” adı verilen iki önemli edebî gelenekle XIX. Yüzyıla ulaşmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra siyasî anlamda rotanın Batı’ya çevrilmesi, doğal olarak kültür ve edebiyatımızı da etkilemiştir. Şiirde şekil fazla değişmese de muhteva değişmiş ve “vatan, millet, hürriyet, adalet, baskı” gibi kavramlar ilk kez şiirimizde yer bulmaya başlamıştır. “Tanzimat”, sadece siyasî iktidara imzalatılan bir belge olmakla kalmamış, ilk kez aynı edebî görüşlere sahip insanların oluşturduğu bir edebî topluluğa da isim olmuştur. Bu dönem yaklaşık altı asırlık bir geleneğin değişeceği sinyali verirken sonraki dönemlerde yetişecek olan sanatçılara da cesur bir zemin hazırlamıştır.

Bu zeminde yetişen ve hem bireysel hissedişlerini hem toplumsal meseleleri en güçlü biçimde ortaya koyan sanatçıların başında Mehmet Akif Ersoy ve Tevfik Fikret gelir. Görünüşte birbirine zıt olan hatta inanç ve maneviyat gibi meselelerde açıkça tartışmaktan çekinmeyen bu iki sanatçı; vatan, millet, aydınlık gelecek, eğitim gibi kavramlar söz konusu olduğunda tek yürek, tek ses olmayı başaracak kudrete sahip olmuşlardır.

Biri Batılılaşmanın belki de zirve noktasını talep ederken diğeri Batı’ya ancak faydalı noktalarda bakılması gerektiğini ortaya koyan bu iki sanatçının şiirlerindeki temalar, bu çalışmada ele alınanlardan daha fazladır. Bu çalışmada her iki sanatçının benzerlikleri veya farklılıkları çok açık olan temalar incelenecektir. Elde edilen çıkarımlar özgün fikirler katılarak ortaya konacak ve bilim dünyasına bir nebze olsun katkıda bulunulacaktır.

Uzun süren bu çalışmamda başta gerek sabrıyla gerek bilgeliğiyle bana ışık tutan; her aşamayı satır satır, cümle cümle inceleyip çalışmamın hatasız olması için çaba harcayan, ilminden çok fazla istifade ettiğim saygıdeğer hocam Sayın Profesör Doktor Tarık ÖZCAN Bey’e en içten şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca bana değerli zamanlarını ayırıp hem yöntem hem usul anlamında yol gösteren Sayın Dr. Öğr. Üyesi Taner NAMLI ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Faruk GÜLER hocalarıma teşekkür ediyorum.

KISALTMALAR

C.	: Cilt
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDK	: Türk Dil Kurumu
R.Ş.	: Rûbab-ı Şikeste
Vd.	: ve devamı, ve diğerleri
Y.L.	: Yüksek Lisans
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.ş.	: Adı geçen şiir

GİRİŞ

Servet-i Fünun döneminde edebiyatımız, duygusallığın öne çıktığı ve insanın bireysel ıstıraplarının dile getirildiği bir konumdadır. Devrin genel özellikleri bakımından içsel sorunları ve ruh âlemindeki kırılmaları ele alan şairler, var olan sisli havanın tesiriyle toplumsal vakalarla pek alakadar olamamış, iç âlemlerini eserlerinde yansıtmayı seçmişlerdir. Fakat bu şairler içerisinden Tevfik Fikret, iç âlemindeki bu kırılmaları ve sıkıntılarını şiirlerin içinde işlemekle birlikte, var olduğu dönemin trajik ortamının ortaya koyduğu toplumsal boyuttan tamamıyla uzaklaşmayarak şiirlerinde toplumsal konulara da yer vermiştir. Fikret, toplumsal konulu şiirlerde de kişisel duyuş tarzının devamı şeklindeki şiirlerinde olduğu gibi “karamsarlık” ve “bunalım” psikolojisinin tesirindedir. O genelde bireysel ruh dünyasının dışı yansıması olan şiirler yazmıştır. Oğlu Haluk’un doğumundan sonra kaleme aldığı şiirlerde halka karşı duyarlı ve halk sorunlarıyla alakalı bir tavır sergilemiştir. Haluk’un doğması, Fikret’in etrafında ve hayata bakışında biraz da olsa değişime yol açmış ve şair, çevresinde olup bitenler ile alakadar olurken, karamsar ve mutsuz tavrından sıyrılmak için çabalamıştır. “1895 yılında Haluk’un doğmasıyla beraber yaşamda değişik bir tutunma noktası bulan Tevfik Fikret, söz konusu tarih itibariyle şiirlerinde ‘çocuk sevgisine’ ve ‘toplumsal yaşam içerisinde çocukların sorunlarıyla’ ilgilenmiştir. Tevfik Fikret, şiirleri içerisinde ‘çocuk temini’ ele almakla birlikte yalnız çocuk sevgisini ele almayıp, bununla beraber hayattaki sorunlarla boğuşmak zorunda kalmış olan çocukların bu içler acısı durumunu da ortaya koymaya çalışmıştır.” (Kanter, 2008, s.37-38). Çocuk sevgisini ona bizzat yaşatan olay, çocuğunun dünyaya gelişidir. Aynı zamanda kendisinin ve toplumun içinde bulunduğu sıkıntılı durumlar da ona çocukların ileride yaşayacakları hayatlarına dair fikirler verir. Yani hali hazırda yaşanan hayatın iyileştirilmesi söz konusu olmazsa o çocuklar da bu hayatın benzerini yaşayacaklardır. Fikret, oğlu Haluk’un doğumundan sonra bu düşünceler çerçevesinde hem çocuklarla hem toplumun kötü durumuyla ilgilenen toplumcu bir şair olmuştur.

Mehmet Akif Ersoy ise, 20. asır İslami-Türk Milliyetçiliğinin en güçlü temsilcilerindendir. Buharalı bir aileye anne yoluyla dayanan sanatçı bu yönüyle Şark İslâmlığının, Arnavutluk kökenli babası tarafından da Garp İslâmlığının ve doğup büyüdüğü çevreyle de merkezi İslâmlığın etkilerini taşır. Fatih semti özellikle Mehmet Akif’in çocukluğu ve gençliğinde İslam’ın doğru yaşandığı bir semttir ve ilmin merkezi

konumundadır. Caminin merkezde tutulduğu, üst düzey eğitim ve öğretim teşkilatlarının bulunduğu bu semt, Akif gibi bir şahsiyetin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Mehmet Akif, toplumla alakadar olan, ahlaki yönü güçlü, iffetli, alim şahsiyetleri örnek almış ve bu şahsiyetlerin izinde yürümüştür. Ayrıca, resmi ve özel eğitimi, onun bir hayat olarak yaşanan İslâm ile birlikte Doğu ve Batı kültürleriyle de temasını sağlar. Mehmet Akif'in özel eğitimi, babası tarafından kendisine miras kalan dini bilgiler, Arapça ve akait ile başlamaktadır. Daha sonra da Fatih Camii baş imamı Arap Hoca'dan Kur'an'ı hıfza çalışır. Selanikli Esat Dede'den Farsçayı, Halis Efendi'den ise Arapçayı okur. Bu Doğu dilleri yanında Baytar İbrahim Efendi'den Fransızca öğrenir. Mehmet Akif, bu sırada da ilk şiir çalışmalarına başlar. *“Akif'in dil ve edebiyat vadisindeki yükselişi de yine uzun, muntazam ve devamlı bir çalışma ile dir: Daha çocuk denecek yaşlarda şiir söylemeye çalışan ve mülkiye idadisinde iken, hocası Muallim Naci'nin tesiriyle gazeller söyleyen, bu arada güzel bir terci-i bend de yazan şair, yine Baytar mektebine devam ettiği yıllarda Fransızca öğrenerek Batı edebiyatını tanıdı.”*(Biçer, 2013, s.44). Akif, çok iyi bildiği Türkçe, Arapça, Farsçanın edebiyatlarından başka, Fransızca'yı ve edebiyatını da üst derecede öğrenmiş, en ağır eserleri okuyacak ve en kolay tercüme yapabilecek dereceye gelmiştir. Bu eğitimleri, Akif'in hem dile hem şiire hem aruza hâkim olmasına vesile olmuştur.

Mehmet Akif Ersoy, toplumumuzda ve edebiyat tarihimizde yer alan başka yazar ve şairlere göre oldukça ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Bunun sebebi ise, yeni kurulmuş olan devletimizin milli marşının onun eseri olmasıdır. 12 Mart 1921'de TBMM kararıyla Akif'in yazdığı şiir, “İstiklâl Marşı” şeklinde kabul edilmiş bulunmaktadır. Bu şiir, Türk ulusunun hayat amacını anlattığı milli bir antttır. Bir milletin milli marşını yazabilecek olan şair, yetiştiği toplumun maddi ve manevi değerlerini kendi kimliği ile bütünleştiren bir insan olabilir. Mehmet Akif Ersoy'un doğup büyüdüğü yıllar, Türk halkının zorlu dönemleridir. Bu devirde toplumumuz; 1. Dünya Savaşı, Balkan Savaşları, Kurtuluş Savaşları, gibi savaşların içinde yer almıştır. Bu savaşlar, Osmanlı'da büyük ekonomik, siyasi, sosyal gerilemelere yol açmıştır. Mehmet Akif, toplumun bu bunalımlı yıllarını bizzat yaşayarak milletin sıkıntılarını “Safahat” adlı eserinde dile getirmiştir. Akif, Meşrutiyet yıllarına damgasını vuran Servet-i Fünun'un edebiyat anlayışından farklı bir tutum sergilemiş ve sanatını toplum için kullanmıştır. Servet-i Fünun dönemindeki sanatçılarda gözlenen darılmaya müsait

ve karamsar bir yapı söz konusu olmamış ve yer aldığı devirde halkın sorunları dikkatini çekmiş, şiirleri ile problemlerini ortaya koymuştur.

Türk şiiri, II. Meşrutiyet ilan edilinceye kadar bir duraklama içine girmiştir. Bu durumun doğuşu “Servet-i Fünun” dergisinin kapanması ile başlar. Yönetimin baskın politikası da sanat alanında olumsuz etkisini gösterir. II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra, baskının azalmasıyla Türk şiirinde hareketlenme başlar. Bu hareketlenmenin başlarında Tevfik Fikret, Hüseyin Siret gibi şairler vardır. *“II. Meşrutiyet döneminde şiir genelde sosyal, siyasi ideolojiler etrafında gelişmektedir. Böyle bir şiir ortamı içerisinde Batıyı tamamen kabul eden Fikret, Batının sadece ilim ve tekniğinin alınmasını isteyen İslâmcı Akif vardır.”* (Bacaksız, 2008, s.1). Batı algısındaki bu çatışma, bu iki şairle sınırlı kalmamış; hem yönetimdeki idarecilerin hem de halkın gündemine oturmuştur.

II. Meşrutiyet’in göreceli özgürlük ortamında Türk şiirinde tekrardan kültürlü ve politik tartışmalar başlamıştır. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında gelişen ve Servet-i Fünun ya da Edebiyat-ı Cedide adlarıyla anılan yeni bir edebiyat hareketinin önde gelen temsilcisi Tevfik Fikret 15 Ağustos 1915’te ölmüştür. Tevfik Fikret’in ölümünü izleyen yıllarda, geçmiş 1905’lere uzanan, “Baticılık” ve “İslamcılık” çevresindeki tartışma yeniden gündeme getirilmiştir. Bu tartışmanın odağında ise Tevfik Fikret’in “Tarih-i Kadim” şiiriyle, Mehmet Akif’in “Süleymaniye Kürsüsü’nde” başlıklı şiirinin bir yerinde ona yönelttiği eleştiri yatıyordu.

Yönetimine getirildiği (1896) “Servet-i Fünun” dergisinin 256. sayısından başlayarak Cenap Şahabettin, Halit Ziya Uşaklıgil, Hüseyin Cahit Yalçın, Mehmet Rauf gibi sanatçılarla birlikte Tevfik Fikret, yeni edebiyatın öncülerinden olmakla kalmamış, Batılılaşmanın savunucusu bir fikir adamı olarak da belirmiştir. Batılı parnasyen ve romantiklerin etkisini taşıyan, karamsar, bireysel duygulanımlarını dile getirdiği şiirlerini, özellikle “Sis”ten (1901) başlayarak eleştirel bir tavır aldığı şiirleri izlemiştir.

II. Abdülhamit’in baskıya dayanan yönetimine karşı çıkan, düzeni eleştiren Tevfik Fikret, kurtuluşu gençlerden, Batı’nın bilim ve tekniğinden bekliyor; inancı yok sayıyor ve Tanrı düşüncesinin karşısına akli çıkarıyordu. 1905’te yazdığı “Tarih-i Kadim” (geçmiş çağ tarihi) eserindeyse yaşanılmış sosyal halin tarihi olarak gelişimini ifade etmeye çalışmıştır. Bu şiirinde yalnız çağıyla, döneme egemen olan düşünüş biçimiyle değil, kendisiyle de hesaplaşmış, düşüncelerini, inançlarını gözden geçirmiştir.

Tevfik Fikret'e göre insanlık tarihi; uygarlıklara son veren, yarattığı kahramanlara boş bir ün sağlayan, buna karşın her zaferin sonunda açlığa, yoksulluğa yol açan bir savaşlar zincirinden başka şey olamazdı. Gerçek hürriyete ulaşabilmek maksadıyla savaşmayı kutsal kabul eden düşünce tarihte kaybolmalıydı. Fikret, şiirinin sonuna doğru bu yaratılış devrimini kimin gerçekleştirebileceğini sormuştur. Ona göre bu, Tanrı olamazdı. Tevfik Fikret bu noktada Tanrı'nın varlığından kuşkuya düşmüştür. Doğruyu aydınlatmak için de aklı şart koşmuştur.

O dönemde böyle bir şiir yayımlanamazdı. Ama Fikret'in 1901-1908 arası yazdığı öteki şiirler gibi "Tarih-i Kadim" de kopya edilerek çoğaltılmış ve elden ele dolaşmıştır. İslamcılar şiirde savunulan düşüncelerden tedirgin olmakla birlikte büyük bir tepki göstermemişlerdir. Bunun sebebi, kendi aralarındaki fikir farklılığı olsa bile, aydınların ve sanatçıların müşterek bir baskının hedefi olmalarıdır.

Görüş ayrılıkları ve düşünce çatışmaları II. Meşrutiyet'in ilanından sonra başlamıştır. Meşrutiyet'in ortaya çıkardığı göreceli hürriyet ortamı, farklı fikirlerin var olduğu pek çok taze dergi ve gazetelerin çıkmasına neden olmuş; Batıcılar, Türkçüler ve İslam eksenli düşünenler, belli yayın organları çevresinde toplanmışlardır.

27 Aralık 1908'de Eşref Edip'in çıkardığı haftalık "Sırat-ı Müstakim" dergisi İslamcı görüşün ortaya konulduğu en ağırlıklı yayın organıydı. Bu dergi Mart 1912'de yerini "Sebilü'r-Reşad" a bırakmıştır. Her iki dergide de en etkili yazar, dini ve edebi makaleleri ile, şiirleri ile İslam birliği ideolojisini savunan Mehmet Akif Ersoy'dur.

Muallim Naci etkisinde şiire başlayan Mehmet Akif, erken yaşlarda etkili bir din eğitiminden geçmiş; Arapça, Farsça, genç yaşlarda da Fransızca öğrenmiştir. İlk şiirleriyle de geçmişine bağlı olan bir şair şeklinde ortaya çıkmıştır. Ama asıl 1908'den sonra İslamcı görüşün yalnız edebiyat alanında değil, düşünce alanında da önde gelen temsilcisi durumunda olmuştur.

Bir İslam reformcusu olan Mehmet Akif temelde Batıcılığa karşıdır. Ona göre İslam dini gelişmeye, o günlerin deyimiyle "Terakki" ye açıktır. Kurtuluş, gerçek İslamî ilkelere, İslam'ın özüne dönüşle mümkün olabilirdi. Ayrıca Akif, İslam Birliği için tehlike olarak gördüğü "Turancılığa" da karşı çıkmıştır.

Kavmiyet düşüncesi, değişik milliyetlerden meydana gelen imparatorluk toplumunu ayırmak dışında bir netice ortaya çıkarmayacaktır. Peygamber'in kavmiyet düşüncesini lanetlediğini belirtmiş, ümmetçilik düşüncesini savunmuştur.

Çalışmamızın kapsamında olmasa da kısaca dil ve üslup yönlerini ele almakta fayda görüyoruz. Akif, nazmı nesre yaklaştıran bir üslûbun belki de taklit edilemez ustası ve öncüsü olduğundan kendisine haklı olarak “*Üstâdü’l Mesnevi*” unvanı verilmiştir. Aynı dönemin sanatçıları olan Halit Ziya Uşaklıgil ve Mehmet Rauf’un Batı’dan alıp uyguladıkları “*mensur şiir*” tarzı bile Akif’in tekniğinin yanında sönük kalmıştır. Nazmı nesre yaklaştırmada Fikret de mâhir bir sanatkârdır. Fikret’in Batılı nazım biçimleri olan “*sone ve terza-rima*” yı Türk şiirinde ilk kez kullanması ve bunu ustaca yapması takdire şayandır. Fikret Osmanlıca tamlamalara zaman zaman Fransızca kelimeleri ekleyerek, çoğu kez de en ağır kelimeleri seçip tamlamanın anlaşılmasını zorlaştırmakla, ağır bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Akif’in dili ise hem yaşadığı dönem hem günümüz için aşırı zorlanmadan anlaşılabilir bir dildir. Hele sohbet havasıyla yazdığı şiirleri, karşılıklı konuşmadaki akıcılığı ve tatlılığı aksettirir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MEHMET AKİF ERSOY VE TEVFİK FİKRET'İN FİKİRLERİ-SANAT ANLAYIŞLARI-ŞİİRLERİNDEKİ TEMALAR

1.1. Mehmet Akif Ersoy'un Fikirleri ve Sanat Anlayışı

Mehmet Akif Ersoy, Müslüman toplumların gerileyişini yoğun bir biçimde tartışan aydınlarımızın başında gelir. Ona göre bu gerileyiş, Müslüman toplumların mensup oldukları İslam dininden değil, tam aksine İslam dininin hakkıyla yaşanmamasından kaynaklanmaktadır. Kutsal kitapları tahrif edilmiş diğer semavi dinler, toplum düzenine kısmen el atsa da daha çok ahiret anlayışına ilişkin bilgiler aktarır buna göre emir ve yasaklar getirir. Bunun aksine İslam dini, mensuplarının ahiret hayatlarına dair hükümler getirirken sosyal ve bireysel hayata ait hükümleri de beraberinde getirir. İslam dininde bir çocuğun ebeveynlerine karşı davranış biçimlerinden oturup kalkma adabına, ticaretin yapılma kurallarından eğitime ve siyasete kadar hayatın her alanına dair hükümler bulunur. Dinin dünyaya bu bakış tarzı bütün Müslümanları yakından ilgilendirir. *“Mehmet Akif, öncelikle Weberci bir çizgiden hareketle toplumsal gelişmeyi, dinin dünyaya bakışında aramaktadır. O, önce toplumdaki geri kalmışlığı eleştirir. Modern bir toplum sanayi ve ticaret yapısında geleneksel tarzlardan ayrılmış, düzenli bir iktisadi yapıya kavuşmuş bir toplumdur. Ayrıca böyle bir toplumun, rasyonel bir biçimde işleyen kurumlara da ihtiyacı vardır. O, toplumdaki düzensiz ve irrasyonel işleyişi de eleştirir.”* (Kılıçoğlu, 2011, s.68). Akif'in modern toplum anlayışının temelinde de İslam'ı asrın idrakine uygun biçimde yaşamak yatar. Bu İslam; ilhamını, kurallarını Kur'an-ı Kerim'den alan gerçek İslam'dır. İslam'ı kendi çıkarına paravan yapıp keyfe göre yaşamak ise gerilemenin sebebidir. Toplumda var olan düzensizlikler de İslam'ın aslını yaşamamaktan kaynaklanır. Akif'e göre Batı, bilimde örnek alınabilir.

Mehmet Akif, İslami düşünceler etrafında şiir yazan bir sanatçıdır. Safahat'ta İslamcı düşünce sisteminin Müslüman ülkelerin üzerindeki etkisinden söz etmektedir. Şairin döneminde Osmanlı'da görülen çeşitli fikir akımları olmuştur. Bunlar içerisinde en yaygın olanları Batıcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük ve İslamcılıktır. Osmanlı'nın yıkılışını engellemek ve onu dünyadaki ülkelerle yarışabilir hale getirmek için öne sürülen bu akımlar içerisinde Mehmet Akif başta İslamcı bir tavır sergilese de zamanla

milliyetçi eğilimi de gözlenmektedir. Özellikle Müslüman dünyasının içerisindeki bölünmüşlük ve geri kalmışlığı dert edinen şair, Osmanlı içerisindeki en önemli birleştirici unsur olan İslamiyet üzerinde durur. İslamiyet'in yanlış yorum ve hurafelerle yıpratılmaya çalışılan yanlarını dikkate alan Mehmet Akif, gözlemlediği bu sorunlara karşı çözüm önerilerinde bulunur. *“Mehmet Akif için İslam dini her şeyden önemlidir. İslam bütün dünyevi hayatı düzenlemeye yeter. Mehmet Akif'in düşünsel gelişiminde en belirleyici öge onun çağdaş bir İslamcı oluşudur.”* Müslüman dünyasının içerisinde bulunduğu geri kalmışlık ve ayrışmanın nedenlerini analiz etmeye çalışarak bunları çözmek isteyen şair, eserlerinde İslamcı kimliğini ön plana çıkarır. İslam dünyasında ses getiren düşünürlerin eserlerini inceleyen Mehmet Akif, başta Safahat olmak üzere eserlerinde İslamcı fikirleri çağdaş bir yorumla dile getirmiştir.” (Moğul, 2012, s.20). Akif'e göre İslam'ı çağdaş biçimde yorumlamak, İslam'ın temel prensiplerinin dışına çıkmak demek değildir. Bilakis, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere İslam'ın temel kaynaklarını çok iyi anlayıp yaşamak için yaşanan toplum anlayış düzeyine uygun yorum yapmak anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim'i ölümlere mahsus bir kitap olmaktan çıkarp yaşayanlara has bir rehber olarak görür.

“İnmemiştir hele Kur'an bunu hakkıyla bilin;

Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için.” (Safahat, s.170) dizeleriyle kutsal kitabın gönderiliş amacının dışında kullanıldığını belirtir.

Mehmet Akif Ersoy, dine daha çok toplum, topluma da din noktasından bakmıştır. Onun bu bakışında, içinde yaşamış olduğu zamanın büyük etkisi vardır. Akif'in temel felsefesine göre; Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü kötü durumdan kurtuluşu halka, halkın kurtuluşu da dine bağlıdır. Ya da diğer bir deyişle, devletin kurtuluşu ve ilerlemesi dine, dinin kurtuluşu da halka bağlıdır. Aslında Akif'in başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere, kaydedilmiş olan dini metinler hakkında bir endişesi yoktur. Onun üzerinde yoğunlaştığı nokta teoriden ziyade, halk katmanları arasında pratik alanda tezahür eden dindir. Teorik dinin hayata doğrudan uygulanması kurtarıcı bir etken olacaktır. Dini gerçek kaynaklarından öğrenip hayatın her aşamasına uygulanmasının gerekliliği Akif'in temel hedeflerinden birisi olmuştur. Bu amaçla o, eserlerinde dinî uygulamalardaki yanlışlıkları bir bir tespit etmiş, bunların kişiye, topluma, ümmete, devlete ve dine zararlarını göstermiştir. Bunun yanında doğru uygulamaların yararlarını da tarihten alınmış ideal tiplerle izah etmiştir. *“Mehmet Akif'in iktisadi görüşlerinde; İslam'ın dünyayı ve ticareti dışlamadığı, bilim ve sanat*

alanındaki gelişmelere dinin karşı çıkmadığı ve bütün bunları İslam'ın bizzat kendisinin teşvik ettiği görüşü vardır. Eğer biz, tekrar İslam'ın o saf/ öz kaynakların “İlhamını çağa” taşırsak toplumsal geriliğimizi üzerimizden atarak, kalkınmanın güdüsel, ahlaki ve zihni altyapısını meydana getirebiliriz. Bu noktada şunu belirtmeliyiz ki Akif'in kalkınma ve çalışmayla ilgili iki önemli tiplemesi vardır. Bunlardan birincisi “Küfe” şiirinde yer alan “hamal çocuk” diğeri ise “Seyfi Baba” şiirinde yer alan geçimini temin etmek için çalışan ihtiyar adam, tiplemesidir.” (Kılıçoğlu, 2011, s.69). Bu tipler kalkınmadan çok çalışmanın sembolüdürler. Akif'in de hem hayatında hem sanatında temel rehber kabul ettiği İslam dini, kimseye ihtiyaç duymadan geçimi sağlamak için helal yolla çalışmayı emreder. Başkasına el açmanın makbul bir davranış olmadığını telkin eder. İslâm dini, muhtaç bir kişinin başkasından bir şeyler istemesini yasaklamaz; ancak etik olarak bu durumu çok fazla tasvip de etmez. Çünkü başkalarına el açmak, insanı küçük düşürür. Bu sebeple de Hazret-i Muhammed –aleyhisselatü vesselam- ashâbından bey'at alırken büyük kısmına “ hiç kimseden bir şey istememe”lerini şart koşturmuşur. “*Veren el, alan elden daha hayırlıdır. Yardım etmeye, geçimini üstlendiğin kimselerden başla! Sadakanın hayırlısı, ihtiyaç fazlası maldan verilendir. Kim insanlardan bir şey istemezse, Allah onu kimseye muhtaç etmez. Kim de tokgözlü olursa, Allah onu zengin kılar.*” (Buhârî, s.18; Müslim, s.94,97,106,124) hadis-i şerifi, İslam'ın hazırcılığa karşı çalışmanın yanında oluşunun sadece bir delilidir. Akif'in Küfe ve Seyfi Baba şiirlerindeki bu iki tiplemesi de başkalarına muhtaç olmamak için çok zor şartlarda bile olsa çalışmanın güzelliğini ve kutsallığını temsil eder. Bu tiplerden birinin çocuk, diğerrinin yaşlı olması da helal kazanç için çalışmanın altını kalın çizgilerle çizmek anlamına gelir.

Mehmet Akif, gerçekte uyum içinde olmayı çok önemsemektedir. Bu vesileyle sosyal ve ideolojik konularına şiirlerinde bolca yer vermiştir. Bütün gerçekleri olduğu gibi göstermekteki amacı okuyucuyu toplumsal sorunlarına yönlendirmektir. Bu üsluba bağlı olarak alt kesimdeki insanların gerçek yaşantılarıyla yer aldığı şiirleri yazarlardan birisi Mehmet Akif olmuştur. Memleketin sosyal meseleleri, şahit olduğu çeşitli olayları ve zorlu bir dönemden geçen Anadolu insanının durumunu şiirlerine konu edinerek ele almıştır. Toplumsal olaylara duyarlılığını her zaman hissettiren şairin, Osmanlı Devletinin çeşitli sosyal olaylarla kısa zamanda tarih sahnesinden silinmesi, dünyadaki Müslümanların ilim ve teknikte Batı dünyasının gerisinde kalması ve birbirlerinden ayrışması karşısında duyduğu üzüntüleri dile getiren şiirleri vardır. “*Şair, cami*

kürsülerini farklı amaçlarla kullanmıştır. İstanbul'un Süleymaniye ve Fatih camilerinin kürsüleriyle Balıkesir'deki Zağanos Paşa Camii ve Kastamonu'daki Nasrullah Camii kürsülerinde halka hitap etmiştir. Ayet ve hadislerden yararlanarak, İslamiyet'in gelişmeye engel olmadığını, İslam dünyasının içinde bulunduğu tembellikten bir an önce kurtulması gerektiğini ve birlik beraberliğin önemini anlatmıştır." (Moğul, 2012, s.21). Akif'in camileri sadece ibadet için toplanılan yer olmaktan çıkarıp milli meselelerin, sosyal problemlerin istişare edildiği yer olarak kullanması da dikkate değer başka bir noktadır.

Mehmet Akif, edebiyatımızda eski tabiriyle nevi şahsına münhasır bir şairdir. Mehmet Akif'in edebiyat alanında tanınması Servet-i Fünun dönemine rastlar. Ancak Akif bu topluluğa katılmamıştır. Zira Akif, "Sanatı sanat için" yapmalı görüşünü benimsememiş ve o dönem sanatçıların aşırı Batı hayranlığını doğru bulmamıştır. Şiirimizde Tanzimat'la başlayan ve Servet-i Fünun döneminde ilerilere taşınan yeniliklerin bir kısmı doğal olarak Akif'in şiirlerinde de görülür. Beyit anlayışının kırılması, kafiye'nin göze değil kulağa hitap etmesi gerektiği, nazmın nesre yaklaştırılması, şiirde diyaloglara yer verilmesi, bir şiirde değişik vezinler kullanılması bunlardan bazılarıdır. Fakat yukarıda söylendiği gibi Mehmet Akif, Servet-i Fünunculardan ayrı bir edebi anlayıştadır. *"Akif'in anlayışına göre sanat topluma hizmet etmelidir. Sanat sanat için değil, sanat toplum için yapılmalıdır. Şiirlerini bu anlayışla yazan Akif kalemini milletin hizmetine adanmış, dava adamı büyük şairdir."* (Yılmaz, 2009, s.23). Osmanlı halkının 15., 16. veya 17. yüzyıllardaki refahı 19. ve 20. yüzyıllarda olsaydı Akif de sanatı sanatın emrine verebilirdi. Lakin Akif'in yaşadığı dönemde halk fakirleşmiş, toplum Batı'ya göre ilimde ve fende geri kalmış, devlet zayıflamıştı. Böyle bir durumda toplumsal hassasiyeti uç noktada olan Akif'ten beklenen davranış, sanatı toplumun hizmetine sunmaktır; nitekim o da öyle yapmıştır.

Bir fikir adamı ve düşünür olarak Akif, yirminci asır Türk toplumunda İslâmî yönü ağır basan bir fikir hareketinin öncüsüdür. "Sebilü'r Reşad" ve "Sırat-ı Müstakim" gibi mecmualarda, şiirleri ve mensur yazıları neşredilmiştir. Böylece Akif, İslami neşriyata, geniş ölçüde bir milli yüz kazandırmıştır. Mehmet Akif, bir şair olarak Türk şiir sanatında ilerlemeler kaydeden bir sanatkârdır. Şiire, hocası Muallim Naci'nin izinden yürüyerek başlamış; aruz veznini, o güne kadar görülmemiş bir doğallık ve kolaylıkla kullanmıştır. Önce Naci tarzı gazeller söyleyen şairin, 1908'den önce yazdığı

bazı mersiyelerinde de bir Abdülhak Hamit tesiri görülmektedir. Mehmet Akif, İran şiirinde Şirazlı Hafız'ın ve Şair Şirazlı Sadi'nin hayranıdır.

Mehmet Akif, Türk şiirinin 20. yüzyıl başlarındaki gelişim çizgisinde önemli bir yer tutar. Mehmet Akif'in Türk nazmına getirdiği ses, canlılık, dil pürüzlerinden arınmış sade olarak nitelendirilir. Bu kanaat, Divan şiirinde daha çok süslü, sanatlı kelimeleri ifade etmekte araç olarak kullanılan aruzu, günlük konuşma diline uygulamadaki ustalığından doğmaktadır. *“Mehmet Akif’e göre sanat dava içindir. Şiirle düşünmeyi edebiyatımızda en ileri noktaya vardırmıştır. Toplum hayatında bir insanın ömrü boyunca başından geçenleri şiirle anlatmak onun tutkusu gibidir. Bu yüzden şiirleri Müslüman Türk halkının, özellikle de İstanbul’un belli bir dönemdeki günlüğü, vakayinamesi daha da yeni bir tabirle gazetesidir.”* (Biçer, 2013, s.46). Arap ve Fars dünyasının bütün şiirlerini bir ahenkle birleştiren aruz vezni, yüzyıllardan beri Türk şairleri tarafından da kullanılmaktaydı. Türkçede uzun ünlü olmaması nedeniyle Türkçe kelimelerin bu vezne uyarlanmasında sıkıntılar ortaya çıkıyordu. Mehmet Akif bu vezni, günlük konuşmaları, en doğal ifadeleri rahatça verebilecek bir vasıta durumuna sokar. Aruzla en hisli dizeleri büyük bir hünerle oluşturan şair, manzum hikâyelerinde sıradan mahalle dilini de kullanarak uzun anlatımlara girmekten de geri kalmaz. Vaaz verir, nutuk çektirir, arzuhal yazar.

1.2. Mehmet Akif Ersoy’un Şiirlerindeki Temalar

Akif'in şiirlerinde ele aldığı temalar daha çok olumsuzuyla birlikte işlenmiştir. Mesela, çalışkanlığın erdemlerini anlatırken tembelliğin zararlarını; umudu işlerken umutsuzluğun insana neleri kaybettirebileceğini; İslam'ın doğru yaşanması gerektiğini belirtirken yanlış yaşanan İslam'ın nelere yol açabileceğini vurgular. Bu da şairin üslubunu etkili kılan unsurlardan biridir. Toplumcu bir şair olarak bilinmesine rağmen bireysel temaları da ustalıkla işleyen şair, hemen her hissi ve olayı ele almıştır. Lakin onun için milletin kaderi her şeyin üstündedir. O, ilminin, yeteneklerinin, enerjisinin büyük kısmını bu milletin geleceğinin kurtulmasına harcamıştır. *“Mehmet Akif Ersoy’un şiirlerindeki temalardan biri, milletin geleceğine duyulan endişedir. Mehmet Akif, Safahat’ta Osmanlı toplumu ile İslam dünyasını yenik düştüğü miskinlik, tembellik ve cehalet uykusundan uyanmaya çağırır. Şaire göre Osmanlı toplumu ile İslam dünyası bu uykudan uyanıp, uyuşukluğu üzerinden atıp, hayli uzağa gitmiş olan medeniyet kervanına ulaşmak için çalışmaya başlamazsa yok olup gidecektir. Çünkü Müslüman*

ülkelerin büyük bir kısmını sömürge altında tutan Batı, ayakta durmaktan aciz İslam devletlerini parçalayıp yutmaya hazırdır.” (Duisabayeva, 2008, s.151). Müslüman halkların zayıflığı, acizliği, sömürge altında bulunması onu derinden yaralar. Bu zilletten kurtulmanın çarelerini yazar, anlatır, haykırır.

Eğitime ayrı bir değer veren Akif, cehalete adeta savaş açmıştır. Hem dini hem beşeri eğitimin doğru yapılması hususunu her fırsatta vurgulamıştır. Kadınların cahil bırakılmasını, onlara ve millete yapılan bir kötülük olarak görmüştür. Milletin çocuklarını sadece sanat yoluyla değil, bizzat öğretmenlik yaparak da yetiştirmiştir. *“Mehmet Akif, eğitim meselesine sadece makale ve eserlerinde temas etmemiştir. O, aynı zamanda da II. Meşrutiyet Döneminde öğretmenlik yaparak eğitime hizmet etmiştir. Mehmet Akif, Balkan Savaşı’ndan önce Halkalı Ziraat Mektebinde kitabet ve Darülfünun’da (İstanbul Üniversitesinde) edebiyat dersi vermiştir. Balkan Savaşı’ndan sonra ise memurluğundan ve üniversite hocalığından ayrılmış, yalnız Halkalı Ziraat Mektebindeki öğretmenliğini sürdürmüştür.”* (Duisabayeva, 2008, s.153-154). Akif gibi muallimlik, şairlik, vaizlik özellikleri olan ve neredeyse bütün güzel özellikleri birbirinden güçlü olan çok az insan yeryüzünde yaşamıştır. Milletin kurtuluşunun eğitimden geçtiğinin bilincinde olan Akif, bütün ayırt edici özelliklerini eğitimde kullanmıştır.

Mehmet Akif’in üzerinde çok durduğu meselelerden biri de XX. yüzyılın başlarındaki Osmanlı halkı ile İslam dünyasının bilim ve teknolojiye geri kalmışlığıdır. Akif’e göre Osmanlı toplumu ve İslam dünyası bir uyuşukluk ve gerilik içindedir. Bu durumun ve toplumda karşılaşılan pek çok aksaklığın sebebi ise “cehalet”tir. *“Mehmet Akif’e göre Osmanlı toplumu bilime değer vermemektedir ve bilim alanındaki gelişmelerden habersizdir, geridedir. Bu tespiti, Safahat’ta Asım’ın Hocazâde tarafından nakledilen bir görüşü olarak dikkate sunulur.”* (Duisabayeva, 2008, s.165). Atalet, cehalet, mevcut durumu kabullenme, bir milleti geriye götürecek hatta yok edecek unsurlardır. Akif de gerek şiirlerinde gerek vaazlarında bu olumsuz özellikleri yok etmek için çaba harcamıştır. Zaten onun şiirlerinin genelini bu temalar oluşturur. *“Mehmet Akif, çalışmaya büyük önem vermektedir. Bu sebeple daha Safahat’ın birinci kitabındaki Azim ve Durmayalım adlı şiirlerde çalışmanın önemi vurgulanır. Çalışma, Safahat’ta azim (gayret), ye’s (ümitsizlik), miskinlik ile tevfik (başarı) kavramları ve tevekkül anlayışı ile birlikte ele alınır.”* (Duisabayeva, 2008, s.167). Atalet ve uyuşukluktan nefret eder. Mehmet Akif’e göre Osmanlı toplumunun ve genel olarak

İslam dünyasının içinde bulunduğu uyuşukluk, gerilik ve cehaletten kurtulmaları için hem birey hem toplum olarak çok çalışmaları gerekmektedir.

Şairin üzerinde durduğu bir diğer tema geçim derdi ve yoksulluktur. Safahat'ta tasvir edilen yoksulluk ve geçim derdini tasvir eden mısralar hem sayı hem de özellikler bakımından dikkat çekicidir. Safahat'taki kahramanların büyük çoğunluğu yoksuldur: "Küfe (Hasan ve annesi), Hasta (hasta çocuk), Seyfi Baba (Seyfi Baba ile oğlu), Yemişçi İhtiyar (elinde terazisi, sırtında küfesi sokak sokak dolaşarak meyve satan ihtiyar adam), Kör Neyzen (ney üfleyerek dilencilik yapan ihtiyar adam), Meyhane (çamaşır yıkayarak geçimini sağlayan kadın)" vb. Çocuk, kadın ve yaşlılar arasından seçilmiş olan bu kahramanlar, toplumun sahip çıkmadığı, korunmaya muhtaç insanlardır. Onlar, hayatlarını çok zor şartlar altında sürdürmektedirler. Şair, derin bir acıma ile hayat mücadelelerini anlattığı bu insanlara toplumun sahip çıkmamasını dolaylı yoldan tenkit eder. Yani yoksulluk ve geçim sıkıntısı temini incelerken bu problemler karşısında toplumun duyarsızlığını da ayrıca incelemiştir.

Mehmet Akif döneminin birçok aydını gibi siyasetle ilgilenmiş, II. Abdülhamit rejimine karşı çıkmıştır. O, II. Meşrutiyet Dönemi'nin Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi öncü fikir hareketlerinden İslamcılığı fikir merkezine oturtup söylemlerini bu merkezden oluşturmuştur. Akif, aynı zamanda da Batı'nın bilim ve teknolojiyi kullanmayı reddetmeyen, ilerleme yolunda millî olanla modern olanı birleştirmeyi doğru bulan aydınlardandır. İlerleme ve yükselme fikrinden ayrılmaz ve Batı ile ilişkilerin belirli ölçülerde kalmasını ister. İslamcılık, II. Meşrutiyet döneminin fikir hayatına hâkim olan siyasi ve ideolojik akımların en etkilisi ve en kuvvetlisidir. Ümmet kavramı ayrıştıran değil, birleştiren bir özelliğe sahiptir. Bu kavram, dünyanın neresinde ve hangi ırktan olursa olsun Müslüman olarak adlandırılan herkesi kucaklar. Bu bilinçte olan Osmanlı yönetimleri de İslamcılık düşüncesini bir devlet politikası olarak kabul etmişlerdir. Zaten bu kavram siyasetten edebiyata geçen bir kavramdır. Hele Akif gibi hayatını topluma adanmış bir sanatçının bunu sanatında ve söylemlerinde kullanmaması mümkün değildir. İslamcılık düşüncesine bire bir bağlı olan Mehmet Akif, millî duyguları da birçok sanatçıdan güzel dile getirerek "Millî Şair" unvanına hak kazanmıştır.

Mehmet Akif de devrindeki bazı aydınlar gibi memleketinin kurtuluşu için Batı'nın sahip olduğu teknoloji ile bilimden yararlanılması gerektiğini savunur. Ancak o Batı'dan alınacak şeylerin seçilerek alınmasından yanadır. Millî değerlere zarar verecek

şeyler, memlekete sokulmamalıdır. Bu görüş “Süleymaniye Kürsüsü’nde” şiirinde vaizin ağzından dikkatlere sunulur.

“Bu giden kâfileden birçoğu cidden tahsil
Ederek döndü. Fakat geldi ki üç beş de sefil,
Hepsinin nâmını telvise bihakkın yetti...
Gönderenler ne peşimân oluyorlar şimdi!” (Safahat, s.166)

Dinin ilerlemeye, bilime, teknolojiye engel olduğunu ileri süren aydın kesime, bu düşüncelerinin doğru olmadığını; aksine dinin ilerlemeyi, teknolojiyi hedef gösterdiğini belirtir.

“Mütefekkirleriniz dini de hiç anlamamış;
Rûh-u İslâm’ı telakkileri gayet yanlış.
Sanıyorlar ki: terakkiye tahammül edemez;
Asrın âsâr-ı kemâliyle tekâmül edemez.
Bilmiyorlar ki: ulûmun ezel-i dâyesidir,
Beşerin bir gün olup yükselecek pâyesidir.” (Safahat, s.185)

Mehmet Akif, “Süleymaniye Kürsüsü’nde, Fâtih Kürsüsü’nde ve Hatıralar”da Batı medeniyeti ile Doğu medeniyetini karşılaştırır. Batı medeniyetinin elde ettiği başarılarla Doğu medeniyetinin gerileme sebepleri üzerinde durur. Doğu’nun, İslam dünyasının medeni milletler safında yer alması için neler yapması gerektiğini dile getirir. Mehmet Akif’in “Safahat”ta çeşitli vesilelerle tanıtmaya çalıştığı Batı medeniyetinin iki yüzü vardır: Birinci yüzü, İslam ülkelerine uyguladığı sömürgeci politikasını yansıtmaktadır. İkinci yüzü ise bilim ve teknolojiye elde ettiği başarılarıdır. Batı medeniyetinin birinci yüzü acımasızdır. O, İslam dünyasında ayrılık tohumları ekmektedir. Bunun sonucunda ortaya çıkan tefrika ve kargaşadan yararlanarak İslam ülkelerini birer birer yutmaktadır.

“Alınız ilmini Garb’ın, alınız san’atını;
Veriniz hem de mesâinize son sür’atini.
Çünkü kâbil değil artık yaşamak bunlarsız;

Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin; yalnız,
 İyi hâtırda tutun ettiğim ihtârı demin,
 Bütün edvâr-ı terakkiyi yarıp geçmek için,
 Kendi 'mâhiyyet-i ruhiyye'niz olsun kılavuz.
 Çünkü beyhudedir ümmîd-i selâmet onsuz.” (Safahat, s.187)

Aslında bu durum yeni değil, yüz yıllar öncesine dayanan “hilal-haç” mücadelesine dayanan bir olaydır. Akif, dikkatlere Batı medeniyetinin bu yönünü sunar. Bütün Müslüman milletleri bilinçli olmaları, bölünüp parçalanmamaları konusunda uyarır. Batı medeniyetinin sadece ilminden faydalanılması gerektiğini söyler.

1.3. Tevfik Fikret'in Şiirleri ve Sanat Anlayışı

Fikret, şiire Galatasaray Lisesinde iken 15 ila 16 yaşlarında başlar. Bu hususta ilk hocası Muallim Feyzi olmuştur. 1880-1890 yılına kadar yazdığı bütün şiirler, taklit ve nazirelerden ibarettir. Fikret, “Servet-i Fünun” dergisine girmeden önce dönemin hâkim yapısı ve lisedeki edebiyat hocalarından da etkilenmesiyle genellikle eski tarz şiirler kaleme almıştır. Lakin sanatçının eski Türk şiirinden uzaklaşıp Batı şiirine yönelmesi, Recaizade Mahmut Ekrem'in Galatasaray Lisesine edebiyat öğretmeni olması ile ortaya çıkar. Her bakımdan karşılaştırma yapan Fikret, Recaizade'nin giyim kuşamından, oturup kalkmasına ve tabi ki dünya görüşüne kadar derin bir hayranlık duyar. Muallim Naci bu noktadan sonra karşılaştırmanın kaybedenidir. Fikret'in 1886'dan sonra Muallim Naci ve Muallim Feyzi etkisinden sıyrılmaya başladığı söylenebilir. Fikret, bu süreçten sonra Recaizade'nin de şiirlerine nazire yazmaktan geri kalmaz.

Tevfik Fikret'in şiirlerinin içinde karamsar tema sıkça bulunur. Bu durumu mizacına bağlayanlar olduğu kadar dönemin şartlarına bağlayan yaklaşımlar da olmuştur. Araştırmacılar, Tevfik Fikret'in karakterinin de şiirlerinin içeriğini tayin ettiği görüşünü ileri sürer. Fikret'in kötümser havası gittikçe fazlalaşmış ve neticesinde lanetlemeye dönmüştür. Fikret şiirlerinde genelde kötümser davrandığını kabul eder fakat bu kötümserliğini kendisinin kişisel ve ailesel yaşamıyla alakalı görenlerin yanıldığını ifade eder. Fikret'in karamsarlığını salt kişiliğine bağlamak yanlıştır. Unutulmamalıdır ki baskı dönemlerinin edebiyatında görülen en belirgin tem,

gerçeklerden kaçıştır. Tevfik Fikret, bilhassa Fransa edebiyatını kendisine ilham kaynağı olarak seçmiştir.

Fikret 1894'e kadar bazen Divan edebiyatı tesiri altında, bazen Muallim Feyzi ve Naci tesirleri altında, bazen de Yeni şiirin mümessilleri olan Hâmid ve Recâizâde'nin tesirleri altında yazmıştır. Taklit döneminden sıyrılmak için bütün yeteneklerini kullanır ve bunu büyük oranda başarır. Hemen ardından şiirlerinde Cenap Şahabettin'in etkileri baş gösterir. *"1900'lere doğru şair, bu kez genç bir şairden, Cenap Şahabettin'den etkilenmeye başlar. Cenap'ın Fransa'da bulunduğu yıllar içinde edindiği deneyimler ona yepyeni bir şiir anlayışı kazandırmıştı. Ayrıca orada olduğu süre içerisinde Batı edebiyatını yakından tanıma fırsatı bulmuş, bu edebiyata mahsus akımları da öğrenmişti. İstanbul'a geri döndüğünde ilk işi bunları uygulamak ve yaymak oldu. Şüphesiz Fikret de bunlardan habersiz olamazdı. Cenap'ın önceleri Mektep dergisinde çıkan şiirleri şair tarafından çok beğeniliyordu. Böylece Fikret, farkında olmadan Cenap'tan etkilenmeye başlamıştır."* (Şahin, 2002, s.34). Bir bakıma Cenap, yüzünü Doğu'dan Batı'ya çevirme eğiliminde ve arayışında olan Fikret'e bir yol gösterici olmuştur. Bu dönem Fikret'in Fransız şiirini tanıma ve sonrasında da özümseme dönemi olur.

Tevfik Fikret'in şiirlerinde renk belirten unsurlar arasında en çok kullanılanı karanlık ve gölge ile ilgili olanlarıdır. Bunların en sık kullanılanı ise "gece" kelimesidir. Gece, daha çok insan ve toplumla ilişkili olarak kullanılmıştır. "Şehrâyın" şiirinde bütün parıltılara rağmen, var olan durumdan bir başka deyişle II. Abdülhamid döneminde gecenin karanlığından sıyrılamadığını dile getirir. Fikret, 1900'lü yıllardan sonra yazdığı şiirlerde geceyi, ülkenin kötü durumu için bir sembol olarak kullanır. "Sabah Olursa"da oğluna seslenen şair, ülkenin içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulacağını ve yerini güzel günlerin alacağını söyler. Geçirilen kötü günler için de gece kelimesine yer verir. "Millet Şarkısı" şiirinde de bu durum için aynı sözleri yineler. Bu durum "Ferda" şiirinde, gençlerin hiçbir zaman umutlarını kaybetmemeleri gerektiği şeklinde ortaya çıkar ve bu kez umutsuzluğun sembolü olan gecenin karşısına yıldırım çıkarılır. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra yazılan "Rücu" şiirinde "Sis"teki "Melanet Gecesi"nden uzak durulduğu gibi "leyl-i musibet" yerini "leyâl-i nisyâna" bırakmış ve "leyl-i menhûs"tan uzaklaşmıştır. "Halûk'un Vedası"nda, oğlunu ülkesine "medeniyet" getirmesi için İskoçya'ya gönderen Fikret, onun öncülüğünde gerçekleşecek olan ilerlemeyi anlatır, bu ilerlemede geceye yer vermez. Bu nedenle

oğluna, gecelerinin de yüzüne vuran gençliğin aydınlığı gibi parlak olması temennisinde bulunur. Burada Halûk'un yüzünün parlaklığı ile ondan beklenen ilerleme düşüncesi arasında bir ilişki kurulmuştur. Nitekim şair, Halûk'u hep aydınlıkla eş tutmuştur. Fikret, hayranı olduğu Alfred de Musset'ye "Müsse İçin" başlıklı şiirini yazmıştır. Burada Musset'nin şiirindeki periler, nazlı âşıklar ve derin hisler ile edindiği ümit ve "teessür" duygularından bahseden Fikret, onu yüce bir şair olarak gözler önüne serer. Kendisinin de onun gibi şair olmak istediğini fakat bir Anka yanında bir serçenin uçmasının mümkün olmadığını söyler. Musset'nin şiirlerinde yer alan gecelerin ise kendisine çok büyük bir zevk verdiğini ifade eder. Fikret, sadece Musset'nin gecelerinden bahsetmez. Cenap'ın Türk şiirine getirdiği, "Terâne-i Mehtâb" isimli şiirinde geçen "Saât-i semen-fâm" tamlamasına gönderme yapar ve onu gecenin "An-ı Seinen-Fam"ında bulur.

Fikret, Rıza Tevfik'i anlattığı "Zekâ" şiirinde onun, yazdığı şiirleri kendisine okuduğunu ve bunların ilham kaynağının da hakikat olduğunu ifade edişini anlatır. Burada Rıza Tevfik'in ağzından konuşan Fikret, gölge kelimesini onun hakikati ortaya çıkaran filozof yönü ve bunun yansımaları için kullanmıştır. Burada Rıza Tevfik'in tekke şiirleri yazması nedeniyle hakikat ve gölge kelimelerinin beraber kullanılmasında "insanın Allah'ın gölgesi olduğu" düşüncesine de gönderme yapıldığı söylenebilir.

Edebiyatımızın önemli isimlerinden olan Tevfik Fikret'in şairliğinin yanında güzel sanatlarla alakalı olan bir ressamlık yanı da bulunmaktadır. Servet-i Fünun edebiyatçıları doğayı şiirle anlatırken onu bir ressam gibi aktarmışlardır. Bu dönemin şairi Tevfik Fikret'in şiirlerinin çoğunda "tablo çizer gibi şiir yazma" anlayışına rastlanmaktadır. Bilhassa manzaralı tablolar içinde şiirsel esinti söz konusudur. *"Fikret'in gerek resim sanatıyla ilgili gerekse şiir metinlerinde görülen portrelerine bakıldığında, kalemini adeta bir fırça gibi kullandığı görülmektedir. Bu onun güzel sanatlar arasında bağlantı kurmak suretiyle şiirini kurduğunu kanıtlayan bir gösterge olarak değerlendirilebilir."* (Demir, 2013, s.3). Fikret zihninde uçan hayalleri önce hayalî bir tabloya, sonra da o tabloyu kelimelere dönüştürür. Okuyucu ise o tabloya ancak kelimelerle ve Fikret'in onları kullanım üslubuyla ulaşabilir.

Fikret, Türk şiirine önemli yenilikler getirmiş bir şairdir. O, nazma Türkçeyi egemen kılmak, manzumeyi nesir gibi tabii bir hale getirmek ve karşılıklı konuşmalara canlılık kazandırmak için vezin kadar kafiye de önem vermiştir. Şiirin evrenini genişletmiş, özellikle resmi şiirin içine katmıştır. Hayatının bir döneminde sanat sanat

içindir anlayışını hâkim kılmışken hayatının sonlarına doğru toplumsal dönüşüm göstermiştir.

1.4. Tevfik Fikret'in Şiirlerindeki Temalar

Servet-i Fünun döneminde, içsel duyum tarzı öndedir ve daha fazla kişinin kendi acıları ifade edilir. Bu dönemde içe dönüklüğü bir zevk ve sanat unsuru haline getiren şairler, dönemin siyasî ve askerî koşullarından ötürü sosyal olaylarla pek fazla ilgilenmemişlerdir. Ancak Fikret, şiirlerinde kendi iç âlemindeki kırılmaları ve gelgitleri işlemekle birlikte, sosyal konuları da ele almıştır. Sosyal muhtevalı şiirlerinde de ferdî duyuş biçiminin uzantısı niteliğindeki şiirlerde olduğu gibi döneme damgasını vuran karamsarlık ve bunalım psikolojisinin etkisi altında kalmıştır.

“Hep karanlık... Bu talâtum gehi bârân u zalâm
Ediyor kalbe karanlık, acı şeyler ilham:
Sanki dünyâ batacak, sanki kıyâmet... Heyhât,
Böyle hep korkulu rûyâ doludur hâb-ı hayât!” (R.Ş., s.238)

Fikret, çoğunlukla kendi ruh dünyasını sosyal olaylara da yansıtan şiirler yazmıştır. Şairin topluma karşı duyarlı ve ilgili olarak kaleme aldığı şiirler, oğlu Halûk'un doğumundan sonra kendini gösterir; ancak babalık hislerini asla gizleyemez. Buna annenin çocuğuna duyduğu şefkati de ekleyip en ince hislerini değişik şiirlerde dile getirir.

“Melek çocuk, baban senin sesinle bahtiyar olur.
Terennüm eyliyor sesin,
Ne ruhsun, bilir misin?” (R.Ş., s.209)

“...Bütün bu derdimin esbâbı sende toplanıyor,
Sen, âh ey sarışın tıfl-ı nâtuvân, hep sen!” (R.Ş., s.214)

“Çocuk, o şimdi kavî bir civan; fakat mâder,
Zavallı, üstüne hâlâ çocuk gibi titrer...” (R.Ş., s.33)

Halûk'un dünyaya gelişi, Fikret'in insanlara ve yaşama bakış açısını biraz da olsa değiştirmiş ve şair, etrafında olup bitenlerle ilgilenirken karamsar ve mutsuz ruh halinden kurtulmaya çalışmıştır. *“Halûk'un doğumuyla (1895) beraber yaşamda değişik bir tutunacak dal bulan Tevfik Fikret, söz konusu tarihten itibaren şiirlerinde “çocuk sevgisine” ve “sosyal yaşam içinde çocukların sıkıntılarını” yer vermeye başlamıştır. Tevfik Fikret, şiirlerinde “çocuk temini” işlemekle beraber sadece çocuk sevgisini değil, aynı zamanda yaşamdaki sıkıntılara göğüs germek zorunda kalan çocukların içler acısı durumlarını da gözler önüne sermeye çalışmıştır.”* (Kanter, 2008, s.38). Ancak yaşamakla veya elde etmekle hissedilecek duygular vardır. Fikret'in de bir oğula sahip olması, topluma, insanlara karşı daha duyarlı olmasına; bilhassa gençlere ve çocuklara bir baba gözüyle bakmasına vesile olmuştur.

Edebiyatımızda her zaman farklı düşünceleri ve etkili deyişleriyle iz bırakan sanatçılarımız arasında sürekli yukarılarda kalmayı başaran Fikret, bu başarısını, istikbale fikirlerine ve aynı zamanda bu istikbalin en önemli değerleri olarak gördüğü çocuk ve gençlere olan yaklaşımına borçludur. *“Ünlü şairin sanat ve özellikle sosyal içerikli şiirlerindeki harareti eda, çocuklar ve gençler söz konusu olduğunda yerini sevgiye, merhamete ve en önemlisi bilinçli bir eğitim anlayışına bırakır. Söz konusu bakış açısının ortaya çıkışı, yaşama farklı bakış açısıyla yaklaşan Tevfik Fikret için eğitimci şahsiyetinde aranabilir.* (Eronat, 2007, s.34) Fikret'in eğitimci kimliği, onu özellikle “Şermin” şiirinde bir eğitim modeli ortaya koyacak kadar ileri götürür. O zamana kadar Osmanlı Devleti'nde uygulanmamış olan bir öğrenme şeklini Şermin'le eğitimcilerin nazarına sunar.

1.5. Birinci Bölümün Genel Değerlendirmesi

Bu bölümde genel olarak “amaçta bir, yöntemde ve yaklaşımda farklı” olan iki aydın insanın his ve fikirlerini sanata yansıtma biçimleri ele alındı. Hiçbir sanatçıyı net çizgilerle “kendine dönük” veya “toplumcu” olarak değerlendirmek doğru değildir. İnsan, yaratılışı gereği kendine ait sıkıntılarla alakadar olduğu gibi çevresindeki insanların sıkıntılarıyla da alakadardır. Şahsına veya ailesine ait bir mutluluğu yaşamak istediği kadar içinde yaşadığı toplumun da mutluluğundan hisse alır. Birey ve toplum birbirinden ayrı unsurlar değildir; bireyler toplumu oluşturan değerlerdir. Birindeki rahatsızlık otomatik olarak ötekini, birindeki mutluluk yine ister istemez diğerini etkiler. Ayrıca her birey yaşadığı ülkenin siyasi yönetimi ile de uzaktan veya yakından

alakadardır; çünkü hoşuna gitse de gitmese de o siyasi yönetimin uygulamalarıyla yönetilmektedir.

Bu çerçeveden bakıldığında gerek Mehmet Akif Ersoy gerek Tevfik Fikret, öncelikle birer birey olarak, sonra birer aydın olarak Osmanlı toplumunda doğup büyümüş kişiliklerdir. Birey olmak insanca üzülp sevinmeyi, aydın olmak da bu üzüntü ve sevinçleri toplumla paylaşmayı gerektirir. Bu iki aydın da tam olarak bunu yapmıştır. Bir süre sonra kişisel dertlerini bir kenara itip toplumun yol göstericisi rolünü kendilerine uygun bulup kendi doğrularını, yetenekleri ölçüsünde topluma kabul ettirmeye ve toplumu daha iyiye yönlendirmeye çalışmışlardır. Bunu yaparken her ikisinde de hedef aynı olmakla birlikte hissediş, inanç ve hareket noktaları farklı olduğundan farklı şekillerde harekete geçmişlerdir.

Akif, İslamcı çizgiden asla taviz vermeyen bir sanatçıdır. Bu nedenle aşk gibi en özel ve mahrem bir kişisel duyguda bile İslam dininin ölçülerine göre hareket etmiş, o dinin izin vermediği bir sevmeye biçimini reddetmiştir. Hakeza kadın, aile, eğitim, çocuk, gençlik, melankoli, sevinç, üzüntü gibi bütün insani değer ve hislerde de İslam dininin belirlediği çizgide yürümüş ve bu değerleri dinin ele aldığı gibi ele almıştır. Aynı şekilde daha büyük toplumsal meseleleri de yine İslam ölçütleriyle çözüme kavuşturmak istemiştir. 19.yüzyılın sonları Osmanlı yönetiminin ve ona bağlı olarak Osmanlı halkının fazla sıkıntılı olduğu bir dönemdir. Hem yönetim hem halk-özellikle aydın kesim-bu sıkıntıları hafifletmenin yollarını aramaktadır. “Osmanlıcılık, Türkçülük, Milliyetçilik, Turancılık, Ümmetçilik” gibi birçok fikir akımı, bu arayışların sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak bu fikir hareketlerinin içinde iki tanesi ön plana çıkmış ve sanki diğer düşünceler bu iki düşüncenin birer alt kolu gibi telakki edilmiştir. Bunlar “İslamcılık ve Batıcılık” olarak adlandırılabilir. Akif de zaten asırlardan beri devletin yönetim şekli olan İslam hükümlerini çıkış noktası olarak gören bir insandır. O, içinde bulunulan sıkıntılı durumların kaynağının İslami yaşayıştan ve dinin aslından uzaklaşma olduğunu ifade eder. Mesela, İslam tembellik ve ataleti yasakladığı halde halkın miskin miskin oturmasının bu sıkıntılara yol açtığını söyler. İslam eğitimi farz kıldığı halde eğitilmeyen çocuk ve gençlerin memlekete bir fayda sağlamayacağını belirtir. Din, kadın ve aile kavramlarına kutsiyet vermişken bu değerleri şahsi çıkar ve isteklerde kullanmayı, gerilemenin nedenleri arasında gösterir. Hem toplumsal hem bireysel problemlerin çözümünün İslam’ı doğru yaşamakla mümkün olacağını belirtir. Akif’in şiirlerindeki temaların çoğu toplumsal sorunlardır ve o sorunların da çözüm

noktası İslam'dır. Aynı zamanda milli değerlerle donanmış olan Akif'e "Milli Şair" unvanı verilmiştir. Aruz Türkçeye uygun değildir diyenlerin tersine, aruzu Türkçe kelimelerde ustalıkla kullanmış ve günlük konuşma dilini aruzla ifade etmiştir. Şiirlerinin genelinde hâkim olan "hikâye etme" tarzında oldukça başarılı olduğu için "Üstad-ül Mesnevi" unvanını da elde etmeyi başarmıştır.

Tevfik Fikret ise Akif'le aynı dönemde yaşayan; ancak uzun süre içe dönük, melankolik ruh haliyle yaşayan bir şair olmuştur. Melankoli başlığında geniş ele alınacağı üzere, melankoliden kaynaklanan karamsarlığını birçok şiirine yansıtmıştır. Kaplan onun içe dönüklüğünü şöyle ifade eder: *"O, içe dönük mizacı dolayısıyla, kendini dar bir mekâna hapsetmiş bir insandır. İnsaflı olmak için şunu da ilave edelim ki şiirlerindeki duygu kesafeti ve trajik hava, büyük nisbette bu darlıktan çıkar."* (Kaplan, 1978, s.74). Bütün olaylara Aşîyan'ın penceresinden bakar. Bu dar pencere belki de şairin buhrandan kaçış yeridir. Ancak sanatçı duyarlılığı onu o dar mekândan kısmen kurtarıp topluma yönelik problemlere de yönlendirir.

Fikret'in şiirlerini muhteva açısından iki dönemde incelemek yerinde olur. Sanatçı, Servet-i Fünun çatısı altında bireysel konulara ağırlık verip sanat için şiir yazar. Bu dönemdeki şiirlerinde toplumsallık görülmez. "Ömr-i Muhayyel" adlı şiiri bu dönemin en güzel meyvelerinden biridir.

Fikret, 1901 sonrası şiirlerini topluma yönlendirir. Özellikle Meşrutiyet'ten sonra tamamen toplumsal şiirler yazar. Bu toplumsal içerikli şiirlerinde bile şeklin kusursuz olmasına özellikle dikkat eder. Güçlü bir satirik şiir şairi olan Tevfik Fikret, şiirini toplumsal gaye için kullanırken şiirin şekil özelliklerinden taviz vermez. Onun şiirleri içerik kadar biçim bakımından da güçlüdür.

Şairin "Sis" şiiri büyük ses getirir. O zamana kadar hep güzelliğin, estetiğin timsali olarak ele alınan İstanbul'u bir sisin içinde tasvir etmiş ve bütün kötülüklerin menbâi olarak göstermiştir.

Gerek bireysel gerek toplumsal içerikli şiirlerini doğal olarak kendi inanç ve hisleri çerçevesinden ele alır. Akif'in Doğu kültürü ve İslam dini reçetesine karşılık Fikret'in katıksız Batı taklitçiliği çözüm önerisi vardır. Ona göre içinde yaşadığı toplumun kötü durumlarının ve geri kalmışlığının en büyük iki nedeni din ve siyasi yönetimdir. Sadece toplumun değil, bireyin de acılarının temelinde bu iki unsur yatmaktadır. Bu iki unsura olumsuz bakışı o dereceye ulaşır ki birçok şairin methiyeler yazdığı İstanbul'a bile kin ve nefret derecesine çıkar.

Fikret, özellikle oğlu Haluk'un dünyaya gelişinden sonra daha toplumcu bir şair kimliğine bürünür ve eğitimci gibi konuşmaya başlar. Eğitimcilik yönü zaten vardır. Haluk bunun ön plana çıkmasını sağlar. Gençleri yönlendirmeye, çocukları eğitmeye çalışır. Hatta "Şermin"de eğitim modeli dahi telkin eder.

Zaman zaman tartışan Akif ve Fikret, milli meseleler karşısında çok benzer duruşlar sergilerler. Mesele vatanın düşman karşısında müdafaası olduğunda her ikisi de Doğulu ve Batılı bakış tarzlarını bir kenara bırakıp milleti bir ve beraber olmaya, vatani kahramanca savunmaya yönlendirmeyi başarmış kişilerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MEHMET AKİF ERSOY VE TEVFİK FİKRET ŞİİR TEMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

2.1. Mehmet Akif Ersoy ve Tevfik Fikret'in Şiir Temalarının Karşılaştırılması

2.1.1. Bireysel Temalar

2.1.1.1. Aşk ve Tabiat

2.1.1.1.1. Mehmet Akif'e Göre Aşk ve Tabiat

Akif, söylemek istediklerini tabiat-insan, tabiat-güzellik, tabiat-varlık vb. özdeşleştirme ile ifade eder. Bir anlamda şair, tabiatı fikirlerini aktarmada malzeme olarak kullanır. “Bülbül” şiiri bunun en güzel örneklerinden biridir. Bu şiirde Akif, şiirin sınırlarını çok genişletiyor. Şiiri edebiyatın ta kendisi haline getiriyor ve şiir, halis şiir olmaktan çıkıyor. İlk kısım tam bir hikâye üslubuyla başlıyor. İlk dört mısırda nesir cümlelerine çok yakın cümlelerle karşılaşıyoruz, ton da oldukça sakindir. Sanatkârane ifade ve tasvir gözlenir.

“Bütün dünyâya küskündüm, dün akşam pek bunalmıştım;
Nihâyet, bir zaman kırlarda gezmiş, köyde kalmıştım.
Şehirden kaçmak isterken sular zaten kararmıştı,
Pek ıssız bir karanlık, sonradan vâdiyi sarmıştı.” (Safahat, s.473)

Sanatçı, tabiata kaçmasını bütün dünyaya küskünlüğüne bağlamaktadır. Bu da insanların genelinin zaman zaman başvurduğu bir yöntemdir. İnsanlara küskün olmanın bir nedeni olsun veya olmasın, tabiatın insan psikolojisi üzerinde çoğunlukla olumlu etkisi olur. Hele Akif gibi bütün insanlığın -en azından ümmetin- derdiyle dertlenmeyi kendine meslek edinmiş biri için sıkıntı, vazgeçilmez bir arkadaş gibidir. O da bu sıkıntılardan bir an olsun uzaklaşmak adına kırlarda gezer, köyde kalır. Havanın kararmasını “suların kararması” olarak ifade etmesi, içindeki sıkıntının büyüklüğünü ortaya koyar. Zira en huzur verici unsurlardan biri olan suyun bile karanlık olması, kişinin iç sıkıntılarının her nesneye yansımaları olarak kabul edilebilir. “İssiz karanlık” sıfat tamlaması ise şairin iç dünyasındaki sıkıntılara bir de yalnızlığı ekler.

İnsanlık zaman zaman dalgınlık halini, sessizliği yaşar. Tabiat da böyledir. Şair insanla tabiatı özdeşleştiriyor. Akif, tabiat ve insanlığı kararak ele alıyor.

“Eşin var, âşîyanın var, baharın var ki beklerdin;

Kıyâmetler koparmak neydi, ey bülbül, nedir derdin?” (Safahat, s.473)

Şair bu dizeler ile tabiatla en çok sevilen varlıklardan biri olan bülbülü bir imge yaparak Yunan işgali altındaki vatan topraklarına ve o topraklarda yaşayan Türk halkına hitap eder. Bülbülün seçilmesi sadece sevilen bir kuş olmasından kaynaklanmaz. Özgürlüğüne en fazla düşkün olan bir kuş olması ve aynı zamanda yanık sesli olması da esaret altına alınmak istenen Türk milleti ve onun feryadı için çok uygun bir sembol olmuştur. Zaten bu beytin hemen ardından gelen;

“O zümrüd tahta kondun, bir semâvî saltanat kurdun;

Cihânın yurdu hep çiğnense, çiğnenmez senin yurdun.” (Safahat, s.473)

mısraları, bu esareti ve işgali bu milletin kabullenemeyeceğini göstermektedir.

Halk edebiyatımızın da Divan edebiyatımızın da vazgeçilmez öğeleri olan bülbül-gül mefhumları, Akif’in “Gül, Bülbül” başlıklı dörtlüğüne şu şekilde yansır:

“Konduğu her gusn-i ter minberidir bülbülün,

Zemzeme addettiğin hutbesi, faslû’l-hitâb.

Reng-i hakikat nedir, fark eden ebsâr için,

Goncada matvî duran her varak ümmü’l-kitâb.” (Safahat, s.134)

Goncada dürülmüş olan her yaprağı ümmül kitap olan Fatiha suresine, bülbülü de konuştuğu her taze dalda hutbe okuyan bir imama benzettir. Ahenkli sesler zannettiğimiz o hutbenin de aslında sözünün sonu olduğunu ve gerçeklerin renginin ne olduğunu ancak ayırt edici gözleri olanların anlayacağını söylüyor.

“Necid Çölleri’nden Medine’ye” şiirindeki tabiat betimlemesi asıl amacı tabiat tasviri olmayan şiiri, olayın akıcılığı ve betimlemenin güzelliği ile daha bir çekici hale getiriyor:

“Nar-ı beyza mı nedir, ögle zamanında güneş?
Tepesinden döküyor beynine afakın ateş!
Yıldırım yağmuru şeklinde inen huzmesine,
Siper olmuş yanıyor çöldeki çıplak sine.” (Safahat, s.353)

Aşk temine gelince; vatan, millet, bayrak, hürriyet, çalışkanlık, umut, azim gibi milli ve manevi değerlerin şairi olan ve şiirlerinde bu değerlere olan aşkını, inancını dile getiren Akif, her insan gibi yüreğinde bir kadın aşkını da taşımış şairimizdir.

Eşi için yazmış olduğu “Hayat Arkadaşıma” adlı şiirinde kadın aşkını helali olan eşine hissettiği anlaşılmaktadır:

“Seni bir nûra çıkarsam, diye, koştum durdum,
Ey, bütün dalgalı ömrümde, hayat arkadaşım!
Dağ mıdır, karşı gelen, taş mı, hep aştım, lâkin,
Buruşuk alnıma çarpan bu sefer kendi taşım!” (Safahat, s.509)

Mehmet Akif’in şiirleri imgelerle örülmüştür. Şiirlerini kendi örtüp gizlemektedir. Onu amacına götüren şey, imgelerin çağrışımlarıdır. Tam anlamdım dersiniz; fakat yanırlarsınız. Akif’in şiirleri tehlikelerle doludur. O kendisini ve düşüncelerini ortaya sermez. Şiirlerini anlamak hatta hissetmek için çaba harcamak gerekir.

Mehmet Akif, Tevfik Fikret’e göre aşk ve tabiat teması anlamında ön plana çıkan bir şair değildir. Genellikle aşk temasını vatan aşkı gibi bakış açılarıyla ortaya koymaya çalışmıştır. Akif, her ne kadar şiirleriyle ve hitabetiyle topluma yol göstermişse de onun için tam bir ‘toplumcu şair’ demek zordur. Zira en önemli toplumsal temalara bile duygularını yansıtır. Acı çekenle acı çeker, ağlayanla ağlar, muhtaca yardım edememekten dolayı kahrolur. Şair, aşk ile idealin iç içe olduğu şiirler yazar. “Tevdîd Yahud Feyâd, Durmayalım, Azîm, İstibdâd, Hürriyet, Cânan Yurdu, Uyan, Âsım, Yeis Yok, Şehîdler Âbidesi İçin, Tek Hakîkat...” gibi birçok şiirinde vatan, millet, özgürlük, din aşkını dile getirmiştir. “İstiklâl Marşı” hepsinden öte Akif’in aşk duygularını hangi yönde kullandığını belgeler nitelikte bir şiiridir.

2.1.1.1.2. Tevfik Fikret’e Göre Aşk ve Tabiat

Fikret’in tabiat şiirleri seyredilen doğanın kelimelere aksidir. Bu şiirler doğrudan doğruya tabiatı değil; tablolardan, resimlerden gelmektedir. Bu özellik, parnasizmin etkisiyle kendini göstermiş “resim altı şiir yazma” şeklinde yeni bir stil ortaya koymuştur. Sanatçı, izlediği görüntüleri çeşitli ayrıntılarla zenginleştirerek şiire yansıtır. Fikret’in tabiatla ilgili şiirlerinde göze hitap eden tasvirler önemli bir yer tutar. Kendisinin de resme merakı ve yeteneği vardır. Tabiat temalı şiirleri arasında en çok dikkati çeken “Mai Deniz”dir. Burada deniz, şairin duygularına tercüman olan bir varlıktır. Bu şiir, edebiyatımızın en güzel empresyonist örneklerinden biridir.

Tevfik Fikret, tabiat ile ilgili şiirlerinin çoğunu “Rübâb-ı Şikeste”de toplamıştır. “Âveng-i Şuhûr”da yılın aylarını betimler. Tabiatın değişik manzaralarını ele alan şiirler de yazmıştır. O, tabiatı renk cümbüşüne çeviren bir şiir tarzını Türk edebiyatına kazandırmak ister. Dergilerde yayımlanan fotoğrafın ya da tablonun altına şiir yazma geleneğinin öncüsü olur. “Hayran, Bir Yaz Levhası” gibi. Şair, tabiatı işlediği şiirlerinde renkli bir betimlemenin yanı sıra, hislere yer verir. Manzum hikâye tekniğini de kullandığı şiirlerinde tabiat, bir fon olmaktan öte insanla bütünlük içerisinde bir görünüm sergiler.

Fikret’in tabiat şiirleri bariz bir mesaj vermez. Bu şiirlerin son mısralarının okuyucuda etkiler bırakan ve hayatın geçiciliğini ifade eden umutsuzlukla noktalanması ortak özelliğidir. Şairin hayatı olumsuz algılayışını Toprak şiirinin son dizesinde de anlamak mümkündür.

“Bence timsâl-i esfeliyyetsin,
Kara toprak, mazîkı zilletin;
Benden efsûs- bî-nihâye sana!” (R.Ş., s.192)

Manzum hikâye özelliği taşıyan “Sezâ” şiirinde şair, arkadaşıyla yaptığı gezintiyi ve arkadaşının ölümünü anlatır. Bunu yaparken de tabiat unsurlarını kullanır.

“Evet, bugünkü gibi hâtırımdadır hâlâ:
 Yeşil dikenler İçinden, yosunlu bir yardan
 Sukut eder gibi İndik kenâr-ı deryaya.
 Yağardı sahili tezyin eden ağaçlardan
 Sedefli kumlara titrek rakîk bir saye
 Bu gölgelikti Sezfi'nın sedir-i müntehabı,
 Hayâlini buradan mezcederdi dalgalara.” (R.Ş., s.28)

“Balıkçılar, Beyaz Yelken, Mâî Deniz” gibi şiirlerinde ise denizin hırçınlığını değişik dile getirir. “Mâ’î Deniz” şiirinde teşhis sanatını kullanarak mâî denizin tertemiz uyuduğunu tasavvur eden şair, tüm gece seyrettiği masum yüzlü denizin kendi nazarıyla kirlenmesinden korkacak kadar da hassastır.

“Sâf ü râkid... Hani akşamki tagayyür, heyecân?
 Bir çocuk rûhu kadar pür-nisyân,
 Bir çocuk rûhu kadar şimdi münevver, lekesiz,
 Uyuyor mâî deniz.
 Ben bütün bir gecelik cûşîş-i ahzânımla,
 O hayâlât-ı pêrişânımla
 Müteşekki, lâim,
 Karşıdan safvet-i mahmûrunu seyretmedeyim...” (R.Ş., s.204)

“Balıkçılar”da ise deniz ile kadın motifini birlikte değerlendirmiştir. Bu şiirde genel anlamda kadın motifinden çok “olumsuz kadın” imajı ön plana çıkmıştır. Buna kadının olumsuz ve istenmeyen yönü dense daha doğru olur. Kadın yaratılışı gereği güzelliğin, estetiğin, temizliğin, ünsiyetin sembolü olmuştur. Ancak her kadının bu güzel meziyetlerinin yanı sıra hoşla gitmeyen özellikleri de mevcuttur. Kadın bu özelliklerini her vakit su yüzüne çıkarmadığı için olumlu yönleriyle bilinen ve hatırlanan bir varlık olmuştur. Kadının onuru çiğnenmedikçe o olumsuz özelliklerini harekete geçirmez. Ancak duyguları ve onuru ayaklar altına alınan kadın, fiziksel olarak erkek kadar güçlü olmadığı için dişiliğinden kaynaklanan bazı güçlerini kullanarak karşılık verir. En uysal sanıldığı anda en hırçın halini ortaya çıkarabilir. İşte bu noktada Fikret, deniz ile olumsuz kadın arasında bir bağ kurmuştur. Sakin iken insanda romantik

hisler uyandıran ve insanı sakinleştiren deniz, aniden hırçınlaşınca o güzelliğini ve duruluğunu kaybeder; tıpkı kadın gibi.

“Kayık çocuk gibidir: Oynuyor mu kaydetme,
Dokunma keyfine; yalnız tetik bulun, zirâ
Deniz kadın gibidir: Hiç inanmak olmaz ha!” (R.Ş., s.19)

Kadının olumsuz taraflarından biri de âşığına çile çektirmesidir. Kadının bu imajı yeni değildir. Klasik Edebiyat’ımızın temeli neredeyse bu imaj üzerine kuruludur. Divan şairlerimizden hemen hiçbiri yoktur ki âşık olduğu kadından çektiği sıkıntıları dile getiren en az bir şiiri olmasın. Yani onlara göre belki de aşkın aşk olmasındaki temel unsur budur. Erkek bir kadına âşık olur, kadın kendisine en içten duygularla bağlanan o erkeğin duygularına karşılık vermez. Verse de bunu açıkça belli etmez ve o erkeğe aşk ıstırapı çektirmekten adeta zevk alır. Edebiyatımızdaki bu yerleşik gelenek, Batılı anlamdaki şiirimizde de az çok yerini almıştır. Nitekim Fikret “Nesrin” adlı şiirinde çocukluk yıllarında kendisine sıkıntı veren gönül eğilimlerine girdiğini ve bunlardan pişman olduğunu söyler:

“Şimdi ben doğrusu evvelki çocukluklardan
Nâdimim; gönlümü isrâf ü tebâh ettiğimi
Bin merâretle bugün anlıyorum....” (R.Ş., s.22)

Bu dizelerin hemen ardından aşkın güzelliğini değil de ıstıraplı tarafını kendisine yaşatan kadına şöyle seslenir:

“Etme Nesrin, bana zehr etme şu bir dem zevki!” (R.Ş., s.22)

Bir ayağı mâzide, bir ayağı Batı’da olan Fikret’in kadınlardan kendisine gelen sıkıntıları dile getirmesi, biraz da Avrupa ve Osmanlı kadınları arasındaki mukayesesinden kaynaklanmaktadır.

Şermin'deki şiirlerin büyük bir kısmı, çocukta tabiata karşı ilgi, sevgi ve merak uyandırmak arzusuyla hece vezniyle kaleme alınmıştır. Bu şiirlerin çoğunda Fikret,

“Rübâb-ı Şikeste”de ve diğer bazı şiirlerinde olduğu gibi tabiatı, teşhis sanatı ile yansıtır. Fikret, “Bir Musâhabe-i Edebiyye”sinde eski şiirimizden örnekler vererek şairlerin mevsimleri nasıl tasavvur ve tasvir ettiğini değerlendirir.

Tevfik Fikret’in sanat yaşamında fikir yapısındaki değişimlerin izlerini açıkça izlemek mümkündür. Sanatının ilk yıllarında hafif duygulanmaları anlatan aşk, tabiat ve sosyal konulu şiirler yazarken sonraları, siyasî kaygı ve heyecanlarını dile getirmiştir. Bir aşk şairi olarak nitelendirilemese de pek çok aşk şiiri vardır. Romantik anlayışın etkisi altında yazılan bu şiirlerin özelliği cinsellikten uzak, ince bir hissedişin ifadesi olmalarıdır. “Ömr-i Muhayyel”, tasavvur edilen tabiat içinde sevgiliyle gözlerden uzak bir mekân özlemini dile getirir.

“Yalnız ikimiz, bir de o: mab'ude-i şî'rim;

...

Her sahn-ı hakîkatten uzak, herkese mechûl;

Bir safvet-i ma'sûmenin âgûş-i terinde

Bir leyle-i aşkın müte'ennî seherinde

Yalnız ikimiz sayd-ı hayâlât ile meşgûl.” (R.Ş., s.142-143)

“Süha ve Pervin” şiirinde kadın ve tabiat iç içe tasvir edilir. Sanatçı, kadın ile tabiat unsuru arasında benzerlikler bulmuştur. Tabiatın insana huzur veren yönünü, kadında da gören şair, bu ikisinde kaybolmayı istemiştir.

“Müstağrak esirî bir tabîat... Açık, sarı,
uzun, târumâr saçlarının dağılıp örttüğü...

(...)

Esmer Nermin câzibe-i hüsnüyle meyyâl
bir vücut... Parlak, mütebessim enzâr-ı
tahakkümünü âşıkının solgun çehresine
serperek...

(...)

Müteaccip ve müteheyyic

- Biz sevişmiyorsak eğer

Kalır gözünde sevişmek ilel-ebed münker!

Sevişmemekse bu, sevişmekten ihtiaz edelim.” (R.Ş., s.5-6-8)

Korkmaz, Süha ve Pervin’in birlikteliğini zorlama olarak kabul eder. Süha göksel değerleri temsil eden ruhu, Pervin ise yerlere ait değerleri temsil eden vücudu sembolize eder. Ruh göklere yükselmek istese de vücuda bağlı olduğu için yeryüzünde kalmak zorundadır. *“Gökselliğe ait Süha ne yazık ki yerdedir ve kanatsızdır. Onu yere bağlayan vücuttur. Bağlantı, rızaya, isteğe göre düzenlenmiş bir bağlantı değildir; zoraki ve trajiktir.”* (Korkmaz, 2004, s.128). Süha’nın fitratında olan gökyüzünde dolaşmasını engelleyen etken ise dişiliği ve vücudu sembolize eden Pervin’dir. Vücut ruhun yükselmesi için engeldir. Olumsuz kadın modeli ya da kadının olumsuz yönlerinin ön plana çıkarılması, “Balıkçılar”dan sonra burada da karşımıza çıkmaktadır.

Özcan, “Süha ve Pervin” şiirini, düş ve gerçek çatışmasının şahıslar düzeyinde ele alındığı şiir olarak kabul eder: *“Düş ve gerçek çatışmasının şahıslar düzeyinde ele alındığı önemli bir şiiri de Süha ve Pervin şiiridir. (...) Şiirin şahıs kadrosunun sadece cinsiyetleri değil, dünya görüşleri de oldukça farklıdır.(...) Pervîn, ‘esmer ve nermîn câzibe-i hüsnüyle meyyâl-i huzûz bir vücûd’ a sahip genç bir kızdır. (...) Esmer ve nermîn olarak vasıflandırılan Pervîn ise esmerliğiyle yeryüzüne köklü bir biçimde bağlı olan ve yeryüzünün düzenini oluşlar silsilesi halinde kuran ve sürükleyen gerçekçi bir karakterdir.”* (Özcan, 2015, s.53). Bu yönüyle bakıldığında yeryüzündeki gerçek hayatın tesisi açısından olumlu kadın tiplemesidir. Lakin Fikret’in karakteri hayal âlemine daha yatkındır.

Tesadüf şiirleri duygusallığı yansıtan çarpıcı örneklerdir. Bir kadının yüzünü görmekle titreyen, onun gözlerinde gizli bir sevinç arayan şair, bu hislerinin cinsellikle, şehvetle alakalı olmadığını altını çizer. Ardından da cinsellikle ilgili olmadığı halde o kadının gözlerine neden dikkatle baktığını kendine sorar. Bu, bir arayışın sonucudur. Fikret huzur arar. Duygusal yapısı onu kadın ruhundaki inceliğe götürür. Kadın, hassas bir ruhun en güzel şekle büründüğü varlıktır. Annesini küçük yaşta kaybeden ve şefkate olan ihtiyacını tamamlayamayan Fikret, biraz da bu eksikliğini giderecek faktör olarak kadını görür.

“Niçin o çehreyi görmekte titredim birden

O didelerde niçin gizli bir nigâh aradım?

Değil garâm-ı heves-perverâne mu'tâdım,

Niçin o gözlere dikkatle baktım öyle iken?...” (R.Ş., s.173)

“İkinci Tesadüf”te bu arayışın aşk ve ümit olduğunu söyler. Cinsellikten uzak, sadece kalbe ve ruha ait olan aşkın içinde şefkat unsuru vardır. Bu, ya yarım kalan bir anne şefkati ya kız kardeş şefkati ya da her erkekte olan bir kadının ruh inceliğine duyulan ihtiyaçtır. Fikret’in gözlerde aradığı aşk budur.

“Dedim ki: İşte hakikat bu, hep kusûru yalan;
Değil garâm-ı heves-perverâne mu'tâdım,
Bu dîdelerde fakat bir nigâh-ı aşk aradım!” (R.Ş., s.176)

“Son Tesadüf”te ise platonik aşkın hem ıstırabını hem insana verdiği diğer duyguları yaşar. Bu, bir anlamda Divan şairlerinin aşka yaklaşımlarını çağrıştırır. Gerçek âşıktan başkalarına meyleden, gerçek aşığı görmezden gelip aşağılayan, onunla alay eden bir maşuk portresini çizer. Divan şiirinde aşkın mayasını oluşturan ıstırap çekme ve sevgiliye ulaşamama, bu dizelerde Tevfik Fikret’te de görülür:

“Evet , o geçti, o hem bakmadan geçti gitti;
Güneş de, şimdi açılmış ufukta hande-nümâ,
Eder gibiydi uzaktan benimle ihtihâ...” (R.Ş., s.178)

Şair, aşkı yüce bir duygu olarak düşünüyor; ancak hayata karşı ümitsizliğini de belirtmeden geçemiyor. Aşkın gerçekliğinin aslında hayatın faniliğinde yerini ümitsizliğe bırakmaya mahkûm olduğunu “İlelebed”de dile getiriyor.

“Tasavvur-ı ebediyyet hayât ü sevdâda,
Bu bir hayâl idi, lâkin hayâl-i dilberdi;” (R.Ş., s.132)

Her insanın kalbinde sonsuz yaşama arzusu vardır. İnançlı bir insan dünyada sonsuz yaşayamayacağını ancak ebedi bir hayatın olduğunu bilir, buna inanır. O hayatın varlığını düşünerek dahi mutlu olabilir. Lakin sonsuz hayatın varlığını kabul etmeyen bir kalp ve ruh, dünya güzelliklerinin artması oranında mutsuzluğunu arttırır. Çünkü o güzelliklerin geçici olması düşüncesi onun ancak elemiini çoğaltır. Tevfik Fikret, bu

dizelerde bu ruh hali içindedir. Benzer ruh hali “Bir Hicrân-ı Muvakkatten Sonra” adlı şiirinde de görülür.

“İle'l-ebed... İki rûh-ı mu'âşıkın bu ümîd,
Bu va'd-i muğfil-i sevdâ penâh-ı kalbi idi;
Fakat ne fikr-i ba'îd:
Hayât-ı zâ'il içinde muhabbet-i ebedî!..” (R.Ş., s.133)

“Çak etti etbâk-ı tahayyülde uçarken
Bir sadme-i bâliyle hakikat bu zılâlî;
Öğretti hayât en acı bir ders ile birden
En giryeli hicrânı... bütün hüzn-i leyâlî!” (R.Ş., s.149)

Divan şiirinde sevgiliye duyulan sevginin insana ıstırap veren tek yönü, sevgilinin aşığa umut vermemesidir. Bazı şiirlerde de sevgili de aşığı sever ama onun kendi peşinden koşması sevgiliyi mutlu eder. Âşığı sevmez gibi görünmesi, aslında âşığın sevgisini artırmak istemesinden başka bir şey değildir. Divan şairleri zaman zaman hayatın faniliğinden söz etmişlerse de sevgiliye duyulan muhabbetin bu anlamda aşığı rahatsız ettiği pek söylenemez. “Sultan-uş Şuara” unvanına sahip olan ve adı Şeyhül İslamlık makamında bile geçen Bâkî bile “güzel sevmenin, bâde içmenin” cazibesine kapılmış ve o hayatın faniliği onu bu tutkulardan vazgeçirmediği gibi, onun âşık olmasına engel olamamıştır. Ancak Fikret’te bu fanilik gerçeği korku boyutunda yansıdığı için hayatın belki de en çekici hissi olan aşk dahi onu mesut edememiştir. Daha önceki tespitimiz bu özelliği açıklamaya yeterlidir kanaatindeyiz. Yani fani hayatın bitiminden sonra başlayacak olan baki hayata inanmamak, Fikret’in dünyasını da bir tür cehenneme çevirmiştir diyebiliriz. Şairin bir yandan aşk ümidine kapılmak isterken diğer yandan hayatın faniliğine karşı düştüğü çıkmazı yansıtması bakımından “Seninle” ve “Sen Olmasan” adlı şiirleri de birer örnektir.

Seninle...

“Fakat niçin bu güzel yol sonunda bir uçurum?
Yazık değil mi, bütün sâha-i emel böyle!
Bu yol, be râh-ı sa'âdet de -âh korkuyorum!

-Mü'ebbeden çıkacak bir harâbe-i kasele...

Evet, niçin bu güzel yol sonunda bir uçurum?" (R.Ş., s.137)

Sen Olmasan...

"Gurûba karşı düşündüm sükûn içinde bunu:

Fenâ değil sevişip ağlamak, fakat heyhât

Bükâya değse hayât!..." (R.Ş., s.139)

Sonsuzluk her insan ruhunun en büyük arzusudur. Sonsuz bir hayat içerisinde sevgiliyle mutlu mesut yaşamak ise o sonsuzluğa apayrı bir haz katacaktır. Bu hisler çerçevesinde Fikret de yaşamayı arzu eder. Ne yazık ki bu dünya hayatı sonsuz değildir ve sevgiliyle bu dünyadan alınacak haz da kısıtlıdır. Bir de bu gerçeklere Fikret'in ahiret hayatına olan inançsızlığı eklenince dünyadan alınacak hiçbir keyfin tadı tuzu kalmamıştır.

2.1.1.1.3. Aşk ve Tabiat Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıkları

Tevfik Fikret ve Mehmet Akif'i mizaçları yönüyle ayırmak mümkündür. Fikret, Akif'e göre çok karamsardır; hatta bazı şiirlerinde şairin melânkolik bir ruh halinde olduğu da çok belirgindir. Dönemin sosyo-kültürel ve siyasî olaylarının etkisiyle politik şiirler de yazmıştır. Şair, bu şiirlerde yerine göre büyük bir ümitsizlik dile getirirken bazen de aşırı bir nefretle siyasî eleştiride bulunmuştur. Hayat-ölüm, gençlik-yaşlılık, hayal-hakikat, aile hayatı, tabiat, aşk gibi konularda da Fikret ve Akif'in karşılaştırılabilir pek çok şiiri mevcuttur. İki usta şairden Tevfik Fikret, aşk ve tabiat konularındaki şiirlere daha hâkimdir ve tasnif edilmeye değerdir. Fikret'in siyasi şiirlerinde bile aşk ve tabiat teması yer yer ön plana çıkmaktadır.

Aynı dönemde yaşayıp eser veren iki sanatçının bir temaya aynı şekilde yaklaşmaları elbette beklenemez. Zira küçük yaşlardan itibaren aldıkları kültür, ailelerinin hayat tarzları, inançları gibi birçok unsur, onların sanata ve sanatlarında ele aldıkları temalara da yansır.

Mehmet Akif Ersoy, hem inanç hem devlet geleneği olarak öncelikle altı yüz yıllık Osmanlı kültürü, ardından da bin üç yüz küsur yıllık İslam inancı ile dolu dolu

yetişmiş bir kişidir. Aşk gibi ince bir temayı ele alırken de bu gelenek ve inancı göz ardı edemezdi. Aşka daha çok “vatan”, tabiata da “İlahî” pencereden bakması kaçınılmazdı ve öyle de olmuştur. Dışa yansıtamasa da her yetişkin erkeğin kalbinin bir yerinde bir kadın aşkı yer alır; ancak bu aşk bazen hiç dillendirilmez, bazen o kadına yansıtılır, kimi zaman da karşılıklı bulamaz platonik biçimde yaşanır. Mehmet Akif’te derin iz bırakan bir kadının var olup olmadığını net çizgilerle bilmek mümkün değildir. İnancına bu kadar bağlı bir insanın aşk gibi mahrem bir meseleyi sanatına açıkça yansıtacağını düşünmek hata olur. Tabiatı ise Tevfik Fikret’in tesadüf diye adlandırdığı oluşumların tam aksine “Sanat-ı İlahiye” olarak görür. Yani Mehmet Akif, sanattan sanatçıya giden düz ve gerçekçi bir mantıkla tabiata bakar.

Tevfik Fikret de yine kendi kültür ve inanç çerçevesiyle aşk ve tabiatı ele alır. Kendisi bir aşk şairi değildir; ama aşkın duygusallığını ve romantikliğini etkili biçimde işlemeyi başarmıştır. şiirlerindeki aşk kadın aşkıdır ve şair o kadınla gözlerden uzak beldelerde huzuru arar. Bunun olmayacağını düşünüp hüznlenir. Bazen de sevgiliye kavuşmanın hazzını dile getirir. Sevgilinin fiziki ve duygusal yönlerini tasvir eder. Sevgilinin kendisi veya âşık üzendeki etkilerini anlatır.

Tevfik Fikret, tabiata da beşeri hisler yönüyle yaklaşır. Yağmur damlalarının uyandırdığı hüzünden, renk renk çiçeklerin aksettirdiğı sevince kadar bütün yönleriyle ele alır tabiatı. Yani Mehmet Akif’le Tevfik Fikret’in aşk ve tabiat temasına yaklaşımlarında benzerlikten çok farklılıklar göze çarpar.

2.1.1.2.Melankoli

2.1.1.2.1.Mehmet Akif’te Melankoli

Tarihin en eski dönemlerinden bu yana bilinen bu kavram, her asırda çeşitli yan anlamlar kazanmıştır. Melankoli kavramının Batı kültüründe geçirdiğı aşamalara bakıldığında Antik Çağ’da tıp alanında Hipokrat’ın da etkisiyle “rahatsızlık” yönü ele alınarak incelenmiştir. Theophrast/ Aristoteles’in yazılarıyla birlikte entelektüellik ve sanatçılıkla ilişkili olarak ele alınmıştır. Orta Çağ’da bu olumlu yaklaşımlardan uzaklaşarak ölümcül yedi gúnahtan biri olarak kabul edilmiş, tembellikle ilişkilendirilmiştir. Rönesans ve Aydınlanma Çağı’na bakıldığında melankoli insanı merkeze alan hümanizm ile ön plana çıkmış, delilikle ilişkilendirilmiş, psikolojik bir boyut kazanmıştır.

Melankolik karakterin sırlarını anlamaya ait çalışmalar Homeros destanlarında başlamış, Hipokrat yazınında sürmüştür, Sophokles'in trajedilerinde zirveye ulaşmıştır. Aristoteles, melankolik olanların genellikle olağanüstü kişilik sergilediklerini, özgün bir ahlak ve tutkulu bir heyecan içinde yaşadıklarını ifade eder. Melankolik hayatta çok kez, sıradan yaşamın istenmeyen tarafları aşılabilmekte, trajik fakat onurlu hoş giden özellikleri olabilen yepyeni bir benlikle karşılaşmaktadır. Kötülüklerden ve kalabalıklardan uzak, hiç kimseden bir şey beklemeden yaşanan yalnızlıkları toplumsal soyutlanmalar olarak değerlendirmemek gerekir. Bu çeşit içe dönme durumları insanın kendi kendisiyle bulunduğu, her şeyden kurtulup hiçbir güven noktasının kalmadığını hissettiği, karakterin kendi kendisini yeniden oluşturmaya başladığı anlardaki olağanüstü coşkular, hazlar, keyifler ve güzelliklerle dolu serüvenler olarak da düşünülebilir. Melankolik hayatın gizemli dünyasında uyumsuzluğun, toplumsallaşamamanın, her dem günahkârlığın ve saçmalığın keyfi yaşanır.

Görünen nedenleri ne olursa olsun aslında bütün elemelerin ve ağlamaların temelinde insanın acizliği vardır. İnsan, ihtiyaçlarının ve arzularının sonsuzluğu ve çeşitliliği bakımından hiçbir varlıkla kıyaslanmayacak kadar acizdir. İhtiyaçlarını karşılayamayacağı ve arzularını tatmin edemediği zaman üzülür ve ağlar. Diğer varlıkların arzuları ve ihtiyaçları insanınkinden çok ve çeşitli olmadığı, dolayısıyla o ölçüde manilerle karşılaşmadıkları için onların üzülmeleri ve ağlamaları pek görülmez. Bu açıdan bakıldığında ağlamak, tamamen insanî bir özelliktir denilebilir. İnsanlar arasında bebeklerin, çocukların, kadınların ve ihtiyarların daha çok ağlaması da bu eylemin “aciz” kavramıyla yakından ilgili olduğunu gösterir.

Diğer taraftan insan, fiziken sıkıntılı olduğunda ağladığı gibi ruhen elemli olduğunda da ağlar. Çünkü her iki bakımdan da huzur içinde olmak ister. Bununla birlikte maddeye önem verenler maddi unsurların, metafiziğe önem verenler de manevi unsurların kaybında daha fazla ağlarlar.

Bir akıl hastasının veya cahilin sosyal sıkıntılar karşısındaki duyarsızlığı veya bir bebeğin annesinin hastalığından etkilenmemesi, vicdansızlığından değil bu özelliklerinin yeterince gelişmemiş olmasındandır.

Akif, dönemindeki sanatçıların birçoğundan daha yerli ve daha içten olması bakımından Türk milletinin vicdanını temsil eder. Bundan dolayı büyük sıkıntıların yaşandığı bir devirde herkes ağlarken, melankolik bir ruha sahipken onun üzülmemesi,

ağlamaması düşünülemez. Yakın çevresinin şahidi olduğu ve şiirlerine yansıyan dizeler ise, durulma bilmeyen ruhunun dışa taşan katreleridir. Akif'e göre maddi ve manevi sıkıntılardan kurtulmak için her ferдин var gücüyle mücadele etmesi gerekir. Çünkü bu, dinin emridir. Gücü yeten eliyle, yetmeyen diliyle, ona da muktedir olmayan kalbiyle bu mücadeleye katılmak zorundadır. Akif, hayatının hiçbir döneminde aksak bulduğu işleri elle düzeltebilecek, varmak istediği hedefler için zemin oluşturacak bir imkâna sahip olmadığı için genellikle son iki seçeneği tercih etmiştir.

Sanatçının hayatına ve yazdıklarına göz atıldığında her zaman yüksek amaçlar ve kutsal değerler için ağladığı ve ağlattığı görülür. Bu husustaki en güvenilir delil, hayatını ve özelliklerini yakından bilen arkadaşlarıdır. Bu dostların çoğu, Akif'in hayatının sıkıntılarla ve feryatlarla dolu olduğunu söyler. Hasan Basri Çantay: *“O, ne yazdı ise duyarak yazdı, ağlayarak yazdı, pâre pâre sıhhatını, varlığını eriterek yazdı.”* (Çantay, 1966, s.400) der. Süleyman Nazif: *“Akif'i ağlatan ve söyleten derterin – kendisi de dâhil – az çok hemen herkesi ağlattığını ama hiç kimsenin bu duyguları onun kadar şiddetle ifadeye muktedir olmadığını ve bir hüznün atmosferi oluşturamadığını”* (Nazif, 1991, s.84) söyler. Siyasete bakış tarzı ne olursa olsun vatan derdi o dönem aydınlarının hemen hepsinin ortak derdidir. Bu dertle müteallim olan bütün sanatçılar kendilerince ağlamış ve bu terennümü kendi üsluplarınca sanatlarına aksettirmişlerdir.

“Mehmed Akif'i ağlatan ve söyleten derd-i vatan hepimizi az çok ağlatmış ve söyletmişti. Fakat hangimiz bu kadar muhrık ve mübkî bir figan ile elemelerimizi gönüllerimizden koparıp, ulûhiyetin atebe-i arşına, bu kadar şiddetle, çarpabildik? Bu mısralar, kudret-i fâtırayı bile enzâr-ı hayâlimize pür-iğbirâr ve pür-melâl gösteriyor.” (Düzdağ, 1991, s.84).

Safahat'ın birçok bölümü bir melankolinin yansımasıdır. Birinci kitabın mukaddimesi *“aczin giryesi”* ile başlar, yedinci kitabın (Gölgeler) son şiiri *“Sanatkâr”* yıkılmış Şark'ın enkazı için dökülen gözyaşlarıyla biter.

“Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim.
Adam aldırma da geç git, diyemem, aldırırım.
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım.
(...)

Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar!
 İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler;
 Bunlar Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan;
 Yoksa, insanlığı bilmem nasıl anlar insan?” (Safahat, s.400)

Akif’te doğuştan gelen insanî özelliklerin başında “rikkat” gelir. Yani olaylar karşısında aşırı hassastır. Umursamazlık onun mizacıyla hiç uyuşmaz. İnsanı insan yapan bazı özellikler vardır ve bunların başında duygusallık, hassasiyet, şefkat gelir. Akif’te bunlar fazlasıyla vardır. “*Adam, geç git diyemem...*” cümlesi belki de onu tanımamızdaki en önemli ipucudur. Geçmişine vefalıdır. Özellikle geçmişte onu inciten, hüznölendiren, harekete geçiren olayları asla unutmaz ve yeri geldiğinde onu yâd eder.

“Hususî hayatı da Akif’in aşırı derecede samimi ve duygusal bir kişiliğe sahip olduğunu gösterir. Küçük bir çocukken babası Akif’i idadiye yazdırmaya götürür. Kayıt için parası yetmeyince Tahir Efendi, kolundaki saati satmaya kalkar. Bu durum, Akif’in rikkatine o kadar dokunur ki kendini tutamaz ve ağlamaya başlar. Hayatı boyunca bu hatırayı unutmaması da onun hassasiyetinin ayrı bir buudunu ve vefasını gösterir. Zaten bu tip hasletlerin en bâriz göstergesi vefadır. Eşref Edip, Akif’in dostlarına, tarihine, kültürüne, dinine, peygamberine, Allah’ına hâsılı her şeye karşı çok vefalı olduğunu söyler.” (Çitçi, 2014, s.4)

Mehmet Akif’in melankoli oluşumunda döneminin de çok büyük etkisi vardır. Sanatçı, Müslüman Türk coğrafyasının işgaller, talanlar ve felaketlere uğradığı bir dönemde yaşadı. Önce toplumun kendi değerlerinden ve kimliğinden uzaklaştığı, ümitsizliğe ve tembelliğe düştüğü bir döneme bütün çıplaklığıyla şahit oldu. Sonra vatanın fiilen işgal edilme sürecini yaşadı. İç âlemi böyle bir yas ve felaket atmosferi içinde oluştuğu için olan biten her olaya feryatların eşlik ettiğini düşünür ve ömrü feryatlar ve ıstıraplarla geçer. Asım’da Köse İmam’ın ağzından söylettiği şu dizeler onun ruh halini yansıtmaya kâfidir:

...

“Bir güler çehre sezip güldüğü yoktur yüzümün;
 Gecedен farkını görmüş değilim gündüzümün.
 Seneler var ki harâb olmadığım gün bilmem;
 Gezerim abdala çıkmış gibi sersem sersem.”
 (Safahat, s.379)

Bazı yıkıcı olayların dehşeti karşısında insan olan herkesin üzüntü duyduğu muhakkaktır. Ancak insan özelliğini yitirmiş bazı varlıkların özellikle vatan, din gibi değerlere gelen zarar karşısında üzülmek bir yana sevindikleri görülür. Bu durum Akif'in yaşadığı dönemde de öncesinde de şu anda da aynıdır. Yani hakiki hamiyet-perver insanlar olduğu gibi, vatan ve din düşmanlığı yapan insanlar da hep olmuştur. Akif, bu tür insanların varlığından hep rahatsızlık duymuş ve onlara hitaben: "Ağlamanızı beklemiyoruz ama hiç olmazsa gülmeyin." diye çıkışmaktadır.

2.1.1.2.2. Tevfik Fikret'te Melankoli

Tevfik Fikret, gerek çocukluğunda yitirdiği insanların gerek sosyal ve siyasi ortamın etkisiyle karamsar bir ruh haline bürünmüş, bu ruh hali sonraki yaşlarında trajik duruma dönüşmüştür. Bu trajik durumun melankoli olarak şiirlerine yansımamış olması mümkün değildir. Ancak onu melankoliye sevk eden etkenleri ve bu etkenlerin kaynaklarını bilmekte fayda vardır.

Özcan, "Şair ve Trajedi" adlı çalışmasında Fikret'in bu trajik durumunu tetikleyen faktörleri: 1. Devrin Umumi Etkisi 2. Edebi Kaynakların Etkisi 3. Mizacından Kaynaklanan Durumlar olmak üzere üç ana başlıkta inceler. (Özcan, 2015, s.31-35-39)

İmparatorluğun kriz dönemi, ister istemez insanları bir çalkantıya ve karamsarlığa sürüklemiştir. Bazıları devleti bu krizden kurtarmak için çareler ararken bazıları da içine kapanmış ve melankolinin pençesinde kıvranmakla yetinmiştir. Fikret gibi bazı aydınlar ise eleştiriye bir kurtuluş reçetesi olarak görmüştür. *"Mevzûumuzu üzerine kurduğumuz Tevfik Fikret ise aynı olumsuz şartlar karşısında içe dönük kişiliğinden gelen etkilenmeyle köklü kırılmalar yaşayarak çıkış yolu aramak yerine, daha çok olumsuzlukları eleştiren bir yolu takip etmiştir."* (Özcan, 2015, s.34)

Tanzimat'la başlayan ve Servet-i Fünûn'da zirveye taşınan Batı hayranlığı ve Batılı sanatçılardan etkilenme hususu, Fikret'te de fazlasıyla vardır. Ayrıca Fikret'in etkilendiği ve sanatına temel teşkil ettirdiği Türk sanatçılar da Batı'dan etkilenen kişilerdir. Türk sanatçıları etkileyen bu Batılı sanatçıların da birçoğu trajedinin önemli temsilcileridir.

“Fikret’in edebi şahsiyetini oluşturan bu sanatkârların en önemli özellikleri, Batı sanatındaki gelişmeleri yakından takip etmeleridir. Bu sanatkârlar, insan yaratılışının köklü tutkularını edebi esere dönüştürmede büyük başarı elde etmiştir. Örneğin; Abdülhak Hamit Tarhan ve Recâîzâde üzerinde tesirli olan Corneille ve Racine gibi Fransız kökenli sanatkârlar, on altıncı yüzyıl trajedisinin önemli yazarlarıdır.(...)” (Özcan, 2015, s.38)

Tevfik Fikret’in mizacı da hassas ve kırılgandır. İç ve dış olaylardan çabuk etkilenir. Kendisi henüz on iki yaşındayken hac yolunda annesini kaybeder ve mezarını bile bilmez. Babası gönderildiği sürgünde ölür. Bütün bunlar ve bilmediğimiz etkenler, Fikret’i kırılgan, içe dönük, hassas bir insana dönüştürür.

“Küçük yaşta İstanbul gibi büyük bir şehirde babasız ve annesiz kalışı, kendi içine dönmesine ve çevreden soyutlanmasına vesile olmuştur. İnsan doğasındaki en büyük kaygı, anne kaybıdır.” (Özcan, 2015, s.40)

Fikret’in şiirlerinde işlediği temaların genellikle anlık duyguları, yaşamın küçük ayrıntı ve inceliklerini, ferdin iç hesaplaşmalar biçiminde meydana gelen gelgitleri içerdiğini görmekteyiz. Diğer taraftan dış dünyadan tecrit edilen ve kendiyle baş başa kalan bir duygu yoğunluğunun dizelere dökülmesi şeklindeki ifadeler sanatçının çoğunlukla iç âleme doğru yöneldiği bir şiir anlayışını ortaya koymuştur. Bazı şiirlerinin adları bu durumu açıkça ortaya koyar: *“Mehd-i Âmâlim, Ukde-i Hayat, Gayyâ-yı Vücûd, İlelebed, Sen Olmasan, Şekvâ-yı Firâk, Dinle Rûhum, Ne İsterim, Bir Ân-ı Huzur, Hande-i Bûm, Son Nağme.”* Bu ve buna benzer şiirler, içerik olarak da Fikret’in şiirindeki içe yönelişi ortaya koymaktadır.

Fikret’in şiirlerinin beslendiği en önemli kaynaklardan biri de melankolidir. İlk dönem şiirleri ile milli duyguları dile getiren manzumelerinin dışındaki şiirlerinin çoğunda bir keder ve melankoli havası vardır.

Tuğluk, bu durumun bir hedefe dönük ve bilinçli yapıldığını belirtmektedir: *“Tevfik Fikret’in şiirlerinin önemli bir kısmında belli bir oranda hüznün duygusunun serpiştirildiği çabucak hissedilmektedir. (...)Ancak Fikret’in şiirlerindeki melâlin daha şiddetli, belli bir hedefe dönük ve çatışmalı olduğu söylenebilir. (...)Fikret’in melankolisi karmaşık bir melankoli tablosundaki gibi detaylı incelemeye muhtaç bir*

çeşitliliktedir.” (Tuğluk, 2015, s.239) Sanatçıdaki bu durum irdelenirken onun yetişme, çocukluk, ilk gençlik dönemleri ile sonrasındaki inanç karmaşasını da göz önünde bulundurmak gerekir.

Fikret’teki melankoli, çatışmalar üzerine kuruludur. Yani Fikret, çatışmaların ve çelişkilerin şairidir. Doğu-Batı, eski-yeni, iman-inançsızlık, varlık-yokluk, ölüm-hayat, fanilik-sonsuzluk, sevgi-nefret hep çatışma halindedir. Bu nedenle nerede neye hüznü duyduğunu kestirmek zordur. Bazen en elim hadiseler karşısında sarsılmazken bazen sadaka isteyen bir fakirin hali onu rikkate, hüzne boğar.

(...)

“Efendiler, ne olur? Ben fakirim işte... Sükût;

Efendiler, acıyın... Pür-vakâr u bî-ârâm

Efendiler geçiyor, yavrucağ soluk, mebhût,

(...)

Efendiler, acıyın, ben garibim işte... Hayır,

Akın akın geçen erbâb-ı i’tizâz ü refâh

Eder bu kirli, bu yırtık sadâdan istikrâh,” (R.Ş., s.55-56)

Bu şiirde de görüldüğü gibi, önce bir fakirin halini arz etmesini bizzat kendinde hissederek dile getirir. Sonra toplumun fakire bakış açısını kendisindeki halet-i ruh ile “o yardım isteyen sesten tiksine” olarak anlatır. Bu da Tuğluk’un düşüncelerini teyit eden bir durumdur. Fakirin acınacak halindeki melankolisi, kalpleri titretecek ölçüde yansıtılır ancak Fikret, bu ruh halinde kaybolup gitmez. Hali vakti yerinde olanların, sıkıntılı hayatı olanların halinden anlayamayacağını, hatta onlardan tiksindiğini, bir toplum gözlemcisi edasıyla ortaya koyar. Fikret’in bu tespiti, bizi Göktürk Kitabeleri’ndeki: “*Türk Milleti! Tokluğun kıymetini bilmezsin. Acıksan tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin.*” (Ergin, 2003, s.33) ifadesine kadar götürmekte ve o günkü toplumla bugünkü toplumun ruh hali arasında benzerlik olduğunu göstermektedir. “*Fikret’in dış dünyayı anlatması ya devriyle ilgili siyasi durumların tesiri altında gerçekleşir ya da onun sosyal durumları aktarmasıyla olur. Dış dünya Fikret’in şiirinde azımsanmayacak derecede önem arz eder. Fikret, döneminde köşesine çekilen bir şair olarak görünse de aslında metnine yansıttıklarıyla hamasi söylem de dâhil olmak üzere belirgin bir dış sese sahip olduğunu göstermiştir.*

Zaten Fikret sanat eserini doğrudan şahsa mal eden bir sanat anlayışına sahip değildir.” (Tuğluk, 2015, s.240)

Eserlerini şahsa mal etmediği gibi, Özcan’ın ifadesiyle “... meselelerini şiirin kürsüsünden seslenerek anlatan”(Özcan, 2015, s.34) bir özelliğe sahiptir. Bir yandan kırılğan, melankolik bir kalp ve ruh taşıyan sanatçı, diğer yandan memleketin, insanlığın ve kendisinin trajik durumlarına bir kurtuluş kapısı arama arzusu taşımaktadır. İslami geleneği bütün hayatında devam ettiren ve topluma yol göstermeyi hem minberden hem hitabetten hem de şiirden yapan Akif’e mukabil, minber olarak şiiri seçer. Şiir onun hem günlüğü hem de sırdaşı gibidir. Lakin bu günlükte yazılanların, bu sırdaşla paylaşılanların, insanlar tarafından okunacağı, insanların onlardan etkileneceği gerçeğini asla unutmayan bir mütefekkindir aynı zamanda.

2.1.1.2.3. Melankoli Yaklaşımındaki Benzerlik ve Farklılıklar

Biri kalemi kadar hitabeti de güçlü bir dava adamı, diğeri fikirlerini kaleme alırken bile kendi iç çatışmalarından sıyrılamayan bir sanatkâr. Dava adamı, içi kan ağlasa dahi bunu dışa yansıtmaması gerektiğini bilir, milleti zaafa uğratmaktan azami derecede kaçınır. İşte Mehmet Akif’teki durum budur. İstiklal Marşı’nın yazım yarışmasına, sırf ödül var diye katılmaktan kaçınan bir insan, elbette milleti daha fazla ye’se düşürmemek için maddi veya manevi sıkıntılarını belli edemezdi. Soğuk kış günlerinde dışarı çıkarken arkadaşının paltosunu ödünç alsa da milletin selameti için güçlü görünme sorumluluğunu bir kenara itemezdi. Mehmet Akif’te içe dönüklüğün ve melankolinin fazla görülmemesinin temel sebebi budur.

Mehmet Akif’te ilk gençlik dönemlerinde görülen fikir ve ideoloji sanatçısı olma eğilimi, Tevfik Fikret’te orta yaşlarda kendini gösterir. “*İkinci Meşrutiyet’ten sonra, Fikret de sosyal gayeli şiirler yazdı.*” (Kaplan, 1985, s.179) Gençlik dönemlerindeki aşk şiirlerinde olsun, ileriki dönemlerinde yazdığı fikir ağırlıklı şiirlerinde olsun hep bir melankoli havası vardır. “*İnsanlardan kaçmak, yalnızlık arzusu, hulyâ ve rüya, onların kalemlerinin ucundan hiç eksilmeyen mevzulardır.*” (Kaplan, 1971, s.29) Kendisi sanatçının dışa dönük olması gerektiğini söyler; ancak dış dünyaya ait fikirlerini şiire dökerken de dış etkilerden kurtulamaz ve iç âleminde hüzne bürünür. İçindeki hüzn, dışa melankoli havasında yansır.

Mehmet Kaplan, Fikret'teki melankoli ve hayattan memnuniyetsizlik durumunun 1895'te "Maarif" dergisinde neşrettiği "İktirab" şiiri ile başladığını söyler. (Kaplan, 1971, s.87). Zaten şiirin adı "gamlanma, kederlenme" anlamındadır. "*Müdhîş memâttan bile müdhîş bu iktirâb!*" (R.Ş., s.364) dizesini altı kez tekrarladığı şiirine "serapların önüne girdaplar açtığını, içinde var olan gizli bir ıstırapın kabir azabına eş olduğunu" belirterek başlar. Şerif Aktaş, bu karamsarlığın ve sıkıntının nedenini, toplumun yaşadığı "*değer değişimi*" (Aktaş, 1996, s.92). olarak belirler.

Fikret'teki bu ruh hali, doğal olarak birçok şiirine yansır. Bir çeşit manevi işkence içinde yaşamaya çalışır. Bu sıkıntıların hiç bitmeyeceği hissi galip gelir.

"Sür'atle geçti subh-ı şebâbı hayatımın
Hiç geçmiyor fakat şu hazîn leyle-i siyâh
Binlerce ankebût-ı siyeh-mest ü kec-nigâh!" (R.Ş. s.132)

Sıkıntının, hüznün, kederin, iç çatışmanın imgesi olan siyah renk, onun hayatının derinliklerine işlemiştir.

"*Perde-i Teselli' şiirinde, görmeyen seksenlik bir ihtiyarla karşılaşma ve ona imrenme, şiire vücut verir. Haluk'a seslendiği 'Hayat' şiirinde de, insanlığın sürdüğü hayatı 'siyah' kelimesiyle tanımlar: 'Bugün hayatı müsel bir ihtiyâc-ı siyah olan bir cemiyettir bu.'*(R.Ş., s.330) *Bütün insanlık siyahtır artık, yüzü karadır, kirlenmiştir. 'Dün Gece' şiiri, 'Sis' şiiri gibi karanlığı, kirlenmişliği çağrıştıran kelimelerle, onların oluşturduğu terkiplerle örülmüştür. Beşer, yani insanlık sahilin karanlığı ile yüzünü örtmüştür.*

"*Bilmem ki hangi seyyiesinden edip hicâb,
Zulmetle perdeler o likâ-yı siyâhını?*" (R.Ş., s.275). " (Törenek, 1999, s.187)

Özetle denilebilir ki; Fikret'in hayatında melankoli o kadar derinleşmiştir ki oğlunun dünyaya gelişi ona apayrı bir yaşama sevinci verse bile karamsarlığının izlerini silip atmaya yetmemiştir.

Mehmet Akif'in şiirinin az sanatlı, açık ve net olmasının sebepleri bulunmaktadır. Mehmet Akif şiirlerinde Türk toplumlarını ve İslam toplumlarını seçmiştir. Bunun nedeni bu toplumların bir an evvel uyandırılması ve eğitilmesi

gerektiği düşüncesidir. Bu nedenle Mehmet Akif'in şiirlerinde içe dönüklük ve melankolik anlatım Fikret'in şiirlerine göre daha az sezilir. Mehmet Akif bunu bir anlamda sosyal bir sorumluluk olarak kabul etmiştir.

Mehmet Akif'in eserleri açık ve dolaysızdır. Mehmet Akif cehalet ve ahlaki kayboluş gibi kavramları da açık ve dolaysız ele alır. Bu açıklık nedeniyle Mehmet Akif'in şiirlerinde içe dönüklük ve melankolik anlatım çok belirgin olmasa da dinin, vatanın ve milletin içler acısı durumlara düşmesi onu içten içe perişan etmektedir. Mehmet Akif'in şiirlerinde melankolik anlatım az olmakla beraber ıstırap söz konusudur. Şairin dilinin açık ve somut oluşunun bir diğer nedeni de budur.

2.1.1.3. Merhamet

2.1.1.3.1. Mehmet Akif'e Göre Merhamet

Mehmet Akif'i merhamet gibi hassas ve ince bir hisle yoğuran en önemli etken, onun yetiştiği çevre, aile ve ortamdır.

Akif, çoğunlukla dindar ve yoksul fertlerin yaşadığı bir çevrede büyür. Gerek Fatih Medresesi müderrislerinden olan babası Mehmet Tahir Efendi'den aldığı dinî eğitim gerekse ailede ve çevresinde gözlemleyip bilinçaltına yerleştirdiği hadiseler, sanatçıyı, merhamet temi etrafında biçimlenen şiirler yazmaya yönlendirir. Herkesçe iyi bilinir ki Akif, lüks ve konforlu bir hayat içinde yaşayıp insanlara yukarılardan bakan bir şair değil, İstanbul'un fakir bir mahallesinde, sokaklarında "yüzme bilmeyince gezilmeyen" ücra köşesinde yaşayan bir insandır. Sanatçı orada doğmuş, küçük yaşta babasını kaybetmiş, ardından bu kenar mahalledeki ufacık ahşap evleri de yanmış, daha çocuk yaşta hayatın bütün ağır yüklerini omuzlamıştır. Maddi imkânsızlıklar yüzünden istediği fakülteyi değil, parasız yatılı; fakat mezunlarına hemen iş verileceği vaat edilen bir okula gitmek zorunda kalmış, hafta sonları evine on yedi kilometre uzak olan bu okula parasızlık yüzünden yürüyerek gidip gelmiş, hayatın bin bir acısıyla karşılaşmıştır. Bu nedenle Akif, kendi çevresinde yaşayan insanların sıkıntılarına karşı duyarsız kalamaz. Akif'in yakın dostlarından Mithat Cemal de onun bu yönüne dikkat çekerken: *"Birinin gözyaşı, aktığı yüzde kuruduktan yıllarca sonra Akif'in kirpiklerinde ter-ü-taze durur. Eserler de öyle: Akif'te mütemadiyen yaşarlar..."* (Cemal, 1990, s.329) demektedir. Akif'in çocuk yaşta aldığı dini eğitim ve daha sonra sanatını hizmetine sunacağı İslâm dini de ondaki merhamet duygusunu besleyen faktörlerin başında gelir. O, bazı manzumelerinin başında yer alan ya da kimi

vaazlarının konusunu oluşturan ayet ve hadislerde de merhamet hissini ön plana çıkarır. Örneğin, *Hatıralar* kitabında bir manzumenin başında:

“*Kim Müslümanların derdini kendine mâl etmezse onlardan değildir.*” (Darü’l-Kütübü’l-İlmiye, 1423/2003, c.XIII, S.155) hadis-i şerifi yer alır. Şair, camilerde yaptığı konuşmalarda ise kimi zaman ayetleri tefsir eder. Bu nitelikteki vaazlarından biri şu ayete dayanır: “*Müminler, ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.*” (Kur’an-ı Kerim, Hucurat, 10.) Safahat’taki birçok şiirin de aslında bir ayet veya hadisin tefsiri olduğu görülmektedir. Mesela, “Hakk’ın Sesleri”nin ilk şiirinin başında Al-i İmran suresi 26. ayeti vardır. Aynı şiirin son dizesi ise Necm suresinin 39. ayeti ile biter. Her şiirin başında bir ayetin bulunması geleneği, “Hakk’ın Sesleri”nde baştan sona devam eder.

“Küfe” adlı şiirinde:

“Bizim mahalle de İstanbul’un kenârı demek:

Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmiyerek!” (Safahat, s.24) sözleriyle fakir mahallenin ahvalini anlattıktan sonra asıl acınası olaya giriş yapar:

(...)

“Bu bir hamal küfesiymiş... Aceb kimin? Derken;

On üç yaşında kadar bir çocuk gelip öteden,

Gerildi, tekmei indirdi öyle bir küfeye:

Tekermeker küfe bîtâb düştü tâ öteye.

-Benim babam senin altında öldü, sen hâlâ

Kurumla yat sokağın ortasında böyle daha!

O anda karşıki evden bir orta yaşlı kadın

Göründü:

-Oh benim oğlum, gel etme kırma sakın!

Ne istedin küfeden yavrum? Ağzı yok, dili yok,

Baban sekiz sene kullandı... Hem de derdi ki: "Çok

Uğurlu bir küfedir, kalmadım hemen yüksüz... "

Baban gidince demek kaldı âdetâ öksüz!

Onunla besliyeceksin ananla kardeşini.

Bebek misin daha öğrenmedin mi sen işini?" (Safahat, s.24)

Babasının altında can verdiği küfe ile çalışıp evine ekmek götürmek zorunda olan zavallı bir çocuk vardır ve bu çocuk herkesin merhamet hissini celp eder. Akif, muazzam bir gözlemcidir. Gözlemlerinin bu kadar güçlü olmasının nedeni, kendisini toplumun dışında değil, bizzat herkes gibi toplumun bir ferdi olarak görmesidir. O, “*fildişi kulede*” oturup ahkâm kesen biri değil, derdiyle dertlendiği insanların içindedir ve o da derdi olan insanlardan biridir. Şiirin ilerleyen bölümlerinde ise çocuğun zavallılığı daha net gözler önüne serilir:

“Derken,
Dönünce arkama, baktım: Beş on adım geriden,
Belinde enlice bir şal, başında âbânî,
Bir orta boylu, güler yüzlü pîr-i nûrânî;
Yanında koskocaman bir küfeyle bir çocukak,
Yavaş yavaş geliyorlar. Fakat tesâdüfe bak:
Çocuk, benim o sabah gördüğüm zavallı yetim...
Şu var ki, yavrucağın hâli eskisinden elim:
Cılız bacaklarının dizden altı çırpıplak...
Bir ince mintanın altında titriyor, donacak!
Ayakta kundura yok, başta var mı fes? Ne gezer!
Düğümlü alnının üstünde sâde bir çember.
Nefes değil o soluklar, kesik kesik feryad.” (...) (Safahat, s.26)

Yaşadığı dönemin ve yaşadığı mahallenin fakirliği, insanların çaresizliği, şairin merhamet hislerini daha fazla harekete geçirir. Toplumu fakirliği, ıstırapları, acısı ile çok iyi bilen biri kesinlikle o toplumun içinden yetişmiş birisidir. Hele bu insan acılara karşı duyarlılıkta hassas bir ruh taşıyorsa mutlaka bir şeyler yapmak isteyecektir. Akif’in de yapabileceği en iyi şey güzel ve etkili söz söylemektir. Parası olsa hepsini halka feda edecektir. Lakin zengin biri değildir. O da en iyi bildiği işi yapıp ıstırapları dizelere döker. Mesela “Seyfi Baba” şiirinde:

“Geçen akşam eve geldim. Dediler:

- Seyfi Baba

Hastalanmış, yatıyormuş.

- Nesi varmış acaba?

- Bilmeyiz, oğlu haber verdi geçerken bu sabah.

- Keşki ben evde olaydım... Esef ettim, vah vah!” (Safahat, s.68)

Dizelerinde “vah vah!” ünlemiyle kendini gösteren merhamet, Akif’i içinde yaşadığı mahallenin sıkıntılı haline karşı da kendini gösterir. Şu mısralarda bu kez mahallenin içler acısı durumunu ifade eder:

“Teyzeniz geldi, bu akşam, değiliz biz yalnız.

Sopa sağ elde, kırık camlı fener sol elde;

Boşanan yağmur iliklerde, çamur tâ belde.

Hani, çoktan gömülen kaldırımın, hortlayarak;

'Gel! ' diyen taşları kurtarmasa, insan batacak.

Saksağanlar gibi sektikçe birinden birine,

Boğuyordum! müteveffâyı bütün âferine.

Sormayın derdimi, bitmez mi o taşlar, giderek,

Düştü artık bize göllerde pekâlâ yüzmek.” (Safahat, s.68)

Aynı şiirde gerek mahallelinin gerek Seyfi Baba’nın sefil, yoksul, hasta ve çaresiz hallerini uzun uzadıya anlattıktan sonra merhamet hissinin tatmin edilmesini insanlara yardım edebilmeye, insanlara yardım edebilmek için de paraya ihtiyaç olduğunu ve kendisinin de içinde bulunduğu maddi imkânsızlığı son beyitte şu şekilde dile getirir:

“O zaman koptu içimden şu tehassür ebedî:

Ya hamiiyetsiz olaydım, ya param olsa idi!” (Safahat, s.71)

Merhamet duygusu Akif’in yalnızca şiirlerinde bulunmaz; kişisel hayatına, karakter yapısına ait nakledilen sözlerde de şairin hayatının merkezine merhamet hissini yerleştirdiği görülür. Bu yönüyle Mehmet Akif, sanatıyla hayatını örtüştürmeyi başaran

ender kişiliklerden biridir. “*Mehmet Akif, eseriyle hayatını birleştiren, zulüm ve gösterişe tahammülsüz bir iman ve isyan abidesi, fazilet ve hamiyet kahramanı, bir büyük adamdır.*” (Topçu, 2011., s.33) O, mücadelecî bir mizaca ve İslâm’a uymayan davranışlara karşı isyanla dolu bir ruh yapısına sahiptir. Şairin birçok şiirinde görülen isyankâr tavrın kaynağı, evrenin her atomundaki sefil durumlardan ve bütün varlıklardan bizi mesul tutan İlâhî merhamet duygusudur. Mesuliyet olgusunun da belirlediği bu isyan anlayışı, sonuç olarak Allah’a ulaşmak ve O’nunla bütünleşmek amacındadır. Akif’in sergilediği isyan anlayışında pişmanlık yok, çıkarıcılık yok, kin ve gurur yoktur. Kaynağı böyle olan isyan hareketi anarşi ve bozgunculuk değildir. Zira o, özellikle Kur’an ayetlerinden yola çıkarak yazdığı şiirlerinde isyanını zalimlere, hislerini yitirenlere, zillete ve milletin yuvarlandığı her sahaya çevirmiştir.

Akif’in idealize ettiği hayat, döneminde yaşanan haksızlıklarla ve zulümlerle dolu olan bir hayat değildir. Onun en büyük ideali, Peygamber’in ümmetine çevrilen İlâhî merhamete ulaşmaktır. Bundan dolayı Akif, şiirlerinde de merhamet temelli hayat tarzının öncüsü ve en önemli temsilcisi olur.

2.1.1.3.2. Tevfik Fikret’e Göre Merhamet

Fikret, şahit olduğu bazı olaylardan çok fazla etkilenen, hassas mizaçlı bir sanatçıdır. Bu durum sadece dış dünyaya ait olaylar için değil, kendi iç dünyasındaki kırılmalar için de geçerlidir. Bazen bir çocuğun küçük yaşta çalışma hayatına atılmak zorunda kalması veya hastalığı, bazen yaşlı insanların perişan halleri onu derinden yaralar ve onun merhamet duygularını fazlasıyla harekete geçirir. Kimi zaman da okuduğu bir şiirden dolayı ağlar. Başkalarının şiirlerinden en çok etkilendiği temaların başında mezarlık ve ölüm gelir.

“Yalnız şu ukde-i hâtırı halletmek isterim: Her parçası bir değerli bürhân-ı iktidâr-ı şa’irâne olan o neşâyid-i nefiseden erbâb-ı takdirin intihâb ettikleri şiirler arasında meselâ (Makbere-i mâderde bir nevha-i yetîmâne) unvanlı manzumeye ne için tesadüf edemedik? Bana kalırsa Safâ Bey’in en samîmî, en mü’essir nümûne-i tabî’atı bu kıtalardır:

*Şu mezârlıkda kimbilir ne kadar
Kişi vardır ki sağlığında gidip
Bir mezarın başında girye edip
Söylemiştir benim gibi sözler!”* (Tevfik Fikret, 1987, s.54)

“Dil ve Edebiyat Yazıları”nda Fikret, kadın bir şairin dizeleri karşısında merhamet hissinin ön plana çıktığını şöyle ifade ediyor:

“Bunlar birer feryâd ki sâhibinin yüreğinden yalnız kendisine, yalnız kendisi ile yanındakilere mekşûf ve mahsus olacak derecede rakîk, solgun, uryan çıkıyor, sonra gazetelere, risalelere geçmek için giydiriliyor, tezyin ediliyor, telvîn ediliyor, şu kadar ki, bütün bu tezyînât ve telvînât fazla; nazar-ı hakikat, bu tekellüfât-ı zâ’ide arasında yalnız o feryâdı, o rûh-ı nâlân-ı şi’riyyeti arayıp buluyor, onunla parlıyor, sonra birdenbire kararıyor, o parlayışlar birer şimşek, o karartılar birer bulut... Hâsılı o manzûmeler insanı ağlatıyor.” (Tevfik Fikret, 1987, s.66)

Yukarıda sözünü ettiği kadın, Makbûle Leman Hanım’dır. Aynı eserde Makbûle Leman Hanım’ın ölümünün kendisini ne kadar üzdüğünü ve merhamet hislerini tahrik ettiğini şöyle dile getirir:

“... Sonra sâkit ve bî-mecâl semâ-yı kebûd-ı tevekküle doğru süzülerek orada şâyân-ı gıpta bir safvet ve sekînetle rahmet-i İlâhiyye’ye ilticâ edişini nâzik, rûh-perver bir lisân ile teganni eden eş’âr-ı bedî’a hâtıramdan geçtikçe ağlamak istiyorum.” (Tevfik Fikret, 1987, s.207)

Topluma, toplum sorunlarına duyarlı olmayı ilke edinmiş bir sanatçı olan Tevfik Fikret, bu duyarlılığını bazen hasta bir çocuğa karşı merhamet hissini devreye sokarak aksettirir:

“(…)
Geçer, bu korkulacak şey değil.
- Fakat nevbet
Zavallı yavrucağın hâlini harâb ediyor:
Vücûdu ateş içinde, dalıp dalıp gidiyor.
(…)

Çocuk, o şimdi kavî bir civân; fakat mâder,
Zavallı, üstüne hâlâ çocuk gibi titrer.” (R.Ş., s.30-33)
(....)

Çocuğun vücudunun ateş içinde olması ve dalıp dalıp gitmesi onun hastalığının şiddetini göstermesi bakımından sarf edilen ifadelerdir. Bu da ilk bakışta hasta çocuğun vücudunun zayıf düştüğünü akla getiriyor ki şair çocuk için “zavallı” sıfatını kullanıyor. Ancak ilerleyen dizelerde çocuğun iyileşmeye başlaması ile vücudunun güçlenmesi söz konusu olur. O kuvvetli bir delikanlı biçiminde tasvir edilirken bu kez anne “zavallı” kelimesi ile betimlenir. Hem anneye hem çocuğa yönelik “zavallı” sıfatının sıkça kullanılması, şairin insanlara merhamet nazarıyla baktığının göstergesidir. Zira, merhamet gösterilen kişi genellikle “zavallı” olarak nitelendirilir.

“Balıkçılar”da bu merhamet hissinin yönü bu kez açlık, yaşlılık ve ümitsizliktir. Ancak “oğul” unsurunun devreye girmesi, şairin gençliğe karşı ümidini devreye sokar. Haluk’tan gelecek için beklentiler oldukça fazladır ve Fikret Haluk’ta bir milletin geleceğini şekillendirmek ister. “Balıkçılar”daki oğuldan beklenti ise yoksul bir ailenin o günkü nafakası için çalışmasıdır.

“-Bugün ağız yine evlatlarım, diyordu peder,
Bugün ağız yine; lâkin yarın, ümid ederim,
Sular biraz daha sakinleşir... Ne çare, kader!
- Hayır, sular ne kadar coşkun olsa ben giderim
Diyordu oğlu, yarın sen biraz ninemle otur;
Zavallıcık yine kaç gündür işte hasta...
- Olur;
Biraz da sen çalış oğlum, biraz da sen çabala;
Ninen baban, iki miskin, biz artık ölmeliyiz...
Çocuk düşündü şikâyetli bir nazarla: - Ya biz,
Ya ben nasıl yaşarım siz ölürseniz?” (R.Ş., s.18-19)
(...)

“Ramazan Sadakası”nda çaresiz bir babanın evladı için sadaka istemeyi yalvarma derecesine çıkarmasını ve insanların o yalvarma tonundan tiksindiklerini gözler önüne serer:

“«Efendiler, ne olur, ben fakirim işte... » Sükût;
 « Efendiler, acıyın... » Pür-vakaar ü bî-ârâm
 Efendiler geçiyor; yavrucak soluk, mebhût
 Nazarlarında hazin bir edâ-yı istirhâm,
 Çolak eliyle verir her geçen hayâle selâm.
 «Efendiler, ramazandır... mübârek akşamdır...»
 Zavallı tıfl-ı sefâlet, zavallı ömr-i tebâh!
 «Efendiler, acıyın, ben garibim işte... » Hayır,
 Akın akın geçen erbâb-ı i'tizâz ü refâh
 Eder bu kirli, bu yırtık sadadan istikrâh.” (R.Ş., s.55-56)

Dilencilik, haddizatında insan onurunu zedeleyen bir eylemdir. Dilenen insanlara toplum aşağılayıcı bir nazarla bakar. Bu açıdan bakıldığında dilencilik önemli bir toplumsal problem teşkil etmektedir. Toplumsal problemler karşısında sanatçı ruhu sessiz kalmaz. Fikret bu şiirde bir yandan onur kırıcı bir hadise olan dilenciligi dile getirirken bir yandan da sosyal eşitsizliği, gelir dağılımındaki dengesizliği eleştirmektedir. Tuğluk bu şiiri sosyal adaletsizlik ve dayanışma ruhunun zayıflığına yönelik bir eleştiri şiiri olarak değerlendirir:

“Toplumun fertleri arasındaki ekonomik uçurumun İstanbul’daki bir köprüye yansımış hali olan ‘Ramazan Sadakası’ şiiri sosyal adaletsizlik ve dayanışma ruhunun zayıflığına yöneltilen bir eleştiri mahiyeti taşımaktadır.” (Tuğluk, 2015, s.243.)

Sosyal eşitsizlik ve yoksulluk Fikret’in merhamet hissini harekete geçirdiği gibi adeta okuyucusunu bu yoksulluğun sebeplerini düşünmeye de itmektir. “Bir Hatıracık, Balıkçılar, Ramazan Sadakası, Para ve Hayat, Verin Zavallılara, Hayat, Küçük Aile” gibi birçok şiirinde yoksulluğun, başkalarına muhtaç olmanın ruhsal çöküntüsünü dile getirir. Bütün bu şiirlerde merhamet hissini celp eden en dikkat çekici kelime ise “zavallı” kelimesidir. Bu kelime, toplum sorunlarına eğilen bir şair duyarlılığı için de şık düşmektedir.

“Yürür zavallı kırık teknecek, yürür; “Yürümek,
Nasibin işte bu!... Hâlâ gözün kenarda... Yürü!” (R.Ş., s.20)

“Zavallı kız, seni karşımda döndüren de o bak;
O, hep o, hep o mülevves, o müfteris kitle!” (R.Ş., s.255)

“Tahammül eyleyemez, çırpınırsın, ağlarsın;
Zavallı kollarının hükmü yok ki kurtarsın!” (R.Ş., s.270)

“Zavallı, bağrına bastıkça tıfl-ı uryânı
Bakan gururuna zanneylemez ki sâiledir.” (R.Ş., s.52)

Birkaç yüzyıl dünya devletlerini maddi manevi kontrolü altında tutan, onlara maddi manevi destek olan koca imparatorluk gerileme, fakirleşme, yıpranma hatta yıkılma sürecine girmiştir. Ayakta kalmak için Batılı devletlerden destek almakta, onlara taviz vermektedir. Halk fakirleşmiş, insanlarda geçim sıkıntısı baş göstermiştir. Söz dinleten değil, söz dinleyen bir devlet olma süreci, bu ülkede yaşayan her vatandaş gibi Fikret’i de karamsarlığa boğmuş, insanların ve devletin haline acıyacak konuma getirmiştir. İnsanlara karşı bu duygusu merhamet, devlete ve devlet yönetimine karşı ise eleştiri düzeyinde ortaya çıkmıştır. Bu “zavallı” kelimesi sadece fakirlere yönelik değil, siyasi yönetime yönelik olarak da sık kullanılmış olabilir düşüncesini uyandırmaktadır.

2.1.1.3.3. Merhamet Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıklar

Klasik Türk Edebiyatı’nda aşk başta olmak üzere ağırlıklı birkaç konu işlenmiştir. Bu konuların tamamına yakın bir kısmı kişisel duyguları içerir. Türk edebiyatında bireyin mücadele ettiği yoksulluk, sefalet, ümitsizlik, kimsesizlik, hastalık, geçim sıkıntısı gibi durumlar karşısında harekete geçen merhamet hissini ele alınması, Servet-i Fünun döneminin ilk yıllarında başlar. Bu dönemde Tevfik Fikret başta olmak üzere birçok şairin merhamet temini ele aldığı görülür. Bu duyguyu ele alan, belki de hayatının gayesi haline getiren en önemli isimlerden biri de Mehmet Akif’tir. Bu dönem sanatçıları ortak temalar işlemeye iten sebepler; dönemin ortak iklimini oluşturan

sosyal, siyasal ve ekonomik şartların belirlediği etkenlerdir. Servet-i Fünun döneminde daha çok duygusal bir yapıda olan merhamet teması, II. Meşrutiyet sonrasında yayılır ve birçok şair tarafından ele alınır. Bu dönemde kaleme alınan merhamet temalı şiirlerin daha gerçekçi ve çarpıcı biçimlerde yansıtıldığı gözlenir. Yazıldığı dönemde geniş ilgi uyandıran bu tarz manzum hikâyeler, Akif'in de dikkatini çeker. Dönemin şairleri, sosyal rehberliğe taşıyamadıkları ve bu temaları yüzeysellikten ileriye götüremedikleri için Akif kadar başarılı olamazlar. Zira Akif, salt gerçeği gösterebilmek açısından betimlemelerde ayrıntıya iner. Onda gerçekçilik: “*Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek.*” (Safahat, s.240 fatih kürs.) boyutundadır. Bu yönüyle Akif, edebiyatımızda özel bir yere sahiptir.

Okay, “Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı” adlı eserinde Tefvîk Fikret’i “*burjuva şairi*” olarak nitelendirir. Onun merhamet temi etrafında oluşturduğu şiirlerini “*realiteden uzak bir kartpostal özentisi*” ya da “*silik tablolar*” olarak görür.(Okay., a.g.e., s.XLIII) Oysa Mehmet Akif, bu temi daha realist ve duyarlı bir biçimde irdeler. Ayrıca Fikret’te görülen dıştan bakış, Akif’te içten duyuşla birleşir. Üstelik Akif, Fikret’te olduğu gibi işlediği her konuyu tablolaştırma gayesi gütmeyiz. Zira Akif’in gerçek gayesi sanat yapmak değil, sanat vasıtasıyla toplumun problemlerini dile getirmek, böylece insanlarda toplumsal bir bilinç uyandırmaktır. Ona göre sanatın mutlaka toplumsal bir görevi olmalıdır.

Mehmet Akif, merhamet konusunu özellikle ilk dönem şiirlerinde ele alır. Şairin bu konuyu işlediği “Hasta”, “Küfe”, “Hasır”, “Mahalle Kahvesi”, “Bayram”, “Seyfi Baba”, “Geçinme Belası”, “Kör Neyzen”, “Yemişçi İhtiyar”, “Meyhane”, “Kocakarı ile Ömer” gibi şiirler, yayımlandığı dönemde büyük bir beğeni toplar ve bir anlamda Akif, bu şiirlerle adını daha geniş kitlelere duyurur.

2.1.1.4. Yaşama Sevinci

2.1.1.4.1. Mehmet Akif’e Göre Yaşama Sevinci

İslamî gelenekle yetişen bir kişi dünyaya ve hayata da o gözle bakar. Bu kişinin hayattan zevk alması için fazla bir paraya, mala, şöhrete, makama ihtiyacı yoktur. Geçimini sağlayacak küçük bir gelir, borçsuz bir hayat, dünya zevki için yeterlidir. Böyle bir insan dünya hayatına, Yaradan’ı razı etme gözüyle bakar. O’nun emir ve yasaklarına uyma derecesinde mutlu olur. Bu insanı mutsuz eden âmillerin başında dine

ve vatana gelen zararlar yer alır. Vatan ve din düşmanları Müslüman halka galebe çalmışsa işte üzüntünün, yaşama sevincinin bittiği an bu andır.

Bu özelliklerin tümü, Akif’te fazlasıyla mevcuttur. Onun mutsuzluğu da mutluluğu da yaşamdan zevk alması da almaması da buna bağlıdır. Ne yazık ki yaşadığı dönem bahsini ettiğimiz değerler bakımından Akif’i mutlu edecek özelliklere sahip değildir. Bir yandan koca devlet çökmüş, diğer yandan İslam’a hücumlar artmış ve bunlara bağlı olarak da insanlarda ye’s, tembellik, duyarsızlık gibi kötü özellikler artmıştır. En nefret ettiği özellikler bunlardır. Akif, sıradan bir insan gibi yaşama sevincini kaybedip köşesinde miskin miskin ölümü bekleyecek biri değildir. İki büyük silahı vardır mücadele için: hitabet ve şiir. Milleti bu kötü hasletlerden ve zor durumlardan kurtarma azmi ona yaşama sevinci olur bu kez ve hem hitabetiyle hem kalemiyle mücadeleye başlar.

“Akif’e göre hayatın sevinci; ye’sten, tembellikten, ataletten, miskinlikten uzaklaşmakla mümkündür. Mesela, Balkan Harbi’nde yenilmiş olan halk, Akif’in bütün şiir kitaplarında nefretle üzerinde durduğu bir tembellik, atalet, gevşeklik ve rahatlık içindedir. Adeta dipdiri bir meyyittir, uyanmadığı takdirde de cehline kurban gidecektir. Kendisi sağlam olmasına rağmen hissi ve ruhu ölmüştür. Akif’e göre dünya uyanıkken uyumak maskaralıktır ve geleceği karanlık görerek azmi bırakmak bir alçaklıktır. İmanı olan kimse de bu ümitsizlikle asla ölmemelidir. Hissiz, hareketsiz, acı duymayan ve adeta leş kesilmiş bir topluluk haline gelen insanlar Mehmet Akif’e hayret vermektedir.” (Uğurcan, 1986, s.141) Akif, kaynağını Kur’an-ı Kerim’den alan sözlerle halkı harekete geçirip mücadeleye iter. Asr-ı saadeette bile Müslümanlar yanlış adım attığında veya mücadele ruhunu kaybettiğinde yenilgiye uğramış, geri planda kalmışlardır. Allah’ın yardımı ancak ciddi gayret gösterenlere gelecektir. Miskin miskin oturarak Allah’tan yardım dilemek, Allah’ın âdet ve kanunlarına terstir.

Akif, hissiz ve hareketsiz bu kitleyi harekete geçmeye çağırır ve onlara şöyle seslenir:

“Karşında ziyâ yoksa, sağından, ya solundan,
Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan.
Âlemde ziyâ kalmasa, halk etmelisin, halk!
Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!

Herkes gibi dünyâda henüz hakk-ı hayâtın,
 Varken, hani herkes gibi azminde sebâtın?
 Ye's öyle bataktır ki: Düşersen boğulursun.
 Ümmîde sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!
 Azmiyle, ümîdiyle yaşar hep yaşayanlar;
 Me'yûs olanın rûhunu, vicdânını bağlar.” (Safahat, s.215)

Ye'sin insanı dibe çeken bir bataklık olduğunu belirten şair, hayatta ve ayakta kalanların sadece azimli ve ümitli insanlar olacağını Belirtir. Tembel tembel yatan şaşkın, gafil insanları da uyanışa çağırır:

(...)
 “Nevmîd olarak rahmet-i mev'ûd-i Hudâ'dan,
 Hüsrâna rızâ verme... Çalış... Azmi bırakma;
 Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma!” (Safahat, s.215)

Onarılması gereken bu kadar zarar varken, feryat edip oturduğu yerde ağlayıp sızlama zamanı değildir. Vatan sahipsiz bırakılmamalıdır; çünkü sahipsiz kalan memleketin batması kaçınılmazdır.

“Sâhipsiz olan memleketin batması haktır;
 Sen sâhip olursan bu vatan batmayacaktır.
 Feryâdı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar...
 Uğraş ki: Telâfi edecek bunca zarar var.
 Feryâd ile kurtulması me'mûl ise haykır!
 Yok yok! Hele azmindeki zincirleri bir kır!
 “İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!” deme; yılma.
 Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma.” (Safahat, s.185-186)

Bu mısralarla topluma ümit vermek isteyen Akif, bir toplumu yaşatan en büyük gücün azimli ve kararlı kişiler olduğunu dile getirir. Akif'e göre, milleti kuşatan bu tembellik ve ümitsizlik belasından bir an önce uzaklaşmak gerekir. Uzaklaşılmazsa, bu illet milletin sinesine çöreklenirse, düşenin kurtulamayacağı bir bataklığa dönüşecektir.

Şair, “Süleymaniye Kürsüsü”nde, ye’si, ümitsizliği en büyük düşman olarak nitelendirir ve o düşmandan kurtulduğunu belirtir:

...

“Ben de rûhumdaki zulmetleri artık koğdum;

En büyük hasmım olan ye’si nihâyet boğdum.” (Safahât, s.156)

Akif, Safahat’ın aynı kitabında, en zayıf imanı olanın bile ümitsizliğe düşmemesi gerektiğini, İslamiyet’in Rusya ve özellikle de Japonya’da yayılmasında çok büyük katkısı olan Özbek Vaiz Abdürreşid İbrahim Efendi’nin dilinden anlatır; çünkü Abdürreşid İbrahim Efendi ümidi hep diri tutmak için doğup büyüdüğü yerleri, sevdiklerini ve ailesini bırakıp diyar diyar gezmiş, insanlara ümit olmuş bir âlimdir.

“Önümde bir giden arkamda bir iten yok idi, yalnız himmet kemerini bele bağlayarak tevekkül asâsını ele aldım. Yalnız ila-yı kelimetullah halis niyetiyle Allah ipine sarılma fikrini tervic ve takviye mukaddes emeli uğruna çoluk çocuğumu ve mini mini ciğerparelerim olan masumlarımı Allah’a emanet ederek yola çıktım.” (Türkoğlu, 1997, s.52)

Dünyanın önemli bir bölümünü gezen Abdürreşid İbrahim’in yolculuğu esnasında en önemli duraklarını Türklerin ve Müslümanların yaşadığı bölgeler oluşturmuştur; çünkü bu yıllarda Türkler ve Müslümanlar arasında her alanda bir çözülmüşlük göze çarpmaktaydı. Sadece Rusya Müslümanlarının değil dünyadaki tüm Müslümanlar arasında görülen bu birlik ve beraberlikten yoksunluk, eğitimden siyasete ekonomiden kültüre dilden iktisadi hayata kadar her alanda bir savrulmuşluğa sebep olmuştur.

“Bırakın mâtemi, yâhu! Bırakın feryâdı;

Ağlamak fâide verseydi, babam kalkardı!

Göz yaşından ne çıkarmış? Niye ter dökmediniz?

Bâri müstakbeli kurtarmaya bir azm ediniz.

Ye’se hiç düşmeyecek zerrece îmânı olan;

Sâde siz derdi bulun, sonra kolaydır derman.” (Safahat, s.163-164)

Akif, inancı gereği yaşama sevincini Allah’tan ümidini kesmemekle elde eder. Yusuf suresi 87. ayetiyle başlayan şiirinde ümidini kesenleri alçak bir ölümle öldürür:

“Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak,
 Alçak bir ölüm varsa eminim budur ancak.
 Dünyada inanmam, hani görsem de gözümle,
 İmanı olan kimse gebermez bu ölümle.” (Safahat, s.209)

Aynı şiirde insanın azimle çabasının çok önemli olduğunu ve ümidin bittiği yerde ye’sin, karamsarlığın başlayacağını bu durumda da insanın yaşama nedeninin kalmayacağını şöyle belirtir.

“His yok, hareket yok, acı yok...Leş mi kesildin?
 Hayret veriyorsun bana...Sen böyle değildin.
 Kurtulmaya azmin, niye bilmem ki süreksiz
 Kendin mi senin yoksa ümidin mi yüreksiz?
 Âtiyi karanlık görüvermekle apıştın,
 Esbabı elinden atarak ye’se yapıştın.” (Safahat, s.209)

Bahar mevsimin insana verdiği coşku ve heyecana da Kur’an-ı Kerim penceresinden bakan Akif, Rum suresi 50. Ayetinde belirtilen tefekkürî gözle evrene bakar:

“Çık da bir seyret baharın cûş-i rengâ-rengini;
 Nefh-i Sûr’un dinle mevcâ mevc olan âhengini!
 Bir yeşil kan, bir yeşil can yağdırıp kudret yere:
 Yemyeşil olmuş fezâ, gömgök kesilmiş dağ, dere.
 En kısır toprak doğurmuş, emzirir birçok nebat,
 Fıskırır bir damlacık ottan, tutup sıksan hayat!
 Dün kemikten külçe halindeydi her çıplak fidan,
 Bak: Ne sağlam kan, bugün dolgun yüzünden damlayan.” (Safahat, s.225)

Aslında Akif, şiirin başındaki ayetin meali olan: “*Allah’ın âsâr-ı rahmetine bir baksana: Toprağı öldükten sonra tekrar nasıl diriltiyor? İşte o Allah, bütün ölüleri*

muḥakkak diriltecek. Hem O, her şeye kâdirdir.” (Kur’an-ı Kerim, Rum Suresi, 50.ayet) göre hayatın anlamını buluyor. Kışın kupkuru olan ve hiçbir hayat belirtisi göstermeyen kupkuru topraktan binler çeşit nebatatı bir anda bitiren, sayısız bitkiye, böceğe bir anda can veren bir kudrete ne ağır gelebilir? İşte o kudret insanın en çok korktuğu ölümün ve toprak altına girmenin aslında korkunç bir şey olmadığını, zira numunelerini gösterdiği “hayat verme” özelliği ile insanın en çok istediği şey olan sonsuz yaşamayı ona verecek güçte olduğunu ve bunu vaat ettiğini bilen insana dünya sıkıntıları yük olur mu? Yük olmadığı gibi o insanın içi en zor durumda bile yaşama sevinci ile dolar.

2.1.1.4.2. Tevfik Fikret’e Göre Yaşama Sevinci

Fikret’in yaşama sevincinin en önemli kaynağı oğlu Haluk’un dünyaya gelmesidir. O karanlık günlerin tek ışığı oğludur. Yazdığı şiirlerde çocuğun insan hayatındaki yerini anlatır. Mutluluk ve sevinç getiren, insanı hayata bağlayan tek bağ çocuktur (Haluk İçin, Tecdid-i İzdivaç, Haluk’un Sesi). Özellikle “Yarın” şiirinde bütün bireysel zevklerinden, rahatından vazgeçtiğini, çocuğunun yarını için çalışması gerektiğini söyler.

“Benim olanca huzûrum, sürûrum işte fedâ
Çocukça nazlı, küçük bir dakika şevkin için.
Büyür gözümde seninle hakikat-ı ferdâ,
Bugün çalışmalıyım ben yarınki zevkin için.” (R.Ş., s.216)

Böylece ilk kez, daha sonra şiirinin ana temlerinden olacak ‘ferdâ’ sözüyle karşılaşırız. Bu yıllarda şair, bir saatin sarkacı gibi, biri ötekinin karşısı iki duygu, iki düşünce arasında gider gelir. Hem derin bir kötümserliğe kapılmıştır hem umutlu, iyimserdir. Hem içinde bulunduğu dünyadan kaçmak, hayalindeki dünyaya sığınmak ister hem de oğlu aracılığıyla gerçek dünyayı algılar. Hayat kötü ve aldatıcı da olsa yaşamak ister. Bu dağları aştıkça böyle tırmanarak bu dalgaların gelgitli yüzeyinde, kırık, ezik ve kendinden geçmiş bir durumda yuvarlanıp zedelendikçe daha da çok koşmak isteyecektir. Çünkü insanoğlu ne olursa olsun mezarının başına kadar bu hayatı sevecektir.

Yine Haluk ona kimsesiz, yoksul çocukları düşündürür. Haluk'un sevinci karşısında babasız, umutsuz çocukların bayram nağmelerini, matem sabahına benzetir ve oğluna şöyle seslenir:

“Çıkar süsleri artık sevindiğin yetişir;
Çıkar biraz da şu öksüz giyinsin, eğlensin,
Biraz güzellensin
Şu rû-yı zerd-i sefâlet... Evet meserrettir.
Çocukların payı, lakin senin sevincinle
Sevinmiyor şu yetim, ağlıyor... Haluk, dinle!” (R.Ş., s.211)

Çocuklara şefkat, ancak çocuğu olanların hakkıyla duyabileceği bir histir. Çocuğu olan bir insan, sadece o çocuğun varlığından bile hayata olumlu pencerelerden bakabilir. Bu durum Fikret için de aynıdır. “*Denilebilir ki Fikret’e yaşama tutkusunu, hayatı değiştirme düşüncesini Haluk verir.*” (Özkırımlı, s.34) Hele Fikret gibi hüznün ve melankolinin cisimleşmiş bir örneği olan bir insanı hayata bağlayacak en önemli faktör belki de çocuktur. O da çocuğunun dünyaya gelmesinden sonra farklı bir bakış açısına sahip olmuştur. Fikret, hayattan zevk almasını, “Yaşamak Aşkı” şiirinde şöyle özetler:

“Yaşamak... Başka ihtiyacım yok;
Yaşamak, hem çocukça, aldanarak,
Öyle yıllarca, dâimâ, birçok,
Zâr u ma’lûl ü muhtazır yaşamak...” (R.Ş., s.218)

Onun hayatın aldatıcı olduğunu bile bile, sıkıntılı da olsa uzun yaşamak arzusu vardır. Sonsuz hayat içerisinde, sonsuz bir sevda yaşamak, belki de insan fitratındaki en güzel duygudur. İşte Fikret de kendisine yaşama sevinci veren duygunun bu olduğunu “İlebed” adlı şiirinde şöyle dile getirir:

“İlebed... Bu tahayyül verirdi neş’e bana;
İlebed onu sevmek, ilelebet, mü’lim
Fakat hayat-fezâ
Bir ibtilâ ile sevmekti en güzel emelim.
Tasavvur-ı ebediyyet hayât-u sevdâda,

Bu bir hayâl idi, lâkin hayâl-i dilberdi;
 Evet bu rû'yada
 Cinânı görmeğe benzerdi, rûh-perverdi!.” (R.Ş., s.132)

Her ölümlü insan gibi Fikret de dünyanın güzellikleri ve o güzelliklerden faydalanma ölçüsünde bu hayata bağlanır. Elde ettiklerinden ziyade, hayalini kurduğu ama henüz elde edemedikleri şeyler insana yaşama azmi verir. Fikret de böyledir. Elde ettiği unsurlar-Haluk dışında-onu fazla mutlu edememiştir. Bu durum da onu sürekli yeni hayaller kurmaya itmiş ve o bu hayaller vasıtasıyla yaşama bağlanmıştır.

2.1.1.4.3. Yaşama Sevinci Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıkları

Fikir adamı olmak ve düşüncelerini sanat yoluyla halka iletmek, elbette her insanın yapacağı şeyler değildir. Çalışmamıza konu olan iki sanatçı da aynı zamanda fikir adamı olma özelliğini taşımaktadır. Bu iki özelliği taşıyan insanların da yaşama bakış açıları ve hayata tutunma vesileleri toplumun doğru yönlendirilmesi olacaktır. Bu hususiyet Akif’te fazlasıyla görülmektedir. O, toplum bilinçli olunca, ye’se, ümitsizliğe kapılmayınca mutlu olmaktadır. Toplumun içinde bulunduğu durum ne kadar engabeli olursa olsun insanlar oradan bir çıkış noktası bulmalıdır. Atalet, korkaklık, ümitsizlik Akif’in mutsuzluk sebebidir. Ona göre savaşılar dahil, en zor durumlarda bile milletin birliği, beraberliği, azmi kurtulmaya yetecektir. İşte bu durum da şaire yaşama sevinci verecektir. Zira çocuklarımıza daha güzel bir dünya o zaman bırakabileceğiz.

Ne var ki Fikret’te bu durum daha bireysel seviyededir. İnançlardan uzak bir dünya hayal etmesi, varlığın anlamını çözememiş olması, içinde birçok çelişkiye ve trajediye yol açmıştır.

“Şair, mevcut düzenine akıl sır erdirememektedir. Şaire göre; bu bir trajik durumdur. Üstelik bu trajedi varlığın özünde vardır. Varlık, kendi içerisinde çelişkilerle iç içe yaratılmakla kalmamış; bu anlamsızlığın ortasına atılan insanoğlu da Tanrı tarafından çelişkileriyle ve eksikleriyle baş başa yaşamak zorunda bırakılmıştır.” (Özcan, 2015, s.98)

Mesela, âşık olmak Fikret’e yaşama sevinci verir; ancak ölümün bu sevinci yok ettiğini hisseder. “İlelebed” adlı şiirinde sonsuza kadar yaşama ve sonsuza kadar sevme arzusunu dile getirir. Lakin inanç çelişkisi ile bunun olmayacağına inanması, onun bu

sevincini elinden alır. Oğlu Haluk'un dünyaya gelmesi ona yaşama sevinci verir; ama oğlunun geleceğini çok umutlu görmemesi yine bu sevinçten mahrum eder onu. Sonra da kendi rahatını feda edip oğluna güzel bir dünya hazırlama arzusuyla yaşamdan zevk almaya çalışır. Sonuçta, geçici, kısa bir hayatın saadeti ne kadar insanoğlunun ruhunu tatmin ederse Fikret'i de o kadar mutlu eder. Denilebilir ki Fikret, iç dünyasındaki çelişkiler sebebiyle bir anlamda yaşama sevincini yitirmiş bir şairdir.

2.1.2. Sosyal Temalar

2.1.2.1. Çocuk ve Gençlik

2.1.2.1.1. Mehmet Akif'e Göre Çocuk ve Gençlik

Mehmet Akif'in çocuk ve gençlik temasını işleyişi Asım karakterini baz alınarak incelenirse Mehmet Akif'in Asım'da dış görünüş olarak mükemmel bir genç tasvir ettiği anlaşılar. İnsanları hayran bırakan güçlü, adaleli bir vücut ve kalbinin derinliklerinde coşan bir imanla Asım mükemmel bir gençtir. Mehmet Akif, idealize ettiği gençliği "Asım'ın Nesli" olarak nitelendirmiştir. Asım, Akif'in bütün hatlarını en ince ayrıntısına kadar çizdiği ideal bir gençlik prototipidir. Bu tip; vatanına, milletine, kutsal değerlerine ve tarihine bağlıdır. Onun adaletsizliğe, haksızlığa tahammülü yoktur. Haksızlığa karşı susmayan, doğruyu haykıran ve hatta yanlışları yeri geldiğinde bileği ile düzeltmeye çalışan bir gençtir. Güçlü biridir ve bu güçlülüğünü kişisel menfaatleri amacı uğruna kullanmayıp, ülke, millet, toplum faydası ve geleceğinde kullanmıştır. Duran, Asım'ı diğer sembol tiplerle karşılaştırır ve Asım'ın ideal bir gençlik modeli olduğunu vurgular:

"Asım, dindar, vatansever, kahraman, hakperest, çalışkan, bilgili, edepli bir genç timsalidir. Ziya Gökalp 'in, Kızıl Elma'daki "Ayhanım" tipi ve Teyfik Fikret'in "Halûk" tipi gibi, Asım da Akif'in arzuladığı, toplumun geleceğini kurtaracak olan bir ideal tiptir. Akif, Asım şiirinde geçmişin değerleriyle beslediği Asım'ını geleceğe "bir meşale gibi" uzatmış; gelecek için ümit vaat eden "ideal tipi" ortaya koymuştur." (Duran, 2007, s.54)

Akif, idealize ettiği Asım tipinin özelliklerini söylerken bir anlamda toplumdaki aksaklıkları da dile getirmiş olur. Bu aksaklıkları düzelterek olan da yine Asım'dır. Asım'ın işi zordur; fakat o, bu zorlukların üstesinden gelebilecek kudrete sahiptir:

*“İşte oğlum, çocuğun ruhunu sarsan esbab
 Muttasıl kıvranıyor, kalbi yıkık, beyni harap.
 Hangi biçarenin âlâmını etsin ta’dil;
 Kimin imdadına koşsun? O kadar çok ki sefil!
 Hangi matemli evin derdine çıksın ortak?
 Bir yığın kül kesilen baksana binlerce ocak!
 Hangi yardım dilenen aczi tutup kaldırsın?
 Hangi mel’un çetenin boynunu ilkin kırsın?
 Bizim ev mahkeme; hâkim, bereket versin, acar;
 Geceden hükmü veriri gündüzün icraya koşar.” (Safahat, s.433)*

Mehmet Akif’in, ideal genci Asım; tarihine ve ecdadına bağlı bir gençtir. Yapılan zulümler karşısında ne sepele olursa olsun seyirci kalamayan, menfaatler uğruna geçmişine sövemeyecek kadar geçmişine bağlı, ecdadına saygılı bir gençtir. Biri ecdadına sövmeye kalkışsa onu boğacak kadar duyarlı bir gençtir. Millet ilimden ve ahlaktan uzaklaşıp Batı’ya körü körüne hayranlık duymaktadır. Bu, içler acısı bir durumdur, bir tür felakettir. Ancak bu kötü gidişat içinde bile teselli bulabileceğimiz, örnek alabileceğimiz en önemli unsur geçmişimizdir. Bir toplumu ayakta tutan ve öldüren, yükselten ve alçaltan sebepler onun geçmişindeki köklerinde saklıdır. Asım geçmişine bağlı bir genç olmalıdır. Bu nedenle de geçmişini iyi tanımalıdır. Akif, Asım’ın milletimizi yaşatan kudretleri araştırmasını ve orada yatan gerçeği görmesini istemektedir. Bizim tarihimizde fazilet, en uzun ve en derin köklere sahiptir ve onu besleyen mübarek bir su vardır. Bu da İslamiyet’tir. Bu millet, gücünü geçmişten bugüne imanından almaktadır. Akif Asım’ın bu gerçeği görmesini ve geçmişine bağlı bir genç olmasını istemektedir. *“Memleketin içinde bulunduğu durum pek iç açıcı olmasa da Asım, ümit var olmalıdır. Çünkü bu millet öyle sağlam bir köklere sahiptir ki ağacın dalları gövdesi gitse de kökleri hala sağlam durmaktadır ve yeniden iman gücüyle fışkıracaktır. Bugün ortalığı yüzlerce kötülük kaplasa da gençlik ümidini kaybetmemelidir. Geçmişindeki sağlam köklere sınıksız sarılıp bu milleti yeniden yükseltmelidir.”* (Duran, 2007, s.63-64). Geçmişte sadece kahramanlıklar değil, örf ve âdetler de vardır. Asım, gücünü yalnızca ecdadın kahramanlıklarından değil, ananelerinden de alır,

“Eskiden zurnalar öttükçe fezâ inlerdi;
 O ne dehşetli düğünler, o ne derneklerdi!
 Kurulur meydana harman gibi kırk elli sini,
 Tablalar yığmaya başlar koyunun beslisini.
 Ense kat kat taşıp etrâfa dökülmüş yakadan;
 Öğle olmaz mı, cemâ’atle kırlarlar namazı.
 Güreşin gümler o esnâda mehîb incesazı:
 Oturur besli davullar yere, şişman şişman,
 Perde göstermeye başlar kabalardan, o zaman,
 Öyle inler ki zemin: Kalb-i fezâ «küt! küt!» atar;
 Zurnanın tizleri, dersen, yedi iklimi tutar!
 Şimdi, hayvanlı, yayan, kız, kadın, oğlan, erkek;
 Kuşatır ip çekilen meydanı yüzlerce öbek...” (Safahat, s.385)

Akif, bir noktada geleceğe çocuk ve gençlik gözüyle bakmaktadır. İdeal bir nesil olarak ortaya koyduğu Asım’ın adı da tesadüfi seçilmemiştir. “Hz. Âsim bin Sabit, Resulullah (sav)’i görmüş ve ona iman etmiş bir İslam inkılapçısıdır. Âsim Müslüman olduktan sonra, hiç bir müşrike dokunmamaya ve müşriklerden hiçbirini de kendine dokundurtmamaya karar vermişti. Bu kararında sabit olması için de devamlı olarak Allahû Teâlâ’ya duâ ediyor, yalvarıyordu. Hz. Peygamber’e (sav) Bedir Harbi’nde savaş taktiği vermiştir. İslam için canını veren büyük bir kahramandır.” (Eriş, 1996 Sayı:128, s.26) Ancak Akif’in bu ismi seçmesine vesile olan özelliği sadece İslam için gösterdiği kahramanlıklar değil, öğretmenlik yönüdür. “Müşriklerin aldatmacası sonucu Mekke’de Müslüman olduğu belirtilen kabileye İslam’ı öğretmek için görevlendirilen on kişilik muallim heyetinin başkanı Âsim bin Sabit’tir. Şehadeti de bu yolculukta vuku bulmuştur.” (Eriş, 1996 Sayı:128, s.26) Yani Akif’in idealize ettiği gençlikte bulunması gereken özellikler; sağlam inançlı, din ve vatan için canını bile feda etmekten çekinmeme; bunlardan da önemlisi ilimle donatılmış olmak olmalıdır.

2.1.2.1.2. Tefvik Fikret’e Göre Çocuk ve Gençlik

Servet-i Fünun aydınları, Osmanlı devletinin içinde bulunduğu kötü durumları değerlendirirken elbette askerî ve malî durumları da göz önünde bulundurmışlardır. Ancak, onlara göre Osmanlı’nın en büyük eksikliği eğitim sistemidir. Çağın gereklerine

uygun eğitim sistemi kurmak ve bu yeni sisteme göre insan yetiştirmek öncelikli bir iş olmalıdır. Genel olarak “okuryazarlar” diyebileceğimiz bu sınıf içinde gazeteciler, şairler, roman-hikâye yazarları, çevirmenler ve eğitim kurumlarında ders veren kişiler vardır. Kendileri geç kalmışlardır ama meselenin de farkına varmışlar, olaya teşhis koymuş ve tedavisi için de fikirler geliştirmiş kişilerdir. Buna göre çözüm, bizde ne yoksa Avrupa’nın elinde ne var ise, o birikimi Türkiye’ye taşımaktır. Burada kullanılacak iki önemli araç vardır. Basın ve okul. Basın ağırlıklı olarak yazar, şair ve çevirmen olan aydınların elindedir ve bu kişiler aynı zamanda devletin, sistemin içindedir. Dönüştürmenin hem fikrî hem fiilî merkezidirler. Memlekete vaziyet edecek olan yeni nesil için hummalı bir çeviri, adaptasyon faaliyeti başlar. Edebiyat “toplum için sanat” anlayışı ile birleştirilir. Bununla yetinilmez, aydınlar kendi çocuklarını da bu mücadelenin parçası kılar. Medrese ve mektebi kendinde birleştirmiş, dinî ilimlerde olabildiğince yeterlik kazanmış biri olarak M. Âkif Ersoy, kazanımlarına baytarlığı da ilave eder. Benzer bir amaçla yayın, eğitim faaliyeti ve siyaset yapan Tevfik Fikret de dönemin önemli bir figürüdür. O da gelecek tasavvurunu oğlu üzerinden yürütür. Tevfik Fikret ve neslinin katıldığı teşhis ve tedavi şudur: Avrupai düşünce. Onlara göre Doğu, boş bir tevekkül ve kader çizgisinden uzaklaşmalı, kadere müdahil olmalıdır. Aklı, bilimsel düşünceyi, mantığı, gözlem ve deneyi esas almalıdır. Madde karşısında pasif değil etkin olunmalı, tabiatla savaşılmalıdır. İnsan onu kendi amaçları doğrultusunda biçimlendirmelidir. Çünkü Batı böyle yapmıştır.

19. yüzyıla kadar, Batı’nın gelişmişliğinin gerisinde nasıl birkaç nesil varsa bizde de böyle olacaktı. Biz de birkaç nesil sonra Batı’yı yakalayacaktık. Batı zihniyeti ile aydınlanmış bir şair olarak Tevfik Fikret, kişiliği gereğince başkalarına öğüt vermekle yetinmemiş, kendi ailesini de çözümün bir aktörü olarak görmüş ve sürece katmıştır. Estetik anlayış olarak “sanat için sanat” yapan Fikret; konu memleketin geleceği olunca, sanatını toplum yararına da icra edebileceğini, “Rübab-ı Şikeste”nin o ağdalı dilinin yanında, arı-duru Türkçe ile “Şermin”i de yazabileceğini göstermiştir

Tevfik Fikret’in çocuk hakkındaki görüş ve düşüncelerini dile getirdiği eser Şermin’dir. Fikret’in zihnindeki eğitim sisteminin bir meyvesidir. Mekteplerde tek tip insan yetiştirilmesini doğru bulmayan Fikret, eğitim konuları üzerinde sık sık görüştüğü ve kendisini takdir ettiği Satı Bey’in, küçük çocuklar için açtığı okula “Yuva” ismini vermiş ve “Şermin” isimli bu kitabı “Yuva’nın minik öğrencileri için yazmıştır. Şermin,

çocuklar için pek eser verilmeyen bir dönemde Fikret'in çocuklara armağanı olmuştur diyebiliriz.

“Şermin, Tevfik Fikret'in eğitim sistemini anlatabilmek için çocuk hakkındaki görüş ve düşüncelerini dile getirdiği bir eserdir. Türk edebiyatında Ali Ulvi Elöve'nin Çocuklarımıza Neşideler'i 1912, İbrahim Alâettin Gövsa'nın Çocuk Şiirleri 1913 tarihini taşımasına rağmen, 1914'te basılan Tevfik Fikret'in Şermin'i, hedef kitlesi çocuk olan ilk şiir kitabı olarak bilinir. Bu durum, Tevfik Fikret'in şöhretinden ileri gelen bir öne geçmişlik olsa gerek. Aslında Şermin, şairin son zamanlarda içine düştüğü maddi sıkıntıyı bir nebze olsun gidermek için yazılmıştır. Amaç, çocuklara yararlı olmaktan ziyade, maddi sıkıntıyı azaltmaktır. Tevfik Fikret, Şermin'i, arkadaşı Satı Bey'in, küçük çocuklar için açtığı okula / “Yuva” ya ithaf eder. (Yuva'nın mini mini yavrusuna)” (Yeşil, Türk Dili, s.509)

“Şermin”; açık, anlaşılır, samimi ve sıcak bir dille kaleme alınmış bir eserdir. Fikret'in “Şermin” de Türkçeyi, çocuklarla aynı ruh ve heyecan içinde, oyun oynar gibi kullanıldığı söylenmektedir. Şermin, küçük manzumelerden meydana gelmiş bir eserdir. Bu manzumelerin bazıları Şermin'in dilinden bir monolog, bazıları birer diyalog şeklindedir. Bazı manzumelerde ise ibretli hikâyeler, ince latifeler yer almaktadır. Şermin, bir çocuğun kolayca okuyup anlayabileceği bir nazım sekli olan hece vezniyle yazılmıştır. Çocuk, bu manzumelerde çevresinde gezip gördüğü yerlerin, karşılaştığı olayların ve insanların etkisinde kalır. Zamanla doğru ve yanlış öğrenmeye başlar. Bunu bazen kendi kendine yapar. Bazen bir arkadaşıyla konuşur, bazen de doğruyu ya da yanlış bir oyunun içinde bulur. Duyar bu etkinliği somutlaştırma olarak tavsif etmektedir.

“Fikret, soyut olan kavramları, somut işlemler döneminde bulunan çocuklara eğlenceli bir şekilde öğretmektedir. “Bahar Kalfa” adlı manzumede, Bahar'ı gül yanaklı, gonca dudaklı, insanın baktıkça bakası gelen bir güzel kalfa kıza benzetir. Herkesin sevdiği bahar aylarının güzelliğini, etrafı saran birbirinden güzel çiçekleri ve kuş seslerini içten, akıcı bir üslupla anlatır.” (Duyar, 2007, s.87-89).

Çocuk yaştaki bireylerin eğitiminde “somutlaştırma” önemli ve etkili bir metottur. Soyut kavramların onların hafızasında somut olarak algılanmasına ve kalıcı olmasına vesile olur. Fikret'in, dizelerinde seçtiği kelimeler de tesadüfi değildir. Şermin adını verdiği ve muhtemelen cinsiyet kavramıyla henüz tanışmamış bir kız çocuğuna hitap ettiğinin bilincindedir. Çocuğun kız oluşu, “gül yanak, kırmızı gonca dudak” gibi

çocuğun kendisinde var olan özellikleri ile baharı ona öğretmek ister. Bu ince düşüncesi sadece sanatçı ruhundan değil, eğitimci kimliğinden de kaynaklanmaktadır.

“Bahar... Bahar... Hatta adı,
O nazlı, Dil-rübâ adı
Başka ada benzemiyor;
Güzel ve herkes seviyor.
Güneşin doğduğu yerden
Geliyormuş; görünce ben
Dedim: - Bu bir güneş kızı.
(...)
Bahar kalfa gül yanaklı,
Kırmızı gonca dudaklı
Bir dilber Çerkes kızıdır;
İnsanı baktıkça alır...” (Şermin, s.49-50)

Fikret, “Şermin” de, çevresini gözlemleyen, gördüklerini daha iyi gören, daha iyi anlayan, yaşayarak öğrenen, zeki, çalışkan, üretken ideal bir çocuk profili çizmiştir. Şermin pek çok çocuk gibi doğum gününü ipe çeken ve o gün hatırlanmayı bekleyen bir çocuktur. Şermin, doğum gününü kendisi için adeta bir bayram olarak nitelendiriyor ve ablasının kendisini hatırlamamış olma ihtimalini düşündükçe ona çok kızıyor. Gördüğü hediyenin arkadaşından olduğunu düşünüp ona övgüler yağdırırken ablasını da eleştiriyor. Daha sonra hediyenin ablasından geldiğini anlayan Şermin, az önce söylediklerinin tümünü unutuyor. Ablasını övmeye başlıyor. Bu arada arkadaşı Şehper’e kızmayı da ihmal etmiyor. Burada çocukların duygularının ne kadar değişken olduğunu görüyoruz.

“Benim melek Şehper'ciğim!..
Fakat acele etmeyim,
Hakikaten bu ondan mı?
Boşuna yerdim ablamı;
İçim ne kadar aldanmış.
Zaten Şermin'in bayramı

Şehper'in umurunda mı!

Beni ablam sever ancak

Böyle başka kim anacak?

Melek ablacığım benim;

Sen benimsin, ben seninim!” (Şermin, s.21)

Şermin çocuktur; lakin düşünüp doğruları kendisi bulabilecek kapasiteye sahiptir. Umacı gibi şeylerden korkmanın boş bir şey olduğunu kendisi görmüştür. Umacı, cadı, dev gibi şeylerin o kutudaki tüy kadar boş ve yalan olduğunu anlamıştır. Şermin’e sunulan öğrenme metodu ezberlemedir; ancak eğitimde en kalıcı öğrenme yaparak- yaşayarak öğrenmedir. Şermin de bu olayda gerçeği kendisi bulmuş ve bir daha böyle şeylerden korkmamıştır. Bu durum Şermin’in olayları yorumlayan, olaylar arasında bağlantılar kurabilen akıllı, düşünen bir çocuk olduğunu göstermektedir. Ayrıca Fikret’in bu manzume ile batıl şeylerle mücadele eden bir çocuk tipi sunmak istediğini söyleyebiliriz. Şermin, bütün çocuklar gibi şekerlerini, oyuncaklarını, annesini, babasını sevmektedir. Bugün hangi çocuğa en çok kimi, neyi seviyorsun diye sorulsa ailesindeki yakınlarını, oyuncakları, sevdiği yiyecekleri sayar. Bu yönüyle Şermin içimizden bir çocuktur. Ancak: “En çok neyi seviyorsun?” sorusuna “okulumu” diye cevap verecek çocuk sayısı azdır. Bunun Şermin’de çizilen çocuk tipinin ideal yönlerinden biri olduğunu söylenebilir. “Mahallebim ve Mektebim” adlı manzumede Şermin’in en çok okulu sevdiğinden ve okuldan öğrendiklerinden bahsedilmektedir. Şermin, okulu kendisine yeni şeyler öğrettiği için, bilgi verdiği için çok sevmekte “âli bina” olarak adlandırmaktadır. Dünyada gerçekleşen yeni olayları ona okul öğretmektedir. “Yenidünya” adı verilen Amerika ve Avustralya kıtalarının varlığını da yine okulda öğrenmiştir. Şermin, okulu seven ve aynı zamanda çalışkan bir öğrencidir. Bunu daha öğretmen konuyu anlatmadan akşamdan çalışıp gitmesinden anlaşılabilir.

“Mektebimi pek severim.

Âli bina!

Neler öğretir bana.

Tam bir hafta oluyor ki

Biliyorum, dünya iki.
 Ayrı ve büyük parçadır.
 Avrupa, Asya, Afrika; bunlar eski
 Öteki de Amerika.
 Ve adalar...Neydi ismi?
 “Avustralya, değil mi?
 “Evet o, Avusturalya.
 Bunlar yeni dünya... Demek,
 Toprağımız beş kıt’adan,
 Ve denizlerden ibaret.” (Şermin, s.25-26)

Ayrıca o, dikkatli, iyice öğrendiği, ezberlediği şeyleri unutmayan bir öğrenci. Unuttuğu şeylerin öğrenirken dikkat etmediği şeyler olduğunun da farkında. Bu da Şermin bilinçli bir çocuk olduğunu da bize gösteriyor.

“Şermin, okulda öğrendiklerini akşam evde tekrar eden ve iyice ezberlediği konusunda iddialı olan bir çocuktur. Sorulan soruları bilemediği takdirde çok sevdiği mahallebisini vermeyi bile göze almaktadır. ve okulun kendisine yeteceğini düşünmektedir. Çocuklar için sevdikleri şeylerden vazgeçmek zordur.” (Duyar, 2007, s.96-98).

Şermin’in öğrenme hususunda bu kadar iddialı oluşunun, okulunu hiçbir şeye değişmemesinin ona ideal bir çocuk özelliği kattığını söylenebilir.

Şermin’in ailesinin, Batı tarzı yaşayan bir aile olduğunu “Keman” adlı manzumeden hareketle söyleyebiliriz. Burada, babasının ve annesinin piyano, ağabeyinin de keman çaldığını belirtilmektedir ve Şermin de ağabeyi gibi keman çalmaya heveslenmektedir. Biliyoruz ki piyano da keman da bizim kültürümüzde olmayan müzik aletleridir. Batılılaşmanın etkisiyle Avrupa’dan gelen ve toplum içinde hızla yaygınlaşmaya başlayan aletlerdir. Şermin, okulda marangozluk yapan, çalışan, üretken bir çocuktur. “İş Salonunda” ve “Marangoz” adlı manzumelerde onun bu iş eğitiminden ne kadar zevk aldığı dile getirilmektedir. Ona rehberlik yapan kişi öğretmenidir. Şimdilerde okullarda verilen iş eğitimi derslerinin o zamanda veriliyor olduğu dikkatimizi çekmektedir. Bu ders çocuğu yetiştiriyor ve hayata hazırlıyor.

“Ayda on gün hocamızla
 Elişi'ne çalışırız...
 Ay sonuydu, kala kala
 Masalarımızda yalnız
 Biraz kırpıntı kalmıştı;
 Vaktimiz de azalmıştı.
 Hoca dedi ki: "Çocuklar,
 "Kırpıntıları atmayın;
 "Haydi toplayın, toplayın;" (Şermin, s.63)

Öğretmenleri okulda el işi dersinde, masalardaki küçük kırpıntılar toparlanarak bir sınıfın tertemiz yapılabileceğini çocuklara gösteriyor. Böylece onlara “hayatta küçük şey yoktur” düşüncesini benimsetiyor. Bu olayda birlikte, işbirliği içinde çalışarak az zamanda büyük işler başarılabileceğinin mesajı da verilmek isteniyor olabilir. “Marangoz” isimli manzumede, Şermin beş gün boyunca süren marangozluk maceralarından bahsetmektedir. Çalışmayı ve iş aletlerini çok sevmiştir.

“Şermin boş durmaya karşıdır. “elim işler, işim ürer” diyen üretken bir çocuktur ve “çalışan her işi görür, insan için sanat çoktur, yapılmayacak iş yoktur” diyerek çalışmanın önemini vurgulamaktadır” (Duyar, 2007, s.99-100).

Burada iki önemli husus dikkat çekmektedir. Birincisi, Şermin’in daha çocuk yaşta çalışmanın önemini kavraması; ikincisi ise yine çocuk yaşta güçlü bir irade ve azme sahip olmasıdır. Bu da Fikret’in çocuklardan beklentisinin yaşlarının üzerinde bir erdeme sahip olmalarıdır.

Kültürümüzde iyi insan olmak, genellikle dini ölçülere göre hayatını şekillendirmekten geçer. Yani sevap kazanmak amacıyla insanlara, ailesine yardım eder; günah kazanmamak için de kimseye bilerek kötülük yapmaz. Fikret, Şermin’i iyi insanın çekirdek modeli yaparken bu dini değerler noktasında ele almamayı tercih etmiştir. Ona göre iyi insan olmak için dini inançlar gerekli değildir.

“Bütün bunlara bakılırsa Şermin’in bir eğitim metodundan hareketle yazıldığı söylenebilir. Pekiyi, bu iyi niteliklerin temelinde hangi değerler var, Şermin neden iyi insan olmak zorundadır? Yani, eğitimin manevi dayanakları ve dinamikleri nedir? Kötülükten uzak dururken, iyilik yaparken Allah’ın emrini yerine getirmek, sevap

kazanmak, iyi bir kul olmak, cennete gitmek gibi amaç ve niyet yoktur Şermin’de. Seküler bir insandır Şermin.” (Yeşil, s. 510)

Fikret’in okulda çocuğa benimsetmek istediği yaparak yaşayarak öğrenme ve iş eğitimi, modern eğitim açısından oldukça önemlidir. Modern eğitimin önde gelen isimleri bu konunun önemini vurgulamışlardır.

“Öğretim içinde çocuktaki ilgiler ve kendinden çalışması ilkesince “Adolf Ferrière”, “aktif okul” (l’école active) tasarısındaki el işine dayanan eğitim-öğretimi savunmuş; bu şekilde düzenlenmiş olan öğretim sisteminin bedensel ve zihinsel gelişiminin söz konusu olacağını ve de çocukların ahlaksal ve toplumsal bakımdan yükseleceğini belirtmiştir. Paul Östreich, eğitim-öğretimde üreticilik ilkesinden hareket etmektedir. İnsanların sosyalist halka dönüştürecek maddi ve manevi unsurların okul içinde üretilmesi gereklidir. İnsanlar makineleşmeden kendi ahlâk ve hürriyetleri üzerinde yükselerek hayatı şekillendirmelidirler.” (Duyar, 2007, s.101-102).

Bir anlamda Fikret’in de yapmak istediği budur. Kişinin ezberlediği soyut bilgiler, onun hafızasından bir süre sonra silinebilir ancak yaparak görerek öğrendiği şeyler kalıcı olur. Çocuk yaparak hem kalıcılığı sağlar hem de kendisindeki becerileri geliştirir. Haluk, nasıl ideal bir gençliğin ve geleceğin sembolü ise Şermin de ideal eğitimin sembolüdür.

“Kitabımı dünden beri
Karıştırdım ve öğrendim
Birkaç büyük deniz.,. Elbet
Hocamız bugün onlardan
Bize bahsedecek ve ben
Sayacağım ezberimden:
(...)
Bilirim; ezberlediğim
Hafızamdan çıkmaz; çıkar
Fakat onlar dikkatsizce
Öğrendiğim şeylerdir hep.” (Şermin, s.26-27)

Feraseti güçlü, cumhuriyet yönetim biçiminin şevk ve coşkusunu çok önceden hisseden bir aydınının eğitim anlayışı, tabi ki bu temennilerden ve niteliklerden ibaret

değildir. Öncelikle o, umudunu “temelden iyi eğitilmiş yeni bir kuşağa” dayandırmakta, yarına ışık tutacak olan bu güneşlerin kuru ve ezbere dayalı bir eğitim sistemiyle sınırlı tutulmamasını arzu etmektedir. Çocukların ruh sağlığının önemine, Keman şiirindeki şu dizelerle yaklaşan Fikret’in eğitim anlayışının çok merkezli olduğu anlaşılmaktadır:

“..... Ağabeyim iyi çalar,
Bana da meşk ettirecek.
Onun birkaç kemani var,
Birini bana verecek;
Hepsinin de güzel sesi ...
Do, re, mi, fa-fa, sol, lâ, si.” (Şermin, s. 30)

Fikret’in bu şiirlerinde en dikkat çeken husus, çocukları ciddiye alma arzusudur. Yaşamı iyi tanıyan ve çok iyi tahlil eden sanatçı, aynı zamanda bir eğitimci olarak “çocuklar için özel bir edebiyatın varlığına ihtiyaç” duymuş ve sanatının bir bölümünü onlara adayarak, çocuklara, onların ruhuyla hitap etmeyi uygun bulmuştur.

“Hayatın gerçekleri ile onları yüzleştiren ve onlara, dünyayı çıplak gözle göstermeye gayret eden Fikret, Ziya Gökalp’in dile getirdiği ‘hayatın en tatlı çağı çocukluktur.’” (Enginün, 1998, s.390)

Fikret, en tatlı çağda yaşayan çocukları bu çağdan sonra gelecek olan zorluklara hazırlamayı, bu küçük ama ruhları büyük değerleri, medeniyetin bütün nimetleri ile kucaklaştırıp hayatının sonundaki teselliye bu şekilde elde etmeyi istemiştir.

Memleketin terakkisi için birçok insandan daha fazla istekli ve azimli olan Fikret’in, bu anlamda gençlere yönelmesi ve öncelik vermesi kaçınılmazdır. Çocuklardan önce gençlere hitap eden sanatçının, medenileşme ve demokratikleşme yolunda vakit kaybetmeye ve sabretmeye tahammülü yoktur. Bu bakımdan şiirlerinde öncelikle gençlere seslenen Fikret, onlara ciddi ve ağır vazifeler yüklemiş ve bir an önce bu vazifelerini ifa etmelerini istemiştir. Tanpınar’ın şairi: *“Türkçede ‘nesil’ ve ‘gençlik’ kelimelerine ilk defa hakiki değerini veren”* (Tanpınar, 1995, s.525) kişi olarak nitelendirmesi, bu açıdan dikkate değer bir özelliktir. Bu meseledeki özgünlüğü, işlediği temalardaki yüksek ideal ve kaideler, onu çoğu insandan farklı kılmış ve böylece bir döneme adını yazdıran aydın bir kişi olarak hatırlanmasını sağlamıştır. Hususan, çağdaş düşünceleri ve müspet bilimin gereğine olan inancı ile farklı bir portre çizen sanatçı, bu doğrultudaki yüksek hedeflere ulaşma çabasındaki güç kaynağını, eserlerinde

canlandırdığı çağdaş, genç ve dinamik kesimden kazanmaktadır. Onlara yönelik özenli yaklaşımı ve toplumunun uygarlaşması yönündeki farklı fikirleri ile bir anlamda edebiyat dümenini klasik yapıdan modern yapıya kıran kişiliğiyle ciddi bir dönüşüme ve gelişime ufuk açmıştır.

2.1.2.1.3. Çocuk ve Gençlik Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıkları

Akif, Asım'da ortaya koyduğu gençlik tipiyle terakkinin kaynağının İslami inanç olduğunu vurgular. Kendisi de gerek çocukluğunda gerek gençliğinde doğru bir İslam eğitimi almıştır. İslam'ı doğru anlayıp doğru yaşayan bir gençliğin, fakr-u zaruret içerisinde olan milletin kanayan yaralarına merhem olacağına inanmaktadır. Şiirleri, konuşmaları, vaazlarıyla özellikle gençlere İslam'ın doğru anlaşılmasını ve bütün hayatımıza uygulanmasını telkin eder.

Fikret ise tam tersine oğlu Haluk'u Batı medeniyeti ile özdeşleştirir. İnançların terakkinin önünde bir engel olduğunu ve Batılı değerlerin, ilerlemenin kaynağı olduğunu söyler. Çocukların cin, şeytan, melek gibi soyut kavramlardan uzaklaştırılıp yaparak öğrenecekleri somut bilimlere yönlendirilmesi gerektiğine inanır. Fikret'e göre bu somut ilimlerin de kaynağı Avrupa'dır, Batı'dır. Bütün inanç sistemlerini, özellikle de semavî dinleri reddeder. Haluk'u da bu eksende yetiştirmek ister; ancak hayranı olduğu Avrupa'ya giden Haluk, inançları büsbütün reddetmek yerine, İslam dışında bir semavî dine tabi olur.

“... Onun ‘Sabah Olursa’ şiiri bu anlamdaki sıkışıp kalmasını ifade edişi bakımından önemlidir. Kendisini Doğulu bir dünya görüşünün bir uzantısı olarak gören Fikret, Batılı değer dünyasının yerine oğlu Haluk'u koyarak bu trajik durumdan bir nebze de olsa kurtulmaya çalışır.” (Özcan, 2015, s.103)

Ne var ki Haluk'un kendine ait bir hayat seçmesi, İslam yerine başka bir semavî dine tabi olması, Fikret'teki trajik durumu arttıran faktörler olmuştur.

“Bu memlekette de bir gün sabah olursa Haluk,
Eğer bu memleketin sislenen şu nâsiye-i
Mukadderatı kavî bir elin, kavî, muhyî
Bir ihtizâz-ı temasıyla silkinip şu donuk,
Şu paslı çehre-i millet biraz gülerse...- O gün

Ben ölmemiş bile olsam, hayata pek ölgün
 Bir irtibâtım olur şüphesiz; - O gün benden
 Ümîdi kes, beni kötrüm ve boş muhitimde
 Merâretimle unut, çünkü leng ü pejmürde
 Nazarlarım seni mâzîye çekmek ister; sen
 Bütün hüviyyet ü ‘uzviyyetinle âtîsin:
 Terennüm eyliyor el’an kulaklarımda sesin!” (R.Ş., s.278-279)

Akif, kökleri mazide olan İslâmî eğitimin yeniden şahlanması; çocuklara ve gençlere bu eğitimin verilmesini arzularken Fikret; inançlardan uzak, yaparak öğrenme esasına dayanan; ancak manevi değerler taşımayan Batılı eğitimi Şermin’e ve dolayısıyla bütün çocuklara uygulamayı tercih etmiştir. Haluk ise, çocuk Şermin’in Genç halidir.

2.1.2.2. Gelecek Tasavvuru

2.1.2.2.1. Mehmet Akif’e Göre Gelecek Tasavvuru

Mehmet Akif, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde ve Cumhuriyet dönemi boyunca yaşananlara tanıklık etmiş; II. Abdülhamit Dönemi’nden Millî Mücadele’nin sonuna kadar yaşanan bütün sosyal ve siyasal değişme ve gelişmeleri şiirlerinde yansıtmış ve modern İslâmî bir algı merkezinde sanatını oluşturmuş bir şairdir. Osmanlı Devleti’nin çökmesi, Birinci Dünya Savaşı’nın çıkması ve ardından Anadolu’nun ve İstanbul’un işgali, Kuvayı Milliye’nin kuruluşu, Millî Mücadele olarak başlatılan ölüm kalım savaşı gibi büyük problemlerin tamamını yaşayan Mehmet Akif’te öne çıkan en belirgin özellikler mücadele, azim, umut ve kararlılıktır. Esasen Akif’in şiirlerindeki genel hava da bu özelliklerden meydana gelir. Mehmet Akif’in şiirlerindeki tematik yapıyı “tespit”, “uyarı”, “teklif ve umut” şeklinde gösterebiliriz. Tespit, yaşanan hayattaki yoksunluklar, yoksulluklar, inanç ve değer kayıpları, cahillik, tembellik gibi arızaları ikna edici bir şekilde göstermeyi içerir. Uyarı, bir milletin bu arızalarla felakete sürükleneceğini ifade eder. “Teklif ve umut, Akif’in milleti için kurduğu “gelecek tasavvuru”nun özelliklerini ve niteliklerini gösterir. Tarihi, geçmişi iyi bilmek Akif’e göre geleceğe daha sağlam yürümek demektir. Geçmiş, övünmek veya ah vah etmek için değil, hatalardan ders alınıp doğrular taklit edilmek için iyi bilinmelidir.

“Geleceğin inşasını yapmak için çağının sorunlarını çok iyi bilen Akif, geçmişe de sıklıkla değinmiştir. Ancak geçmişin etkisinde kalmadan sadece geçmişten ders alınmasını istemiştir. “Onun için tarih geçmişle avunmanın, gerçekte yüzleşmekten kaçınmanın sığınağı değil, geleceği okumanın imkânını sunarken gelecek inşasının referanslarını verir. (...) Onun gözünde tarih her şeyden önce bir ibret aynasıdır. İnsanlık birikiminin saklandığı hafıza kayıdır. Tarih bundan da öte bir değer ifade eder Akif için. İslâm ümmetinin yarınlara dair tüm referanslarının şifreleri de bu tarihte yatmaktadır.” (Çam, 2011, s.19).

Geleceğin referansları da inanç faktöründe yatmaktadır. Zira inancın sağlam yaşandığı dönemlerde maddi manevi gelişimlerin önü açılmış, halk refah içinde yaşamıştır. İslami hayat tarzından uzaklaşma oranında sıkıntılar, problemler artmış, millet ve devlet gerilemeye mahkum olmuştur.

“-Âsım’ ın nesli... diyorsun. Ne uzun boylu hayâl!

-Âsım’ ın nesline münkâd olacak istikbâl.

Sana vicdânımı açtım okudum, dinlesene;

Söyleten başkasıdır, bakma, Hocam, söyleyene.

-Ne kehânet bu?

-Bilirsin ki değil mu’tadım.

-Güzel amma, ne fazîletleri var evlâdım?

-Ne fazîlet mi? Çocuklar koşuyor, aç çıplak,

Cepheden cepheye arslan gibi hiç durmayarak.

Yine vardır bir ölüm korkusu arslanda bile

Yüz göz olmuş bu çocuklar ölümün şahsıyla” (Safahat, s.424)

Toplumun bir nefese ihtiyaç duyduğu bu dönemde, örnek olarak sunulan bu tipin, gerekli ihtiyacı karşılaması amaçlanmıştır. Şairlerin kendilerinden bir parça olması itibariyle oğulları üzerinde yaptıkları gelecek tasavvurunda Akif, öz oğlu Emin’i değil, gerçekte oğlu olmayan hayalî şahsiyet Asım’ı seçmiştir. Asım, hayalî bir şahsiyettir; çünkü Köse İmam kimliğindeki Ali Şevki Hoca evli olmayan ve çocuğu bulunmayan bir kişidir. Akif, zaman zaman kendi gençliğini de yansıtmak istediği Asım’ı, sembol haline getirmiş, topluma örnek ve ideal tip olarak sunmuştur. Asım’ın

özellikleri sunulurken ideal bir nesilde bulunması gerekli özellikler verilmek istenmiştir. Asım, fiziken, ruhen güçlü, çalışkan, sıcakkanlı, vefakâr, idealist bir gençtir.

“Asım, idealleri uğruna hırslanan, öfkelenen, haksızlığa hiç tahammül edemeyen, ama doğru yolu bulup öfkesine yenilmeyen, çalışkan bir gençtir. Asım’ın özellikle üç yönü öne çıkmaktadır: Modern olması, Müslümanlığı, Türk kimliği. Öyle ki Asım’ın bunları bir arada tutabilen iki önemli erdeme ihtiyacı vardır: Fazilet ve marifet. Vatanını seven, milletini önemseyen, tarihini bilen, toplumdaki aksaklıkları çözmeye çalışan Asım, sadece o dönem insanların değil her dönemdeki insanların geleceğe bakış açıları ve umutlarıdır. Tıpkı Tevfik Fikret’ in Halûk’ u, Nazım Hikmet’in Memet’ i gibi.” (Çam, 2011, s.20).

Şair; aydındır, yol gösterendir, önderdir, duyarlıdır, toplumun geleceğini en iyi biçimde şekillendirmek isteyendir. Şairin elinde bir siyasetçi gücü yoktur; fakat şairin siyasetçide olmayan hassas ama çelik gibi sarsılmaz yüreği vardır. Şair, siyasetçi gibi menfaat gözetmez. İlim, irfan, siyasetçinin bakmadığı gözlerle bakma özelliği vardır şairde. Şair insanın kalp ve ruhuna girerek güzelliklere yöneltir. Bütün güzellikleri, iyi özellikleri kendisinde toplattığı bir karakteri, lider ve örnek olarak toplumun karşısına çıkarır. İşte Akif’in Asım’ı da akla gelebilecek bütün üstün özellikleri kendisinde toplamış örnek bir şahsiyettir.

(...)

“Maddenin kudret-i zerriyesi” uğraştığı iş.

O yaman kudrete hâkim olabilsem diyerek,

Sarf edip durmada birçok kafa binlerce emek.

Onu bir buldu mu, artık bu zemin: Başka zemin.

Çünkü bir damla kömürden edecekler te’min,

Öyle milyonla değil; nâ-mütenâhî kudret!... “

Hani, bir ömre bedeldir şu geçen her günümüz;

Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz.

Şark’ın âgûşu açıktır o zaman işte size;

O zaman varmanın imkânı olur gayenize;

O zaman dinlerim artık seni, Âsım, bol bol...” (Safahat, s.444)

Akif'e göre geleceğin ilmi, maddenin atom gücündedir ve bu güce ulaşmak için her millet emek harcamaktadır. Bu millet de evlatlarını Batı ülkelerine gönderip ilim getirmesini istemektedir. Akif, maddi gelişmelerin tek başına toplumu mutlu kılamayacağını; fakat maddi güce sahip olamayan milletlerin de ahlâk ve faziletlerini koruyamayacaklarını düşünür. Batı karşısında dimdik durabilmek, onun esaret almaya çalışan gücüne teslim olarak, manevi olarak da ezilmemek için, onların yükseldiği ilmi seviyeye yükselmek, elde etmeye çalıştıkları maddenin atom ilmini Müslüman milletler adına onlardan önce öğrenmek gerektiğini tembihler. Ancak Akif, bu nesilden bir gün evvel gidip, bir an evvel gelmesini ister. Çünkü yeniliklerin hemen uygulanabilmesi gerekmektedir. Asım ve nesli, yurt dışındaki eğitimini tamamlayıp yabancı kültürlerin etkisinde kalmadan edindiklerini ülkeye getirdiklerinde amaçlarına ulaşacaklardır. İşte o zaman bu gençlere olan güven boşa çıkmayacak ve marifetle edinilen bilgiler, faziletle uygulanabilecektir. Akif, düzensizliğin, sefil fikirlerin olduğu karanlık bir dönemde imanıla var olmaya çalışan bir neslin geçmiş devirlerini kara sapıklık bulutlarına benzetir. Gelecek ise gerçeklerin ortaya çıktığı, aydınlık, nurlu bir zaman dilimidir. İnsana seslenen Akif, geçmiş, gelecek ve şimdiki zamanın bir bilmece olduğunu, insanın geleceği anlamak için sürekli koştüğünü, gerçeğin kokusunu almadan durmayacağını söyler. İnsanın şimdiki zamana razı olmadığını ifade eden şair, onun gelecekle de yetinmeyeceğini, bu sebeple de sürekli ilerleyeceğini söyler. Akif, idealize ettiği Asım'ın neslini kervana benzetir. Bu gençlik kervanı, geleceğe koşmaktadır; çünkü geçmişe ve şu ana katlanamamaktadır. Hakk'ın söz verdiği güzel günlerin, geleceğin yakın bir zamanda geleceğine inanan Akif, güzel bir geleceğin, özgür bir vatanın, bayrağın ve milletin artık herkesçe hak edildiğine inanır.

2.1.2.2.2. Tefik Fikret'e Göre Gelecek Tasavvuru

Tefik Fikret, çözülme ve baskı dönemlerinde hayat sürmüş, Osmanlı'nın içinde bulunduğu sıkıntılardan etkilenmiştir. Fikret, bütün bir geçmişin ve içinde yaşanan zamanın köhnelik, zorbalık ve taassup içinde olduğunu düşünür. Bu yüzden bazen bütün bu olumsuzlukları lanetleyen şiirler yazar; ama bazen de ya kendi içine kapanır ya da ülkeyi terk etmeyi düşünür. Geleceğin daha iyi olabileceğine dair inancı artığı zaman, pozitivizm temelli bir Hümanizma hayâl eder. Ona göre insan, içindeki kudretle ve insanî öze bunu başaracaktır.

Onun felsefesine can katan insan; geçmişe takılı kalmış pasif insan değil; bilim ve teknikle bütünleşmiş, vatansever, ahlâklı insandır. Fikret, insandan yola çıkarak toplum mücadelesinin taraftarı olmuştur.

“Şeytan da biziz cin de, ne şeytan ne melek var;

Dünya dönecek cennete insanla, anladım.

(...)

Kan şiddeti, şiddet kanı besler; bu muâdat

Kan âteşidir, sönmeyecek kanla, inandım.

Elbet şu mezâr ömrünü bir haşr-i ziyâ-hîz

Tâkib edecektir, buna imanla inandım.

Akıl, o büyük sâhirin i'câzı önünde

Bâtıl geçecek yerlere hüsrânla, inandım.

Zulmet sönecek, parlıyacak hakk-ı dırahşan

Birdenbire bir tâbiş-i Bürkânla, inandım.

Kollar ve boyunlar çözülp bağlanacak hep

Yumruklar o zencîr-i hurûşanla, inandım.

Bir gün yapacak fen şu siyah toprağı altın,

Her şey olacak kudret-i irfanla... İnandım.” (R.Ş.(2), s.86)

İç dünyasındaki çelişkili durumun yansıması birçok şiirinde olduğu gibi “Haluk’un Âmentüsü”nde de görülmektedir. İnandığı birtakım manevi olgular vardır; ancak onun gerçek anlamda inandığı unsur “insan”dır. İnsanın ilim ve fen yoluyla siyah toprağı altına çevirecek kadar kuvveti vardır. Bilginin gücüyle her şeyin değişeceğine inanır. Ona göre dünyanın cennet gibi bir yer olmasını insan sağlayacaktır. Şeytanın, cinin, meleğin varlıklarını İslami ölçütlere göre değil, insani ölçütlere göre kabul eder. Zira cin, melek, şeytan gibi kavramları insanın içinde olan iyilik kötülük kabiliyetleri ile özdeşleştirir.

“Toplumsal arızaların onda oluşturduğu bireysel acılar, zaman zaman insanlığın değer verdiği her şeye eleştirel yaklaşmasına sebep olmuştur. Bu eleştirel algının içinde insan, kardeşlik, bilim, teknik ve özgürlük gibi konular daima vardır. Bu özellikler dikkate alınırsa Fikret’in gelecek tasavvurunun özünü ilerlemeci hümanistik

bir bakış açısının oluşturduğu söylenebilir. Zafer Toprak'ın ifadesiyle Tevfik Fikret'in şiirimize getirdiği en önemli katkı 'insan'dır. Ona göre Fikret, insanı her şeyin 'özü' olarak görmüş, onu güçlerin en 'kudretlisi' olarak tanımlamıştır.” (Çam, 2011, s.37).

Memlekete faydalı olacak ne varsa onların bulunup kullanılması, Fikret'in önemli gelişim projelerindendir. Memleket insanının gözü kapalı, gereksiz uğraşlar yerine, gelişmiş ülkelerde neler yapıldığını takip etmesini ve onları kendi yurdunda uygulamasını ister. Daima ileri gidilmesini, sanat ve fen başta olmak üzere faydalı her şeyin alınmasını arzular. Milleti rahat ettirecek her şeyi de “ziya” kelimesiyle adlandırır.

“Ey şetaretli yolcu, sen yürü, geç
Sen bu menhelde kalma, sığra atıl,
Bir ziyâ kârbânı bul ve katıl,
Gez, dolaş kâinat-ı efkârı,
-Dâimâ önde, dâimâ yukarı!-
Pür- tehâlûk, hayat u kuvvetten,
Ne bulursan bırakma: San'at, fen,
İ'timâd, i'tinâ, cesaret, ümîd,
Hepsi lâzım bu yurda, hepsi müfîd...
Bize bol bol ziyâ kucakla getir;
Düşmek etrafı görmemektendir.” (R.Ş.(2), s.68-69)

Hem Batı'ya dönük hem de vatansever olan Fikret, umutsuzlukla boğuşan millete seslenircesine, onlardan mutlu olmalarını istemiştir; çünkü ona göre, milletin yüzü güldükçe zalimler zulmedemeyecektir. Yaşanan buhranlı dönemlerde kurtarıcı arayışının nüksettiği zamanlarda bazı kesimlerce Tevfik Fikret de kurtarıcı olarak görülmüştür. Çünkü şiirlerinde insanı, bilimi ve aklı merkeze alan gelecek tasavvuru, birçok insanı ve grubu etkisi altına almış; onun model/kurtarıcı olarak algılanmasını sağlamıştır. Fikret'in millete model, örnek olarak sunduğu tip ise; Haluk'tur. Haluk ile ülkenin bütün vatansever, ahlâklı ve ilerici gençleri kastedilmiştir. Geleceği kuracak olan Haluk ve nesli, yeni aydının prototipidir. Bu nesil, dinsel kalıpları olan bir nesil olmayacak; kendisine yani insana inanan bir nesil olacaktır.

“Varsın uçuşun, bugün değilse yarın

O senindir, mükedder olma sakın.

Koşan elbet varır; düşen kalkar;

Kara taştan su damla damla akar,

Birikir, sonra bir gümüş göl olur;

Arayan hakkı en sonunda bulur...

(...)

Sen de bir gün, dünya bu, kendinden

Daha âciz biriyle istersen

Aynı dilden tekellüm eylersin;

Sen de en gür belâğatinle sesin

Çıktığı, yettiği kadar gürler

Ve yakarsın... Semâda şimşekler” (R.Ş.(2), s.70-71-72)

Millete fayda sağlayacak her unsur Fikret için ziyadır. Yani bir çeşit nurdur, ışıktır. Güzel, daha güzelin; iyi, daha iyinin düşmanıdır. Yani bir durum vardır, iyidir ama siz onun daha iyi olması için çaba harcarsınız. Halinizden memnunsunuzdur; lakin çok daha iyisini elde etmek için çalışırsınız; bütün bunlar normaldir. Fikret’e göre iyi bir durum yoktur, memlekette halinden memnun kimse yoktur. Yolunda giden bir şey mevcut değildir. Belki de ona kalsa bütün Osmanlıyı yıkıp yeniden yapılandıracaktır. Her şeyi Batılı ölçütlere göre yeniden kuracaktır. Bunu yapmak için de en etkili lisanını, şimşek gibi yakıcı gücünü kullanmaktan geri durmayacaktır. Kısacası, var gücüyle çalışacaktır.

Fikret, hem geçmişten hem şimdiki zamandan endişe duyduğu gibi, gelecek tasavvurunda da endişeleri vardır. Düşünceleri güzeldir; ancak o düşüncelerinin gerçekleşmesi için mevcut şartlar uygun değildir. Hem o düşüncelerini dayandıracığı sağlam bir mesnet de yoktur. Akif’teki en sağlam dayanak İlahî güçtür. Fikret ise sadece insan gücüne inanır. Hali hazırdaki insan gücü ise o güzel şeyleri gerçekleştirebilme sinyalleri verememektedir.

“Fikret, maziden ve şimdiki zamandan endişe duyar. İçinde yaşadığı zamanda insanlar içindedir ve yorgundur. Şair, yaratılış seçkisi olarak doğan çocuklarda bile memnuniyetsizliğin olduğunu düşünür. Memnuniyetsizlik duyulan hayat, insanı çaresiz kılacak ve ölüme sürükleyecektir. Geleceğe dair umutlar beslense de gelecekte nelerle

karşılaşılabileceğinin, geleceğin insanlık için neler hazırladığının bilinmeyeceğini belirten Fikret, kimi zaman geleceğe kaygıyla yaklaşır. Bu yaklaşım Fikret'in başka şiirlerinde de görülür ve esasında gelecek tasavvurunda endişeleri ifade eder.” (Çam, 2011, s.40).

Fikret, çalışmanın, azmin kurtuluşun reçetesi olduğunu bilir; ancak üzerlerine kara bulutlar çökmüş olan milletin ayağa kalkmak için gerekli güce sahip olamaması, onu ümitsizliğe sevk eder. Özellikle milli meseleler söz konusu olduğunda gençleri geleceğin teminatı olarak görür:

“Gençler, bütün ümîd-i vatan şimdi sizdedir:
Her şey sizin, vatan da sizin, her şeref sizin;
Lâkin unutmayın ki zaman tünd ü mutma'in,
Bir hatve-i samût ile tâkib eder bizi.” (R.Ş.(2), s.54)

Fikret, gelecek tasavvurunu gençler aracılığıyla gerçekleştirmeyi amaçlar. Bu sebeple gençlere öğütler verir. Cesur olmanın, yiğitliğin gençlere atalarından armağan olduğunu söyler. Gençler, asil kanlarını -yiğitlikle- insanlığı yaşatmak, ülkeye refahı tattırmak için dökmelidir. Fikret, genç nesillerden -yalnız kalma pahasına da olsa- inandıkları uğruna mücadele etmesini ister. Hümanist yaklaşımları olan Fikret, insana çokça değer verirken dinin insanları baskı altında tutmasını eleştirir. Ona göre din, insanların yeteneklerini, yapmak istediklerini köreltmektedir. Dinî baskı altında olmayan insanlar daha mutlu, verimli ve çalışkan olacaktır. “Haluk’un Amentüsü”nde şeytan, cin, melek, cennet, cehennem gibi dini kavramların uydurulmasından yakınan Fikret; şeytanın, cinin, meleğin, cennetin, cehennemin insanın içinde olduğunu; insanın uğraşlarıyla dünyanın cennete çevrilebileceğini söyler. Fikret’e göre, amentüdeki imanın şartlarına değil, insanın ve aklın oluşturduğu; insanın kudreti, dünyanın birliği, terakki, akıl, hak, hürriyet, fen gibi değerlere inanmak gerekir.

Hemen her şeye derin bir kin ve nefret içinde bakan şaire göre, bayraklar ve taçlar hep kanlıdır; bu yüzden o, zulmün olmadığı, sulh ve hürriyetin hâkim olduğu bir dünyanın hasretini duyar. Kanın şiddeti arttıracığından, kan ateşinin ancak kanla söndürülebileceğinden, savaşın sonunun gelmeyeceğinden yakınmaktadır. Çünkü Fikret, insanlar arasındaki birliğe ve kardeşliğe önem vermektedir. Aklî ve ilmî imana sahip olan Fikret, insanlıktan da büyüye benzeyen çağ gerisi âdetleri akılla yıkmalarını ister. İnsanların bu sıkıntılı dönemleri aşacağına inanan Fikret, gerçek olanın ortaya

çıkacağına emindir. Fen ve teknolojiye hayranlık duyan Fikret'e göre, fen ve teknik her şeyi geliştirecektir. Öyle ki ilim ve çaba sayesinde kara toprak bile altınlaştırılabilir.

“İyi bir gelecek kurmak isteyen insanlık, dine değil kendine inanmalıdır; çünkü din kadar insan da kutsaldır. Gelecek neslin eğitime önem veren şair, baskı ve mücadele dönemi son bulduğunda gençliği Halûk'un kimliğinde Avrupa'ya gönderir ve oranın ilmini ülkeye getirmesini, miskinliğe son vermesini ister. Bunu yaparken Tanrılardan ateşi çalan Yunan mitolojisi kahramanı Promete'ye telmihte bulunur ve gelecek nesli Avrupa'dan ilim getirmesi sebebiyle Promete'ye benzetir.” (Çam, 2011, s.44-45).

Bu tespiti şunu da ilave etmek gerekir ki Fikret, Promete'si olan gençlerden sadece ilim değil, Batı kültürünü olduğu gibi alıp getirmelerini ister.

Her şeyi gençlerin eline verdiğini söyleyen Fikret, hemen uyarılarda bulunur. Bu değerlerin çok kıymetli olması sebebiyle vatanın, şerefın gençliğe sadece emanet olduğunu söyler. Gençlik, bunlara gereken değeri vermezse şikâyet eden gelecek hesabını soracaktır. Uyanış içinde geçmişe baktığı gibi gelecek de şüphe ederek bunu isteyecektir. Bu sebeple gençler, sorumluluk duymalıdır. Halûk yani genç nesil, her uzvu bir ok ihtiyacın tezahürü olan bir neslin oğludur. Halûk bunu unutmamalı, daima hatırlamalıdır. İkazlarına devam eder: Yaşanan yüzyıl, çok çetindir; bu yüzyıla ayak uyduramayanlar yok olacaktır. Ayak uydurmak için gereken ise, uğraşıp didinerek yükselmektir; aksi ise vazgeçip yıkılmaktır. Uygarlık edinmeyi en yüce amaç olarak gören Fikret, çaba göstererek o amaca koşulmasını ister. Böylelikle yaşanan dönemin önemini belirtir. Çocuk eğitiminin de üzerinde duran Fikret, Halûk ile gençlere seslenirken, Şermin ile çocuklara seslenir.

2.1.2.2.3. Gelecek Tasavvuru Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıkları

Temelde her iki şair de güzel bir geleceğin ancak ciddi gayret ve çalışma ile hazırlanacağını net biçimde ortaya koymaktadır. Tembellik, atalet, ümitsizlik gibi kavramların, milletin geleceği önündeki en büyük engeller olduğunu kabul eder her ikisi de. Akif:

“İntihâr etmek değilse yolda durmak, gitmemek,

Âsümandan refref indirsin demektir bir melek!

“Leyse li'l insanî illâ mâ seâ” derken Huda;

Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha;

Davran artık kârbânın arkasından durma, koş!

Mahv olursun bir dakikan geçse hatta böyle boş.

(...)

Ey, bütün dünya ve mâfihâ ayaktayken yatan!

Leş misin davranmıyorsun? Bari Allah'tan utan.” (Safahat, s.42, 43)

mısralarıyla insana çalışmayı, çabayı, azmi telkin etmektedir. Bunu da şiirde geçen Necm suresinin 39. ayeti ile pekiştirir. Yani İlahî uyarı olan: “*Şüphesiz insana kendi emeğinden başkası yoktur.*” (Kur'an-ı Kerim, Necm/39) mealindeki ayet ile bir anlamda Fikret'in iddialarını da çürütmüş oluyor. Zira bu ayet; terakkinin, ilerlemenin ilmin önünde dini bir engel olarak gören Fikret'e cevap niteliği taşır. İlme teşvik eden başka birçok ayet ve hadis varken Fikret'in bunları bilmediğini de gözler önüne serer. Fikret, birtakım batıl inançları veya işlevini büyük oranda kaybetmiş bazı dini kurumları, bizatihi dinin yerine koyup hücumunu onlara değil de dine yapar. Akif ise daha ince ve gerçekçi yaklaşp bozulan kurumları ve batıl inançları eleştirir.

Kısacası, her iki şair de gelecek tasavvurunu ilim, fen, azim, kararlılık, çalışma üzerine inşa eder. Lakin biri manevi değerlerden uzaklaşmadan, diğeri ise inançlardan uzaklaşarak bunu yapmak ister.

Hamiyetperverlik, gayretkeşlik, çalışkanlık, ilim, fen, hem Akif'in hem Fikret'in sevdiği ve sık kullandığı kavramlardır. İlerlemenin, gelişmenin yolunun bunlardan geçtiğini her ikisi de dile getirmektedir.

2.1.2.3. Batı Medeniyeti

2.1.2.3.1. Mehmet Akif'e Göre Batı Medeniyeti

Mehmet Akif, “Süleymaniye Kürsüsü'nde”, “Fâtih Kürsüsü'nde” ve “Hatıralar”da Batı medeniyeti ile Doğu medeniyetini karşılaştırır. Batı medeniyetinin elde ettiği başarılarla Doğu medeniyetinin gerileme sebepleri üzerinde durur. Doğu'nun, İslam dünyasının medeni milletler safında yer alması için neler yapması gerektiğini dile getirir. Mehmet Akif'in Safahat'ta çeşitli vesilelerle tanıtmaya çalıştığı Batı medeniyetinin iki yüzü vardır: Birinci yüzü, İslam ülkelerine uyguladığı sömürgeci

politikasını yansıtmaktadır. İkinci yüzü ise bilim ve teknolojiye elde ettiği başarılarıdır. Batı medeniyetinin birinci yüzü acımasızdır. O, İslam dünyasında ayrılık tohumları ekmektedir. Bunun sonucunda ortaya çıkan tefrika ve kargaşadan yararlanarak İslam ülkelerini birer birer yutmaktadır. Duisabayeva, Akif'in medeniyete bakışını şöyle ele alır:

“Safahat'ta medeniyet kelimesi, genellikle tırnak içinde, “medeniyet denilen...” şeklinde verilir. Manzumelerde bu kelime “medeniyet denilen vahşet”, “medeniyet denilen maskara mahlûk”, “medeniyet denilen kahbe” şeklinde, söz konusu medeniyetin acımasızlığını ifade etmek için kullanılır. Hakkın Sesleri'nin bir diğer parçasında, Batı medeniyetinin “hisli vicdanının” İslam dünyası parçalanırken nasıl bir tepki gösterdiği dile getirilir.” (Duisabayeva, 2008, s.202).

“Medeniyet” kavramı birçok kesim tarafından sadece o gün değil, günümüzde de Batı kültürünü olduğu gibi benimseme olarak kabul edilmektedir. Bilindiği gibi Akif, Fikret'in aksine Batı'nın sadece ilim tarafını kabul eden bir aydındır. Bu nedenle de medeniyetin kendisinde uyandırdığı “ahlaksızlık, İslam kültürüne ters hayat tarzı, acımasız, canavar, vb.” olumsuz yönlerine karşı çıkmaktadır. Batı'nın gerçek yüzü, İslam'ı yok etmeye azmetmiş yüzüdür:

“Bu hissiz toprağın üstünde mazlûmîne yer yokmuş!
Adalet şöyle dursun, böyle bir şeyden haber yokmuş!
Bütün boşlukmuş insanlık: Ne istersen, meğer yokmuş.
“Nedense, duymadı Garb'ın o hisli vicdanı
Hurûş-i sîne-i a'sârı inleyen bu kanı!
Nedense, vahdet-i İslamı târümâr edeli,
Büyük tanındı, mukaddes bilindi zulüm eli!
Zemîn-i şarkı mezâlim kazıp kavurdukça;
O kıpkızıl yüzü hâkin fezâyâ vurdukça;
Gurûbu seyreden âvâre bir temâşâger
Kadar da olmadı dünya, nasîbedâr-ı keder!
Keder de söz mü ya? Alkışlıyordu cellâdı,
Utanmadan koca yirminci asrın evlâdı! (Safahat, s.192)

Akif, Müslüman milletlerde olması gereken birlik-beraberlik, yani ittifak hasletini Batı'da görüp şaşırır. Gerek Kur'an-ı Kerim'de gerek hadis-i şeriflerde Müslümanların ittifak etmeleri emredilmiştir. Ancak Müslüman halk, çoğu dünyaya ait sıkıntılar neticesinde bu birlik-beraberlik emrini unutmuş, dolayısıyla büyük bir güçten mahrum kalmıştır. Allah'ın kanun ve kaideleri sadece Müslümanlara has değildir. Bu kuralı gerçek anlamda uygulayan Batı, özellikle Almanya, bu birlik sonucunda büyük bir güç kazanmış ve ağır yenilgilere rağmen toparlanmayı bilmiştir. Akif'e göre Almanlar, insanları bir araya toplayan dini duyguları çok iyi kullanarak bu ittifakı sağlamışlardır.

“Mehmet Akif, Batı'dan söz ederken onun gelişmesini sağlayan etkenler üzerinde de durur. Ona göre bu gelişmenin sırrı birliktedir. Bu fikir, Berlin Hatıraları'nda Almanya örneğinden hareketle dile getirilir. Şairimize göre sosyal hayatın her alanında yapılacak işlerde, tüm kurumların faaliyetlerinde bir birlik olmalıdır. Almanlar bu birliği sağlayabilmişlerdir. Almanların kısa sürede kalkınmalarına sebep olan bir başka etken de onların toplumu yaşatan ve ayakta kalmasını sağlayan unsurun din olduğuna inanmalarıdır. Çünkü milleti oluşturan bireylerdeki ortak duyguların, ortak vicdanın kaynağı dindir. Din yok olursa, ortak duygular da, hayat da yok olacaktır. Toplumların yaşaması, dinin ayakta durmasına bağlıdır. Bunu anlayan Almanlar, önce kendileri için kutsal olan değerleri tespit etmişler, onları bir araya getirmişlerdir. Sağlanan birlik, onların eğitim kuruluşlarında da ibadet yerlerinde de kendini göstermektedir. Şair, Almanların müziğinde de şiirlerinde de aynı birliği görmenin mümkün olduğunu dile getirir. Almanların şiirlerinde fikir hayatını bölüp parçalayacak unsurlara yer verilmemiştir.” (Duisabayeva, 2008, s.202).

Safahat'ta Batı ülkelerinden İngiltere, Amerika, Almanya ve Rusya'nın ismi geçer. Bu ülkelerden sadece Almanya olumlu yönleriyle tanıtılır, diğer ülkeler ise Müslümanları sömüren ve onları yok etmek isteyen düşman devletler olarak ele alınır. Süleymâniye Kürsüsünde adlı manzumedeki vaiz ile Rus arasında geçen diyalog, bu açıdan çok önemlidir.

“Hasır üstünde bu rü’yâları görmekte iken,
İki mel’un gözün altında ayıldım birden:
Müslüman düşmanı bir Rus tanırım çoktandır...
Nerde görsem, kaçarım, çiftelidir çünkü katır!
Hele Osmanlı’ların namı anıldıkça biter;
Ne eyer kâbil olur sırtına vurmak, ne semer!
Rusya’dayken beni gördükçe gelir, derdi: ‘İmam,
Oku sen yoksa işin... Öldü sizin hasta adam!
Çıkmıyor vâris-i meşrûu da bizden başka...”
(Safahat, s.175)

Buradaki Rus, bir bakıma Çarlık Hükûmeti’nin Osmanlı İmparatorluğu’na, genel olarak Müslümanlara bakışını temsil eder. Vaizin deyimiyle bu Rus: “Müslüman düşmanıdır.” Rus’un Müslümanlara verdiği sıfatlar: “*sefil ümmet*”, “*barbar çetesi*” ve “*leş*”tir. Vaiz, bu Rus’tan gördüğü yerde kaçmaktadır.

“- Hasta canlandı, o iş bitti, diyorsun; heyhat!
Olamaz böyle *sefil ümmet* için hakk-ı hayat.
Duyulan nağme-i hürriyyet onun son nefesi!
Yaşamaz yoksa emîn ol ki bu *barbar çetesi*,
Medeni Avrupa’nın dâmen-i irfânında;
Asya’nın belki o kumluk Arabistân’ında,
Lâşe hâlindeki bir devlete vardır medfen...” (Safahat, s.176)

Mehmet Akif, Müslümanların perişan durumunu, Kur’an-ı Kerim’in emirlerine uymamaya dayandırır. Allah Kur’an- Kerim’de: “*Allah’ın ipine hepiniz sımsıkı yapışın. Dağılıp ayrılmayın ve Allah’ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz düşmanlar idiniz; O, kalplerinizin arasını uzlaştırıp ısındırdı ve siz onun nimetiyle kardeşler olarak sabahladınız. Yine siz tam ateş çukurunun kıyısındayken oradan sizi kurtardı. Umulur ki hidayete eresiniz diye Allah size ayetlerini böyle açıklar.*” (Kur’an-ı Kerim, Ali İmran, 103) buyurmaktadır. Bu İlâhî emir, Müslümanları ayakta tutmanın en önemli yoludur. Bu emri yerine getiren Müslüman milletler güçlenir, her şartta varlığını

en iyi biçimde devam ettirir. Emri yerine getirmeyenler ise perişan olmaya, dağılmaya mahkûmdur. Başka milletler onları bölüp parçalayacak ve yutacaktır.

“Ne söyleyip duruyor, görmedin mi İngiliz’i:

Üzülmeyin, yaşamaktan kesin ümidinizi!

Hakikat ortada, mânâsı var mı evhamın?

Bilirsiniz ki; Mısır, kâinât-ı İslam’ın

O sıska gövdesi üstünde adetâ kafası;

Diyâr-ı Hind ise göğsünde kalb-i hassası;

Sizinkiler de kımıldanmak isteyen koludur.

Ki boş bırakmaya gelmez, ne olsa korkuludur!

(...)

Hem öyle zorla değil, çünkü ‘fıkr-i kavmiyyet’

Eder bu gayeyi teshile pek büyük hizmet.

O tohm-ı laneti baştan saçıp da orta yere,

Arap’la Türk’ü ayırdık mı şöyle bir kerre,(...)” (Safahat, s.349)

Safahat’ta Doğu’nun Batı’ya bakışı meselesi, medeniyeti ve modernleşmeyi yanlış anlama, Batı’nın her şeyini taklit etme, Batı’nın güzel yönlerini değil, kötü yönlerini ithal etme gibi konularla birlikte ele alınır. Bunlar, şairin onaylamadığı ve sert bir dille eleştirdiği bir anlayışın özellikleri olarak karşımıza çıkar. Safahat’ta medeniyeti ve modernleşmeyi yanlış anlayan ve yanlış tanıtan aydınlar eleştirilir. Süleymaniye Kürsüsünde de vaiz, Rusya ile ilgili izlenimlerini anlatırken eğitim için Batı’ya gönderilen gençlerden bahseder. Rusya’daki Müslümanlar, hayırsever zenginlerin desteğiyle birkaç genci Avrupa’ya okumaya göndermişlerdir. Giden gençlerden bir kısmı memleketine dönmüş ve gönderilme amaçlarına uygun olarak topluma hizmet etmektedirler. Ancak onlardan birkaç tanesi gönderenleri hayal kırıklığına uğratmışlardır. Bunlar, şahsiyetlerini kaybederek dönen gençlerdir. Bu gençler, Rusya Müslümanlarının medeni olabilmeleri için “dini kökten kazımaları” ve “Ruslaşmaları” gerektiğini savunmaktadırlar. Ayrıca kadınlara “analık ilmi” öğretmeli, onları üzerlerindeki “kaba örtüden” kurtarmalı ve “sosyete hayatına” alıştırmalıdır. Sosyete hayatı âdeta esaret altında yaşayan kadınlara özgürlüğün ne olduğunu tanıtacaktır. Vaiz, işte bu görüşteki gençleri şikâyet eden cömert zenginin sözlerini nakleder. Zengin

adamın sözlerini şu şekilde özetlemek mümkündür: Zengin adam kendisine gelip gençlerin eğitimi için para isteyenleri hiç geri çevirmemiştir. O, milleti için fedakârlık yapmaya hazırdır. Yalnız o, verdiği paraların, ettiği emeklerin hak edene, ehline gitmesini istemektedir. Kendisi gibi hayırseverlerin Avrupa'ya gidip okuyacak, sonra gelip yaşam şartlarını iyileştirecekler diye bekledikleri gençlerden birkaçı birer “Avrupa dostu” ve birer züppe olarak dönmüş, akla mantığa sığmaz şeyler anlatmaktadırlar. Onlardan bir tanesinin kurtuluş yolu diye söyledikleri zengin adamı, kızdırmış, üzmüş ve hayal kırıklığına uğratmıştır.

“Geldi bir tanesi akşam, hezeyanlar kustu!
Dövüyordum, bereket versin, edepsiz sustu.
Bir selâmet yolu varmış... O da neymiş?
Mutlak, Dîni kökten kazımak, sonra evet, Ruslaşmak!
O zaman iş bitecekmiş... O zaman kızlarımız
Şu tutundukları gayet kaba, pek mânâsız
Örtüden sıyrılacak... Sonra da erkeklerden,
Analık ilmini tahsîl edecekmiş... Zâten,
Müslümanlar o sebepten bu sefalette imiş:
Ki kadın ‘sosyete’ bilmezmiş, esarette imiş!...

Din için, millet için iş göreceğ alçağa bak;
Dîni pâmâl edecek, milleti Ruslaştıracak!
Bunu Moskof da yapar, şimdi rızâ gösterelim;
Başka bir marifetin varsa haber ver görelim!” (...)
(Safahat, s.167)

İslam dinini diğer semavî dinlerden ayıran özelliklerden biri de insanların sadece ahiret hayatlarına değil, dünya hayatlarına da yönelik olmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de insanların evlenme usullerinden miras hukukuna kadar, yardımlaşmadan devlet yönetimine kadar, aile içi iletişimden ticarete kadar, kısacası insanların sosyal ve bireysel hayatlarına dair her şey bulunmaktadır. Ayrıca İslam dininin, Kur'an-ı Kerim'in hükümlerini bizzat kendi hayatında ve döneminde yaşayan insanların hayatlarında tam uygulayan bir Peygamber'i vardır. “Din, dünya işlerinden

uzaklaştırılsın.” düşüncesi, İslam dinini bilmemekten veya diğer dinlerle karıştırmaktan kaynaklanmaktadır. Akif’in ısrarla karşı çıktığı düşüncelerden biri de budur. O, dinin toplum hayatının her anında uygulanması gerektiğini düşünür. Hatta Müslüman halkın başına gelen bütün kötü hallerin müsebbibi, dinden uzaklaşmış olmalarıdır. En çok eleştirdiği hususlardan biri de dinin hükümlerini kendi istek ve çıkarları doğrultusunda değiştirmeye çalışan insanların çirkin durumlarıdır.

Akif, medeniyet uğruna dine darbe vurmayı şiddetle eleştirir. Zira Akif’e göre din sadece ahiret hayatının değil, dünya hayatının da düzenleyicisidir. Bu nedenle din dünyadan ayrılamaz. “Fâtih Kürsüsünde” adlı manzumede Ekmekçioğlu Medresesi ile yanındaki mektebi karşılaştırırken şunları söyler:

“Mektep.
Eski bir medrese olmak gerek... Değil mi?
Peki.
Peki nedir? Biraz izah edilse, çok eksik!
Zavallı milleti vahdet-cüdâ eden “ikilik”
Sırtmıyor mu o pis dişleriyle karşında?
Nasıl tükürmesin insan şu hale baksın da?
Yıkılmamış, ne kadar yıkmak istesek, iman;
Ayırmak istemişiz sonra dini dünyadan.
Ayırmışız, ederek Şer’i muttasıl ihmâl;
Asıl ikincisi olmuş, şu var ki berzede-hal!
Evet şu sıska vücudun yarın durur nefesi;
Fakat şu gördüğün “Ekmekçioğlu Medresesi”
Yaşar demir gibi göğsüyle, belki on bin yaş...
Ya her kaburgası: Kurşunla bağlı yalçın taş!” (Safahat, s.248)

Akif, Osmanlı medreselerinde yüzyıllarca dinî ve beşerî ilimlerin birlikte okutulmasına özlem duyar. Dünyayı dinden, dini de dünyadan ayırmanın doğru olmadığını belirtir. Geri kalmışlığı bir noktada buna bağlar. Böylece medeniyet götürdüğü Batılı ülkelerin ilmine muhtaç olmuş bir millet vardır. Bu milletin de bir an önce hatasını anlayıp özüne dönmesi gerekir.

2.1.2.3.2. Tevfik Fikret'e Göre Batı Medeniyeti

Tevfik Fikret, yaşadığı dönemde “aykırı bir insan” olarak ön plana çıkmış bir şairdir. Kendisine göre doğru olanı istediği için dışlanmışır. Burjuvazinin olmadığı bir toplumda “burjuva aydını” olmak hayalinin Tevfik Fikret'in iç dramı olduğu düşünülmüştür.

“Türk edebiyatını 1860'tan beri devam eden Batılılaşmanın kesin safhasına hızla ulaştırmış olan Servet-i Fünûn hareketinde büyük yeri bulunan Tevfik Fikret'in XIX. asrın sonlarında Türk şiirinin tamamıyla Avrupaî bir görünüş almasındaki payı büyüktür... Gerçekten de Fikret'in şiiri, şekil bakımından Avrupaî olduğu gibi; bütün iç unsurları ile de tamamıyla Batılıdır.” (Akyüz, 1987, s.77)

Tevfik Fikret, Batıcılık anlamında saf kan bir aydın olmuştur. Kendisi tam bir Batı hayranıdır. Batı medeniyetine karşı, sömürgeci yanlarını görmezden gelen bir bakış açısı bulunmaktadır. Batı'nın bilim ve teknolojiye ileride olması veya halkının Osmanlı halkından daha fazla maddi refah içerisinde olması, onun Batı hayranı olmasına yetmiştir. Fikret, Osmanlı halkının geri kalmışlığının nedenlerini ayrıntılı araştırmadan iki büyük suçlu bulur: din ve siyasî iktidar. Namuslu, tutarlı bir aydın olarak doğruyu ve kardeşliği göz önünde bulundurur. Ancak kökleri, yaprakları ve meyvesi İslamiyet olan bir kültürde doğup büyümek ve sonrasında Batıya meyletmek, beraberinde birtakım çelişkileri de getirmiştir.

“(...) Tevfik Fikret de kriz döneminin bir aydınıdır. Onun bu bunalımına sebep olan hadiselerden birisi de Doğu-Batı farklılığı ve uzlaşmazlığıdır. Fikret, Osmanlı İmparatorluğunun başkentinde doğmuş ve bu şehrin havasını soluyarak büyümüştür. Ecdâdı, büyük bir kısmıyla bu coğrafyanın çocuğudur. (...) Fikret Galatasaray Sultanisi sayesinde Doğu toplumu içerisinde Batılı standartlarda bir eğitim görmüştür. Bu sebeple Doğu ve Batı toplumlarını oluşturan değerler dünyasını yakından takip eden ve tanıyan bir kimsedir. Kısacası her iki toplum arasında mukayese yapma şansına sahiptir. Böyle bir mukayeseden sürekli olarak mensubu bulunduğu Doğu toplumu adına büyük bir endişe ve üzüntüyle çıkar. Çünkü Batı dünyasının ne kadar gerisinde bulunduğumuzu fark eder. Bunun temel sebepleri üzerinde düşünmek yerine; daha çok,

yılların alışkanlığıyla hareket ederek içerisinde yaşadığı cemiyeti suçlamayı tercih eder.” (Özcan, 2015, s.101-102)

Fikret, Batı medeniyetini şartsız olarak ileride görüp Doğu toplumlarının geri kalmışlığının suçlusu olarak dini inançları gösterir. O, hayranı olduğu Batılı hayat değerlerini de iyi bilmediği gibi, düşmanı olduğu dini inançların da hakikatini bilmemekte ve böylece kurmak istediği dünya düzeni bakımından da çelişkilere düşmektedir. Görünüşte Batılı bir dünya düzeni arzulasa da o düzen ne tam Doğulu ne de bir Batılı düzendir.

“Fikret’in çelişkileri, sadece Batı dünyasıyla ilgili düşüncelerinin yetersizliğinden kaynaklanmamaktadır. O, Doğu düşüncesini oluşturan İslamî kaynakları da yeterince okumamıştır. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğunun geri kalış sebeplerini İslâm dininde ve bu dinin esaslarının oluşturduğu sosyal kurumlarda aramaktadır. Bunun için öfkesi sadece mevcut düzene değildir. İmparatorluğu oluşturan İslâm dinine ve onun şahsında Tanrı’yadır.” (Özcan, 2015, s.82)

Fikret, Osmanlıda o devir için gördüğü geri kalmışlığa, fakirliğe, sefaletle alternatif olarak gördüğü Batı medeniyetini parça parça değil bütünüyle talep eder. Yani Fikret, Batı’nın sadece ilmine değil, topyekün bütün kültürüne talip olan bir şairdir. Ona göre medeni olmanın, rahat yaşamının tek yolu Batı medeniyetidir. Darülfünûn Marşı için yazmış olduğu “Bir Güfte” adlı şiirinde:

“Gafletlere, zilletlere, zulmetlere lanet;

Sen doğ bize, sen doğ bize ey fecr-i hakikat!” (R.Ş., s.316)

sözleriyle doğmasını beklediği gerçek aydınlık üniversitelerde elde edilecek bilimdir. Bu bilimin öncüsü de Batı medeniyetidir. Aynı dizelerde yer alan “gaflet, zillet, zulmet” kelimeleri ise o an içinde bulunulan durumu anlatır. Ona göre o gafletin de zilletin de zulmetin de menşei, menbaı Doğu, yani İslam medeniyetidir. Çünkü aynı şiirin ilk mısraında geçen: “Artık yetişir zillet ü zulmet..” (R.Ş., s.316) ifadesi o ana kadar zillet ve zulmet içerisinde geçen bir hayatın varlığını anlatır. O andan sonra bu durumun değişmesini arzulayan şair, cehaletin ve zulmün bitmesini ister. Bunun kapısı Batı’dır. Ona göre kanın, şiddetin, zulmetin yuvası da Doğu’dur. “Târîh-i Kadîm” adlı

şiiirinde Doğu toplumun ne halde olduğunu ve bunun nedenlerini kısmen anlatır. Doğulu halkın savaşta kullandığı silahlara, yönetimine, dinî emirlerine kadar nefretini dile getirir.

“Her şeref yapma, her saadet piç;
Her şeyin ihtidası, âhiri hiç.
Din şehîd ister, âsümân kurban;
Her zaman her tarafta kan, kan, kan!” (R.Ş., s.433)

Doğu toplumuna ve inancına olan olumsuz bakışı, Batılı toplumların ve başka inançlara sahip olan; hatta inançsız olan milletlerin de savaş yaptığı ve kan döktüğü gerçeğini ona unutturur.

2.1.2.3.3. Batı Medeniyeti Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıkları

Tevfik Fikret Batı medeniyetini geleceğin mimarı olarak görür. Batının bizim topluma uymayan ahlakî değerlerini bile göz ardı ederek Batı medeniyetini bütünüyle arzu eder. Halbuki, kendisi ahlaka, erdeme önem veren bir yapıya sahiptir. Oğlu Haluk’u da Batıya hem ilim öğrenmesi hem oradaki hayat tarzını benimseyip memlekette uygulaması için gönderir. Nitekim onun ilim-ahlak ayırt etmeksizin duyduğu Batı hayranlığı ona biraz pahalıya patlar ve Haluk hem din değiştirip papaz olur hem de Batıya yerleşip yabancı bir kızla evlenir. Bu kadarı Fikret’i bile üzmüştür.

Buna karşılık Mehmet Akif, devrindeki bazı aydınlar gibi memleketinin kurtuluşu için Batının sahip olduğu teknoloji ile bilimden yararlanılması gerektiğini savunur. Ancak o Batıdan alınacak şeylerin seçilerek alınmasından yanadır. Millî değerlere zarar verecek şeyler, memlekete sokulmamalıdır. Bu görüş “Süleymaniye Kürsüsü”nde vaizin ağzından dikkatlere sunulur. “Süleymaniye Kürsüsü” aslında Abdürreşid İbrahim Efendi’nin ilmi üzerine kurulmuştur. Fikirleriyle günümüzde dahi birçok konuya ışık tutmasıyla ilim ehli olduğunu bir kez daha gösteren Abdürreşid İbrahim Efendi, İslâmiyet’in yayılmasından eğitime, siyasetten kültüre, Türklerin birlik bütünlüğünden modernleşmeye kadar birçok alanda fikir yürütmüş ve çalışmalar yapmış bir Türk aydınıdır. “Yeryüzünde seyredin.” ayetini kendine düstur edinmesiyle başlayan yolculuğu Tara’dan Japonya’ya, Afganistan’dan Hicaz’a kadar çok geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Birçok başarıya imza atan Abdürreşid İbrahim Efendi’nin en büyük başarısı hiç kuşkusuz İslamiyet’in yayılmasına yardım etmesi ve bu sayede

Japonya’da İslamiyet’in resmi dinler arasında kabul edilmesidir. Ömrünün son demlerine kadar Türk milletinin birlik ve bütünlüğü için çalışıp ardında onlarca hizmet bırakmıştır.

“II. Dünya Savaşı’nın çalkantılı yıllarında İslam Dünyası’nın İngiliz ve Rus nüfuzundan kurtarılması uğruna Japonya’nın politikalarından fayda sağlamayı umdu. Japonya için ise Abdürreşid İbrahim, İslam dünyasına yönelik yayılcı siyasetlerinde faydalanılabilecek karizmatik bir şahsiyet, dini bir motif konumundaydı”. (Özbek, 1999, s.75)

Vaiz, Japonya izleniminden bahsederken Japonlara medeniyetin nasıl girdiğini şu şekilde tasvir eder:

“Medeniyet girebilmiş yalnız fenniyle...

O da sâhiplerinin lâhik olan izniyle.

Dikilip sahile binlerce basiret, im’ân;

Ne kadar maskaralık varsa kovulmuş kapıdan!

Garbın eşyası, eğer kıymeti haizse yürür;

Moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür.

“Garb’ın almışsa herif, ilmini almış yalnız,

Bakıyorsun: eli san’atlı fakat tırnaksız!

Fuhşu yok, içkisi yok, himmeti yüksek, gözü tok;

Şer’-i mâ’sûma olan hürmeti bizden çok.” (Safahat, s.171)

Denilebilir ki Akif, Batı medeniyetine yönelişin doğru örneğinin Japonlar olduğunu görür ve Batı’ya yönelmenin ölçüsünü iyi ayarlamak gerektiğini ifade eder. Abdurreşid İbrahim Efendi de Japonların bazı güzel özelliklerinden dolayı onların İslamiyet’e yatkın olduğunu görmüş ve orada bu dinin yayılması için ciddi çalışmalar yapmıştır. “İslamiyet’te ibadet olarak yapılan şeylerin Japonya’da gelenek olarak yapıldığının farkına varınca bu ülkede İslamiyet’in yayılması için Sultan II. Abdülhamid’e bir mektup yazar. Bu mektupta, Japonya’daki Müslümanların İslamiyet’i tanımaları için Devlet-i Âliyye’nin yardım etmesini talep etmiştir.” (Türkoğlu, s.1997).

Akif’e göre insanlığın faydasına olacak güzel şeyler nerede olursa olsun alınmalı; ancak alınan güzelliklerin bedeli kendimizdeki güzellikleri feda etmek

olmamalı. İşte o zaman bir kârımız olur. Aksi halde ödenen bedel ağır olur, bir faydalı olguya bedel birçok faydalı olgu feda edilmiş olur. Japonlar bu gerçeği iyi kavradıkları için bu alışverişten oldukça kârlı çıkmışlardır.

2.1.2.4. Osmanlı Devleti ve İslam Dünyası

2.1.2.4.1. Mehmet Akif’e Göre Osmanlı Devleti ve İslam Dünyası

II. Meşrutiyet Döneminin İslamcıları, İslam dünyasındaki modernizm eğilimlerinden yararlanmışlardır. Bu yararlanma onların yaklaşımlarındaki rasyonalizmde görülür. İslamcılar, İslam dininin esaslarını akılcı bir yaklaşımla ele almayı ve çağın taleplerine göre yorumlamaya gayret etmişlerdir. Onlar, İslam ülkesinin idari, siyasi, hukuki ve sosyal yapısının nasıl olması gerektiğini de tartışmışlar, siyasi ve sosyal alanlarda İslami bir Rönesans istemişlerdir. İslamcılar, bu görüşlerini süreli yayın aracılığıyla ve kaleme aldıkları eserleriyle ispat etmeye çalışmışlardır. Mehmet Akif de makalelerinde ve Safahat adlı eserinde bu meselelere yer vermiştir.

Akif, gelenek ve göreneklerin, dinî inançların önüne çıkmasını eleştirir. Geleneğe dayalı hayat modelinin Çin, Mançurya gibi yerlerde yaygın olduğunu söyledikten sonra aynı hatanın Müslüman toplumlarda da görüldüğünü belirtir. Yeniliğe açık olmamak cahiliye toplumlarının özelliğidir. Mesela, İslam dini Peygamber aracılığı ile tebliğ edilmeye başlandığında Kureyş kavmi bu dinde bir yanlışlık veya kötülük görmemişler; ancak atalarının dini olan putperestliği reddettiği için kabul etmekte zorlanmışlardır. “Biz atalarımızdan böyle görmedik, bu da nereden çıktı?” dercesine İslam dinine karşı çıkmışlardır. Hem bir kez bile yalan söz duymadıkları bir insan tebliğ ettiği halde kabule yanaşmamışlardır. İşte Akif’in şiddetle eleştirdiği gelenek, yeniliği reddeden bu gelenektir. Kur’an-ı Kerim’in, her asra ayrı hitap eden yönünü görmek istemeyen ve İslam dinini dar kalıplara sığdırmaya çalışan Müslümanları eleştirir:

“Çin’de, Mançurya’da din bir görenek başka değil.

Müslüman unsuru gâyet geri, gâyet câhil.

Acabâ böyle meyl-i teâlî ne demek onlarca?

“Böyle gördük dedemizden!” sesi milyonlarca

Kafadan aynı tehevvrle, bakarsın çıkıyor!

Arş-ı âmâli bu ses tâ temelinden yıkıyor.

Görenek hem yalnız Çin’de mi salgın; nerde!

Hep musâb âlem-i İslam o devâsız derde.
 Getirin Mağrib-i Aksâ'daki bir Müslümanı;
 Dinleyin her birinin rûhunu: Mutlak gelecek,
 ‘Böyle gördük dedemizden.’ sesi titrek, titrek!” (Safahat, s.169)

Mehmet Akif’in Safahat’taki İslam dünyası ve Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Müslümanların durumu ile ilgili tespitlerinde, bireylerin ve toplumun dine nasıl yaklaştıklarını da görmek mümkündür. Mehmet Akif’e göre gerilik, cehalet, ahlaki çöküş ve tefrikaya teslim olan Müslümanlar şanlı geçmişlerini ve dinin özünü unutmuşlardır. Mehmet Akif’e göre hâldeki Müslümanlık şekilden ibarettir. Safahat’ın Hâtıralar adlı bölümünde şair, Müslümanlığın hâldeki durumu üzerinde durur. Şaire göre hâli hazırdaki toplumda Müslümanlık kalmamıştır, hatta onda insanlık bile yoktur. Bu toplumdaki Müslümanlık sadece şekilden ibarettir. Müslümanlar, Kur’an’ı ezbere okumayı biliyorlar; ama ayetlerin anlamlarını araştırmıyorlar. Kimileri de Kur’an sayfalarına şöyle bir bakıp kapatıveriyorlar. Kimileri de ayet ve sureleri, mezarlıkta bir ölünün toprağına üflemek için okuyorlar. Hiçbiri de okuduğu surenin manasına bakmıyor. Oysa Kur’an-ı Kerim, “ne mezarlıkta okumak ne de fal bakmak için inmiştir”. “Süleymaniye Kürsüsünde”de vaiz, aydınların dine bakışı üzerinde dururken Müslümanlığın özüne de dikkat çeker. Müslümanlığın özü, kendini İslam’ın doğduğu devrin ilk otuz yılında tam anlamıyla göstermiştir. Vaiz, bu görüşünü İslam’ın geçmişinden aldığı örneklerle ispatlamaya çalışır. İslamiyet, ilk otuz yılda otuz bin seneye denk bir gelişmeyle dünyaya hâkim olmuştur. Bu uğurda nice evladını şehit vermiştir. Cehaleti de yenmiştir. O günden beri insanlık öyle bir gelişme hamlesi gösterememiştir. Mehmet Akif’e göre hâldeki İslam dünyasında Müslümanlığın sadece adı kalmıştır. Müslümanlar, çağın sel gibi akan gelişmelerine ulaşmak istiyorlarsa İslam’ın ilk devrindeki örnek yaşayışına geri dönmelidirler.

“Demek: İslam’ın ancak nâmı kalmış Müslümanlarda;
 Bu yüzdenmiş, demek hüsrân-ı millî son zamanlarda.
 Eğer çiğnenmemek isterseler seylâb-ı eyyâma;
 Rûcu’ etsinler artık Müslümanlar Sadr-ı İslam’a.” (Safahat, s.324)

Akif'e göre İslam dini, ilk devrinde büyük bir gelişme göstermiştir. Müslümanların bu devirdeki yaşamı, büyük kahramanlıklarla doludur. Müslümanlar bu dönemde, bir taraftan kahramanlıklar gösterirken, bir taraftan da dünyaya insanlığı öğretmişlerdi. Onlar, hâldeki torunları gibi düşmana boyun eğmemişler, makam derdinden dolayı küçük düşmemişlerdir. Onlar tevekkülü de hâldeki torunları gibi yanlış yorumlamamışlar, durmadan çalışmışlardır. Karşılaştıkları felaketler ne kadar büyük olsa da yılmamışlar, engelleri aşmışlar, ölüme rağmen amaçlarından dönmemişlerdir. Onlardaki Müslümanlık, gerçek Müslümanlıktır, olması gereken Müslümanlıktır. Mehmet Akif, yukarıda yer verdiğimiz İslam dinini yanlış anlama ve onu bir görenek hâline getirme gibi anlayışları eleştirirken İslam dininin özellikleri üzerinde de durur. Mehmet Akif'e göre İslam dini hayat dinidir. Asım'da, Köse İmam ile Hocaîde'nin mektep-medrese tartışmasının anlatıldığı kısımda, aynı düşünce şu şekilde dile getirilir:

“Ölüler dîni değil, sen de bilirsin ki bu dîn,
 Diri doğmuş, duracak dipdiri, durdukça zemin.
 Niye israf edelim bir sürü iknâiyyât?
 Hoca, mâdem ki bu dîn: Dîn-i beşer, dîn-i hayât,
 Beşerin hakka refîk olmak için vicdanı,
 Beşeriyyetle berâber yürümektir şanı.
 Yürümez dersin eğer, rûhu gider İslam'ın,
 O yürür, sen yürümezsen, ne olur encâmın?
 (Safahat, s.418)

Akif'e göre Müslümanlara bölünüp parçalanmamayı, birlik içerisinde olmalarını emreden Âl-i İmran suresinin 103. ayeti belki de İslam ülkelerinin veya toplumlarının sosyal hayatlarına yönelik en önemli rehberdir. Nüfus olarak daha az; lakin birlik ruhundaki gücü keşfetmiş olan toplumların, sayıca çok fazla olup darmadağın olmuş toplumlara nasıl hükmettiğini gözler önüne serer.

“İman, Müslümanlara çalışıp güçlenmelerini emretmiştir. Oysa Müslümanlar işlerini Allah'a havale edip, tevekküle sığınıp hep yatmışlar; sonunda da milletlerin en acizi, güçsüzü olup çıkmışlardır. Bu iman, Müslümanlara her şeyden önce bilgi ve

tekniğin öğrenilmesini şart koşturmuştur. Oysa hâldeki Müslümanlar dünyanın en cahil milletlerinden biridir.” (Duisabayeva, 2008, s.185).

Taassubun yani yeniliklere açık olmamanın dine ve insanlara verdiği zarar büyüktür. Daha önce ele aldığımız göreneklerden uzaklaşmama, yeniliklere kapalı olma durumu Akif’i rahatsız eder. Din adamı olarak bilinen insanların, topluma faydalı olacak yeniliklere “bid’at” diyerek gelişmelerin önünü kesmeleri şairi fazlasıyla rahatsız etmiştir:

“Ya taassupları! Hiç sorma nasıl maskaraca?
O, uzun hırkasının yenleri yerlerde, hoca,
Hem bakarsın eşi yok dîne teâddîsinde
Hem ne söylersen olur dîni hemen rencîde!
Milletin hayrı için her ne düşünsen: Bid’at
Şer’î tağyir ile terzî ise: Hâşâ-sünnet!
Ne Hudâ’dan sıkılırlar ne de Peygamberlerden
Bu ilimsiz hocalardan, bu beyinsizlerden
Çekecek memleketin hâli ne olmaz? Düşünün.” (Safahat, s.168)

Dünya Müslümanlarının Osmanlı İmparatorluğu öncülüğünde birleşmesi fikri, Safahat’ın “Süleymaniye Kürsüsü’nde” adlı manzumesinde vaizin görüşü olarak verilir. Burada vaiz, Hindistan’la ilgili izlenimlerini anlatırken Hintlilerin Osmanlı’ya nasıl baktıklarını da dile getirir. Hintliler için Osmanlı Türkleri, İslam dininin asıl temsilcisi ve Hindistan’daki Müslümanların tek kurtuluş ümididir. V. Safahat’ın Berlin Hâtıraları manzumesinde, İslam dünyasının yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu dile getirilir. Burada şair anlatıcı, mücahitlere seslenir ve onlara savaşmaktan vazgeçmemelerini söyler. Onlar savaşmaktan vazgeçecek olurlarsa hilafet merkezi yıkılacak, birlik yok olacaktır. Mücahitlerin ellerinde tuttukları yer, İslam’ın yaşam kaynağıdır. Oraya yabancı girdiği zaman İslam dininin simgesi olan tarihî değerler yok olup gidecektir. Bu değerlerin en önemlileri de Kâbe ile Kur’an’dır.

“Haydarâbad’a giderken, beni teşyîe gelen
 Mîzebânın ne hazin çıktı şu ses kalbinden;
 Âh biz hayra yarar unsur-ı imân değiliz...
 Hind’in İslamını pek Türk’e kıyas etmeyiniz.
 Onların rûh-ı şehâmetle coşan kanları var;
 Bizde yok öyle samîmî asabiyyet, o damar
 Bu ağır zillate ukbâya kadar mahkûmuz...
 Duymuyor çektiği hüsrânları zîrâ çoğumuz!
 Varsa ümmîdimiz: Osmanlı’ların şevketidir,
 Onu bir kerre işitse... Bu saâdet yetişir.” (Safahat, s.173)

Akif’e göre halifeliğin merkezi Osmanlıdır. Beş yüz yıl öyle kalmıştır. Öncesinde, yani Selçuklu döneminde de Türkler, İslamiyet’e hizmet etmeyi birinci vazife olarak kabul etmiş ve ona göre yaşamışlardır. Osmanlı’nın darbe alması demek, İslam’ın darbe alması demektir. Bu nedenle sadece Türklerin değil, bütün dünya Müslümanlarının Osmanlıya destek olması gerekmektedir. Akif’in kızgınlığı, Osmanlının kötü duruma düşmesine sebep olanlardır. Bunların başında taassubu, göreneği, menfaatçiliği dinî inançların önüne geçiren insanlar gelmektedir. Hele bir de bu insanların isimlerinin başlarında “hoca” sıfatı varsa Akif’in eleştiri oklarının hedefleri olurlar. Ona göre Osmanlının yeniden canlanması, düzelmesi, ilerlemesi dinin doğru anlaşılıp yaşanmasıyla ve Batı’dan alınacak teknolojiyle bilimle olacaktır.

2.1.2.4.2. Tefvîk Fikret’e Göre Osmanlı Devleti ve İslam Dünyası

Fikret Osmanlıyı, vücudu çıplak kalmış bir çınar ağacına benzetir ve bu yaşlı çınarın tekrar canlanıp verimli bir hale gelmesini ister. Bunu da ancak Halûk ve onun gibi aydın gençler gerçekleştirebilir. Şiirlerinde gençlere güçlü olmalarını, bu uğurda sınır tanımamalarını, aydınlanma yolunda her şeyi ülkelerine taşımalarını ister. Her şeyden önce onlara bu konuda güvenir.

Fikret, Osmanlının gelişmeye yönelik eserlere yabancı kalmasının milleti geriye götürdüğünü belirtir ve büyük hedefin gelişen medeniyete ayak uydurmak olması gerektiğini ifade eder.

“Osmanlılar, tekâmül-i âsâra ecnebî
 Kalmak sukûta doğru eğilmektir; i’tilâ
 İrfânsız olmuyor. Medeniyet, ki en celîl
 Bir gâyedir, o gâyeye koşmak ve ibtidâ
 Millette kâbiliyyeti ihyâ için asîl,
 Müsmir bir ictihâd ile gehvâre-i hayât,

Gehvâre-i necât olan âğûş-ı mâderi
 Techîz edilmek ister...”
 (R.Ş.(2), s.60)

Fikret’in Osmanlı Devletine bakışı kin ve nefretle doludur. Halkın geri kalmışlığını, cehaletini, tembelliğini, kısaca bütün menfi özelliklerini Osmanlıya ve Osmanlının devlet olma vesilesi olan İslamiyet’e bağlar. Bu anlamda Sis şiirinde, yüzyıllarca Osmanlı’ya başkentlik yapan İstanbul’un şahsında Osmanlıya hakaretler yağdırır:

(...)
 Ey köhne Bizans, ey koca Fertût-i musahhir,
 Ey bin kocadan arta kalan bîve-i bâkir;
 (...)
 Hâricden, uzaktan açılan gözlere süzgün,
 Çeşmân-ı kebûdunla ne munis görünürsün!
 Mûnis, fakat en kirli kadınlar gibi mûnis;
 Üstünde coşan giryelerin hepsine bî-his.
 Örtün evet, ey hâile... Örtün evet, ey şehir;
 Örtün ve müebbed uyu ey fâcîre-i dehr!.... (R.Ş., s. 296-297)

Fikret, Osmanlı Devleti eleştirisine “Haluk’un Defteri” kitabında farklı bir boyut getirir. İmgelerle eleştiri yapar. Aynı kitap içerisinde yer alan “Devenin Başı” şiiri, üslup olarak da Fikret’in alışılmış şiir üslubunun dışındadır.

“Halûk’un Defteri” kitabında bulunan şiirlerden biri olan “Devenin Başı” şiirini, diğer şiirlerinden farklı kılan; bu şiirin, şiirden çok bir masal üslubuyla yazılmış

olmasıdır. Şiir okunmaya başlandığı andan itibaren bir masal havası vermektedir. Fikret, bu havayı oluşturmak için de toplumdaki bazı unsurlara yeni anlamlar yükleyerek yapmıştır. Mesela büyük deveye Osmanlı Devleti; devenin çürük başına, devletin başındaki yöneticiler; devenin gövdesine, Osmanlı halkı; kargaya ise kaderci kesim imajlarını yükleyerek Osmanlının sonunun nasıl geleceğini anlatmaktadır.

Olay şu şekilde cereyan eder: Büyük bir deve, akılsız başı yüzünden dağ, tepe, çöl hep yürütülür ve devenin koca gövdesinin yorulmasına sebep olur. Devenin gövdesi artık isyan noktasına geldiğinde ise derdine bir çare bulmak ister ve karşılaştığı bir kargadan yardım ister. Fakat karga; deveye, bu başın Allah tarafından verildiğini ve buna katlanılması gerektiğini söyler. Deve çaresizce akılsız başı yüzünden bu işkenceyi çekmeye devam eder. Devenin gidecek kimsesi de yoktur. Deve artık dayanamaz ve gördüğü bir çukura, o akılsız başını uzatıp, baktıktan sonra geri çekilerek: “Akılsız deve cehennemel!” diyerek o akılsız başa sahip olan devenin sonunu getirir.

Fikret, Halûk’a bu şiiri masal gibi anlatırken, hem Halûk’a ve gençliğe anlatmak istediğini, hem de şiirin ana düşüncesini şiirin son mısraında veriyor:

“Haksızlık eden başları bir gün... Koparırlar..” (R.Ş., 2006, s.28).

Fikret, Osmanlı idare sistemini ve idarecilerini mevcut durumun tek müsebbibi olarak gördüğünden onları sürekli eleştirmekten geri durmamıştır. Osmanlının idare sistemi dine dayalı olduğu için de dini değerleri de eleştiri yağmuruna tutmuştur. Osmanlı devletine kinini bazen çok yüksek perdeden dile getirmiş bazen de bu nefreti içine kapanarak kendi dünyasında sessizce yaşamıştır. Belki de hayalini kurduğu hayat tarzının; din, istibdat, geri kalmışlık, fakirlik, cehalet gibi unsurlarla örülü olan Osmanlı sınırları içerisinde yaşanmasının mümkün olmayacağını bildiği için nefretini ve isyanını üst seviyelere çıkarmıştır. Arzu ettiği hayat onun hayalinde güllük gülistanlık olan, hiçbir sıkıntı yaşanmayan, halkın refah içinde yaşadığı, baskı olmayan Batı’dadır. Halbuki, böyle bir Doğu da Batı da yoktur. Bu bir kurgu dünyadır.

2.1.2.4.3. Osmanlı Devleti ve İslam Dünyası Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıkları

Tevfik Fikret’in aksine Mehmet Akif, döneminin bazı edebiyatçıları gibi siyasetle ilgilenmiş, istibdat rejimine karşı çıkmıştır. O, II. Meşrutiyet Döneminin Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi öncü fikir hareketlerinden İslamcılığı seçmiştir. Mehmet Akif, aynı zamanda da Batı’nın bilim ve tekniğinden yararlanmayı

reddetmeyen, ilerleme yolunda millî olanla modern olanı birleştirmeyi doğru bulan aydınlardandır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın belirttiği gibi Mehmet Akif “*Terakki fikrinden hiç ayrılmayan fakat Garp’la münasebetin muayyen hadlerde kalmasını isteyen İslamcılık ideolojisinin mümessilidir.*”(Tanpınar, 1962, c.XII) İslamcılık, II. Meşrutiyet Döneminin fikir hayatına hâkim olan siyasi ve ideolojik akımların en etkili ve en kuvvetlisidir. Osmanlı devleti tarafından bir politika olarak kullanılan İslamcılık, Osmanlıcılık gibi siyasetten edebiyatta geçmiştir. Asım’dan alınan aşağıdaki dizeler, Akif’in nasıl bir İslamcı olduğunu ortaya koymaktadır:

“Mısır’ın, en muhteşem üstadı Muhammed Abduh,
 Konuşurken neye dâirse Cemâleddin’le;
 Der ki tilmizine Afganlı: ‘Muhammed dinle!
 İnkılâb istiyorum, başka değil, hem çabucak.
 Öne bizler düşüp İslam’ı da kaldırmazsak,
 Nazariyyât ile bir şeyler olur zannetme!...
 O berâhîni de artık yetişir, dinletme!
 Çünkü muhtâc-ı tezahür değil, isti’dâdın...’
 ‘- Şüphe yok, hakk-ı semûhîleri var Üstâdın...
 Gidelim bir yere, hattâ şu bizim Sudan’a;
 Yeni bir medrese te’sîs edelim Urban’a.
 Daha üç beş de faziletli mücâhid bulalım,
 Nesli tehzîb ile, i’lâ ile meşgul olalım.
 Çıkarıp, gönderelim, hâsılı, şeyhim, yer yer,
 Oradan âlem-i İslam’a Cemâleddin’ler.’
 ‘- Bu, fakat, yirmi yıl ister ki kolay görmüyorum...
 Yirmi günlük işe bak sen!’ ‘- Kulunuz ma’zurum.’
 Kıssadan hisse çıkarsak mı, ne dersin Asım!
 Anlıyorsun ya, zarar yok, daha iyi anlaşalım:
 İnkılâb istiyorum, ben de fakat Abduh gibi...
 Yoksa, ellerde kör âlet efeler tertîbi,
 Babîâlî’leri basmak, adam asmakla değil.
 Çek bu işten bütün ihvanını kendin de çekil.” (Safahat, s.441)

Yukarıdaki sohbet üsluplu dizelerden de anlaşılacağı üzere Akif, medreselerde yetişecek duyarlı ve ilim sahibi nesilleri takdir eder. Hatta o medreselerde hat sanatlarına varacak kadar estetik eğitimin de verilmesi onu mesut eder. Ancak bir medresede bir talebenin istenilen düzeyde yetiştirilme süresi en az yirmi senedir. Akif, bu milletin yirmi sene bekleyecek zamana sahip olmadığının farkındadır. O, İslamî doğrultuda yapılacak inkılabın bir an önce yapılmasını ister. Çünkü millet Batılı toplumlar karşısında geri kalmış ve fakir düşmüştür. Akif'e göre bu kötü durumdan kurtuluşun çaresi İslam inkılabıdır. Bu inkılabın nasıl olması gerektiği ise o döneme fikirleriyle damga vuran din âlimleri Cemaleddin Efgânî ve onun talebesi olan Muhammed Abduh tarafından belirlenmiştir. Bu nedenle Akif'in etkilendiği bu iki şahsı kısaca tanımakta fayda vardır.

“İleri görüşlü ve açık fikirli bir bilgin, büyük bir mütefekkir olarak tanınan Cemaleddin Efgânî (1836-1897) her şeyden evvel şarkın uyandırıcılarından biridir. İslam alemine hürriyet fikrini aşılamış, Müslümanları uyandırmak için çalışmıştır. Hem muharrir hem de hatiptir. Onun iki gayesi vardır:

- İslam'ı uyandırmak, ıslahat yapmak, medeniyet yolunu göstermek,
- Müslüman ülkelerini Avrupalıların siyasî ve iktisadî nüfuzundan kurtarmak.

O, Müslümanları cehalet karanlığından, gaflet bataklıklarından kurtarmak için çalışmıştır. Cemaleddin Afgânî, zamanında yaşayan Müslümanların içinde bulundukları yanlışlıklardan ve gerilikten kurtarmak için gayret gösteren önemli simalardan biridir.” (İnayet, 1997, s. 133.)

Muhammed Abduh, Cemaleddin Afgânî'nin en tanınmış talebelerindendir. Dini ön planda tutan fikirlerin hayata geçirilmesinde mühim vazifeler üstlenmiştir. Onun düşüncelerinde akıl ön plandadır. Bilinçsiz hareket etme müptelasıyla savaşıp, Mısır'da evvela ahlaki eğitimin zarureti anlatmış ve düşünce bazında hazırlık yapılmasını istemiştir. İşgalcilerin karşısındadır; ancak işgalden kurtulmanın çaresinin de dini uygulamada bir ıslah hareketine girmek olduğuna inanır.

“Abduh, Avrupa düşüncesini almanın yanında iki iş daha yapmıştır. Biri, yeni düşünceleri İslam düşüncesiyle karıştırıp ikisini barışık duruma getirmek, diğeri de taklit ve taassup zincirlerinin kırılmasının dinsizliğe ve ahlaki temellerin gevşemesine neden olmasını önlemektir. Muhammed Abduh, bir kısım modernist düşünceleri ile tenkit edilmekte ve bu tenkitlerin bir kısmı gerçekten yerinde olsa da genel anlamda

geri kalmış olan Müslümanların tekrar terakkisi için çaba sarf etmiş bir şahıstır.”
(İnayet, 1997, s. 133.)

Akif, ilhamını doğrudan Kur'an'dan alarak asrın idrakine böyle bir İslam anlayışını anlatmak ister. Afgânî ve Abduh'la bu düşünceleri büyük oranda örtüşmektedir. Toplum, Batı kaynaklı gelişmelere, bilime, müreffeh hayata talip olmalı; ancak İslam'ın özünü oluşturan ahlaktan, dürüstlükten, adaletten, insanî değerlerden uzaklaşmamalıdır. İslam'ın asırlar önce gelmiş olması, modernizme engel değildir. Kur'an'ın hükümleri kıyamete kadar bütün asırlara ayrı ayrı hitap edecek güçte ve özelliktedir. Akif de Cemaleddin Afgânî gibi hem Müslüman halkların terakkisini hem de siyasi ve iktisadi olarak Batılı devletlerin kiskacından kurtulmalarını arzu eder.

Her iki şairin yaşadığı dönemler, Osmanlı halkının siyasi, içtimai, bilimsel ve inançsal çelişkiler ve tereddütler geçirdiği dönemlerdir. Siyasal baskı dedikleri yönetimden kaynaklandığını iddia ettikleri buhranlardan çıkış yolları ararken biri dini doğru öğrenip uygulamayı, öteki ise dini değerlere karşı çıkıp tamamen Batıya yönelmeyi seçmiştir. Akif, Kur'an-ı Kerim'i geleneksel halden kurtarıp her asra hitap eden yönünü anlamaya çalışmayı telkin eder. Fikret ise, din olgusu ve Allah inancı yerine insanı oturtarak yeni bir medeniyet kurmayı hayal eder. Aslında her ikisinin de hedefi Osmanlı halkıdır. Yani Osmanlı tebaasının daha medeni, refah ve güzel bir hayat sürmesini isterler. Lakin Fikret, bu halktaki bilimsel açıdan geri kalmışlığın suçlusu olarak dini inançları ve bu dini inançlara dayalı yönetim sistemini görür. Akif'in kendisine yakıştırdığı “zangoçluk” sıfatını da reddeder. Sadece İslam dinine değil, Hristiyanlık, Yahudilik gibi bütün semavi dinleri yok sayar. Bu açıdan bakıldığında Fikret hayranı olduğu ve bilimde, medeniyette çok ileride gördüğü Batı'yı da aslında iyi tanımaz. Ayrıca din-bilim ilişkisini de yanlış kurar. Zira ilerlemeye engel gördüğü semavî dinlerden biri de Hristiyanlıktır. Örnek almak istediği Batı da genelde Hristiyan'dır. Bize göre Fikret, İslam dinini iyi bilmediği gibi, Osmanlı tarihini de fazla araştırmamıştır. Zira İslam'ın en fazla teşvik ettiği olgu bilimdir. Osmanlı'nın dini değerlere sahip çıktığı ve güzel uyguladığı dönemlerde de çok önemli bilim adamları yetişmiştir. Akif'in özlemine duyduğu dini inançlar ve halk da Osmanlı'nın o halkıdır.

2.1.2.5. Kadın ve Aile

2.1.2.5.1. Mehmet Akif'e Göre Kadın ve Aile

Sosyal ahlak, toplum fertlerinin ahlakının yansıması olduğundan, ahlakı zayıf olan fertlerin cemiyette çoğalması durumunda toplumun çöküşü kaçınılmaz bir hal alır. Yaşadığı dönemin problemleri, halkın çektiği ıstıraplar Mehmet Akif'i rahatsız eder. Akif'e göre toplum fertlerden oluşur, fertler ise ailelerde yetişir. Sağlam bir toplum oluşmasında sağlam ailelere ihtiyaç vardır. Aileleri sıkıntı içinde yaşayan toplum gelişemez. Mutlu aileler ne kadar çok olursa, cemiyet de bir o kadar sağlam ve güçlü olur. Toplumda ortaya çıkan problemlerin özü aile ve kadın ilişkileriyle bağlı olduğunu düşünen Akif, bu problemin çözümünde kadının müstesna rolünü kaydeder.

Ailelerin dağılması ve toplumda kadına karşı davranışların bozulmasını Mehmet Akif “Meyhane”, “Mahalle Kahvesi”, “Köse İmam” ve “Asım” manzumelerinde anlatır. Yaşadığı toplumu düştüğü cehaletten kurtarmaya çalışan Akif kadına büyük önem verir. Çocuğun eğitiminde ve bir insan gibi yetişmesinde annelerin önemli yere sahip olduklarını vurgular.

Akif bir mütefekkir olarak toplumun dertlerini teşhis eder ve onlara uzman sosyolog maharetiyle çözüm yolları sunar. Bütün bunları ustalıkla, lirik, didaktik, felsefi, ironik tarzda sosyolojik açıdan halka iletmeye çalışmıştır.

Mehmet Akif toplumun problemlerini kendine dert edinen bir aydın olarak ülkenin giderek zayıflamasını kendine dert eder, bu hal onun kalbinde hüznü yaratır. Ülkenin ve milletin kurtuluşunu Akif, üzerinde ısrarla durduğu en önemli sosyal meselelerden biri de cemiyette ve ailede kadına verilen değerdir. Dolayısıyla aile müessesesini kadın ve erkek olmak üzere iki kişi tarafından kurulan bir devlet olarak değerlendirek; bu devlette başlayan iç çatışmalar onu yerle bir eder ve bireylerine büyük zarar verir.

Sanatçı, cemiyetin huzuru için ailelerin huzurlu ve devamlı olması gerektiğine inanır. Sağlam cemiyet sağlam aileler üzerinde kurulur. Çocuğun terbiyesi, yetişmesi, her yönden gelişmesi, faydalı bilgiler edinmesi konusunda annenin rolü çok önemlidir. Kadının bir anne olarak bu vasıfları göstermesi için aile ve cemiyette kadın daha huzurlu yaşatılmalıdır. Akif, İslam'ın kadına, anneye verdiği değeri şiirlerinde dile getirerek bunu anlamayanları veya anlamak istemeyenleri ciddi şekilde eleştirir.

“Yıkılmış İaneler” şiiri şairin poetikasında önemli yerlerden birini tutuyor. Burada ailelerin dağılma sebepleri çok açık ve net olarak gösterilir. Perişan ailelerin

çocukları yaşadıkları topluma ne kadar faydalı olabilir?- fikrini de akıllara sokuyor. Aileleri sıkıntı içinde olan bir toplum hiçbir zaman ilerleyemez, gelişemez. Mutlu aileler ne kadar çok olsa, toplum da bir o kadar sağlam ve güçlü olur. Aksi takdirde hasta ve çökmüş bir cemiyetle karşı karşıya kalırız.

Ailelerin bu durumu karşısında üzülen şair cemiyetin geleceğini pek parlak görmüyor. Toplumda ortaya çıkan problemlerin esasının aile ve kadın ilişkilerine bağlı olduğunu düşünen M.Akif, bu problemlerin çözümünde kadının müstesna rolünü belirtiyor.

Şiirlerinde mektep, cami, meyhane ve kahvelerin yönlendirici güce sahip olduğunu ifade eder. Mektep ve camii toplumun saadetini ne kadar artırırsa, meyhane ve kahveler de onu bir o kadar perişan eder. Çünkü mahalle kahvesi şairin sözleriyle ifade edersek, “tembellik yuvası”, toplumun ve milletin ölmeden mezara konduğu bir ümitsizlik ocağıdır.

Ailelerin dağılmasını ve cemiyette kadın anlayışının bozulmasını Mehmet Akif “Meyhane”, “Mahalle Kahvesi”, “Köse İmam” ve “Asım” manzumelerinde aksettirmiştir.

“M.Akif kadının toplumda zavallı duruma düşmesinin iki esas sebebini gösterir:

1. Cahillik sonucu toplumda İslam’ın yanlış anlaşılması

2. Doğuda kadına gösterilen tazyik

M. Akif, her iki meseleni sert ve ironik bir dille aksettirerek İslam’da aile içi ve fertler arası olan saygı, sevgi ve güven meselesinin toplumda giderek bozulmasını eserlerinde kahramanın ve olayların yardımı ile mükemmel bir şekilde yansıtmıştır. Aynı zamanda da, İslam dininin kadınlara nazik davranmayı emrettiğini hatırlatarak, fikrini peygamber efendimizin “Müminlerin imanca en kâmil olanları, ahlakı güzel ve ailesinde saygılı davrananlardır. Sizin faydalı olanınız hanımına faydalı olandır.” Sözleriyle ispatlıyor.” (Akseki, 1966, s.263)

“Cennet annelerin ayakları altındadır.” diyerek cenneti annelerin ayakları altına seren, ona büyük önem veren İslam dininin aksine olarak, yanlış yorumlamalar “Kadın erkeğin kölesidir, onu istediği zaman alır ve ya boşayabilir”, gibi İslam ahlakına uygun olmayan fikirler ileri sürülmüştür. Hatta dört hanımla evlenmenin de mümkünlüğünün İslam’dan geldiğini söyleyerek, ihtiyaç içinde olmasına rağmen birkaç kadınla evlenenler de İslam’ı kendi istedikleri gibi yorumlamışlardır. Maalesef İslam dininin

esaslarını bilmeden ve mahiyetini anlamadan atılan adımlar sadece fertlerin ve ailelerin değil, bütünlükte cemiyete vurulan darbedir.

Akif ailedeki kadın-erkek ilişkisini kadının ailede ve toplumdaki yeri gibi sosyal meseleleri “Köse İmama” adlı manzum eserinde mükemmel bir şekilde anlatır.

Akif’in idealize ettiği Müslüman aydın tipi Köse İmam’dır. O, içinde yetiştiği mahallenin bütün sorunları ile ilgilenir. Toplumsal hayattaki misyonu, elde ettiği saygı ve sevginin gücüyle o sorunları çözmeye çalışır. Üzerinde durduğumuz hatalı fikirleri şair bu manzumede ele almıştır. Manzumede, parasal sıkıntıları olmasına rağmen başka bir kadınla evlenmek isteyen kocasına karşı çıkan kadının acımasızca dövüldüğü anlatılır. Çaresizce bu olayı Köse İmam’a anlatır ve ondan yardım ister

“Ne kafam kaldı dayaktan, ne gözüm, hep şişti;
Karşı koysaydım eğer mutlak işim bitmişti.
Ağladım, merhamet et, yapma dedim. Kim dinler.
Boşamakmış beni dünden beri efkârı meğer...” (Safahat, s.126)

Zavallı kadının bu hali Köse İmam’da hem acıma, hem de kızgınlık hissi uyandırır. Mağdur kadının kocasını çağırıp ona hatalı olduğunu söyler ve onu kınar. Bunu onuruna sığdırmayan adam şöyle cevap verir:

“Size halt etme düşer... Dövmüş isem kendi karım
Keyfim ister döverim sen diyemezsin dövme..” (Safahat, s.127)

Şair Köse İmam’ın dili ile kadını bir eşya olarak gören, onun duygularını ayaklar altına atan erkekleri tenkit eder. Buna rağmen, kadının kocası dinin erkeğe dört kadın alma gibi bir izin verdiğini söyler:

“Ya şeriat ne için,
Bize evlenmeyi ta dörde kadar emretsin?
İki alsam ne çıkar saye-i hürriyyette
Boşamışsam canım ister boşarım elbette.
İşte meydanda Kitap! Hem alırız, hem boşarız!” (Safahat, s.128)

M. Akif ini kötü niyetlerine alet edenlere, “Kitap” tan habersizlere, yanlış yolda olanlara Köse İmam’ın dili ile ders vermeğe çalışır. İslamiyet’te “hem alır, hem boşarım” gibi maneviyattan uzak sözlere yer olmadığını Hz. Peygamber (s.a.s) efendimizin sözleri ile ifade etmiştir. Cemiyetin gelişmesinde, yükselmesinde, cehaletin ortadan kalkmasında, eğitimin yayılmasında kadının önemli rolünü gösteren M.Akif, çocukları eğiten annelerdir, çocuklar da bizim geleceğimizdir. Sağlam aile sağlam cemiyet demektir mesajını verir.

“Müslümanlık’ta Şeriat bunu emretmiş imiş:

Hem alır, hem de boşarmış: ne kadar sade bir iş!

Karı tatliki için bak ne diyor Peygamber:

“Bir talak oldu mu dünyada, semalar titrer!” (Safahat, s.128)

M. Akif bir ailenin dağılmasıyla bütün kâinatın titremesi gibi büyük fikrin önemsenmemesi, toplumda dini, imanı umursamamanın cahilce yanlış yorumlamaların sonucu ailede ilişkilerin bozulması ve çocukların mutsuzluğunun nedeni olarak aileleri dağılan cemiyetin ahlakının bozulmasında görür.

“Aile meselelerini konu edinen önemli eserlerinden biri de ‘Mahalle Kahvesi’dir. Bu eser hem döneminde, hem de sonralar eğitici özelliğine göre yüksek değerlendirilmiştir. M. Akif’in beyinde kahve bir musibet kaynağı olan bataklıktır; ‘Mahalle kahvesi’, ‘Safahat’ın sekiz sayfasını tutan muazzam bir manzumudur.” (Öztürkmen,1990, s.195)

Kahve, ev hayatının monotonluğundan sıkılan erkeklerin bir kaçış yeridir. Huzuru evinde bulamayan erkekler kahveyi bir kaçış yeri olarak görür ve oraya koşar. Bilinçli bir erkeğin boş zamanı olamaz. Onun yapacağı çok şey vardır. Zaten İslam dini de vakti boşa geçirmeme hususunda uyarılarda bulunur. Ancak hem cehaletin hem sıkıntıların içerisinde olan Osmanlı erkeği, vaktinin büyük bir bölümünü kahvede geçirir. Akif de bunu eleştirir.

“M. Akif’in ‘Mahalle Kahvesi’ adlı manzum şiirinde yaşadığı toplumda aile hayatını, karı-koca ilişkilerini açıp gösterir. Şiir mutlu bir ailenin tasviri ile başlanır. Şair aileni bir ‘cennet bahçesine’ benzetir. Şiirin devamında bu güzel, mutlu yuvada sıkılan kocanın dışarıda eğlenceye meyletmesi ve sonsuz itibariyle ailenin dağılmasından bahsedilir. Kahveyi huzurlu aile müessesesinin düşmanı olarak gören

şair, onu pislik ve tembellik yuvası olarak tasvir eder. Buraya gelen insanları kırlangıçların dili ile kınar:

*Tavanın pervazı altındaki toprak yuvadan,
Bakıyor bunlara yan yan iki çift ince nazar:
“Ya sizin bir yuvanız yok mu?” diyor anlaşılan,
Dişi erkek çalışan yavrulu kırlangıçlar...” (Düzdağ, 1999, s.109).*

M. Akif’in bu manzumeyi insanla kuşu kıyaslayarak bitirmesi de anlamlıdır. Şair, kuş yuvasını betimlemekle aile hayatının ve bu hayatın devamı için harcanan emeklerin insan ve toplum hayatı için ne kadar önemli olduğu iletisini vermeyi başarır.

Akif; rızkı için uğraşmayan, gününü boşa geçiren, meyhanelerden, ayyaş arkadaşlarından ayrılmayan; evini, çocuklarını, karısını ihmal eden aile reisinin içler acısı durumunu ve sebep olduğu felaketleri “Meyhane” adlı manzum eserinde halk diliyle ustaca ifade etmiştir.

“Aile reisi” unvanına sahip bu koca, artık meyhanenin sürekli müdavimlerinden biridir. Uzun zaman evine uğramaz, karısının ve çocuklarının hiçbir problemi ile alakadar olmaz. Şurada burada çalışarak çocuklarının rızkını kazanmaya çalışan karısının elinden bütün parasını alan, evdeki yeni eski bütün eşyaları satıp parasını içkiye yatıran kocanın portresini mısralarla çizer. Bu durumdan en fazla çocuklar olumsuz etkilenir. Zaten yoksulluk içinde büyüyen ve ruhsal çöküntü yaşayan kızları belli bir yaşa gelse de “sarhoşun kızı” olduğundan küçümsenir ve dışlanır. Ayyaş baba yüzünden oğul da öğrenimini yarıda bırakmak zorunda kalır.

Çocuklar babalarının hatası yüzünden acı çekerler. Cemiyetin bireyleri olan bu gençler daha çocuk yaşlarından psikolojik sarsıntı yaşar. Böyle bozuk psikolojili bireylerin bulunduğu toplum sağlam ve sağlıklı olmaz. İşte Akif de meseleye bu açıdan bakarak, ailedeki fertlerin hatalarının cemiyetin kurulmasına, gelişmesine ciddi şekilde engel olduğunu belirtir.

Mehmet Akif “Meyhane” manzumesinde de kadına karşı yapılan haksızlıklardan bahseder. “Köse İmam”da olduğu gibi, burada da kadına istendiği zaman çıkarılıp atılacak bir ayakkabı gibi bakmaları Akif’in hedefi olmuştur.

“Senin karım dediğin âdetâ pabuç gibidir:

Biraz vakit taşınır, sonradan değiştirilir.” (Safahat, s.42)

Yine “Asım”da 65 yaşındaki Paşa’nın, karısını boşayıp evinde çalışan Elena adlı bir Rum kadınla evlenmesini ve bütün servetini onun adına geçirmek istemesini eleştirir.

“Çoluğun var, çocuğun var, haremın namuslu;

Yaşın altmış beşi bulmuş, otur artık uslu.

Neren eksik, be adam, böyle ne var çıldıracak?

Karı derdiyle yıkılmaz bu kadar yıllık ocak?” (Safahat, s.374)

Bu durumu gören İmam, çocukların rızkını eğlence pençesinden kurtarmak için Paşa’dan büyük miktarda tazminat alır.

Akif, imama veya başka bireylere yaptırdığı doğru eylemler ile hem İslam dininin kadına bakış açısının kutsallığını hem de kişisel olarak kadına verdiği değeri ortaya koyar. Kadının başına gelen kötülüklerin nedenlerini ise cehalet, dini değerlerden uzaklaşmak ve erkeklerin kendilerini ayrıcalıklı görmeleri olarak belirler. Erkeğin nefsanî duygularını tatmin etmek için istedikleri zaman birden çok evlilik yapamayacaklarını, her sinirlendikleri zaman eşlerini boşayamayacaklarını anlatmaya çalışır. Dinin çok zaruri durumlar için verdiği ikinci, üçüncü eşle evlilik izninin yanlış algılanıp yanlış uygulandığını ısrarla vurgular. Erkeğin kadını ikinci sınıf insan olarak görmesini eleştirir. Şiirinde rol-model olarak görevlendirdiği “imam” ise doğru İslam’ın sembolüdür. İmam, dinin emir ve yasakları karşısında paşaya bile taviz vermeyen erdemli bir insandır. Bütün bu diyaloglar ise Akif’in doğruyu yanlış gözler önüne daha net sermesi için kullandığı etkili yöntemlerdir.

2.1.2.5.2. Tefik Fikret’e Göre Kadın ve Aile

Fikret’in kadın imajı öncelikle “sıkıntı yaşayan ve yaşatan güzellik” olarak tanımlanabilir. Bu anlamda onu Divan şairlerine benzetmek mümkündür. Tek farkla ki, Fikret’in şiirlerindeki kadın, Divan şiirindeki gibi ulaşılmaz değildir. Kadına ulaşır; ama kadın artık o eski dönemlerdeki gibi romantizmin sembolü olan kadın değildir. 16. yüzyılın zengin ve ihtişamlı Osmanlı’sında yaşayan kadın ve o kadına bakan erkek ile

19. Yüzyılın zayıf, fakir bitme aşamasına gelmiş Osmanlı'sında yaşayan şahıslar arasında büyük farklılıkların olması tabiidir. Önceki dönemlerin romantik kadınının yerini çilekeş, fakir, çocuklarını doyurmaktan başka bir şeye zaman bulamayan fedakâr kadın tipi almıştır. Bu kadın aynı zamanda evladını, kocasını vatana feda etmeyi aslı vazife bilen kadındır.

İşte Fikret'in şiir yazmadaki ilham perisi de bu kadın tipidir. Şiirlerine ilham verdiğini belirttiği peri, sıkıntı veren kadın tipidir. *“Perî-i Şi'rime manzumesi, Fikret'in hem mizacı ile sanatı arasındaki ilişkiyi hem de Servet-i Fünûn şiirinde esaslı hayallerden biri olan 'peri' ile şiir arasında kurulan ilişkiyi göstermesi bakımından ilginç bir örnektir. Fikret'in şiir perisi, alışlagelmiş hayalin tam tersine, sevinç değil, ıstırap veren bir varlıktır. Sesinde derin bir inilti, yanaklarında Hind'in zehirli goncaları gibi yakıcı parlaltılar vardır.”* (Akay, 2015, s.47). Şairin şiirlerine ilham veren perinin bile olumsuz imajı ön planda ise kendisinin kadına bakış açısını tahmin etmek çok zor olmamalıdır.

“Balıkçılar” manzumesinin daha başlarında geçen; *“Ninen, baban, iki miskin, biz artık ölmeliyiz.”*(R.Ş., s.19) dizesi, yaşlı kadına yaklaşım biçimi hakkında bilgi verir. Bu dizede çile çekmiş yaşlı kadın, “miskin” olarak sıfatlandırılmaktadır. Artık faydalı olamamaktadır ve ölümü hak etmiştir. Birkaç mısra sonrası kadın yine olumsuz bir imajla karşımıza çıkar ve ona inanılmayacağı vurgulanır: *“Deniz kadın gibidir: Hiç inanmak olmaz ha!”* (R.Ş., s.19) Bunu söylerken denizin yüzeyindeki kayığın çocuk gibi oynayabileceğini, bunu dert etmemesini; ancak denizin kadın gibi ne yapacağını belli olmadığını, bu nedenle tedbirli olması gerektiğini vurgular. İki mısra sonrası bu kez kadının “gürültücü” özelliğine vurgu yapar: *“Deniz dışarda uzun sayhalarla bir hırçın/Kadın gürültüsü neşreyliyordu ortalığa.”* (R.Ş., s.19) Bu dize de şairin olumsuz kadın düşüncesini pekiştirmektedir.

Fikret'in şiirlerinde kadın kavramı, bu menfi özelliklerinin dışında ağırlıklı olarak “aşk” unsuru olarak karşımıza çıkar. Kendisi on iki yaşındayken annesini kaybeden bir çocuğun iç dünyasında yarım kalan şefkat, sevgi, anne kokusu gibi olgular, onu gençlik yıllarında kadınlara yaklaştırmıştır.

Küçük yaşta ebeveyn şefkatinden uzak kalan şairin psikolojisi, elbette ki şiirlerini etkilemiş ve yönlendirmiştir. Buna ilave olarak Tevfik Fikret'in şairliği ve

hassasiyeti, doğuştan gelen karakteristik özellikleridir. Lakin insan kimliğinin ve şahsiyetinin oluşmasında veya değişip şekil almasında dış etkenler de mühim bir tesire sahiptir. Şiirlerinin çoğunda ağlamaklı bir hava olmasının altında yatan nedenlerden biri budur.

Çocuk yaşta annesiz kalan Tevfik Fikret, sevgilinin sesi ile annesinin sesi arasında ilişki kurar. Bu, anne sevgisine doyamadığının, annesinin varlığını başkalarında aradığının göstergesidir.

Fikret’e göre kadın sevgilidir ve hayat kadınla sevilir. Hayatın sıkıcılığı, dünyanın zindan yüzüne tahammül etmek sevgili ile mümkün olur. Eş’ar-ı Muhabbetten adlı şiirinde bunu şöyle ifade eder:

Hayata rağbet edersem senin yüzündendir,
Bu dâm-gâha senin saçlarınla merbutum;
Felekte nûr görürsem senin gözündendir,
Muhabbetinle bu zindân-ı gamda mazbutum. (R.Ş., 379)

Aynı şiirde evrenin daimi olduğunu da kadınla idrak ettiğini söyler:

Bekâ-yı aşkını gâhî teemmül eyler de
Derim: “Fenâ bulamaz kâinat, bâkîdir!”
Seninle katlanırım ben bu çaresiz derde,
Derim o şevk ile hattâ: “Hayât bâkîdir.” (R.Ş., 379)

Ey Kız adlı şiirinde, dil ve üslupta olmasa da hissedişte ve güzellik tasvirinde Karacaoğlan’ı hatırlatan medhiyeler dizer güzellik için.

“Vaz’-ı meâl-perverin eş’ardan güzel;
Şâir değil, fakat ne kadar şâirânesin!
Sâfiyyet-i muhabbete ezhârdan güzel
Bir nişânesin.

.....

Kızlık, o çehre kim, üzülür bir nigâhdan,
Sevdâ, çiçek, şebâb... O İlâhî bedî’alar,
İnmiş cihana cümlesi bir hacle-gâhdan
Bir dem-i seher. “ (R.Ş., 396)

Özcan, Fikret'in acılarının nedenleri arasında küçük yaşta annesini kaybetmesini de gösterir.

“Kendi dışına çıkan özne, büzülmekten kurtularak neşe saçar. Böylece annesiyle sempatik bağlar kurabilme şansını elde edebilenlerin hayat boyunca daha dışa dönük insanlar olduğu görülmektedir. Anneye yönelen özne, aslında dışarıya yani diğer insanlara yönelmiştir. Bu eylem, kişinin olumlu ilişkiler geliştirebilmesi için şarttır. Halbuki Fikret'in hayatında kayıp sayısı çoktur. Annesini, dayısını, babasını ve kız kardeşini çok kısa aralıklarla kaybetmesi, onun hayatı anlamasında ve hayat içerisinde olumlu ilişkiler geliştirememesinde etkili olmuştur.” (Özcan, 2015, s.40-41).

Bu kayıpların en önemlisi annedir. Çünkü anne her çocuğun, özellikle de erkek çocukların bir anlamda ilk öğretmeni, ilk sığınağı, ilk arkadaşı ve şefkat anlamındaki ilk aşkıdır. On iki yaşında bir erkek çocuk bu ilklerden mahrum kalınca da daha çok iç dünyasına dönecek ve kadın onun gözünde ulaşılması güç bir ütopya olacaktır. Fikret'i o dönemde eser veren sanatçılar arasında ön plana çıkaran en önemli özelliği bazı acılarla erken karşılaşmış olmasıdır denilebilir.

“..... Fakat kendi kanaatimce Servet-i Fünûn denince Fikret'in insan tarafından akla gelen ilk isim olmasının ana nedeni; Tevfik Fikret'in hayatın bütün cilveleriyle çok erken tanışmış olması ve bunu hem sanatına hem de yaşamında çekinmeden yansıtmış olmasıdır. Fikret, hayatındaki ilk olumsuz tecrübeyi henüz on iki yaşında annesinin hac yolunda yaşamını yitirmesiyle yaşar. Olumsuz olaylar sonraki yıllarda birbirini takip ederek gelir. Annesinin ölümünden sonra kendi ailesinde kalan tek kadın olan ablası Sıdika Hanımı da genç yaşta kaybedince, etrafında kendi ailesinden bir kadın kalmaz.” (Kaplan, 2015, s.186).

Hayatındaki en önemli kadınları çok erken kaybeden Tevfik Fikret, yaşadığı dönemdeki insanların kadına bakış tarzlarına dikkat eder. Özellikle erkeklerin kadını kendi istekleri doğrultusunda kullanmaları, kadınların genelde cahil bırakılmaları, kısacası kadına önem verilmemesi onu fazlasıyla etkiler. O, sadece diğer sanatçılardan değil, toplumdaki diğer insanlardan da farklı olmayı yeğlemiş bir insan olarak bu meseleyi dile getirmiş, özellikle kadınların eğitimi üzerinde durmuştur.

“Fikret; yaşadığı bu iki olumsuz olaydan sonraki üzüntüsünü, ‘Hemşirem İçin’ şiirinde ortaya koymuştu. Bu olayların yanı sıra kadının toplumdaki yerinin önemsiz olduğunu görmesinden sonra, bu durumlar Fikret'in kadınlara ve kızlara daha fazla önem vermesini sağlamış, onlara büyük önem vermiştir. ‘Halûk’un Defteri’ndeki ‘Bir

Kız Mektebi İçin’ şiiri, Fikret’in kadınlara, kızlara verdiği değerin en güzel örneklerinden bir tanesidir. Fikret, şiir başlığının altında belirttiği notta şiirin muhtevasını ortaya koymakta, ana düşüncesini göstermektedir.” (Kaplan, 2015, s.186-212).

Şermin adlı şiirde küçük yaşta bir kız çocuğunun eğitimi üzerinde dikkatle durması, hatta “yaparak öğrenme” eğitim modelini dikkatlere vermesi tesadüfi değildir. Özellikle eğitilmesine önem verdiği kişinin kız olması ve küçük yaşta olması dikkatli nazarlara ders verme niteliğindedir. Eğitimde “öğrenme şekilleri” ile alakalı ilk çalışmaların başladığı 1940’tan beri çok sayıda öğrenme modelinin geliştirildiği izlenmektedir. Bunlardan günümüzde geçerliliğini en çok koruyan öğrenme stili, Kolb’un öğrenme stilidir. “*Kolb (1984) Öğrenme Stili Modelini, Yaşantısal Öğrenme Kuramı’nda oluşturmuştur. Yaşantısal Öğrenme Kuramı ise diğer yaşantısal öğrenme kuramcıları olan Kurt Lewin, William James, Jean Piaget ve Poulou Freire ile bütünleşerek, Dewey’in yaşantısal öğrenme kavramında inşa edilmiştir. Kurama göre öğrenme, yaşantı, biliş, algı ve davranışın bileşiminden oluşan, bilginin deneyimlere dönüştürüldüğü bir süreçtir. Yaşantısal öğrenme kuramına dayalı eğitim, her öğrenme yoluna dolayısıyla her öğrenme stiline uygun eğitim etkinliklerinin düzenlenmesini gerektirir. Öğrenme stili modeli, dört öğrenme yeteneğinin birleşimidir. Bunlar, hissederek öğrenme biçiminin dayandığı ‘somut yaşantılar’; izleyerek ve dinleyerek öğrenme biçiminin dayandığı ‘yansıtıcı gözlem’; düşünerek öğrenme biçiminin dayandığı soyut kavramsallaştırma ve **yaparak öğrenme** biçiminin dayandığı aktif yaşantılardır. Ancak, öğrenme stilleri belirlenirken, bir öge tek başına kişinin baskın öğrenme stilini vermemektedir. Her bir bireyin öğrenme stilini bu dört öğrenme bileşeni vermektedir. Somut yaşantı ve soyut kavramsallaştırma yetenekleri bireyin bilgiyi algılama boyutunu, yansıtıcı gözlem ve aktif yaşantı yetenekleri, bireyin bilgiyi işleme boyutunu inceler. Kolb’a göre burada dört öğrenme stili vardır. Bunlar ise, yansıtıcı gözlem ve somut yaşantılara dayanan değiştiren stil, yansıtıcı gözlem ve soyut kavramsallaştırmaya dayanan özümseyen stil, soyut kavramsallaştırma ile aktif yaşantıya dayanan ayırtıcı stil ve aktif yaşantı ile somut yaşantıya dayanan yerleştiren stildir.*” (Baykara, 2010, s.749-763.). 1800’lü yıllarda yaşayan Fikret’in öğrenme stilleri üzerine elbette ki bir ihtisası olamazdı. Onun “yaparak öğrenme” stili uygulamasındaki deneyimi, eğitimciliğinden kaynaklanmaktadır. Fikret, topluma yol gösteren bir aydın, en ince hislerini şiire dökabilen bir şair, toplumsal veya sanatsal

mesleleri makalelere döken bir yazar, siyasetin ve devlet idaresinin aksak yönlerini eleştirip düzeltmeye çalışan bir vatandaş, gençlere ve çocuklara yeni ufuklar açıp yeni hedefler belirleyen bir rehber ve edebiyat öğretimi yapan bir öğretmendir. Onun çok yönlü oluşu, öğrenme stillerini doğal yollarla ortaya koymasına da vesile olmuştur. Şermin'i toplumun içinde, her ailede bulunması mümkün olan bir çocuk olarak ele almış ve toplumda yaşayan bir bireyin “yaşayarak, yaparak öğrenmesini” en etkili metot olarak ortaya koymuştur. “İş Salonunda” başlıklı manzumede el işi dersinde hocanın kırpıntıları toplatmak için sandık yaptırması, öğrencilere hem işi yaparak öğrenme hem temizlik alışkanlığı kazandırma hem de bir davranışla birden çok amaca hizmet etmeyi öğretme çalışmasının örneğidir. “Marangoz” şiirinde çocuğun iş yapmak için marangoz aletlerinin varlığından haz duyması ve bunları teker teker söylemesi de yine “yaparak öğrenme” modelinin göstergesidir. “Muhallebim ve Mektebim” manzumesinde ezberlediği deniz ve okyanus adlarından bazılarını unutunca üzülen ve kendini suçlayan bir çocuk portresi çizer. Burada asıl vermek istediği mesaj ise, ezbere dayalı eğitim ve öğretim modelinin kalıcı olmayacağı, yapılarak yaşanarak öğrenilenlerin ise unutulmayacağıdır.

Bunun dışında bu konuda üzerinde durulması gereken iki şiiri daha vardır. “Hemşirem İçin” şiiri acılarının, “Bir Kız Mektebi” şiiri ise eğitime verdiği önemin sembolleri olması açısından dikkate değerdir. Ancak bu üç şiir de Fikret'in kadına verdiği değeri gösterir.

“Biz çocuktuk, seni defn eylediler
Bi-vefâ kumlara bî-kayd eller
O zamandan beri müştak-ı zebûn
Ne zaman kibleye dönsem dil-hûn
Seni bir mahfede pûyan görürüm;” (R.Ş., s.287)

Modern dünyanın oluşturulmasında kadın çok önemli bir rol oynamakta ve Fikret de bunu iyi bilmektedir. “Kızlarını okutmayan millet, oğullarını ma'nevi öksüzlüğe mahkûm etmiş demektir; hüsrânına ağlasın!” (R.Ş.(2), s.58) Ayrıca Osmanlı toplumunda kadının ikinci plana itilmesi, kadına daha çok aile içinde görevler verilip dış dünyada kısmen unutulması da Fikret'in kadını kendince hak ettiği yere getirmeye

çalışmasına vesile olmuştur. Aynı zamanda devrinde iyi bir eğitimci olan Fikret, kadını küçük yaşta eğitmek istemiştir ki Şermin adlı şiiri diğer şiirleri içerisinde bugün de ayrı bir yer tutmaktadır. Şermin'i hece ölçüsüyle yazması da tesadüfi değildir. Kadına ve çocuğa daha net, daha sade, daha anlaşılır bir gözle bakmak gerektiğinin bir işareti olarak görülebilir.

2.1.2.5.3. Kadın ve Aile Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıkları

Klasik edebiyatımızda kadın ulaşılması zor, soyut bir varlık olarak görülmüştür. Bu dönemde kadını sosyolojik olarak ele alma eğilimine rastlanmaz. Hatta kadının bir sorunu olduğu bile düşünülmemiştir. Klasik edebiyatta kadın âşık olunan, aşığa naz yaparak aşk çilesi çektiren, güzelliği abartılı ve çoğu kez gerçek güzellikten çok farklı olan bir varlıktır.

Tanzimat'tan sonra ise Servet-i Fünun şair ve yazarlarından Tefik Fikret, Halit Ziya, Mehmet Emin, toplumda kadın problemine eğilmiş; ancak daha çok ferdi yönden yaklaşmışlardır. Sosyal yönden bu mesele, yalnız 1908 II.Meşrutiyetin ilanından sonra Mehmet Akif ve Ziya Gökalp'in eserlerinde görülmüştür.

Akif, belki de yaşadığı döneme kadar kadına verilmeyen değeri vermiş; kadına hoşgörü, şefkat ve sevgiyle yaklaşılması gerektiğini net olarak belirtmiştir. Fikret bu yaklaşımı Akif kadar net ifade etmemişse de mizacı gereği Akif'le aynı kanaattedir.

1800'lü yılların ikinci yarısı ile 1900'lü yılların ilk yarısındaki Osmanlı toplumunun kadına kapalı bakış açısı göz önünde bulundurulduğunda Akif'in çok cesur ve gür sesli çıkışının önemi daha iyi anlaşılır. Kendi düşüncelerini ya olgun, bilgili, dindar insanların ya da idealize ettiği gençlerin ağzından ifade etmeyi seçen Akif, kadın konusundaki düşüncelerini de en cesur telden söyletmiştir. Dini bir kılıf la uygulandığı için kimsenin dile getirmeye cesaret edemediği erkeğin haksız egemenliği hususunu net biçimde ortaya koymuştur. Hem de yanlış uygulamayı, dini kimliği olan imamla düzeltmeye çalışmış, bu yanlış paşa da yapsa yanlıştır, düşüncesini vurgulamıştır. Bu anlamda sosyal ortamda belki de ilk kez bir erkek, kadın hakları savunucusu olmuştur.

Akif de Fikret de kadının eğitiminin, çocuk yetiştirme ve ülke kalkınması yönünden çok önemli olduğunu vurgulamışlardır. Yaşadıkları dönemde kadın cahil bırakılmış, hor görülmüştür. İtilip kakılan, erkeğin tüm isteklerine boyun eğen bir zavallı durumundadır kadın. Her iki şair de bu durumu eleştirir; şu farkla ki: Akif İslam

dinini kendi arzuları doğrultusunda değiştirmeye çalışan ve kadını istemediği zaman bir pabuç gibi kenara fırlatan cahil ve bencil insanları eleştirip İslam'ın kadına verdiği değeri ayet ve hadislerle ortaya koyarken Fikret, kadının bu durumunun suçlusu olarak İslam'ı ve Osmanlıyı gösterir. Kız mektebi düşüncesini de Batıya özenerek ortaya koyar.

Fikret'in kadına diğer bir yaklaşım şekli de güzellik ve aşk yönüyledir. Onun güzelliğine methiyeler dizer ve sevgiliyle huzur verici bir romantizmi hayal eder. Halbuki, Akif'te bu bakış açısı hemen hemen hiç ele alınmamış; kadına yuvanın ve toplumun temel taşı, kutsal varlık ve anne gözüyle bakılmıştır.

2.1.2.6. Vatan Sevgisi ve Hürriyet Aşkı

2.1.2.6.1. Mehmet Akif'e Göre Vatan Sevgisi ve Hürriyet Aşkı

Mehmet Akif Ersoy, vatanına âşık, milletin selameti için bütün varlığını feda edebilecek kadar hamiyet-perver bir Türk insanıdır. Canını, cananını, bütün varını, vatanından bir an ayrı kalmamak için seve seve verebilecek biridir. Milli şairimiz: “Allah bu millete bir daha İstiklal Marşı yazdırtmasın.” duasını yaparken “hür ve müstakil bir vatan” düşüncesini içinde coşan büyük bir heyecanla ifade etmektedir. İstiklal Savaşı esnasında Anadolu halkının gerçekleri görüp kahramanlık destanı yazmasında Akif'in konuşmaların payı oldukça büyüktür. Vatan mefhumu Akif için kutsi bir kavramdır. Şiirinde kürsüden konuştuğu vaize şöyle dedirtir:

“Vatan muhabbeti, millet yolunda bezl-i hayât:

Hulâsa, âile hissiyle cümle hissiyât;

Mukaddesâtı için çırpınan yürekte olur.” (Safahat, s.282)

Akif'e göre vatan, mukaddesattan biridir. Bu kutsal belde yaşayan insanlardan ancak bütün vatanı bir büyük aile olarak görüp aile hassasiyetinde ona sahip çıkanlar koruyabilir. Türk töresinde aile mahrem ve kutsal bir oluşumdur. Aileye sahip çıkma ve onu koruyup gözetme vazifesi birinci derecede aile reisi sayılan erkeğin, sonra kadının ve diğer fertlerindir. Ancak aileye kutsal olarak bakanlar bu görevi hakkıyla yerine getirebilir. Vatana da büyük bir aile olarak bakarsak aynı vazife, bu ailede yaşayan ve aileyi kutsal kabul eden bütün insanlarındır.

Akif, 1913'te Edirne'nin işgali esnasında orada yaşayan insanlara yapılan zulümden dolayı büyük üzüntü duyar. Bu üzüntü o kadar büyüktür ki Allah'a belki de naz makamında seslenir ve O'nun adaletini şiddetle talep eder. Zulmü yapanların o an için galip gelmesi ve cezasız kalması sonuçta bir beşer olan Akif'in de sabrını zorlar ve onun Yaradan'a şu şekilde hitap etmesine yol açar:

“Yetmez mi musâb olduğumuz bunca devâhî?

Ağzım kurusun yok musun ey adl-i İlâhi!” (Safahat, s.214) Vatan ve millet, onun için bu derece önemlidir.

Osmanlı'nın idaresinde yüzyıllarca adaletle yönetilen Balkan devletleri birleşerek Osmanlı'ya harp ilan ederler. Akif, bu harbin korkunç sonuçlarını birer birer anlatır. Ecdadın “ıla-yı kelimetullah” için fethettiği ve İslam diyarı unvanını alan bu vatanın çiğnenmesi onu derinden yaralar. Yurdun namusu ayaklar altına alınmış ve mezarlarımız ziyaretçisiz kalmıştır.

“Geçenler varsa İslâm'ın şu çiğnenmiş diyarından,

Şu yüzbinlerce yurdun kanlı, zâirsiz mezârından” (Safahat, s.201)

Akif'e göre Osmanlının mazisi gurur doludur ve ihtişamlıdır. Mazide bu vatanın her tarafı İslam'ın töresiyle parlıyordu. Mazide sessizlik değil, hareketlilik vardır. Şimdi ise tam tersine dönen bu kötü manzara karşısında Akif, maziye bir an için bütün güzelliği ve coşkusuyla canlandırır:

“Bu ıssız âşinâlar, bir zaman gayet muazzezdi.

Bu damlar böyle baykuş seslerinden çın çın ötmezdi.” (Safahat, s.201)

Acı dolu bu terennüm gittikçe ıstırapın da seviyesini yükseltir. Sitemini bu kez vatana yöneltir ve suçlu vatanmış gibi ona “vefasız” sıfatıyla hitap eder. Bu da çaresizliğin kelimelere dökülmüş biçimidir:

“Vefâsız yurt! Öz evlâdın için olsun vefâ yok mu?

Neden kalbin kabarmış? Bir ocaktan bir ziyâ yok mu?

İlâhi! Kimsesizlikten bunaldım, âşinâ yok mu?

Vatansız, hânumânsız bir garibim, mültecâ yok mu?

Bütün yokluk mu her yer? Bâri bir “yok” der sedâ yok mu?” (Safahat, s.201)

Akif Osmanlı’nın çöküşe geçtiğinin farkındadır. Bu çöküş karşısında zaten hassas olan kalbi ağlamaya başlar. Lakin kendini o derece yalnız hisseder ki hayalindeki yolculardan bile medet umar ve onunla oturup ağlamayı talep eder:

“Gitme ey yolcu, beraber oturup ağlaşalım.

Elemin bir yüreğin kârı değil, paylaşalım!” (Safahat, s.198)

Vatanın bu elim durumunu bir mezarlığa benzetir. Mazisi şaşaalarla dolu büyük Osmanlı’nın şimdi ölü sessizliğine bürünmesi şairin hislerine dokunur. Vatan bu duruma kendiliğinden gelmemiştir. Elbette o vatanda yaşayan herkesin bunda bir payı vardır. Bazen bir şeyler yaparak bazen de yapılması gerekenler yapılmayarak bu kutsal varlık ölü konumuna getirilmiştir. Kadın erkek, genç yaşlı her vatandaş, az çok suçludur. Akif de bu vatanda yaşayan bir fert olarak kendi payına düşeni bilir ve utangaçlığını, mahcubiyetini şu şekilde dile getirir:

“Âh! Karşımda vatan nâmına bir kabristan,

Yatıyor şimdi... Nasıl yerlere geçmez insan?” (Safahat, s.198)

İstanbul 1919’da işgal altındadır. Bu işgal, başta İstanbul’da yaşayan insanlar olmak üzere bütün Türk halkını yaralamıştır. Bu yıl, Akif ve arkadaşları için de hüznün yılıdır. Ancak oturup miskin miskin işgali seyretmek Akif’in ve arkadaşlarının mizacına uygun değildir. Bu hamiyet-perver insanlar sürekli yazarak, hitap ederek halka ümit ve cesaret aşılarlar. Akif bu dönemde yazdığı bir şiirinde halkı hem suçlayıcı hem de halka cesaret verici şu dizeleri haykırır:

“Batmazdı bu devlet, batacaktır demeyeydik.
 Batmazdı, hayır batmadı, hem batmayacaktır:
 Tek sen uluyan ye’si gebert azmi uyandır.
 Bir parça kımıldan, diyorum, mahvolacaksın!
 Ey yolcu, uyan! Yoksa çıkarsın ki sabaha:
 Bir kupkuru çöl var; ne ışık var ne de vaha!” (Safahat, s.466)

Vatan ve yurt, Akif’te vazgeçilmez bir kavramlardır. Şiirlerinde sık sık bu kavramları kullanır. Gerek Klasik gerek Halk şiirimizin önemli sembollerinden olan bülbül-gül aşkını Akif ilk kez “vatan aşkı” biçiminde ele alır. Bülbülün güle olan aşkıdan dolayı feryat ettiği imajı, ilk kez vatanın istilası için feryat şekline uyarlanır. Aslında buna halk arasında yaygın olan: “Bülbülü altın kafese koymuşlar, illa vatanım demiş.” sözünün Akif’in mısralarında hayat bulmuş şekli denebilir.

“Eşin var, âşiyânın var, baharın var ki beklerdin;
 Kıyametler koparmak neydi, ey bülbül nedir derdin?
 O zümrüt tahta kondun, bir semâvî saltanat kurdun.
 Cihânın yurdu çiğnense, çiğnenmez senin yurdun.” (Safahat, s.473)

Akif’e göre vatan, sadece bir toprak parçası değildir. Vatan bütün kutsal değerlerin toplandığı mekân, var olmamızın, şanlı geçmişimizin ve parlak, özgür geleceğimizin sembolüdür. Bu açıdan bakıldığında vatanın çiğnenmesi, geçmişimizle, geleceğimizle ve bütün değerlerimizle yok olmamız demektir. Akif, vatana basit bir toprak parçası olarak bakanları ve ona gereken değeri vermeyenleri “sefil” ve “rezil” olarak nitelendirmektedir.

“Enbiyâ yurdu bu toprak, şühedâ burcu bu yer;
 Bir yıkık türbesinin üstüne Mevlâ titrer!
 Dışı baştan başa bir nesl-i kerîmin yâdı;
 İçi boydan boya milyonla şehîd ecsâdı.
 Öyle meşbû-i şehâdet ki bu öksüz toprak;
 Oh, bir sıkısa adam otları, kan fişkırarak!
 Böyle bir yurdu elinden çıkaran nesl-i sefil,

Yerin üstünde muhakkar, yerin altında rezil!
 Hem vatan gitti mi, yoktur size bir başka vatan;
 Çünkü mirasyedi sâil kovulur her kapıdan!” (Safahat, s.180)

Balıkesir hutbesinde yurt müdafaasının önemine ve her fert için farz oluşuna dikkatleri çekmiş ve halkı bu hususta bilgilendirip cesaretlendirmeye çalışmıştır. Konuşmasını “ İnşallah vatanımızın haysiyeti, istiklali, saadeti, refahı, ümrani dünyalar durdukça masun ve mahfuz kalır.” diyerek bitirmiştir.

Milleti vatana sahip çıkmaya ve hamiyetli olmaya yönlendiren Akif, Kastamonu vaazında Sevr Antlaşması’nın bu millet için ölüm anlamına geldiğini vurgulayarak bütün milleti bu antlaşmayı tanımamaya davet etmiştir. Hürriyetin olmazsa olmaz bir unsur olduğunun bilincinde olan şair, vatanın felaketi karşısında duyarsız kalanlara “Fatih Kürsüsünden” şiirinde şöyle seslenir:

“Fakat sen öyle değilsin: senin yanar ciğerin:
 Vatan! Deyip öleceksin semâda olsun yerin.
 Nasıl tahammül eder hür olan esaretine?
 Kör olsun, ağlamayan, ey vatan felâketine!” (Safahat, s.282)

Akif dönemin siyasi yönetimini zaman zaman eleştirmekten geri durmasa da söz konusu vatanın bütünlüğü ve milletin birliği olunca bütün siyasi görüşleri bir tarafa bırakmayı bilir. “*Milli mücadele döneminde Anadolu hareketinin İttihatçılık eseri olduğu söylendiğinde : ‘Hayır, artık buna da İttihatçılık denemez. Bu memleket meselesidir. Buna el birliğiyle sarılmalıdır.’ demektedir.*” (Meydan, 2015). Zira vatan bekçiliği onun için namaz gibi, oruç gibi, hac gibi farz-ı ayn hükmündedir.

Sinirlendiği ve ağır söz sarf etmek istediği kişilere: “Ey vatansız derbederler, ey deni kundakçılar!” şeklinde hitap ederek yine vatan kavramını ön plana çıkarmaktadır. Çünkü birinin vatansızlık ile itham edilmesi onun nazarında en aşağılayıcı durumdur.

Dünyanın her yerinde yaşayan Müslüman halkların inançlarını kaybetmeden sürdürmelerini de 6 Şubat 1913’te Beyazıt Camii’nde verdiği vaazda, yine bu vatanın bekasına bağlamaktadır.

Vatanına olan sevgisini ve bağlılığını en güzel biçimde “İstiklal Marşı”ımızda:

“Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?

Şüheda fişkırarak toprağı sıksan, şühedâ!

Canı, cananı, bütün varımı alsın da Hüdâ

Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ.” (Akif, İstiklal Marşı) sözleriyle ifade etmektedir. Vatanın muhafazasının, ancak ona sahip çıkmakla mümkün olacağını: *“Sahipsiz olan memleketin batması haktır, Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır.”* (Safahat, s.210) sözleriyle zihinlere kazır.

Tanzimat dönemi Türk edebiyatı ile ilk kez şiirimizde yer alan “vatan ve özgürlük” kavramları Mehmet Akif Ersoy ile zirveye ulaşmıştır. Akif’e göre vatan; hürriyetin, namusun, dinin kalesidir. Bundan dolayı kutsaldır. Bu kutsalın savunulması, korunması, kollanması gerekir. Bu uğurda en ağır bedeller bile ödense vazgeçilmemelidir. Toprağımızın neresini sıksan şehitler fişkırarak derecede fazla bedel ödenmiştir. Bundan sonra da toprak için şehitler verilmeye devam edilecektir. Akif’in hiçbir karşılık beklemeden âşık olduğu tek olgu din ve vatandır, denilebilir.

2.1.2.6.2. Tevfik Fikret’e Göre Vatan Sevgisi ve Hürriyet Aşkı

Tevfik Fikret, öncelikle “hürriyet” kavramına ruhen bağlı bir insandır. Hür yaşamak o denli önemlidir ki, kalp ve ruh bazında kendisini sınırladığını düşündüğü dini değerlerden bile uzaklaştırmıştır onu. Ruhu hassas ve kırılgandır. Hiçbir unsurun onu sınırlandırmasını istemez. Memleket meselesi onun için en önemli meselelerden biridir. Memleketin içine düştüğü zor durumlardan kurtulmasını istemekte ve bunun için yönetimi eleştirmektedir. *“Bu memlekette bir gün sabah olursa, Haluk;”* (R.Ş., s.278) diye başlayan “Sabah Olursa” adlı şiirinde vatanın, memleketin, hayat kalitesinin refah içinde olacağı günlerin hasreti ve o hasret için kurduğu hayalleri paylaşır.

Tevfik Fikret’in Haluk’u milli değerlere bağlı bir çocuk olarak yetiştirme arzusu olduğu anlaşıyor. Her ne kadar Haluk sonradan tercih ettiği vatan ve din açısından onu hayal kırıklığına uğratmışsa da birçok baba gibi o da oğlunun vatan sevgisiyle dolu olmasını istemiş ve bu yönde adımlar atmıştır.

“Bir yanda vatan bayrağı, altında şu cümle:

‘Ölmek ve yaşatmak seni!’ (Fikret, 2006: 7)

Küçük Halûk'un kaleminden dökülen bu duygusal ve temiz duygular, Halûk'un küçük yaşlardan itibaren vatanına ve bayrağına olan bağlılığının göstergesi olmasının yanında, asıl üzerinde durulması gerek bir husus daha vardır. O da şudur ki: Halûk'un ilerleyen yıllarda Amerika'ya gidip Hristiyan olması ve bir daha yurda dönmemesi, Fikret'i oğlunu yeterince kültürel değerlerine bağlamadığı ve bu doğrultuda yetiştirmediği iftiralarına maruz bırakacaktır. Fakat henüz çocuk olan Halûk'un bu sözleri babasına yapılan bu iftiraların yersiz olduğunu, babasının yaşadığı dönem içinde kendisini kültürel değerler çerçevesinde nasıl yetiştirdiğini gösterecektir. Kendisinde oluşan değişmelerin Fikret ile herhangi bir etkisinin olmadığı, yaşamaya başladığı çevre ve beşeri unsurların etkili olduğu görülecektir.” (Kaplan, 2015, s.186-212).

Haluk'un çocukluk yılları ile sonraki hayatındaki görüşleri ve hayat tarzının uyuşmaması, aslında babasında da görülen bir özelliktir. Fikret'in, “Osmanlı Milli Marşı” olarak kaleme aldığı ve 1909'dan önce yazıldığı düşünülen Vatan Şarkısı adlı şiirinde dile getirdiği vatan sevgisi ileriki dönemlerde de devam etmiş olabilir; ancak bu şiirde maneviyat yüklü kelimelerin kullanılması, Osmanlıyı övmesi, şairin fikirleri ile pek fazla uyuşmamaktadır:

“Biz fedâyî milletiz, merd oğlu merd Osmanlıyız;
Burc-ı istibdâdı yıktık, kahramanız, şanlıyız;
Bir vatan, bir hak tanır ahrârız; arslan canlıyız.
Canla, şanla, ey vatan, te'bîdine peymânlıyız...

Can da sen, şan da sen, hepsi sensin, yaşa;
Ey vatan, ey mübarek vatan , bin yaşa!

Toprağın cevher, suyun kevser, bahârın bî-hazân;
İşte dünyâ: Bir eşin, bir benzerin yoktur inan.
Müşfik evlâdın bulur koynunda her gün, her zamân
Başka şefkat, başka ni'met, başka kuvvet, başka can...

Can da sen, şan da sen, hepsi sensin, yaşa;
Ey vatan, ey mübarek vatan , bin yaşa!” (R.Ş., s.313-314)

Bu şiir Fikret’in diğer şiirlerinden hem dil ve üslup hem de düşünce bakımından farklılık göstermektedir. İstibdadı yıkmakla kahraman olunduğunu ve vatanın bekası için canla, şanla çalışıldığını belirtir. Adeta baskı ile yönettiği düşünülen sultan iktidardayken vatan, vatan değilken o iktidar değişince vatanlık özelliğini kazanmış gibidir. “Osmanlı” kelimesinin belki de övgüyle kullanıldığı tek yer bu şiirdir. Ayrıca, “mübarek, kevser” gibi dini literatürde kullanılan kelimeleri kullanması da Fikret’in bu şiirini farklı kılmaktadır.

Vatan ve millet kavramları söz konusu olunca Fikret, başka bir kimlik ile karşımıza çıkıyor. Vatan Şarkısı şiirinde olduğu gibi “Millet Şarkısı” adlı şiirinde de dil ve üslubu değişmektedir. Bu şiirde Osmanlı varlığının cehalet ile kaybolduğunu, birlik ve beraberlik içerisinde bu kötü durumu ortadan kaldırmak gerektiğini belirtir:

“Çiğnendi yeter, varlığımız cehl ile kahre;
Doğrandı mübârek vatanın bağı sebepsiz.
Birlikte bugün bulmalıyız derdine çâre;
Can kardeşi, kan kardeşi, şan kardeşiyiz biz.” (R.Ş., s.311).

Bu dördlükte dikkat çeken husus, Kur’an-ı Kerim’in “*Bütün Mü’minler kardeşler.*” (Kur’an-ı Kerim, Hucurat, 10) hitabına mukabil, şairin kardeşliği, “can, kan ve şan” kavramlarına bağlamasıdır.

Türk geleneğinde kutsallığına binaen vatanın “anne”ye benzetilmesi, Fikret’in bu şiirinde de karşımıza çıkmaktadır. Şu dördlükte bahtsız, göğüs bağı açık, ölgün yatan zavallı anneye benzetilen vatanın, millet tarafından kurtarılmasını istemektedir:

“Gel kardeşim, annen sana muhtâc; ona koşmak...
Koşmak ona, kurtarmak o bî-bahtı vazifen.
Karşında göğüs, bağı açık, ölgün yatıyor, bak;
Onsuz yaşamaktansa berâber ölüş ehven!” (R.Ş., s.312)

Ardından gelen beyitte de vatanın hançerlendiğini, yardım edilmezse mahvolacağını söylüyor. Vatan üzerinde yaşayanların onun imdadına koşması gerektiğini vurguluyor:

“Her an o güzel sineyi hançerliyor eller;
İmdâdına koşmazsak eğer mahvı mukarrer.” (R.Ş., s.312)

Fikret’in bu dizeleri ile Namık Kemal’in: “*Vatanın bağrına düşman dayamış hançerini/Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini?*” (Namık Kemal, Vatan Mersiyyesi) dizeleri arasında yakın bir ilişki vardır. Vatan o dönem aydınlarının ortak paydasıdır ve olmazsa olmazıdır. Hatta Namık Kemal’in bu dizeleri Bursa’nın işgali esnasında Meclis kürsüsüne siyah örtü örtülmesinin ardından Meclis Başkanı Mustafa Kemal için bir ilham kaynağı olmuştur. O anda hazır bulunan milletvekillerine önce Kemal’in dizelerini okur, ardından kendi diliyle şu cevabı verir: “*Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini/Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini.*” Bu sözler vatanın kurtuluşunun anahtarı olmuştur, denilebilir.

Fikret, yüz yıldan beri millete güç, azim, kararlılık, ümit, gayret aşılayan şu sözleri ekler:

“Zulmün topu var, güllesi var, kal’ası varsa,
Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır;
Göz yumma güneşten ne kadar nuru kararsa
Sönmez ebedî her gecenin gündüzü vardır.
Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol;
Ey hak yaşa; ey sevgili millet, yaşa... Var ol!” (R.Ş., s.312)

Fikret bu dizelerle karamsarlık ruhuna bürünmüş millete adeta yeni bir ruh telkin eder. Millete, ışığı sönmeyen bir güneşin olduğunu; ancak şu anda karanlık görüldüğünü söyler. Onun kararmasından dolayı ümitsizliğe kapılmamak gerektiğini ve her sıkıntılı günün ardından ferah günlerin geleceğini ifade eder.

2.1.2.6.3. Vatan Sevgisi ve Hürriyet Aşkı Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıkları

Akif, küçük yaştan beri kendisine aşılana din, vatan, bayrak, millet, hamiyet, hürriyet gibi kutsal kavramlara hakkıyla sahip çıkan ve hayatını bu değerleri korumaya adanmış bir insandır. Fikret ise her ne kadar düşünce bazında Batı hayranlığı taşısa da yine vatanın mukaddesatını benliğinde hep taşımış bir şairdir.

İkisinin de vatana yaklaşımı birbirine çok benzer ancak Akif'in şiirlerinde vatan ve millet sevgisi daha belirgin iken Fikret daha yüzeysel ele almıştır. İkisi de esaret altındaki vatanın acı çektiğini, hürriyetsiz bir vatan olamayacağını, milletin el birliği ile bu aziz vatani savunması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Hürriyet kavramı ise Akif'in şiirlerinde kutsal bir kavram olarak karşımıza çıkar. Hürriyet uğruna çekilen çileler, yapılan fedakârlıklar anlatılır. Ancak "Hâlâ mı Boğuşmak" adını taşıyan şiiri Meşrutiyet sonrası aldanişı ele alır. Meşrutiyet'le birlikte hürriyet kazanıldı derken millet arasında baş gösteren ayrılık, kargaşa ve aldaniş anlatılır:

"Hürriyeti aldık!" dediler, gaybe inandık;
 "Eyvah, bu bazicede bizler yine yandık!"
 Cem'iyete bir fırka dedik, tefrika çıktı:
 Sapsağlam iken milletin erkanını yıktı.
 "Turan ili" namiyle bir efsane edindik;
 "Efsane, fakat, gaye!" deyip az mı didindik?
 Kaç yurda veda etmedik artık bu uğurda?
 Elverdi gidenler, acıyın eldeki yurda!" (Safahat, s.462)

"II. Meşrutiyet ilân edildiğinde Akif, Umur-ı Baytariye Dairesi Müdür Muavini idi. Meşrutiyetin ilânından kısa bir süre sonra, (4 gün sonra) rasathane müdürü Fatin Hoca (Gökmen) Akif'i on bir arkadaşı ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyetine üye yaptı. Fakat Akif, cemiyete üye olurken edilmesi gereken yemindeki "Cemiyetin bütün emirlerine, kayıtsız şartsız itaat" ibaresini kabul etmeyerek, "Cemiyetin yalnız doğru bulduğu, makul olan isteklerini yapacağına" yemin etmiştir. İttihat ve Terakki'nin yemini onun için değiştirilmiştir." (Kuntay, 1986,s. 68).

Akif'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye oluşu da halis duygularla vatana hizmet etme amacıyla olmuştur. Ancak cemiyetin bu amaca hizmet edemeyeceğini anlayan Akif kararından vazgeçmiştir. Onun din dışında kayıtsız şartsız yerine getireceği bir karar yoktur. Bu nedenle cemiyet yeminini bile değiştirmiştir.

Fikret ise Meşrutiyet'i hürriyetle, hatta vatanın kurtuluşu ile aynı değerde görür. Meşrutiyeti gerçekleştirenleri kahraman ilan eder. Fikret'in bu düşüncesi, halk arasında: "Denize düşen yılana sarılır." nev'inden bir kurtuluş yolu aramaktan kaynaklanır. Yani çok bilinçli bir yaklaşım değildir. Onun nazarında yönetime müdahale edecek, muhalefet olacak her girişim meşrudur, doğrudur, güzeldir. "*Eyvâh! Otuz üç yıl o zehir giryeleriyle...*" (R.Ş., s.457) ile başlayan mısralar, II. Abdülhamit'e duyduğu öfkenin sadece küçük birer parçalarıdır. "Tarih-i Kadim'de ise o öfke zirveye ulaşır ve II. Abdülhamit saltanatının yıkılması için haykırır.

"Devril ey köhne taht-ı istiklâl;
Zîr-i kahrında inliyor ensâl!
Parçalan ey şikeste-fer iklîl,
Şu yığınlarla ihtiyâc-ı sefil..." (R.Ş., s.435)

Fikret, mevcut siyasi yönetimi, vatanın içinde bulunduğu elim durumun tek suçlusu olarak düşünür. Yönetimin değişmesini ise vatanın kurtuluşu olarak değerlendirir.

2.1.2.7. Cehalet-Geri Kalmışlık-Taassup

2.1.2.7.1. Mehmet Akif'e Göre Cehalet-Geri Kalmışlık-Taassup

Mehmet Akif'in sanatının ve düşüncelerinin temelinde İslam âlemine, cahilliğe savaş açarak ilimle ışığa kavuşma ve etnik ayrımcılık fikrini yok ederek birlik ve beraberlik içinde kardeşçe yaşama daveti vardır. Bu davet, şairin hakiki kişiliğini ve düşüncelerini keskin çizgilerle ele veren şiirlerinde "cehâlet" ve "kavmiyet" olmak üzere iki anahtar kavram üzerinden yürütülmektedir. Çünkü bu kelimeler, Şark-İslâm âleminde istenen ilerlemenin ve kalkınmanın önünde mani oluşturan iki büyük problemi ifade etmesi bakımından önemlidir.

"'Cehâlet' kavramı, TDK'nin hazırladığı *Türkçe Sözlük'te* (2005) ve Ferit Develioğlu'nun *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat'inde* (1986) 'bilmezlik, bilgisizlik; ilimden ve her nevi müspet mâlûmattan habersiz olma hâli, cahillik' gibi

birbirine yakın ifadelerle tanımlanır. Ancak bu kavram, Mehmet Akif'in düşünce dünyasında 'hem bilgisizlik anlamında hem de dini yanlış anlama ve yanlış yorumlama' şeklinde anlam kazanır." (Çetin, 2006, s.60)

Akif'e göre, Müslüman dünyanın Batı medeniyeti karşısındaki mağlubiyeti, etnik düşünce tuzağından, İslamî kaidelere dikkat etmelerindeki tembelliklerinden, çalışma ve üretme hususundaki eksikliklerinden kaynaklanır. *"Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete ram ol / Doğru yol varsa budur, bilmem başka çıkar yol."* (Safahat, s.466) ifadesinden de anlatmak istediği şey budur. O; tembelliğe karşı çalışmayı, hatalı tevekküle karşı gereğini yapıp önlem almayı, cehâlete karşı ilmi, ayrışmaya karşı birleşmeyi, ümitsizliğe karşı ümidi, uygarlığa karşı insanî değerleri, karışık etik anlayışına karşı yaratılışın gerçek amacını ve İslamî telkinleri, gelişme sürecinde yozlaşma riskine karşı milli kalma bilincini öğütler. Akif, *Safahat*'ın "Asım" kısmında değerlerine bağlı idealist İslam gençliğini Asım'ı sembolize ederek ortaya koyar ve toplumun kişiliğini zedeleyen "cehalet" hastalığını "ma'rifet ve fazilet gibi iki kudret"le tedavi etmenin lüzumuna işaret eder:

"Çünkü milletlerin ikbâli için evlâdım,
Ma'rifet, bir de fazilet... İki kudret lâzım. (...)
Ma'rifet kudreti olmazsa bir ümmette eğer,
Tek fazilette teâlî edemez, za'fa düşer. (...)
Şimdi, Âsım, bana müfrid de, ne istersen de,
Ma'rifetten de cüdâ Şark, faziletten de." (Safahat, s.442)

Akif, mensup olduğu İslam davasının gereğince Doğu medeniyetinin yüzyıllarca İslamî değerlere bağlı kalarak varlığını sürdürdüğü, bu değerlerden uzaklaştıkça mağlup ve zelil duruma düştüğünü söyler. Şark medeniyetinin yeniden hayat bulmasını da manevi değerleri tekrar hayata geçirmesine bağlar. *"Mehmet Akif'e göre, "Şark dünyası, yani İslâm âlemi, marifet ve fazilet temellerinden koptuğu için geri kalmış, Batı'nın açık pazarı olmuştur. Hâlbuki devir, ilim devridir. Gökler uyanık, yer uyanıkken İslâm âlemi uyuklamak maskaralığı içinde kalmıştır."* (Bâkiler, 2006, s.51). Sanatçının bu konudaki fikirleri, Müslüman toplumlar için hakiki musibetin cehalet olduğunu vurgular. Çünkü Akif'e göre cehalet, bilim olmadan tedavi edilemeyecek bir hastalıktır ve her felâketin başıdır.

“Felâketin başı, hiç şüphe yok, cehâletimiz;

Bu derde çâre bulunmaz –ne olsa- mektepsiz.” (Safahat, s.281)

Akif’e göre İslâm âleminin asli problemlerinden biri, töre ve geleneklere körü körüne bağlanmak, yüzyıllar boyu süregelen tabulardan kurtulamamaktır. Bütün Müslüman ülkelerde olduğu gibi, Çin’de ve Mançurya’daki dindar insanlarda da atadan öteden gelen alışkanlıklara sorgulamadan bağlılık vardır.

“Çin’de Mançurya’da din bir görenek, başka değil

Müslüman unsuru gâyet geri, gâyet câhil.

Acaba meyl-i teâli ne demek onlarca?

“Böyle gördük dedemizden” sesi milyonlarca

(...)

Görenek hem yalnız Çin’de mi salgın? Nerde?

Hep musâb, âlem-i İslâm o devâsız derde.

Getirin Mağrib-i Aksa’daki bir Müslümanı;

Bir de Çin Sûrunun altında uzanmış yatani;

Dinleyin her birinin rûhunu: Mutlak gelecek

“Böyle gördük dedemizden” sesi titrek titrek.” (Safahat, s.169)

Akif, Müslüman toplumların mazide yaşadığı olumsuz hayat tarzının gelinen dönemde de çok değişmediğini, Fatih Kürsüsünde adlı eserinde ifade eder. Sanatçı, İslam âleminin Batı uygarlığı arasındaki yerini, “dilenci mevkii”ne benzetir. (Safahat, s.267). Zira İslam toplumu, dininin telkin ettiği iman, vatan, vatan sevgisi, şeref gibi kutsal değerlerini adeta terk etmiş; ataletin ortaya çıkardığı geri kalmışlık içinde hurafelerle meşgul “cenazeden farkı olmayan canlar”dan ibaret “zavallı millet” haline gelmiştir.

“Cenâzeden o kadar farkı olmayan canlar;

Damarda seyri belirsiz, irinleşen kanlar;

Sürünmeler, geberip gitmeler, rezâletler

(...)

Dilencilikle yaşar derbeder hükümetler;
 Esaretiyle mübahî zavallı milletler;
 (...)

Hurafeler; üfürükler; düğüm düğüm bağlar;
 Mezar mezar dolaşıp hasta baktıran sağlar...
 Atâletin o mülevves teressübâtı bütün
 Nümune işte biziz... Görmek isteyen görsün!
 Bakın da hâline ibret alın şu memleketin!
 Nasıldın ey koca millet? Ne oldu âkıbetin?” (Safahat, s.265)

Mehmet Akif’in neredeyse bütün şiirleri, sanatçının kendi milletinin mutluluklarının ve ıstıraplarının dizelerle vücut bulmuş halidir. Bu manzumede de atalet ve cehaletin esaret altına aldığı ve yönlendirdiği bir sosyal hayat çizilmiştir. Bu tablonun ana teması cehalettir. Toplum hayatında bir tür “körlük” olarak kabul edilen cehalet, Akif’e göre Müslüman toplumların başarı eksikliğinde ve geri kalmışlığında en etkili nedenlerden biridir. Cehaletin bu dönem Türk halkının yaşamına girmesi sebepsiz değildir. Osmanlı’nın ilk dönemlerinde büyük âlimler yetiştiren medrese kurumu ve kültürü, zaman içerisinde etkisini yitirdiği için bu konuda eskisi kadar etkili olamaz duruma gelmiştir. Sonraki dönemlerde yetişen âlimler, sosyal yapıya rehber olacak, onları doğruya, güzele yönlendirecek kadar güçlü ve bilinçli olamamışlardır. Akif, cehaletin hakim olduğu bir sosyal yapının oluşmasında, bilgi, liderlik özellikleri ve iletişimde yetersiz olan din adamlarını da mesul tutmaktadır.

“Bu ilimsiz hocalardan, bu beyinsizlerden

Çekecek memleketin hâli ne olmaz? Düşünün!” (Safahat, s.168) sözleri, bu durumdaki din adamlarına bir sitem bir kınamadır.

Akif’e göre dönemin bazı din adamları İslamiyet’in pozitif bilimlerini teşvik ettiğinin farkında değillerdir.

“Mütefekkirlerimiz dini de hiç anlamamış;

Rûh-i İslam’ı telâkkileri gâyet yanlış.

Sanıyorlar ki: terakkiye tahammül edemez;

Asrın âsâr-ı kemâliyle tekâmül edemez.”

(...)

Niye ilmin adı yok koskoca millette bugün?

Çünkü efkâr-ı umûmiyye, aleyhinde bütün.” (Safahat, s.183) sözleriyle de mesul tuttuğu kesim, yine aynı din adamları ve aydınlar olmuştur.

Akif, her fırsatta bilimde ilerlemenin, asrın ilmî gelişmelerinin peşinden gitmenin önemini vurgular. Zira ona göre her ferdin ilk vazifesi, cahillik bataklığından çıkıp ilmî aydınlığına terakki etmek olmalıdır. Nitekim Orhan Okay: *“Akif’in yeryüzünü imar edip düzene kavuşturmak üzere yaratılan insanoğluna bu temel görevini hatırlattığını ve onun Batı’nın ulaştığı ilim ve tekniği elde etmenin İslâm irfanının bir gereği olduğu...”* (Okay, 2005, s.234) görüşünü belirtir.

Akif, her toplumun kendi “mâhiyet-i rûhiyye”sini “kılavuz” edinmesinin önemine, yani öz değerlerinden kopmadan ilerlemenin gerekliliğine de işaret eder. Çünkü ona göre bir toplum başka bir toplumu körü körüne taklit ederse kendini bir tür var eden değerlerini kaybeder; bu da kendini kaybetmesi anlamına gelir. İlim Batı’da da olsa, Doğu’da olsa onların sadece ilmi alınmalı, hayat tarzları benimsenmemelidir,

“Alınız ilmini Garb’ın, alınız san’atini;

Veriniz hem de mesâinize son sür’atini.

Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız;

Çünkü, milliyeti yok san’atın, ilmin yalınız.” (Safahat, s.187)

Akif, bu dizelerde gençlere başarıyı temeli olan bir eğitimde, inançta, özgüven ve çalışkanlıkta araması gerektiğini öğütler. Lakin, bunun sağlanması için önce bir kılavuz, kendisini doğru yönlendirecek bir rehber edinmeleri icap eder. Bu da gerektiği gibi yetişmiş âlimlerdir. Sanatçı, Batı’ya ilim öğrenmek üzere yolladığı, idealindeki nesli temsil eden Âsım’ a:

“Halka yol gösterecek bir kılavuz var: Ulemâ / Kalanın hepsi de boş.” (Safahat, s.390)der.

Bu telkinlerle İslâm dünyasının müspet bilime olan ihtiyacını ve kendisinin bu ihtiyacın mutlaka karşılanması gerektiğine dair düşüncesini ön plana çıkarmıştır. Sözü edilen ihtiyacın giderilmesi, Akif’in ifadesiyle bir “muallim ordusu”nun yetişmesine bağlıdır. Akif bu muallim ordusunun nasıl olması gerektiğini de yine inanç ve

kültürümüze göre belirler. Kişinin iyi bir öğretmen olabilmesi için önce “iman, edep, liyakat ve vicdan” diye dört önemli özelliği taşıması gerekir:

“Muallim diye olmak gerektir imanlı;

Edepli, sonra liyakatli, sonra vicdanlı.

Bu dördü olmadan olmaz: Vazife, çünkü, büyük” (Safahat, s.281)

Her aydın gibi Akif de eğitim üzerine kafa yormuş, model belirlemiş biridir. Hele onun gibi eğitimi olmazsa olmaz olarak gören bir aydının eğitim üzerine söz söylememesi abes olurdu. Burada öğretmen faktörünün özelliklerini belirlerken imanlı olmasını ilk sıraya koyar. Bu, öğretmenin imanlı nesil yetiştirmesi açısından önemlidir. Edep ölçüsü iman gereğidir ve ilk sıradaki erdemlerdendir. İşinin ehli olması, yani işine layık olması, bilimsel açıdan önem taşır. Yetiştirdiği her çocuğu, kendi çocuğu olarak görmesi gerekir ki onlara şefkatle yaklaşabilsin. Bu ölçüler, üniversitelerimizin öğretmen yetiştiren birimlerine şu anda da önemli bir rehberdir.

Mehmet Akif, şiirlerinde gerçeklerin daha iyi anlaşılması için kimi zaman karşıt söylemlerden, karşılaştırmalardan da faydalanır. Yaratılış kanunlarında, bilgi elde etmek ve terakki etmek için gayret sarf etmeyenlere ayrıcalık tanımak gibi bir istisnanın olmadığını belirtir. İlahi yasa gereği, ancak hak edenlere hayat hakkının olduğunu, ataleti ve cehaleti kendilerine hayat tarzı edinenlerin bir bir yok olacağını belirtir.

“Bekaayı hak tanıyan, sa’yi bir vazife bilir;

Çalış çalış ki, bekaa sa’y olursa hak edilir.” (Safahat, s.253) dizeleriyle beşeri ilimlerin, sanatların, “ilme tecelli eden hakikatlerin” ardından yol alan milletlerin terakkisine karşın, Müslüman toplumların gününü gün etme anlayışını ve bunun neticesi olarak da perişan oluşunu eleştirir. İlerleyememiş toplumların karşısına, örnek olsun diye çağın gerektirdiği teknolojiyle donanmış, çalışkan toplumları çıkarır. Şair, bunu yaparken fertleri düşündürmek ve uyandırmak için mütefekkir geçinen kesimin “sa’y”den çok “taklid”i öne çıkaran anlayışlarını da eleştirir:

“Bakın mücâhid olan Garb’a şimdi bir kerre:
 Havaya hükmediyor, kaani’ olmuyor yere.
 Dönün de âtil olan Şark’ı seyredin: Ne geri.
 Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri!” (Safahat, s.264)

Bu mısralarda asrın gerektirdiği fen ve teknoloji ile sosyo-ekonomik alandaki ilerlemişlik seviyesi açısından Doğu ile Batı’yı kıyaslayan sanatçı, Doğu dünyasının ve Müslüman toplumların istikbaline dair ciddi endişeler taşıdığını ifade etmektedir. Akif, Müslüman halktan, terakki için taklit etmeyi bırakıp kendi üretim gücünü ortaya koymasını beklemektedir.

“İçtimâî, edebî, hâsılı, her meselede
 Garb’ı taklîd edemezsek, ne desek beyhûde
 (...)
 Bir de din kaydını kaldırmalı, zira o belâ
 Bütün esbâb-ı terakkîmize engel hâlâ!” (Safahat, s.182)

Akif, “mütefekkir geçinen” gençlerin bakış açılarını bir ‘özgüven sorunu’ ve ‘taklitçi anlayış’ olarak niteler. Bazı çevreler, İslam dinini yükselmeye müsaade etmeyen bir din olarak tanıtmaya ve bu yönde bir algı oluşturma çabasındadır. Halk, bu olumsuz gayretten etkilenmiş ve “efkâr-ı umumî”den biri olarak ifade edilen “Bu fesadın başı hep fen okumaktır” düşüncesine meyletmış görünmektedir. Oysaki bu düşünce, cahillerin uydurduğu, dinle uzaktan yakından ilişkisi olmayan bir safsatadır. Bundan dolayı Akif, çeşitli sosyal gelişmelerin ve terakkinin önünde en büyük engel olarak “cehâlet”i görmektedir. Çünkü Akif, “*Hissi yok, fikri bozuk, azmi dersin: Mevlûç!*” (Safahat, s.409) insanları sevmez. Ona göre insan önce öğrenmeli, kendini tanımalı ve sonra da geleceği için çaba harcamalıdır. Akif’in bu anlamda görmek istediği ideal insan tipi, “Safahat”ın altıncı kitabı “Asım”da ahlaklı, dürüst, çalışkan, bilgili, vatan ve millet sevgisiyle dolu, her türlü ırkçılığa karşı, Allah rızasını kazanmış dindar bir kimlik olarak ifade edilir. “*Akif, bir toplum için cehaletin nasıl bir düşman, çalışıp öğrenmenin de ne derece gerekli olduğunu “Vaiz Kürsüde” adlı şiirinde “Bekaayı hak tanıyan, sa’yi bir vazife bilir; / Çalış, çalış ki, bekaa sa’y olursa hak edilir.” dizesiyle dile getirir. Pek çok şiirinde geçen “çemenzâr-ı terakkî”, “esbâb-ı*

terakkî”, edvâr-ı terakkî”, ve “seyr-i tekâmül” terkipleri, Akif’in ilme ve irfana olan inancını belirten göstergelerdir. Ona göre asıl insan, marifet sahibi, yani, çağın bilim ve tekniği ile donatılmış faziletli insandır. Fazilet ise dindarlık, vatanperverlik, doğruluk, çalışkanlıktır; hürriyete, hakka ve eşitliğe inançtır.” (Türker-Küyel, 1990, s.40-41)

Akif, toplumun bu inancını kaybettiği zamanlar bir lider edasıyla ikaz eder. Halk kendisinden bekleneni yaptığında da Akif’in övgüsüne mazhar olur. “Bülbül”deki hüznü ve elemi “İstiklâl Marşı”nda ulusal coşkuya dönüştüren şairin hüneri bunun güzel bir örneğidir.

Akif, birçok konuda olduğu gibi çalışma, ilim, azim cehaleti yenme gibi konularda da İslam’ın yanlış anlaşılıp yanlış uygulandığını düşünür. Asıl cehalet de zaten budur. Kur’an doğru anlaşılıp yaşanırta taassup da cehalet de ortadan kalkacaktır. Her fırsatta halkı okumaya, anlamaya, bilinçli olmaya çağırır.

“Azimden Sonra Tevekkül

«Allâh’a dayandım! » diye sen çıkma yataktan...

Ma’nâ-yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan!

Ecdâdını, zannetme, asırlarca uyurdu;

Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?

Üç kıt’ada, yer yer, kanayan izleri şâhid:

Dinlenmedi bir gün o büyük nesl-i mücâhid.

Âlemde «tevekkül» demek olsaydı «atâlet»,

Mîrâs-ı diyânetle yaşar mıydı bu millet?

Çoktan kürenin meş’al-i tevhîdi sönerdi;

Kur’an duramaz, nezd-i İlâhî’ye dönerdi.” (Safahat, s.469-470)

Cehalet, Akif’in şiirlerinde geniş yer tutar. Cehaleti yüz karası olarak tasvir edip milletin başına gelen belalardan ancak cehaleti yendiği takdirde kurtulacağını belirtir. Hiçbir milletin medeniyet denizine ulaşmak için geri kalmak istemeyeceğini belirtir. Bilenle bilmeyenin bir olmayacağını çok iyi anlamış ve bunu millete anlatmayı, milleti cehalet bataklığından kurtarmayı kendisine en önemli görev addetmiştir.

“-Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu? –

(Kuran-ı Kerim)

Olmaz ya... Tabii... Biri insan, biri hayvan!

Öyleyse cehalet denilen yüz karasından

Kurtulmaya azmetmeli baştanbaşa millet.

Kâfi değil mi, yoksa bu son ders-i felaket?

Son ders-i felaket neye mal oldu? Düşünsen:

Beynin eriyip yaş gibi damlardı gözünden!

'Son ders-i felaket' ne demektir? Şu demektir:

Gelmezse eğer kendine millet, gidecektir!” (Safahat, s.217)

Mehmet Akif Ersoy’a göre geri kalmışlığın nedenlerini tembellik, cehalet, İslam’dan Kuran’dan uzaklaşma, kavmiyet, yozlaşma, ilmi eksiklikler şeklinde sıralamak mümkün olmakla birlikte, iki ana başlık altında toplanabilir. Bunlardan birisi toplumsal nedenler diğer ise dinî nedenlerdir.

Geleneksel İslam’ı Kur’an’a ve sünnete uygun hale getiremeyip dini aslına uygun yaşamama, Akif’in sık sık dile getirdiği bir husustur. Zaten, körü körüne bağlılık anlamına gelen taassup da budur. İnsanlar, dinin emir ve yasaklarına uymaktan ziyade, işlerine gelen kısımlarını bazı fetvalardan cımbızlayarak alıyor ve dini bu fetvalardan ibaret kabul edip dindar olduklarını söylüyor. Toplumsal diye nitelendirdiğimiz nedenler de aslında büyük oranda dini nedenlerden kaynaklanmıştır. Zira birçok şiirine ayet ve hadislerle başlayıp ilmî ölçülerde halkı bilinçlendirmeye çalışan şair, toplumun geri kalmışlığının temel nedenini dinden uzaklaşmak olarak görmüştür. Kur’an’a ve sünnete uygun olarak yaşanacak din, toplumu yeniden canlandıracak; hem vatana yapılan saldırılar bertaraf edilecek hem de bilimsel ve ekonomik gelişmelerin önü açılacaktır.

2.1.2.7.2. Tevfik Fikret’e Göre Cehalet-Geri Kalmışlık-Taassup

Tevfik Fikret’in döneminde yaşayan ve yüzünü Batı’ya çeviren aydın nesil, medenileşmeyi “ne varsa olduğu gibi al” girişimine dönüştürür. Bu nesilde teknolojik yeniliklerle donanma, yerini çabucak kültür etkileşimine bırakır. Kendi içine savaş veren bilinç, çağdaşlaşmaya mani telakki ettiği maziden kurtulmak isterken Batı’nın

hızla ilerleyen teknolojik gelişmelerine bir nebze olsun yetişebilmek için inanca ve kültüre ait ne varsa feda etmeye hazırdır. Tevfik Fikret'in, Tanzimat'tan başlayıp gelen ikilemden, şüphelerden ateist/nihilist derece de dahil, kurtulamadığını söylemek gerekir. "Hasan'ın Gazası"ndan "Tarih-i Kadim"e uzanan çizgi bu ikiliği ayrıntılarıyla ortaya koyar.

Fikret, siyasal ve sosyal içerikli şiirlerinde, medeniyet anlayışını sergileyen ifadelerle yer verir. 1911'de yayımlanan "Haluk'un Defteri"ndeki şiirler, yalnızca Fikret'in değil, Meşrutiyet dönemindeki düşünce yaşamının medeniyet algısını ele vermesi açısından da önemli deliller sunar. Fikret, "Haluk'un Defteri"ndeki şiirlerinin büyük bir kısmında toplumun istikbali ile alakalı beklentilerini, düşlerini, projelerini anlatır. İçinde doğup yaşadığı sosyal hayata karşı duyduğu mesuliyet hissini aksettiren endişeli fikirleri, büyük bir çıkmazın içinde yok olmaya başlamış olarak gördüğü yurdunu ve insanını kurtarmaya dair terennümlerle, feryatlarla doludur. Yurdun kurtuluşu ve selameti için mühim projeleri vardır ve toplumu bu projelere ikna etmeye çalışır. Bütün gayreti bilinçten uzak insan topluluklarını aydınlatmak ve daha kaliteli bir yaşama ulaştırmaktır. Lakin şairin medeniyet anlayışını sergilediği şiirlerinin geneline bakıldığında, aslında içinde olduğu hazır topluma karşı derin bir öfke ve daha da ilerisinde nefret söylemi içinde olduğu izlenir. Özellikle Doğu/Batı ayrımı doğrultusunda yapılacak olan bir karşılaştırma, Fikret'in kendinin de içinde olduğu Şark dünyasına ve kültürüne karşı ne kadar aşağılayıcı ve küçümseyici bir tavır içine girdiğini kanıtlar. "Sis" ve "Tarih-i Kadim" bunun en açık örneğidir. Bilinçsiz insan kitlelerinin umursamazlığından ye'se düşmüş idealist bir aydının çaresizliğini Fikret'in eserlerinde görmek mümkündür. Medeniyetin doğduğu ve insanlığı aydınlattığı yer olarak algılanan Batı ise yüceltilmekte, kurtuluş için tek çare olarak sunulmaktadır. Batı'ya sıkı sıkı sarılması ve kurtuluşu bunda görmesi, ülkesini, bütün kurumları ve hayata yön veren maddi manevi dinamikleriyle ilkel görmesinden kaynaklanır.

Fikret'in etkilendiği ve örnek alınmasını istediği başka bir kaynak da Yunan mitolojisidir. Mitolojideki Promete, Fikret için cesaretin, azmin, kararlılığın ve özgürlüğün sembolü olmuştur.

"Promete Yunan mitolojisinde, aydınlanmanın, insanlığın kurtuluşunun sembolüdür. Tiranlar soyundan olan Prometheus kafa gücüyle Zeus'a karşı çıkar. Akıl yönünden üstündür. Prometheus "önceden gören" anlamına gelir. Kâhindir ve bu gücünü insanların lehinde kullanır. Dünyaya insanları egemen kılmak ister. İnsandan

ateşi esirgeyen Zeus'un hâkimiyetine isyan eder ve gizlice ateşi çalarak insanlığa verir. Bu durum Zeus'u çok kızdırır. Aldatılmış, insanların gözünde küçük düşmüştür. Promete bu noktada, isyanın, bilincin, aklın, uygarlığın ve özgürlüğün sembolü haline gelir.” (Erhat, 2013)

Yunan Mitolojisine göre Promete, ilk medeniyetin kurucusudur. Tanrı Zeus, balçıkla şekillendirilen insana hayat vermek için gökyüzünden ateşi çalan Promete'yi ibret verici bir şekilde cezalandırır. Ceza olarak her sabah bir kartal gelir, Kafkas Dağları'nda bir kayaya bağlanmış olan Promete'nin ciğerlerini söküp yer; ancak Promete'nin ciğerleri her gece yeniden eski haline gelir. Bir gün kahramanlığı ile ün yapmış Herkül çıkagelir ve her gün Promete'nin ciğerlerini söküp yiyen kartalı öldürür. Böylece bu uzayıp giden dehşet verici işkence son bulur. İnsanlığa ateş ve ışık getiren Promete azaplı işkenceden bu şekilde kurtulur. İnsanlık ise ıskellikten uygarlığa, medeniyete adım atar. O günden beri Promete her zaman insanlık için çile çeken ve bu yolda her sıkıntıya katlananların; Tanrı Zeus ise zulmün, haksızlığın, keyfilüğün ve zorbalığın sembolü olarak hatırlanır.

Yunan mitolojisine bakıldığında Promete'ye benzer olaylar göze çarpar. Zor durumda kalan birilerine genellikle olağanüstü güçleri olan bir dost eli uzanır ve onu o zorluktan kurtarır. Aynı senaryoya Herakles'in dostu Kral Admetos'un karısı Alkestis'i ölümün elinden kurtardığı öyküde de rastlarız: *“Apollon, Moira'lardan Admetos'un hayat ipliğinin kesilmek üzere olduğunu öğrenir. Eski dostuna yardım etmek amacıyla durumu biraz geciktirmeyi başarır ve durumu Admetos'a bildirir. Yerine ölecek birisini bulabilirse hayatı kurtulacaktır. Admetos kime başvurduysa olumsuz yanıt alır. Kimse onun yerine ölmek istememektedir. Sarayına döndüğünde Alkestis kocasının üzüntüsünü sezer ve durumu öğrendiğinde onun yerine ölmeyi kabul eder. Böylece Admetos'un yerine Alkestis'in hayat ipliği kesilir. Admetos, fedakâr karısının ölüm acısıyla perişan bir haldeyken Herakles ziyaretlerine gelir. Kral, Herakles'e karısının öldüğünü söylemez, üzerindeki yas giysilerinin bir hizmetçinin ölümü nedeniyle olduğunu söyleyerek kalması için ısrar eder. Herakles ağıtları duymayacağı uzak bir odada misafir edilir. Herakles, kendisine yiyecek içecek servisi yapan hizmetçilerin durumundan şüphelenerek onları sıkıştırır ve gerçeği öğrenir. Büyük bir üzüntü duyar. Dostu acılar içinde kıvrılırken kendisi onun evinde yiyip içip keyfine bakmaktadır. Kendisini suçlar ve dostunun bu acısını dindirmek için gerekirse yeraltı ülkesine inip*

Alkestis’i ölümün elinden kurtarmaya karar verir. *Admetos* karısının cenaze töreninden döndüğünde *Herakles*’i yanında *Alkestis* ile onu beklerken bulur.” (Can, 1997., s.181-182.) Fikret olağanüstü güçleri olan bir İlah inancından uzaktır; ancak bu olağanüstü güçlere sahip olan mitoloji kahramanları onun için bir çıkış kapısıdır. Bu da insanoğlunun fitratında yaratılış, yaşam ve ilerleme yolunda mutlaka insanüstü bir güce inanıp dayanma ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Bu güç Akif’te “Allah”, Fikret’te ise “Promete, Admetos, insan” olarak adlandırılmaktadır.

“PROMETE

Kalbinde her dakika şu ulvi tahassürün
Minkâr-ı âteşînini duy, dâ’ima düşün:
Onlar niçin semâda, niçin ben çukurdayım?
Gülsün neden cihan bana, ben yalnız ağlayım?..
Yükselmek âsumâna ve gülmek, ne tatlı şey!..
Bir gün şu hastalıklı vatan canlanırsa... Ey
Müş tâk-ı feyz ü nûr olan âti-i milletin
Meçhul elektrikçisi, aktâr-ı fikretin
Yüklen getir – ne varsa – biraz meskenet-fiken,
Bir parça rûhu, benliği, idrâki besleyen
Esmâr-ı bünye-hîzini; boş durmasın elin.
Gör dâimâ önünde esâtir-i evvelin

Gökten dehâ-yı narı çalan kahramânını...

Varsın bulunmasın bilecek nâm ü şânını!..” (R.Ş.(2), S.80-82)

Fikret’in Promete adını verdiği şiir, aydınlanma düşüncesinin Türk edebiyatındaki yansımaları gözler önüne seren önemli bir şiirdir. Fikret, rasyonalizme ve pozitivizme bağlıdır. Bu nedenle bu düşüncelere bağlı yeni bir nesli ümitlerle bekler. Yurdunun kötü durumlardan kurtulması için Yunan mitolojisinde aklın, özgürlüğün ve insan iradesinin sembolü olan Promete örneği üzerinden fikirlerini belirtir. Denilebilir ki Promete, Meşrutiyet dönemi aydınlanma projesinin sembolüdür. Promete, Zeus’un insandan sakladığı ateşi, olağanüstü aklını kullanarak çalar ve insanlığın hizmetine sunar. Aynı zamanda hiçbir karşılık beklemeden hayatını feda edecek kadar fedakâr

aydının kişiliğini ve duruşunu yansıtır. Pozitivist düşüncenin karşısındaki her türlü kalıplaşmış düşünceye karşı çıkılmasını telkin eden Fikret, yeni neslin görevlerini de ortaya koyar.

Şiirin giriş dizesinde, ferdin içinde yer aldığı toplumun yaşam şartlarının farkına varması “*ulvî tahassür*” biçiminde ifade edilmiştir. Tahassür, herhangi bir meselede hassasiyeti anlamlandırır. Hassasiyet, endişe ve üzüntü ile birlikte irdelenmelidir. Fikret şiirine, hassasiyetin sonucunda beliren farkındalığı överek başlar. Fikret’e göre genç nesil, bilinçli hareket etmeli, daha da ileri giderek toplumu en iyiye ve güzele götürme gibi ulvi bir görev üstlenmelidir. Yaşamındaki bireysel noktaları bir kenara bırakıp yüreğinde her an yalnızca ülkesini nasıl ileri götürebileceğinin kaygısını taşıyan ve bu meselede yoğunlaşan bir nesle gereksinimimiz büyüktür. Bu nesil bilimsel ilerlemeyi elde edebilmek için aklı ve bilimi yaşamının merkezine koymalıdır. Fikret, Halûk imgesiyle genç nesle hitap ederken öncelikle şunu telkin eder: Toplumsal, siyasal, ekonomik, bilimsel, vb. alanlarda Batı’ya göre geride kalmaktan ziyade derinlerdeyiz. Bu acınacak durumumuza bütün dünya gülüyor. Bizim ise yapabildiğimiz tek şey ağlamak. Oysa gökyüzüne yükselmenin hayalini kurmaktayız. Batı, eriştiği gelişmişlik düzeyi ile bizi sadece geride bırakmamış, bizim yerimize göklere çıkmıştır. Biz o kadar geri ve sefil bir durumdayız ki adeta düştüğümüz kuyudan çıkarılmayı bekliyoruz. Bizi kurtaracak kuvvet ise sensin. Şayet sen Batı uygarlığına ait ne varsa alıp getirirsen, bu hastalıklı ülke iyileşecek, yeniden hayat bulacaktır. Medenileşmek, kurtulmak ve terakkiye vesile olacak kurumların varlığı için olmazsa olmaz koşuldur.

Galatasaray Lisesindeki talebelerine hitaben kaleme aldığı “Sultanî’ye” şiirinde de “medeniyet perisi”ne erişmek için genç neslin ele alması icap eden yeniliklerden söz eder. Fikret, gençleri “eskiden en uzak ufuk” olarak vasıflandırır. Mazide yaşayan insanlar, harap olmuş, çürümüş ve toprağa karışmıştır. Mekteb-i Sultanî’nin kişileştirilerek anlatıldığı şiirde, Fikret bu mektebi Batı’ya açılan bir kapı olarak görür. Fikret’e göre bu okulda hayat bulan genç nesil, Doğu’nun düşünmeyi öğrenememiş, yoksul zihinlerine Batı’nın fikir ufuklarını taşıyacaktır. Ufkumuzu aydınlatacak ve bilim fakirliğimizi giderecek kaynak Batı medeniyetinde saklıdır. Önemli olan ona ulaşabilmektir:

“Ey pir-i muhteşem, medeniyet perisine
 Bir kehf-i bi-riya; ona en mahrem, en yakın
 Sensin; biraz düşünce ve kurtulma hissine
 Sahip vatan çocukları hep sende beslenen,
 Senden hayat alanlar; en âteşli hak sesi
 Senden kopar koparsa bu boşlukta bağıteten
 Sensin cihan-ı fikretin en canlı ma’kesi...
 Garb iştiyâk-ı fikre açık bir ufuk, ve sen
 Şarkın bu ufka ilk açılan bir deriçesi!” (R.Ş.(2), s.64)

Doğu-Batı karşılaştırmasında, Batı’yı uygarlık perisi olarak kabul eden Fikret, erişilmesi lazım gelen en ışıklı hedef olarak işaret ettiği Avrupa’yla kıyasladığında Doğu’yu fikir yağmurlarından yoksun çorak bir toprak parçası, bir çöl olarak görür. Batı tekniğiyle öğretim yapan eğitim kurumlarını büyük bir coşkuyla yüceltir. Çünkü Doğu’nun cahil toplumunu bu kurumlar eğitip donatacaktır.

Fikret’e göre bilim ve teknolojinin ülke sathında yaygınlaşması, rasyonalizm ve pozitivizmin zihniyet olarak kabul edilmesine bağlıdır. Ona göre dini inançların hurafe ve batıl inanç olarak tanımlanması, bilimsel gelişmelerin önündeki engelin kaldırılması anlamına gelir. Fikret, yüzyıllardan beri süregelen İslam inancını, Batılı anlamda yükselmenin önündeki en büyük mani olarak telakki eder. Ona göre teknolojik gelişmelerin önündeki en büyük engellerden biri de kültürel algının değiştirilme mücadelesinin geleneğin katı duvarlarıyla karşılaşması ve uzun süre sadece bu çatışmayla uğraşılmasıdır. Aslında uzun zamandan beri toplumsal hayatta ve devlet kurumları içinde yaşanan mücadelenin, eskinin direnişi, yeninin var olma mücadelesi olduğunu kabul eder. Bu savaş, Tevfik Fikret döneminde, onun gibi düşünen aydınlar arasında, artık eskinin tamamen reddi yeninin her şeyiyle kabulü noktasına ulaşmıştır. Bu da Batılılaşmanın oldukça yanlış biçimde hayata geçirilme çalışmalarının başlamasına yol açar.

“Batılılaşma, Osmanlı’da belli kurumların ve teknolojilerin uyarlanması olarak değil, Batılı bir dünya görüşünü topluma kazandırılması biçiminde anlaşılmış, böylece 1940’ların ortalarına kadarki dönemde Batılılaşma, Batılılaştırma biçimini almış ve toplumsal reformlar ‘halk için halka rağmen’ anlayışı içinde gerçekleşmiştir.” (Deren, 2012, s.382)

Fikret, bu Batılılaşmanın halk arasında tepki alacağını farkındadır. Bunun için kendi ömrünün yetmeyeceğini de bilir. Hatta asırlar boyu toplumda kökleşmiş bir düşünce yapısının değiştirilme çabasından dolayı kendi şanına, şöhretine, kimliğine zarar verileceğini de tahmin eder. “Varsın bulunmasın bilecek nâm ü şânını!..” (R.Ş.(2), s.82) dizesi, toplumun Batılılaşma ve bilimsel düşünceye ne gibi tepkiler göstereceğinin kendi şahsı için önemli olmadığı anlamını taşır. O, halka rağmen halkı eğitmeyi, fikrî değişim ve dönüşümün mücadelesini vermeyi görev kabul eder. Zira ona göre halk doğruyu bilmemektedir. Halkın terakkisi ve gelişimi için yapılması gereken şeyler, bilimsel aklın liderliğinde gerçekleşecektir. “Bir Kız Mektebi İçin” adını taşıyan şiirinde Osmanlı’ya seslenen Fikret, topluma yön veren aydın edasını takınır ve uygarlığa erişme yolunda insanlara önerilerde bulunur:

“Osmanlılar, tekâmül- i âsâra ecnebi
Kalmak sukûta doğru eğilmektir; i’tilâ
İrfânsız olmuyor. Medeniyet ki en celîl
Bir gayedir, o gayeye koşmak ve ibtida
Millette kâbiliyyeti ihyâ için asîl,
Müsmir bir ictihâd ile gehvâre-i hayat
Gehvâre-i necât olan ağuş-ı madei
Teçhiz edilmek ister... Evet, sadr-ı ümmehât
Firdevs-i akdes-i medeniyettir...” (R.Ş.(2), s.60-62)

Ona göre mevcut devrin gelişim ve ilerlemesine uzak durmak, geriye gitmeye sebeptir. “Sukûta doğru eğilmek” ifadesindeki “eğilmek” isim-fiilinin yüklendiği mana, boyun eğmek, itaat etmek, geri kalmak anlamları dahilinde düşünülebilir. Çünkü Batı’nın teknolojik ve bilimsel yükselişi karşısında, boyun eğen, itaat eden, mahkûm olan bir Şark toplumu vardır. Terakki etmek, ancak bilimsel gelişmelerle mümkündür. *İrfan* kelimesinin terakkinin ve ilerlemenin yerine kullanılması, kelimelerin geleneksel bağlamından koparıldığının göstergesidir. Medeniyeti, en ulvi amaç olarak algılayan sanatçı, Osmanlı halkının medenileşmeyi temel hedef edinmelerini öğütler. Medeniyetin, bir ana kucağına benzetilmesi, toplumu teknolojik ve ilmî gelişmeler ve ilerlemeler bakımından dünyaya yeni gelmiş bir bebek olarak tasavvur etmesinin sonucudur. Medeniyet güzergâhında, hayata yeni adım atan bir bebek konumunda olan

Osmanlı toplumu, gerekenleri sağlamak için oldukça fazla çaba harcamak mecburiyetindedir. Gelenek yoluyla gelen değerlerin ve hurafelerin bu yolda mani oluşturmalarını engellemek için Fikret yine geleneksel kavramlardan yola çıkarak konuşur. İnsanlığı var eden temel esaslar ve en kutsal amaç, medeniyettir. Medeniyeti, ulaşılması icap eden cennet olarak göstermesi, algı değişiminin boyutlarını sergiler.

Avrupa'ya karşı kendi statüsünü belirlerken Osmanlı aydınının yaptığı özeleştiri, ilerlemelere ayak uyduramamanın çıkardığı geri kalmışlık duygusu içinde gizlidir. Birinci basamakta Batı'nın teknolojik üstünlüğü, kültürel değerlerden bağımsız, eşyayı kullanma ve üretme bağlamında ele alınmıştır. Onların ortaya koyduğu teknolojik ürünlerin taklidi veya benzerlerinin üretilmesi, sanatçının yaşadığı dönemdeki insanlar için problemi çözmeye yeterli olacaktır. Lakin, yenileşme ve uygarlaşma eğilimlerine karşı toplumsal yapının ortaya koyduğu menfi tepki, yeniliklerin yol bulması için hayat anlayışının da değiştirilmesi lüzumu düşüncesini doğurmuştur. Avrupa'yı eriştiği teknolojik olanaklar çerçevesinde var eden bir hayat anlayışı vardır. Osmanlı toplumunun da gelişmişlik seviyesine onlar gibi yaşamadan ulaşması mümkün değildir, görüşü yaygınlaşır. Fikret'in şiirlerinde ele aldığı medeniyet anlayışı bu görüşe bağlı olarak değerlendirilmelidir. Sanatçıya göre Batı'ya her bir değerimizi feda ederek dönüp benzememiz olmazsa olmaz koşuldur. "Promete" şiirinde ele alınan Doğu-Batı karşılaştırması, Batı'nın etkileyici ve hükmedici güç olarak Doğu'yu tesiri altına aldığı, dönüştürdüğü düşüncesi üzerinden gelişir.

Fikret, Şark'ı çukurda, Avrupa'yı ise gökyüzünde düşünür. Onun bu bakış açısındaki en mühim kriter, iki yönlü bir anlayış biçiminde karşımıza çıkar: teknolojik ve kültürel. Teknolojik bağlamda çağdaş üretim vasıtalarıyla alakalı gelişmeleri yakalamış bir gençlik hayal eder. Bilgi gereksinimini temin eden genç nesil, toplumsal hayat için gereklilik arz eden teknik donanımı da elde edecektir. Fikret'in değişimi ve gelişimi elde edeceğine inandığı gençliğe "meçhul elektrikçi" ifadesiyle hitap etmesi dikkat çekicidir. "Elektrik" ilk bakışta teknolojiyi çağrıştıran bir kelimedir. Şair, meçhul elektrikçiye görevini verir.

"Yüklen getir -ne varsa- biraz meskenet-fiken,

Bir parça ruhu, benliği, idraki besleyen" (R.Ş.(2), s.80)

Meçhul elektrikçinin kimden, neyi, nasıl getireceği sorularının cevabı ise bir sonraki şiiri olan “Halûk’un Veda’ı”nda verilir. Bu şiirde Fikret oğlu Haluk’u İskoçya’ya eğitim için yollamaktadır. Meçhul elektrikçiden Avrupa uygarlığına dair ne varsa, her şeyi getirmesi istenmektedir. Zira halkın kurtuluşu buna bağlıdır. Avrupa’nın medeniyet seviyesi şairi kendine hayran bıraktırır.

“Atılırken sen İskoç illerinin;
Sisli, yağmurlu, karlı buzlu, fakat;
Cidd ü himmet, vakâr ü hürriyet
Dolu peygule-i temeddününe.” (R.Ş.(2), s.66)

Avrupa’ya duyulan bu hayranlık, hayranlığın da üstünde ona dönüşme, onun gibi olma isteğini ortaya çıkarır. Bu bağlamda ikinci bir bakış açısı devreye girer. Sanatçı; ruhu, benliği, idraki besleyen şeyleri de alıp getirmesini tembihlerken kültürel inkılabın da ipuçlarını verir. Elde edilmek istenen teknolojik terakkisini tamamlamış uygarlık anlayışı için sadece teknolojik değişimler yeterli değildir. Batının kültürel öğelerini de almak, onlar gibi olmak ve bu vesile ile asumana yükselmek zaruridir. Fikret’in Batılılaşmak yolunda ortaya koyduğu bu tez, Tanzimat ilk dönemlerinden itibaren baş gösteren ikiliğin noktalanması anlamına da gelecektir.

Fikret, Doğulu gibi yaşayıp Batı’nın teknolojik düzeyine erişmenin mümkün olmadığına inanır. Ona göre Doğulu düşünce yapısı, terakkinin önündeki en büyük maniye oluşturur. Burada bir algı sapması meydana gelmektedir. Özeleştir, bir toplumun kendi kültüründen yola çıkarak gelişimi için itekleyici bir güç iken bazı ideologlarımız mevcut şartlardaki değişimin istenen neticeyi doğurmayacağı tezi üzerinde durmuşlardır. Shayegan’ın “geleneksel toplumlarda kültürel şizofreni”yi tahlil ettiği eserindeki tespit bu açıdan önemlidir:

(...) “Algılama tarzındaki sapma önce kültürel hayatı koruyarak modernleşme yanılgısını ardından kültürel unsurları reddederek bütün yönleriyle Batı’ya teslimiyet fikrini doğurur. Batı’nın teknolojik üretime geçişte yaşadığı metafizik değişimi anlamadan yapılan her teşebbüs, Batı-dışı toplumlarda girişilen modernleşme hareketlerinde yıkımla neticelenmiştir.” (Shayegan, 2012, s.27)

Fikret'te de bu yıkım yaşanmıştır. Zira, bir başka toplumdan güzel bir şeyler alınacak diye kendi toplumunun güzelliklerini, her şeyden önce yaşam tarzını reddedip bambaşka bir yaşam tarzını topyekün almak, kelimenin tam anlamıyla yıkımdır.

Bu kültürel başkalaşımdaki algı sapmasını en iyi ele veren nokta ise şiirin adında belirir. Fikret, yaşadığı zaman diliminde büyük bir hasretle beklenen kurtarıcı kahraman modelini Yunan mitolojisinde bulur. Bunun için Şark mitolojisine veya İslami öğelere yönelmeyi aklından bile geçirmez. Zaten ona göre bunlar, ilerlemenin önündeki en büyük engeller değil midir?

Prometenin suçu, insanlığı ateşle aydınlatmaktır. Cezası da bir kayada zincire vurulması ve her gün yenilenen ciğerini bir kartalın yemesidir. Fikret'in "Promete" şiirinde "meçhul elektrikçi" olarak vasıflandırdığı gençlikten beklentisi de budur. Fikret'in idealize ettiği ve ileri görüşlü olan gençlik, cahilliğin yönetimi altında ezilen, karanlıklar içinde boğulmuş insanlığı bilimle teknolojiyle aydınlatacaktır. Toplumun istikbalini teşkil edecek olan ışık, Promete gibi her cezayı, işkenceyi göze alan cesaretli kahraman gençlerin sayesinde ortaya çıkacaktır. Medeniyet ateşini yakmak için bu millet çok geç kalmıştır. Toplumsal hayatı bir veba salgını gibi kuşatan tembellik artık terk edilmelidir. Bunu hayata geçirmek için örnek alınacak şahıs ise Promete'dir.

"Gör dâimâ önünde esâtir-i evvelin

Gökten dehâ-yı narı çalan kahramânını...

Varsın bulunmasın bilecek nâm ü şânını!..." (R.Ş.(2), s.82)

Toplumu karşısına alarak değişimi başlatmak, aydın olmanın gereğidir. Fikret, toplum tenkidini son dizeye kadar sürdürür. İnsanlığı daha yüksek mevkilere çıkarmak için uğraşan kahramanın maruz kalacağı zorlukları, bilinçsiz çoğunluk ekseriyetle bilemez ve bu durum onları fazla ilgilendirmez. İşte fedakârlık da budur zaten: Bir şeyler beklemeden, bütün sıkıntıları göğüsleyerek yenilikleri gerçekleştirmek. Kimsenin göremediklerinin farkında olan, ileriye görebilen aydın asla rahat oturamaz.

"Promete", bilimin ışığını sembolize eden bir şiirdir. Gelenekler üzerine kurulmuş toplumsal yaşamı değiştirme çalışmasında, uygarlaşmanın son aşamasını temsil eder. Fikret'e göre Batı, sadece teknik açıdan değil, kültürel değerleri, inançları, kısacası her şeyiyle ithal edilmelidir. Fikret "*ne varsa*" sözünü özellikle vurgular. Zira

ona göre, mevcut toplumsal yapı, yeni fikirlere ve bilime açıktır. Verimini kaybetmiş topraklara tohum atmak ve bundan mahsul beklemek sadece bir hayaldir; ancak bu hayale inanmak bile güzeldir, aydını mutlu eder.

“Her şeyi ülkesinin kalkınması için yaptığını düşünmesine rağmen topluma karşı duyduğu öfke ve nefreti gizleyemeyen “jakoben aydın kimliği” Fikret’in ideolog tavrında bütün netliği ile görülür.” (Yılmaz, 2015, s.106-115).

Fikret’in uygarlık telakkisi, Tanzimat’la başlayan modernleşme ve medenileşme gayretlerini idrak etme açısından da mühim veriler içerir. Manevi değerleri koruyarak bilimsel devrimi gerçekleştirebileceğini düşünen Tanzimat dönemi algısı, yerini maddi manevi boyutlarıyla tümüyle taklide bırakmıştır. Kendi geçmişinin hiçbir misyonunun kalmadığını düşünen Fikret, tarih anlayışını, *her şeyi ile Batılılaşmak* felsefesi üzerine oturtur.

2.1.2.7.3. Cehalet-Geri Kalmışlık-Taassup Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıklar

“Doğu zihniyeti gelişmenin önündeki en büyük engeli oluşturur.” düşüncesi, Fikret’in hayatındaki en köklü düşüncelerden biridir. Bilimsel, kültürel bütün alanlarda Batı hayranlığı onu adeta sarmıştır. Bu anlamda Akif’ten net biçimde ayrılır. Zira, Akif Batının bilimine talip olup Doğu kültüründen asla sapmamak gerektiğini düşünür. Hatta gelişmemenin temelinde Doğu kültüründen uzaklaşma, dini yanlış uygulama ve bu yanlışın önüne geçecek gerçek âlimlerin olmamasına bağlar. Dinin hükümlerini, insanların kendi istekleri doğrultusunda kullanmasını, dinin dar kalıplarla algılanmasını şiddetle eleştirir.

Her iki şairin mutabık olduğu noktalar da vardır. Bunların bir cehalete diğeri de tembelliğe karşı açmış oldukları savaştır. Akif, her iki kötü özelliği ayet ve hadislerle hicvederken önemli bir karakter olan Köse İmam’la da doğruları nasihat tarzında insanlara aktarmaya çalışır. Cehaletin, geri kalmışlığın, taassubun önüne geçecek; ilimle, fenle donatılmış, aynı zamanda dini ve milli değerlerine sıkı sıkıya bağlı, Doğu kültürüyle yetişmiş bir Asım nesli yetiştirme gayretine girmiştir. Bu anlamda cehalete ve tembelliğe karşı savaşan Fikret ise birçok konuda olduğu gibi bunların suçlusu olarak Doğu kültürünü ve özellikle dini inançları gösterir. Onun için tek kurtuluş reçetesi bütün kültürel ve dini inançlardan uzaklaşıp bir nevi Batıya teslim olmaktır.

2.1.2.8. Siyasi İktidar Yaklaşımı

2.1.2.8.1. Mehmet Akif'in Siyasi İktidar Yaklaşımı

Mehmet Akif Ersoy, birçok siyasal yapının ve değişimin tanığı olan bir aydındır. II. Abdülhamit iktidarı, I. ve II. Meşrutiyetin hadiseleri, İttihat ve Terakki'nin teşekkülü ve iktidar oluşu, Osmanlı'nın yıkılışı, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Sevr ve Mondros Antlaşması, Kurtuluş Savaşı, Lozan, Cumhuriyetin ilânı, Batılılaşma ve modernleşme çabaları... Sanatçı, bunlar gibi birçok mühim inkılabın ve hadisenin içinde yaşamış, canlı şahidi olmuş, hatta bazı olaylara yön verenler arasında bulunmuştur.

Akif hakkında biyografik eserlerden birini yazan Erişirgil, Akif için “*Safahat şairliğinden politika şairliğine*” (Erişirgil, 1986, s.133) geçtiğine dair benzetmeyi aktarırken; Onun Muhammed Abduh'un kitaplarını okuduktan sonra şu sözleri sıklıkla tekrarladığını nakleder: “*Allah'a sığınırım: şu siyasetten, siyaset sözünden, siyasetin manasından, siyaset sözünün ağızdan çıkan her harfinden, siyaset namına zihnimden geçen her hayalden, siyasetin anıldığı her yerden, siyasetten bahseden yahut siyaseti öğreten yahut siyasetle aklını bozan, yahut siyasetle alıklaştıran herkesten, siyaset kelimesinin kökünden ve bu köklerinden gelen iştiraklerin hepsinden Allah'a sığınırım.*” (Erişirgil, 1986, s.133)

Akif'e göre İslam'la iç içe, amacı İslam'ı yaymak ve yaşamak olan siyaset kaybolmuş; yerini İslam'dan uzaklaşan, halkı köşesine iten kötü siyaset almıştır. İşte onun Allah'a sığındığı siyaset, İslam'dan uzaklaşan bu siyasettir.

Akif'in siyaset kelimesine yüklediği bu olumsuz mana göz önünde bulundurulursa, onun siyasi yaşamını düşünce ve mücadele hayatı olarak görmenin veya bu doğrultuda ele almanın çok daha isabetli olacağı da bir gerçektir.

Dönemin birçok aydını gibi Akif de siyasetle uğraştığını kabul ettiği dönemler olmuş; siyasi olduğunu düşündüğü vazifeler üstlenmiştir. Vefatından birkaç ay önce evinde, hasta yatağundayken yazdırdığı kendine ait yaşam notlarında Balkan Savaşı'ndan sonra Ziraat Nezareti'ndeki memuriyetinden, Dar-ül Fünun'dan istifa ederek ayrıldığını; Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa namına Almanya'ya, daha sonra siyasi görevlerle Medine ve Necid'e gittiğini, İstiklâl Savaşı esnasında Büyük Millet Meclisi'nde Burdur Mebusu olduğunu belirtir. Bunlar Akif'in siyasi hayatıyla ilgili görevleridir. Lakin şüphesiz ki, onun “siyasi” hayatını düşünce, mücadele ve sanat

hayatından ayırmak pek de kolay değildir. Zira, Akif'i bu çeşit siyasi vazifeler üstlenmesine neden olan etkenler bakımından değerlendirmek ve siyasi hayatını bu doğrultuda ele almak, isabetli bir yaklaşım olacaktır.

“Mehmet Akif Ersoy’un fikir, siyaset, kültür ve edebiyat dünyasındaki temayüzü 1908 yılından itibaren. O zamanki pek çok münevver gibi, İstibdadın yani II. Abdülhamit idaresinin ciddi muhalifleri arasında yer alan Mehmet Akif, II. Meşrutiyet’in ilânına kadar pek ortalıkta görünmeyen, baskı ve sansür dolayısıyla edebi yönü, kıymeti henüz tam bilinmeyen bir insan olmakla birlikte, Meşrutiyet ile birlikte başlayan özgürlük ortamında yayınlanmaya başlayan Sırat-ı Müstakim’in, sonrasında da Sebilürreşad’ın başyazarı olarak yazı ve şiirleriyle ve özellikle de bu dönemin önemli fikir akımları arasında bulunan İslâmcılık akımının büyük ve güçlü bir temsilcisi olarak bilinip, tanınır.” (Parlatır, 2009, s.425)

II. Abdülhamit idaresine, baskı ve sindirme politikası güttüğü için karşı olan Akif, haddizatında bu idarenin devlet politikasının temelini teşkil eden İslamcılık yönüyle idarenin destekçisidir denilebilir. Akif’in özlediği İslam, ilhamını doğrudan Kur’an-ı Kerim’den alan ve asrın anladığı anlamda anlatılıp yaşanacak olan İslam’dır. Halkın menfaatlerine, siyasi gelişimlerin kısılcasına göre değişmeyen İslam’ı arzular.

“Bilindiği üzere, Mehmet Akif’in doğup büyüdüğü dönem II. Abdülhamit’in tahtta olduğu dönemdir ve bu dönemin en önemli devlet politikası da zaten İslâmcılık olmuştur.” (Şeker, 2009, s.454)

Akif’in ideallerinden biri de *“İslam birliği”*nin oluşturulmasıdır. Bu ülküyü Müslüman halkların tek kurtuluşu olarak görür. Belki de Yavuz Sultan Selim ile başlayan bu ideal Akif’in vazgeçilmez hayallerinden biri olmuştur. Bu birliği sağlayacak olan millet ise Türk milletidir.

“Kuvvetli bir dinî terbiye gören, İstanbul’un Fâtih semti gibi, o zamanın en millî ve muhafazakâr bir semtinde, temiz bir Türk-Osmanlı ailesinin çocuğu olarak yetişen Akif’in, bu ilk muhitinden aldığı sağlam terbiye, şairin mektep hayatıyla bütünlenerek, ona bütün hayatınca yurdunun, Müslümanlığın ve insanlığın iyiliği için çalışan bir büyük insan siması verdi. Akif, kalben Türk milletinin siyasî ve idarî iktidarı altında yücelmesini istediği büyük bir İslâm birliği için çalışıyor, bu samimî ideal ona hem Türkiye’yi, hem de İslâm dünyasını kurtarıp yaşatacak tek çare gibi görünüyordu.” (Banarlı, 1979, C:II.)

Mehmet Akif'i en fazla tedirgin eden hadiselerden biri de siyasi tartışmalar ve kavgalardır. Israrla Allah'a sığındığı siyasetin bir kolu da budur. Siyasi kavgaların bir gün bu milletin başına büyük belalar açacağını ferasetiyle görmüş ve kendisi de bu olaylardan birine şahit olmuştur.

“Eşref Edip’e göre Mehmet Akif, siyasi mücadelelere, siyasi dedikodulara karşıdır. Bu gibi hareketler toplumu altüst etmektedir. Onun için Sırat-ı Müstakim’de siyasi didişmelere ve dedikodulara yer verilmez. Eşref Edip, Akif’in ‘Millet böyle siyaset kavgalarından fayda görmez, daha ziyade tezebzüp ve teşettüte uğrar, Allah bilir ama yakında büyük bir fitne kopacağından korkuyorum.’ dediğini nakleder. Nitekim 31 Mart hadisesi yaşanır ve Akif’in korktuğu fitne ortaya çıkar. Meşrutiyetin ilânından hemen sonra yayın hayatına başlayan Sırat-ı Müstakim dergisi gazetenin matbaasını basan isyancılar tarafından tahrip edilmiş, gazetenin dizilen yazıları ise matbaada asiler tarafından çevreye saçılmıştır. 31 Mart’la hürriyet de tehlikeye düşmüştür. Akif, bu yaşanan durumdan çok etkilenir. Ortalık sakinleşince ‘görünüşte dinî, gerçekte ise siyasi ve irticai olan o hadise-i hile’ hakkında Sırat-ı Müstakim de uzun bir makale yayınlamıştır. Bazı Mısır ve Hint basınının yanlış inanç ve değerlendirmelerine karşı da gerçekleri açıklamıştır.” (Karaer, 2009)

İstibdad diye adlandırılan dönemin ardından bir kurtarıcı olarak görülen İttihat ve Terakki hükümeti de kısa sürede umutları tüketir. Baskıcı fikir ve yönetim şekline muhalif olan Akif’in çeşitli resmî görevleri kabul etmesini, Teşkilat-ı Mahsusa vazifelisi olarak Berlin’e ve Necid’e gitmesini, devleti ve hükümeti birbirinden ayrı görebilen vatanseverliğinin bir erdemi olarak kabul etmek gerekir. Bunun yanında Akif, İttihat ve Terakki Fırka’sına üye olmadığı gibi, Teşkilat-ı Mahsusa da partinin bir siyasi kolu değildi ve Harbiye Nezareti’ne bağlı kamusal bir kuruluş olarak görev yapmaktaydı.

Akif hayatının mühim bir bölümünde, her ne kadar “siyaset” kelimesine menfi bir anlam yüklese ve çoğunlukla “*Siyasetten Allah’a sığınan*” bir insan olmayı telaffuz etse de, ömrünün büyük bölümü siyaset içinde geçmiştir. Yani aynı sözü söyleyip siyasetten gerçek anlamda uzak kalmayı başaran çağdaşı Bediüzzaman Said Nursi gibi olamamıştır. Akif dini fikirlerini, siyaseti sevmediği halde siyaset içinde; Nursi ise siyasetin tamamen dışında yaymaya çalışmışlardır. Ancak Akif’in siyasi yaşamı prensiplerle örülmüş çelik bir zırh gibi, kimsenin delemeyeceği, kendisini vicdanen rahatsız edecek gelişmelere ve fiillere sürükleyemeyeceği kriterler içinde olmuştur.

“İslâm Birliği” düşüncesini savunan bir aydın olmasına rağmen, bu fikrin mühim öncülerinden ve tatbik edicilerinden olan II. Abdülhamit’e karşısında olmuş; hürriyet için mücadele etmiştir. Hürriyetin olmadığı bir yerde hiçbir şeyin olmayacağını, İslam’ın kurallarının dahi yaşanamayacağını ifade etmiştir. Hürriyet mücadelesinde ittihatçılarla işbirliğine girmiş, hatta Cemiyet’e üye olmuş, cemiyet üyeliğine kabulde edilmesi gereken yemini değiştirtmiştir. İttihat ve Terakki’nin her emrine ve kuralına değil, yalnızca vicdanen, ahlâken münasip bulacağı emir ve kurallarına tabi olacağını söyleyebilmiştir. İttihat ve Terakki’nin fırkalaştığı dönemde fırkadan uzak durmuş; siyaset kurumuna da bu aşamada büyük tepki göstermiş ve eleştirel gözle bakmaya başlamıştır. Parti yöneticilerinin ve siyaset yapanların yolsuzluk, kötüye kullanma ve kifayetsizliklerini sürekli eleştirmiş, bu nedenle de çoğunlukla zor zamanlar yaşamıştır. Onun kimseye baş eğmez karakteri, “Sebilürreşad” dergisinin bile gerek parasızlık gerekse sansür gibi nedenlerle kapanmasına yol açmıştır. Ulvî ahlâk sahibi bir kişi olan Mehmet Akif Ersoy, hiçbir şekilde maddi çıkarlarla yönlendirilebilecek biri olmamış; hatta, maddi olanakların artmasını “*hizmet için vesile*” olarak şükretmiştir. Bundan dolayı hırsızlardan, yolsuzlardan ve makamları kendi çıkarları doğrultusunda kullanıp meşrulaştıranlardan nefret etmiştir. Güçlülerle mücadele ederken korkmamış, fikirlerini her yerde, her koşulda ve gerekli tonda ifade edebilmiştir. Onun “İstibdâd” adlı şiiri devrin siyasi yönetimine bakışını göstermektedir:

“Yıkıldın, gittin amma ey mülevves devr-i istibdad,
 Bıraktın milletin kalbinde çıkmaz bir mülevves yad!
 Diyor ecdadımız makberlerinden: "Ey sefil ahfad,
 Niçin binlerce ma'sum öldürürken her gelen cellad,
 Huruş etmezdi, mezbuhane olsun, kimseden feryad?
 (...)
 Ne ali kavm idik; hayfa ki sen geldin sefil ettin;
 Bütün ümmid-i istikbali artık müstahil ettin;
 (...)
 Düşürdün milletin en kahraman evladını ye'se
 Ne mel'unusun ki rahmetler okuttun ruh-i İblis'e!
 Değil kabusun artık, devr-i devlet intibahındır.
 Gel ey nazende hürriyyet ki canlar ferş-i rahındır.”

(Safahat, s.85)

Akif, o denli bir muhalefet içerisinde ki, Padişah'ı milleti ye'se düşüren biri olarak görmekte ve abartıya kaçıp ona: “*Ne mel'un sun ki rahmetler okuttun rûh-u İblis'e*” (*şeytana bile rahmet okutacak kadar lanetlisin*) (Safahat, s.86), cümlesiyle hitap etmektedir. Kuruluşu onun tahttan indirilmesinde görür. Ömrünün büyük bir bölümünü siyasetin içinde geçirip millete ve devlete hizmet etmiş bir insanın, siyasi iktidarın başındaki yöneticiye bu kadar kin duyması, ilk bakışta pek tutarlı gelmemektedir. Ancak Akif hem hükümet ile devleti hem de yöneticilerle milleti birbirine karıştırmayacak kadar aydın ve hamiyetperver bir insandır. Onun istihbaratta bile görev almasının yegâne vesilesi devletin bekası ve milletin selametidir. Muhalif olduğu şeyler ise millete ve dine hizmet etmeyen, kavgalara sebep olan siyaset ile o günkü siyaseti temsil eden II. Abdülhamit'tir.

2.1.2.8.2. Tevfik Fikret'in Siyasi İktidar Yaklaşımı

Tevfik Fikret'in “Sis” adlı şiiri, siyasi eleştiride bulunduğu en tanınmış şiiri olarak bilinir. Şair bu şiirini derin bir ye's ve yalnızlık ruh halinde yazmıştır. “Sis” şiirinde Fikret'in kültüre ve tarihe bakış açısı, İstanbul'un maddi manevi bütün varlığına karşı duyulmuş güçlü bir nefret biçiminde kendini gösterir. Türk edebiyatında İstanbul ilk defa Sis ile “*menfur ve mel'un*” bir şehir olarak vasıflandırılmıştır. Klasik Edebiyat'ımızda Nedim ve Nabi, İstanbul'u yüksek bir medeniyet ülkesi olarak tanıtmışlardır. Fikret'in bu lanetli şehir bakış açısını, Avrupalı sanatçılardan almış olması ihtimali yüksektir. Galatasaray ve Kolej çevresinde ecneblerle yakın ilişkide bulunan Fikret'in onların genellikle Doğu'ya, Osmanlı Devleti'ne ve İstanbul'a bakış açılarından etkilenmiştir denebilir.

“Sis” şiirinin gücü yalnızca Fikret'in nefret hislerinin fazlalığından değil, aynı zamanda sanatının özelliklerinden kaynaklanır. Onun şiiri de resmin etkisi altındadır. Bütün Servet-i Fünuncular gibi o da bir manzarayı, bütün inceliklerine kadar betimlemekten ve ona bir ruh hali yansıtmaktan zevk alır.

Şiirin ilk bölümünde şair, sisin görünüşü ile manevi etkilerini ele alıyor. İkinci bölümde tema, İstanbul'un bıraktığı umumi intibadır. İstanbul, on üç dize süren “*güzel fahişe*” imajı ile betimleniyor. Genel olarak Servet-i Fünun dönemi sanatçılarında güzellik, ahlak kavramının önünde yer alır. Fikret'te ise ahlak kavramı ön plandadır.

Aslında Fikret şehir olarak İstanbul'un kendisinden değil, İstanbul'daki ahlâkî yozlaşmadan nefret eder. Üçüncü kısımda, her dizede İstanbul'un mimarisini oluşturan öğelerden biri irdelenir. Asıl korkunç betimleme, bu noktada başlar. Fikret'e göre kuleler kanlı, surlar dişleri düşmüş sırttan kafiye gibidir. İstanbul'a bu açıdan yaklaşan Fikret'in bu ruh halini, tarihe ve dine duyduğu öfkeye bağlayabiliriz. Ayrıca, bu şehirde yaşayan insanların ruhu çürümüş, ahlakı kokuşmuştur. Bu şehirde aç kalma endişesi ile her alçaklığı yapabilecek insanlar yaşar. Fikret'e göre bu insanları bu hale sokan şey, "tevekkül" anlayışlarıdır. Şair, Allah'a inanan ve güvenen insan modeline karşı, kendine ve tabiata inanan ve güvenen insan modelini ön plana çıkarır. Ona göre geleceği aydınlatacak olan Haluk, böyle bir model olacaktı.

Fikret'e göre II. Abdülhamit, korktuğu için millete baskı uygulayıp sindirmiş, anayasayı hükümsüz kılmış, orduyu ve memur kesimini siyasi mahkûm derecesine düşmüştür. Memleket meselelerine karşı kayıtsız olan gençlik ise kadın peşinde, heves peşinde koşmaktadır. Baştan sona kadar kin duygusu içinde olan "Sis", kederli annelere, kimsesiz ve başıboş çocuklara karşı olan acıma hisleri ile sona erer.

(...)

"Örtün, evet, ey hâile... Örtün, evet, ey şehir;
Örtün ve müebbed uyu, ey fâcîre-i dehr!..

Ey debdebeler, tantanalar, şanlar, alaylar;

Kaatil kuleler, kal'alı zindanlı saraylar;

Ey dahme-i mersûs-i havâtır, ulu ma'bed;

Ey gırre sütunlar ki birer dîv-i mukayyed,

(...)

Ey mahkemelerden mütemâdî sürülen hak;

Ey savlet-i evhâm ile bî-tâb-ı tahassüs

Vicdanlara temdîd edilen gûş-ı tecessüs;

Ey bîm-i tecessüsle kilitlenmiş ağızlar;

Ey gayret-i milliye ki mebgûz u muhakkar;

Ey seyf ü kalem, ey iki mahkûm-ı siyâsî;

Ey behre-i fazl ü edeb, ey çehre-i mensî;

Ey bâr-ı hazerle iki kat gezmeye me'lûf;

Eşrâf ü tevâbi', koca bir unsûr-ı ma'rûf;
 Ey re's-i fûrûberde, ki akpak, fakat iğrenç;
 Ey taze kadın, ey onu ta'kîbe koşan genç;
 Ey mâder-i hicranzede, ey hemser-i muğber;
 Ey kimsesiz, âvâre çocuklar... hele sizler,
 Hele sizler...
 Örtün, evet, ey hâile... Örtün, evet, ey şehir;
 Örtün ve müebbed uyu, ey fâcîre-i dehr!..." (R.Ş., s.299)

Kırılgan, hassas, ince bir ruha sahip olan Fikret'in iç âlemindeki gelgitlerin onun sanat yaşamının hemen her aşamasında izleri görülür. Servet-i Fünûn döneminde baskın olarak bireysel hisleri ve hayale kaçış temasını işleyen Fikret, özellikle Servet-i Fünûn'dan ayrıldıktan sonra, hem kendisi hem toplum üzerinde gitgide baskısının arttığını hissettiği "istibdad" temini şiirlerinde sıkça işleyen muhalif bir şair olarak tanınır. Servet-i Fünûn'dan ayrıldıktan sonra yazdığı ve istibdad yönetimine eleştiri içeren şiirlerini bazen sembolik ve dolaylı bir anlatımla kaleme alırken bazen de doğrudan ve geniş kitlelerin anlayabileceği bir dil kullanarak yazar. Fikret'in doğrudan bir ifade tarzından ziyade, sözcüklere alışılmış kullanımının dışında anlamlar yüklemek suretiyle yazmış olduğu şiirlerinde, sanatsal anlamda daha başarılı olduğu ve farklı okumalara imkân tanıdığı görülür. Bu tür şiirlerinden biri de, bu zamana kadar sadece bir "tabiat şiiri" olarak ele alınıp incelenen "Yağmur" şiiridir.

"Küçük, muttarid, muhteriz darbeler
 Kafeslerde, camlarda pür ihtizaz
 Olur dembedem nevha-ger, nagme-saz
 Kafeslerde, camlarda pür ihtizaz
 Küçük, muttarid, muhteriz darbeler..."

Sokaklarda seylabeller ağlaşır
 Ufuk yaklaşır, yaklaşır, yaklaşır;
 Bulutlar karardıkça zerrata bir
 Ağır, muhtazır dalgalanmak gelir;"

(...)

(R.Ş., s.107-108)

II. Abdülhamid'in yönetimine karşı ortaya koyduğu muhalif tavrıyla dikkat çeken Fikret, tıpkı 1901'de yazdığı "Sis" şiirinde olduğu gibi Osmanlı-Yunan Savaşı'nın başladığı 1897'de yayımladığı "Yağmur"da da "Sis"teki kadar yoğun ve net bir biçimde olmasa da bir tabiat olayından hareketle o günün siyasî ortamından duyduğu rahatsızlığın emarelerini göstermiştir. Başka bir söyleyişle, imgeden düşünceye gidilen bu şiiri, içinde bulunduğu sosyal ve siyasî havadan rahatsız olan Fikret'in sınırlama ve istibdadın yaygın olduğu iddia edilen dönemin sosyal ve siyasî ortamına yönelik üstü kapalı bir eleştirisi olarak okumak da mümkündür.

II. Abdülhamid karşıtlığı ve meşrutî idare yakınlığıyla bilinen Fikret'in "Yağmur" şiirindeki asıl tema, yağmur ile sembolleştirilen baskı ve korku atmosferidir. "Yağmur" şiirinin ruhunu daha iyi hissedebilmek için biraz tarih bilgisine sahip olmak ve bu şiirin yazıldığı sene ile o seneye götüren yılları bilmek gerekir.

31 Ağustos 1876'da yönetimin başına geçen II. Abdülhamid, aynı yıl ilk Osmanlı anayasası olan Kânûn-ı Esâsî'yi (I. Meşrutiyet'i) ilân eder. Bu tarih, Osmanlı'da yeni bir dönemin de başlangıcıdır. Osmanlılarla Ruslar arasında başlayan ve tarihte "93 Harbi" (1877-1878) olarak da bilinen savaş, Osmanlının mağlubiyeti ile neticelenir ve Ruslarla Ayastefanos Antlaşması imzalanır. Ayastefanos ve ardından yapılan Berlin antlaşmalarıyla Balkanlar'da ve Anadolu'da çok toprak kaybedilir. Rusya'ya da milyonlarca frank savaş tazminatı ödemek zorunda kalınır ve hazine alt üst olur. Bu olaylardan sonra II. Abdülhamid, ülke menfaatini düşünerek içerisinde ülke bütünlüğünün aleyhine çalışan pek çok azınlık mensubu vekilin olduğu I. Meclis-i Mebûsân'ı, 1878'de kapatır. Bundan sonra, 30 yıl sürecek olan ve "baskıcı" olarak vasıflandırılan bir yönetim, yani İttihatçıların söylemiyle "*İstibdat Dönemi*" başlar.

Abdülhamid, o yıllarda, demokrasiden bahsedilen 21. yüzyılda bile zaman zaman görülen, "*basına sansür*" uygulamasını da başlatmıştır. Bu da, o günün sosyal ve siyasal koşulları göz önünde bulundurulduğunda, çok da hayret edilecek ve eleştirilecek bir durum değildir. Hatta sansürü baskı olarak kabul eden Fikret'in, Ali Ekrem'in Ayın Nâdir lakabıyla yazdığı "*Şiirimiz*" başlıklı yazısına, Servet-i Fünun dergisinde sansür uyguladığı da dikkate alınırsa Servet-i Fünuncuların sansürden şikâyetlerinde ne kadar samimî oldukları bile tartışılabilir. Abdülhamid, ülkede huzuru

bozabilecek her türlü hareket ve oluşuma kuşkuyla bakan bir siyasî anlayışı benimsemiş; devletin düzenini sağlamak ve sınırları içindeki halkların birliğini korumak için titiz ve dikkatli bir siyaset takip etmeye çalışmıştır. Devletin emniyeti düşünülerek tatbik edilen baskı ve sansürün, elbette ki sanat ve edebiyata birtakım olumsuz yansımaları olmuştur. Dönemin dergi ve gazeteleri, siyasal olaylardan söz edemez, içtimai hadiseleri aksettiremez ve her istediklerini rahatça yazamaz konuma çekilmiştir. Bu koşullarda sanatçılar, derin bir karamsarlığa ve umutsuzluğa düşmüştür. Eserlerine de bezginlik, hüznün, kaçıp kurtulma isteği ve umutsuzluk gibi hisler hâkim olmuştur. Servet-i Fünuncuların bu tavırlarını ve sanat anlayışlarını sadece siyasî ortama bağlamak doğru değildir. Ancak, Servet-i Fünûn topluluğunda bulunan sanatçıların büyük bir kısmı, dönemin olayları içinde kendi iç dünyalarına çekilmeyi, olup biten her şeye kendi pencerelerinden bakıp değerlendirmeyi tercih etmişlerdir.

Abdülhamid'in türlü nedenlerle uygulamaya başladığı “baskıcı” yönetim sistemi, eğitim başta olmak üzere pek çok alanda yapılan birçok reform ve aydınlanma hareketine rağmen, ülkede yaşayan bazı aydınları bunalıma sokar ve kimi zaman da ülkeyi onlar için yaşanmaz yapar. Ülkenin istikbalinden endişeli, belki de bu yüzden şüpheli bir tavır takınan Abdülhamid, bir jurnal teşkilatı kurarak herkesi, düşündüklerini söylemekten ve yazmaktan çekinir bir duruma getirmiştir. Devlet; kendine tabi olan milletinden, aydınından, memurundan ve talebesinden korkar ve onlara potansiyel tehlike olarak bakar duruma gelmiştir. Zararlı yayın diye bazı kitap, dergi ve gazetelerin basımı yasaklanmış; tavır ve fikirleri sakıncalı görülen bazı memurlar ya görevden alınmış veya sürgüne gönderilmiştir. 1899 senesinde İngilizlerle Boerler arasında çıkan Transval Muharebesi'nde Osmanlı'yı parçalama emelleri de olan İngilizlere desteklerini bir beyannameyle açıktan ilân eden İsmail Safâ ve Hüseyin Sîret Özsever bunlardan bazılarıdır. Bu koşullar altında bütün yurttaki, hemen herkese derin bir melânkoli, bezginlik, ümitsizlik ve karamsarlık hakim olmuş; toplumun önemli bir bölümünde bir umursamazlık ve boşvermişlik yaygınlaşmıştır. Aydınların çoğu bunalmış ve sesleri kısılmıştır. Toplumun aktif olması gereken kesimleri susturulup gazetecilik güdümlü bir hale getirilmiştir. Sosyal ve siyasal yaşamla pek alakalı olmayan resimli dergiler, büyük bir gelişme göstermiş ve bunların sayıları hızla artmıştır. Fikret de, bu ortamdan duyduğu rahatsızlığı, özellikle 1900'den sonraki şiirlerinde açıktan ifade etse de, 1900'den önce yazdığı “Yağmur”da ve “Hande-i Bûm”da üstü kapalı bir şekilde, istiârelerle imâ ve ifade etmiştir.

Fikir dünyasında, şiirlerinde ve dostluklarında sık sık gelgitler ve keskin dönüşler yaşayan, hayatı boyunca duygusal yönü ağır basan Tevfik Fikret, 1896 yılından önceki bazı şiirlerinde II. Abdülhamid'i över. 1891-1894 yıllarında 24-27 yaşlarındaki Fikret, Abdülhamid için: "Yüce gönüllü ve ulvî tabiatlı bir padişaktır ve lütuflarının kıymetini açıklamak kâbil değildir; eşsizdir, hatta ekberü'l-ekâbir(büyüklerin en büyüğü)dir." der.

"Eyâ şehinşeh-i ulvî-nijad u âlî-dil
Eyâ kerem-ver-i kudsî-mekârim ü âdil
Beyân-ı kıymeti eltâfının değil kâbil
Büyük, büyüksün evet bî-adîlsin birsin
Ulüvv-i haslet ile ekberü'l-ekâbirsın."
(Mehmet Tevfik(Fikret), Sitâyîş-i Hazret-i Padişâhî, 1307/1891)

Yine bu tarihlerde kaleme aldığı bir "Velâdetnâme"de, II. Abdülhamid'in doğum günü için "bayram günü" nitelemesi yapar:

"Bugün ol rûz-ı neş'e-verdir ki Matla'-ı âfitâb-ı devlettir
Bugün ol îd-i mu'teberdir ki Mecma'-ı behcetü saâdetdir."

(Mehmet Tevfik(Fikret), Tebrîk-i Velâdet-i Pür-meymenet-i Hazret-i Hilâfet-penâhî ve Arz-ı Şükrân, 1309/1894).

1896'dan başlayarak keskin çizgilerle bir padişah, saray ve iktidar muhalefeti, hatta düşmanlığı ve nefretiyle donanan Fikret'in Servet-i Fünûn dergisiyle birlikte yazdığı şiirler muhteva olarak geçmişe, geçmişteki medeniyet değerlerine yapılan bir bedduadır. Fikret, 1892'de başladığı Galatasaray Lisesi Türkçe öğretmenliğini, yönetimin mali açığı kapatmak için memur maaşlarının yüzde on indirilmesi kararı üzerine 1895'te noktalar. Bu tavır, onun farklı kişiliğini, eğilmezliğini gösteren ikinci istifa olayıdır. Ancak, bu istifaların gerçekleştiği yıllarda Tevfik Fikret'in Abdülhamid'le bir problemi yoktur. 1896 senesi, Fikret'in saray ve padişah karşısındaki tutumu açısından bir dönüm noktasıdır. 1895'te Galatasaray'daki vazifesinden istifa ederek devlet memuriyetini II. Meşrutiyet'in ilanına kadar terk eden ve inzivaya çekilen Fikret, 1896'da, eski hocası Recaizâde Mahmut Ekrem'in teklifiyle "Servet-i Fünûn"

adlı derginin yazı işleri yönetmenliğine atanır. Aynı sene Robert Kolej’de Türkçe öğretmeni olarak göreve başlayan Tevfik Fikret, vazifesine sadık ve dinî vecibelerini yerine getirmeye çalışan bir insan olan babası Hüseyin Efendi’nin bir jurnal üzerine, 1898’de Abdülhamid tarafından mutasarrıflık göreviyle Hama’ya sürgüne gönderilmesi neticesinde sarsılır. Bu olay, Fikret’in Abdulhamid liderliğindeki yönetime hissettiği kızgınlığı ve içine düştüğü bedbinliği iyice arttırır. Akabinde sanatçı, hasta İsmail Safâ’yı ziyareti esnasında okuduğu iddia edilen ve Abdülhamid’i eleştiren bir şiiri sebebiyle gözaltına alınır. İki gün Beşiktaş’taki Hasan Paşa Karakolu’nda tutulur. Evi aranıp babasından gelen mektuplara el konur; söz konusu şiir ele geçmeyince serbest bırakılır. Babasının haksız sürgünüyle zaten sarsılmış olan Fikret’i bu olay da çok etkiler ve evinden ayrı kaldığı bu kısa süreyi şiirleştirir. Bir süre sonra, bu kez ahlâkî açıdan yıpratılmak için Robert Kolej’deki bir çay toplantısına, eşiyile birlikte gitmesi neden gösterilerek yeniden Hasan Paşa Karakolu’na çağrılır. 1899’da İngilizlerle Afrika’daki Boerler arasındaki savaşta İngilizlere desteklerini yaklaşık yetmiş imzalı bir beyannâmeyle açıktan ilân edenler arasında Fikret de vardır. Bu olaydan sonra da sorgulanan ve evi aranan Fikret’in bu tavrı, yönetimin onun üzerindeki baskısını arttırmıştır. Bütün bu yaşananlar, ondaki yönetim düşmanlığını, kötümserliği ve “inziva” düşüncesini daha da netleştirir. Bu düşüncesi, Servet-i Fünun topluluğunun diğer sanatçıları tarafından da kabul görür.

“II. Abdülhamid döneminden, o dönemin aydınlarının hemen hemen hepsi - Mehmet Âkif dâhil- rahatsızdır. Bu devirde herkesin inkâr kabul edilmeyecek bir hakikat olmak üzere telâkki ettiği bir kaide vardı. Memleketi dolduran mesavi ve mehalik tamamıyla Abdülhamit’in şahsından doğuyordu. Onun idaresinden zarar görenler de, menfaat bulanlar da bu itikatta müttefikti. Bu dönemdeki sıkı denetiminden rahatsız olan aydınlardan kimileri Fransa’ya kaçır, kimileri susar. Hayatı boyunca maddî yönden hiçbir sıkıntısı olmayan Fikret, özellikle 1896’dan sonra kötümser ve mustarip bir ruh hâline bürünür. Bu ferdî ıstırapı ve kötümserliği, devletin içinde bulunduğu sıkıntılı durum ile yönetimin tavrı da arttırmıştır. Zaten Servet-i Fünûncuların ortak vasfı, istibdat yönetimine olan düşmanlıklarıdır.” (Gülendam, 2015, s.13-31)

Servet-i Fünûn’un diğer şairlerinin yönetime olumsuz bakışı devam etse de onlar yönetimin şahsında tarihe, manevi değerlere açıktan hücum etmemişlerdir. Lakin Fikret,

uzun ve parlak bir Osmanlı tarihini, II.Abdulhamid'in şahsına sığdırıp bütün geçmişe ve değerlere adeta lanet okumuştur.

2.1.2.8.3. Siyasi İktidar Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıklar

O dönemde yaşayıp eser veren hemen her sanatçı, II.Abdulhamid ve onun iddia ettikleri baskıcı yönetiminden şikayet etmiş ve bu rahatsızlıklarını eserlerine bir şekilde yansıtmışlardır. Belki de hayatları boyunca hatta Osmanlı tarihi boyunca ilk defa uygulanan sansür, onlara özgürlük kısıtlayıcı olarak gelmiş olacak ki devrin siyasi yönetimi her sanatçı tarafından eleştirilmiştir.

Akif'le Fikret'in tam olarak ittifak ettikleri noktalardan biri de devrin siyasi iktidar eleştirisidir. Şu üslup farklılığı vardır ki; Akif, söyleyeceklerini dolandırmadan, doğrudan söylerken Fikret, bazen İstanbul'un şahsında, bazen yağmurun katrelerinde sembolleştirerek eleştirilerini dile getirir. Fikret'in hayat görüşündeki değişim, dönüşüm ve çelişkiler bu temada da kendini gösterir. Zira bir zamanlar methiyeler dizdiği padişaha hicviyeler yazmaktan geri durmaz. Bu memnuniyetsizlik, Fikret'i hayali de olsa bir kaçışa sürükler.

II. Abdülhamit döneminde artan baskı ve gözetleme Servet-i Fünun dönemi sanatçılarının psikolojilerini alt üst etmiş, onların bunalımlı bir ruh haline bürünmelerine neden olmuştur. Kendilerini huzursuz, mutsuz ve yalnız hisseden bu yazar ve şairlerin her an izlendikleri hissine kapılmaları ve kendilerini güvende hissetmemeleri onların padişah ve yandaşlarının olmadıkları uzak ülkelere kaçma ve orada yeni bir gökyüzü altında hayata gözlerini yeniden açma hayallerine sürüklemiştir. Bu huzursuzluk ve kaçma istediği topluluğun en önemli ismi olan Tevfik Fikret'in birçok şiirine yansımıştır. Özgürlüğüne düşkün, haksızlık karşısından asla susmayan, kendisini “Ben fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür, bir şairim” diye tanımlayan Tevfik'in özgürlüklerin kısıtlandığı, gözetimin arttığı kaosa dönen bu ortamda mutlu yaşaması beklenemez. “Yalnız gideceksin doğru bildiğin yolda” düsturu ile hareket eden şair, karanlık ve sisler içindeki İstanbul'dan kaçmak başka bir ülkede yeni bir hayat kurup özgürce, insan olmanın tadını çıkarmak ister.

“Bulundukları şartlardan memnun olmayan Fikret ve arkadaşları birlikte hareket ederek bir koloni kurma girişiminde bulunurlar. Yeni Zelanda'ya kaçış planı

olarak beliren bu istek daha sonraki süreçte Anadolu’da kurulacak bir çiftlik hayaline dönüşür.” (Dağ, 2015, s.224-235)

Fransa’yı bir sığınma yeri olarak gören bazı sanatçılar, kendilerince o baskıdan kurtulmuşlardır. Ancak, Fikret’in kaçıışı Yeni Zelenda’ya veya Fransa’ya değil, kendi içine olmuştur. Kutsal sayılan tüm değerler, yönetim onun gözünde menfurdur, kabul edilemez değerdedir. Önceleri ne yapacağını bilmez, gelgitlerle dolu bir düşünce yapısıyla kaçmayı kurtuluş olarak gören Fikret, nereye kaçacağını da tam olarak bilememektedir. Yeni Zelenda ilk başta ona özgürlüğe açılan kapı gibi gelse de içten tamamlanmayan kaçışın dışarıda yapılmasının çok doğru olmayacağını anlar. İçindeki sığınmanın nereye olacağını da uzun zaman kestiremez.

2.1.2.9. Sosyal Adalet ve Yoksulluk

2.1.2.9.1. Mehmet Akif’e Göre Sosyal Adalet ve Yoksulluk

“Safahat”ın ilk manzumelerinin belirli temalar etrafında şekillendiğini söylemek mümkündür. Şefkate ihtiyacı olan, acınacak durumda olan bir insan tasavvur edildiğinde, onun bu duruma düşmesine neden olmuş olabilecek bazı kötü olaylar yaşamış olabileceği akla gelir. Bunların başında hastalık ve yoksulluk durumları vardır. İlk “Safahat”teki karakterler, hayatlarını devam ettirebilmek için başkalarına muhtaç kalmış kişilerdir. Haliyle bu manzumelerde özellikle maddi imkânsızlığın insanî ihtiyaçların karşılanmasını engelleyişi, hayallere ve hatta hayatın yaşanmasına mani oluşu sıklıkla işlenmiştir:

“Akif, aynı konunun üzerinde oldukça zengin, derin ve teferruatlı bir şekilde durur. O, fakirlik ve merhamet temini önceki şiirlerinde ferdî, sonra sosyal bir çerçevede işler. ‘Küfe, Hasta, Meyhane, Seyfi Baba, Bayram, Mahalle Kahvesi, Hasır, Kocakarı ile Ömer...’ gibi bir çok manzum hikayesinde bu iki temi, çeşitli cepheleri ve görünüşleriyle ortaya koyar. (...)Akif’in, fakirlik ve merhamet temlerini işleyişi, gözlemleriyle realist, tavırlarıyla romantik, fikirleriyle idealisttir. Bu tamamıyla şahsi bir tavidir.” (Ercilasun, 1997, s.71-75).

Mehmet Akif’in toplumsal duyarlılığı fazla olan ve bunu İslamî değerlere özgü bir dikkat ve duyuş biçiminde ifade eden bir şair olduğu malumdur. “Küfe”deki söz

seçimi incelendiğinde: “Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmeyerek!” , “Selametin yolu insan için bu, başka değil!” “Benim babam senin altında öldü” “Baban yerinde adamdan ne istedin şimdi?” “Bırak hanım, o çocuktur, kusura bakmam ben”, “Ayıp: Dilencilik, işlerken el, yürürken ayak” “Bu bir ayaklı sefalet ki yalınayak, baş açık”, “babasından kalan o pis küfeyi” gibi ifadelerle karşılaşırız. Benzeri bir dikkatle “Hasır” manzumesine yaklaşırsak: “Silik bu yirmilik almam”, “uzatma gör işimi”, “hep içtiğimiz toz, bozuldu eski tütün”, “parayla olur ha, peşinci bak herkes”, “yanında kimse de yokmuş”, “mezarcının o kürek yüzü dest-i lakaydı”, “hayat namına ya Rab, nedir bu devr i azab?” şeklinde kelime grupları karşımıza çıkar. “Hasta” manzumesinde ise: “Bakmasak hastayı nevmîd ederiz belki”, “edecek yok, çocuk artık yola girmiş gidiyor”, “çalışıp ömrümü çılgınca heba etmezdim”, “merhamet bilmeyen insanlara bak”, “istemem, yollamayın dersin eğer, kal, yalnız, hastasın” ifadeleri ile karşılaşırız. Bu söyleyişler arasındaki ortak duyumları değerlendirirken, bir yandan da Mehmet Akif’in şairliğini, edebiyata bakış açısını ve duyuş tarzını hatırlayıp manzumelerin tamamı ile birlikte değerlendirecek olursak, bu üç şiirdeki galip düşüncenin o dönemdeki yaşamın hakikatlerini ifade etme, eleştirme olduğunu söylememiz mümkündür. Manzumelerin üçü de çeşitli yönleriyle türlü insanları konu alır. Onların sürdürdükleri hayatı ve bu hayatta karşılaştıkları zorlukları gözler önüne serer. Bir yandan bunu yaparken diğer yandan hali hazırda durum hakkında yorumlar yapar. Burada eleştirme gayesi vardır. Akif, bu manzumeleri, ilk Safahat’ı oluşturan diğer pek çok manzume gibi, mevcut yaşama tarzını gözler önüne sermek, insanların içinde bulunduğu durumu ortaya koymak ve dönemin şartlarında aksayan noktaları eleştirmek amacıyla kaleme almıştır. Halkın, kimsesizlerin ve sıradan insanların problemlerinin aydın kesim ve sanatçılar tarafından fark edilmesine ihtiyaç vardır. Böylelikle halk ve günlük hayat, sanatın konusu olmalı, sanatı bu problemleri düzeltecek istikamete yönlendirmelidir.

Küfe manzumesini şu şekilde ele almak mümkündür:

Şiirin giriş kısmından, şair anlatıcının küfe objesi ile karşılaşmasına kadar olan bölümde, her zamanki gibi sabah yola çıkan ve İstanbul’un sokaklarında yürürken, kentleşmeye dair problemleri ortaya koyan bir izlenimci vardır. Yağmur yağdığı vakit her yeri su kaplar. Düzgün yürümek isteyen insanın bir eline kandil, bir eline de iskandil alması gerekir. İnsanlar yönlerini tespit etmek için değneklerden faydalanırlar. Adımlarını atacakları yerin bir adacığa dönüşmüş olması ihtimali güçlüdür. Bilindiği gibi, manzumenin ileriki kısımlarında etkisi devam etmeyecek ve anlatılan olaydan

tamamen bağımsız sayılabilecek bir birim ile karşılaşmaktayız. Bu birim bize, İstanbul'un kenar mahallelerinin, yani maddi olanakları kısıtlı yahut hiç olmayan mahallelerinin bir yağmur sonrasında büyük problemler yaşadığını anlatmaktadır.

Sonraki kısım:

“Delilimin koca bir şey takıldı... Baktım ki:

Genişçe bir küfe yatmakta, hem epey eski.” (Safahat, s.24) dizeleri ile başlar. Bu kısımda küfeye tekme atan bir çocukla karşılaşan anlatıcı, çocuğun ağzından: “*Benim babam senin altında öldü.*” (Safahat, s.24) sözünü duyar. Hamallık, geliri çok olmayan ve yoruculuğundan dolayı herkesin kolay kolay yapamayacağı veya yapmak istemeyeceği bir meslektir. Burada da yine maddi imkânsızlığa bir dikkat çekme vardır. Anlaşılan o ki çocuğun babası ölünceye dek bu işi yapmış, babasından sonra çaresizlikten dolayı kendisi de bu mesleği sürdürmek zorunda kalmıştır.

Ardından gelen bölüm, “*O anda karşiki evden bir orta yaşlı kadın göründü.*” (Safahat, s.24) mısraı ile kendini gösterir. Bu bölümde, anlatıcı, çocuk ve çocuğun annesi arasında geçen bir diyalog ele alınmıştır. Çocuğun adının Hasan olduğunu öğreniriz. Hasan içinde bulundukları maddi yetersizlikten dolayı kızgındır. Annesini ve anlatıcıyı incitecek sözler sarf eder. Hasan, o küfe ile annesine ve kardeşine bakma görevini üzerine almıştır; ancak bunun kolay olamayacağını anlar. Ayrıca burada Hasan'ın bir arzusu ile karşılaşırız: Annesine, komşunun gelini aracılığıyla okula gidebilme ihtimali olduğunu; ancak kendisinin bunu yapmaya çalışmak yerine onu hamallıkla görevlendirdiğini kızgınlıkla belirtir. Maddi yetersizlik sorunu burada da ön plana çıkarılmaktadır. Hasan'ın parası olsaydı, bu yaşta çalışmak zorunda kalmayacak, annesinin ve kardeşinin sorumluluğunu şimdiden üstlenmeyecek, okuluna gidebilecekti.

“*Söz anladım uzun, hem de pek uzun sürecektir.*” (Safahat, s.26) dizesiyle başlayan kısımda anlatıcı kendi çocuğu ile birlikte bir gezintiye çıktığından söz eder. Pazar yerindeki develer çocuğun ilgisini çekmiştir. Çocuk develerle oyalanırken anlatıcı, Hasan adlı çocuğu, önceki durumundan çok daha perişan bir halde, bir adamın yükünü taşıırken görür. Hasan'ın giysileri onu soğuktan koruyacak nitelikte değildir. Onun durumunu şu dizeler ile özetler:

“Bu bir ayaklı sefalet ki yalınayak, baş açık;

On üç yaşında buruşmuş cebin-i safi, yazık!” (Safahat, s.26)

Son bölüm ise: “*O anda mekteb-i rüşdiyyeden taburla çıkan, bir elliden mütecâviz çocuk ki muntazaman*” (Safahat, s.26) dizeleriyle başlar. Bu, bize metin

hakkında en fazla ipucu veren kısımdır. Hasan'ın okuma arzusu devam etmektedir ve sanatçı tarafından Hasan, maddi açıdan yeterli olan ve o yaşlardaki çocukların yapması gerektiği gibi okula giden, oyun oynayan çocuk grubu ile mukayese edilir. Bu durum: *“Hasan’la karşılaşırken bu sahne oldu hazin.”* (Safahat, s.26) diyen anlatıcının dahi ruhuna azap verir. Hasan, babasından kalan o eski küfeyi hayatının sonuna kadar, diğer çocuklar gibi normal olma, okula gitme, oynama ihtiyaçlarının gerçekleşmeyeceğinden gelen bir korkunç gerçeğe taşıyacaktır. Sanatçı, okula giden çocukların maddi durumları hakkında herhangi bir izahatta bulunulmamış olsa da onların maddi durumlarının Hasan ve ailesinin durumuna göre daha iyi bir düzeyde olduğu kabul edilebilir. Böylece Hasan'ın okuma isteğinin diğer bir şartı da maddi durumunu yeterli bir dereceye çekebilmektir. Maddi durumu iyileşmedikçe o bu hamallık işini yapmak zorunda kalacaktır. Bu işi yaptıkça da yaşlıları gibi bir yaşam süremeyecektir. Maddi imkânsızlığın doğurduğu bu gerçek, manzumenin bu son biriminde açıkça ortaya konur ve manzume *“O yük değil, kaderin bir cezası masuma... / Yazık, günahı nedir, bilmeyen şu mahkûma!”* (Safahat, s.27) dizeleriyle biter.

“Hasır” adlı şiirinde de benzer öğelere rastlamak mümkündür. Giriş kısmında şair anlatıcının eski bir dostunu ziyarete gitmesinden söz edilir. Bu dost, ticaretle uğraşan biridir, yani attardır. Akif, dükkâna gelen giden müşterileri izler. Gelen müşterilerin bazılarının borcu vardır, bazıları da malların kalitesinden şikâyetçidir. Dükkân sahibi de parayı peşin talep etmekte, herkesin bu devirde peşinci olduğuna dikkat çekmektedir. Bu özelliğiyle ilk bölüm, Küfe'deki ilk bölüme benzemektedir. Şiirin devamına ilişkin bağlantısı olmayan, günlük hayatın manzarasını aksettiren bir giriş özelliğindedir.

İkinci kısım dükkâna girip genişçe bir hasır isteyen bir müşterinin belirmesiyle başlar. Bu müşterinin mahallesinde, hasta olan bir kadın vefat etmiştir. Yanında kimsesi yoktur. Maddî imkânı yetersiz olduğu için, cenazesi için harcama yapmak, mahalleliye kalmıştır. Maddî imkânı olmadığı, cenazesi için gerekli olan hasırın satın alınmasından anlaşıyor. Kadının bir kefen parası olsaydı, durum daha farklı gelişebilirdi.

Daha sonra, hasırın yolculuğunu ele alınır: *“Hasır büküldü, omuzlandı, daldı bir sokağa.”* (Safahat, s.33) Burada, ölen kadının cenazesinden çok, hasır ön plandadır. Zira hasır, normalde cenaze kabre konduktan sonra üzerine yerleştirilen tahtaların üstüne serilir; lakin burada parasızlıktan dolayı cenazenin tabutla değil, hasırla taşınması söz konusudur. Ölüyü saran hasır omuzlara alınır, yol bitince yere konur,

hasır mezara yaslanır. Maddi imkânsızlığın sembolü olan ve hem tabut hem kefen yerine kullanılan hasır, adeta cenaze ile bütünleşmiştir. Fakirlik mezarcının bile ilgisizliği sonucunu doğurur. Bu durum: “*o kürek yüzü dest-i lakaydı*” söz grubu ile ifade edilir. Bu bölümden şu sonuçları elde etmek mümkündür: Mahalle halkı, kimsesiz ve fakir birinin ölümü karşısında sosyal dayanışmanın icabını yerine getirmiştir. Ancak yoksulluk, zavallı kadının cenaze töreninin bile gerektiği gibi yapılmasına mani teşkil etmiştir.

Bir sonraki kısım, anlatıcının düşüncelerini aktararak şiiri bitirir. Anlatıcı, bütün hayatı fakirlikle, çilelerle geçmiş kadının varlığının artık bu dünyayı terk ettiğini sezer, içinde bulunduğu bu sıkıcı atmosferden çıkar ve kendisine *bu perde bitti mi* diye sorar. Ancak cevabını yine kendisi, daha dışarı bir adım atmadan verecektir. Bu durum ve benzeri facialar, her an her yerde yaşanmaktadır. Parası ve kimsesi olmayan bir insanın ölümü bile bir terkediliş, bir yük edasıyla geçirilmektedir.

“Hasta” adlı şiir: “*Vak’a Halkalı Ziraat Mektebi’nde geçmiştir.*” (Safahat, s.11) cümlesiyle başlar. Bu cümle, hem şiirin gerçek hayatla bağını güçlendirmekte hem de aktarılan olayın okuyucu üzerindeki etkisini arttırmaktadır. “Hasta” adlı şiiri, önceki iki manzumeden biraz daha değişik bir biçimde ele almak doğru olur. Bu manzume, önceki ikisinde olduğu gibi, devam ettirilen hayatın resmedildiği bir anlatım ile başlamaz. Doğrudan bir olay anlatılmakta; şahıslar, mekân, zaman en uygun biçimde ortaya konmaktadır. İlk bölüm müdürün konuşmasıyla başlar. Okuldaki bir talebenin hastalığından ve bu hastalığın ileri boyutta olmasından bahsedilir. Hastalık, kurtulma ümidi bitmiş bir aşamadır.

İkinci kısım, doktorun hastaya seslenmesiyle başlar. Bu kısımda hastanın ayrıntılı bir betimlemesi yapılır. Verem hastalığı bu talihsiz çocuğu çökertmiştir. Doktor, “*bu kemik kütlelerinin dinlenecek bir ciheti*” (Safahat, s.12) olmadığını farkındadır; lakin çocuğu karamsar duruma itmemek için vicdanî bir sorumlulukla onu muayene eder. Kendisine bazı ilaçlar verir, iyileşeceğini telkin eder.

Üçüncü bölüm yine müdürün: “*Nasıl ettin doktor?*” (Safahat, s.12) sorusuyla başlamaktadır. Doktor, çocuğun durumunun iyi olmadığını, bu hızla seyrettiği takdirde kurtuluşu olmadığını söyler. Müdürün planında çocuğu okuldan uzak tutmak vardır. Çünkü dönemin koşullarına göre, verem çok sinsi ve bulaşıcı bir iltir. Müdür, okuldaki diğer çocukların sağlığından endişe etmektedir ve bu endişesini çaresizliği ile birlikte dile getirir:

Git demek, hem düşünürsek ne büyük züldür,
 Hadi göndermeyelim, Var mı fakat imkânı?
 Kime dert anlatırız? Bulsana derdi anlayanı! (Safahat, s.13)

Müdürün bu sözlerinden sosyal dayanışmayı destekleyecek, bir başka ifadeyle bu hasta çocuğun bakımını üstlenecek bir yer veya merci olmadığı anlaşılmaktadır. Maddi yetersizliğin sonuçları burada da göze çarpar. Sonuçta burası bir okuldur ve imkânları sınırlıdır. Hem hastayı hem de diğer talebeleri koruyup gözetecek yeterlilikte bir donanımına sahip değildir. İdaredeki müdürü ve tabibi, vicdansız ve insafsız olarak düşünmek yanlış olacaktır. Bu insanlar vazifeleri ve sorumlulukları gereği, hasta çocuğun okuldan uzaklaşmasına karar vermek zorunda kalmışlardır.

Ardından mubassırın, hasta çocuğu hava değişikliği teklifiyle ikna etmeye çalışmasının planının yapıldığı kısım gelir. Müdür, çocuğa rahatsızlığını açıkça belirtmek istememekte; bu girişimi ona hissettirmeden yapmak istemektedir.

Ancak sonraki bölümde hasta çocuğun olan bitenden haberdar olduğunu anlıyoruz. Çocuk kimsesizdir; annesi ölmüştür, babasını hiç görmemiştir. Bir kardeşi vardır, o da kendisine muhtaçtır. Mektepten ayrılacak olursa gidecek yeri yoktur. Kardeşinin istikbali için çaba harcamak istediğini anlıyoruz; ancak ömrü sona ermek üzeredir. Biri önceden ona bu durumu söyleseydi, çalışıp kısa hayatını böylesine harcamayacağını söyler. Müdürü ve doktoru, merhametsiz insanlar olarak nitelendirmekte ve kendisini okuldan kovduklarını düşünmektedir. Onurlu bir harekette bulunarak, okuldan ayrılmaya razı olur.

Son kısım: “*Son sınıftan iki vicdanlı refikin koluna, / Dayanıp çıktı o biçare sefalet yoluna.*” (Safahat, s.14) dizeleriyle başlar. Okul arkadaşları onu uğurlamışlardır. İstasyona değil İstanbul’a gitmeyi arzulayan hasta çocuk, birilerinin onu umursamadığı esnada, uzanıp ölmek için bir şilte bulacağını hayal etmektedir. “Uzanıp ölmek için bir şilte bulmak”, “Hasır”daki ifadeler ile benzerlik gösterir. Maddi yetersizlik, hastalık ve sefalet nedeniyle yaşanan acının, ölüm törenlerinin dahi önüne geçebileceği vurgulanmaktadır. Bu şekilde bu manzume de hasta çocuğun akıbeti okuyucunun hayal gücüne bırakılarak, altı birimde biter.

Bu üç manzumenin göze çarpan ortak bir yanı vardır. Manzumeleri oluşturan anlam birimleri dikkate alındığında, bu birimlerin etrafında toplandığı esas sıkıntının,

maddi imkân-imbânsızlık olduğu söylenebilir. “Küfe” manzumesinde bu durum oldukça açıktır. Hasan, maddi sıkıntılar yüzünden, babasının işini devam ettirmek zorundadır.

Akif, fakirliği “Küfe”de engelleyici bir obje olarak kullanır. Fakirlik, Hasan’ın istikbali için kurmuş olduğu hayallerin, yapmış olduğu planların karşısına dikilmiş beton bir set olmuştur.

Bununla birlikte, icra etmek zorunda kaldığı hamallık mesleği, onun eğitimini devam ettirememesine neden olacaktır. Burada öne çıkarılan problem, maddi sıkıntının ve fakirliğin insan hayatını nasıl olumsuz etkilediğidir. Fakirlik, bu şiirlerin yazıldığı dönemde birçok insanın hayallerinin yerle bir olmasına neden olmuştur. Bu durum günümüzde de aynıdır.

“Hasır” manzumesinde tek başına yaşayan, yanında kimsesi olmayan ve yine yalnız ölen bir kadın anlatılmıştı. Bu kadın, mahalledeki insanlarca defnedilir; ancak cenaze merasimi kesinlikle törelere veya olması gerekene uygun değildir. Bir mahalleli tarafından pazarlıkla alınan bir hasıra sarılan kadın, mezarlığa götürülür ve sürdürdüğü hayat gibi kimsesiz, yalnız, sessiz defnedilir. Oması gereken bir kefeni bile yoktur. Burada da fakirlik ön plana çıkarılmıştır. Şiiri oluşturan birimler iyi incelendiğinde, arka planda işleyen bir maddi yetersizlik gerçeğinin varlığından söz edilebilir. Manzumeyi bir bütün olarak anlamaya çalışırsak, bu hakikatin ağırlığını daha iyi anlarız. Şayet maddi imkân– imkânsızlık sorunu bu manzumenin ana temi olmasaydı, manzumenin başında yer alan ve yaşanan hayattan bir kesit sunan kısmın burada bir görevi olmazdı. Mahalle halkının iş taksimatı yaparak yapılması gerekeni elbirliği ile yapması da toplumsal bir sorumluluk bilincinin olduğunu ortaya koymaktadır.

“Küfe” ve “Hasır” manzumelerinde, maddi yetersizlik sorununun bir tema olarak ele alınışını hissetmek; Hasta manzumesine göre daha kolaydır. Nitekim pek çok kaynak, bu manzumelerdeki sosyal duyarlılığa, fakirliğe ve çaresizliklere ve çırpınışlara işaret etmiştir.

“Akif, Hasan’ın dramını, okullu çocuklarla karşılaşma sahnesinde tezatlı bir şekilde belirtir. Yoksulluk, günahı olmayan bu çocuğun kaderidir. ‘Hasır’da kimsesiz bir kadının ölümünü anlatan Akif, mahalledeki sosyal dayanışma dolayısıyla meseleye sosyal bir görünüş kazandırır.” (Ercilasun, 1997, s.72).

“Hasta” şiirinde ise maddi yetersizlik sorunu, toplumsal dayanışmanın eksikliği hususuna yöneltilen tenkidin bir miktar arkasına düşmekle birlikte, bir tema olarak önemli bir yer kazanmıştır. Şiirdeki müdür ve tabip, birçok okuyucu tarafından merhametsiz olarak algılanır. Okuyucu aslında büsbütün haksız değildir. Ancak şu hususa dikkat etmek gerekir: Onların çocuğu okuldan uzaklaştırma nedeni, kişisel istekleri veya zalimce duygular değil; bir çaresizliğin neticesi olarak ele alınmalıdır. Çocuğun hastalığının başka çocuklara bulaşmasından endişe edildiği için böyle bir yola başvurulmuştur. Hastalığın bulaşma endişesinin asıl sebebi, mektepte bulaşmayı engelleyecek yeterli donanımın olmamasıdır. Bu da sonuçta maddi yetersizlik gerçeğine bağlıdır. Şayet okulun maddi olanakları olsaydı yeterli önlem donanımı da olacaktı ve çocuk okuldan uzaklaştırılmayacaktı. Başka açıdan bakıldığında da, o çocuk kimsesiz ve fakir biri olmasaydı, ailesinin yanında veya donanımlı bir hastanede iyi imkânlar ile tedavi olabilirdi.

Akif, iki farklı Türk devletinde yaşamış bir Türk insanıdır. Osmanlının en sıkıntılı son dönemleri ile yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti’nin yine en sıkıntılı ilk dönemlerinde birçok hadisenin içinde bizzat yaşamış, o dönemlerin en önemli olaylarını şiirlerine yansıtmış ve sanatında ele almıştır. Abdülhamit, Meşrutiyet, Mütareke ve Cumhuriyet dönemlerinin canlı şahididir. Özellikle Meşrutiyet ve Mütareke dönemleri Osmanlının en karışık, en sıkıntılı yıllarıdır. Akif’in hissiyatını biraz daha anlamak için belki de onu Yunus Emre dönemine giderek incelemek icap eder. Yunus Emre yaşadığı dönemde Moğolların istilasından sonrası perişan haldeki Anadolu insanının arasında dolaşp onlara moral ve güç vermeye çalışmıştır. Aynen onun gibi Akif de Osmanlının son dönemlerinde ortaya çıkan türlü sarsıntılardan olumsuz etkilenen Türk insanına şiirleriyle, vaazlarıyla, hitabetiyle moral aşılamış, güç vermiş ve adeta rehber olmuştur. Anadolu’daki Moğol illeti, Yunus Emre gibi bir hak aşığını ve halk sevdalısını doğururken ikinci koca ve yaşlı adam vasfındaki Osmanlının perişan hali de Mehmet Akif’i ortaya çıkarmıştır. Akif, taşıdığı birçok farklı ve yüce vasfıyla Türk milleti için yeni bir Yunus Emre olmuştur.

“Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı, İslâm’ı uyandırmak için haykıracaktım.” (Safahat, s.447), diyerek Müslüman Türk toplumunun bütün problemlerini ele almış, çözüm yolları göstermiş, gördüğü her aksaklığı ortadan kaldırmak için çalışmıştır.

“Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim,
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim,
Adam aldırma da geç git diyemem, aldırırım.
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım.” (Safahat, s.400)

Milleti için bu kadar duyarlı olan bir insan, o millet için her fedakârlığa hazırdır. Fedakârlığının kaynağı İslam dinidir. Bu dinin Peygamberi bütün ömrünü ümmetine hizmet etmekle ve bu yoldaki fedakârlıklarla geçirmiştir. Müslümanların dertlerine karşı duyarlı olmayı birçok defa emretmiştir. Dinini çok iyi bilen Akif de bu emirlere kayıtsız kalmamıştır.

Toplumun en zayıf ve şefkate muhtaç insanları olan ihtiyarlara, kadınlara ve çocuklara ayrı bir yer ayırır. Bütün insanlığa yardım edilmesi gerektiğini; ancak bu üç grup insana daha fazla ilgi gösterilmesinin icap ettiğini vurgular. Birçok Avrupa ülkesinde bulunmayan yardımlaşma, şefkat acıma gibi duygulara sahip çıkmamız, bize göre asıl insanlık değerleridir. Aksi halde insanlık değerleri kalmaz, toplum tanınmaz hale gelir. Akif’in bu tespiti, sosyal hayatımızın sağlıklı devam etmesi açısından önem taşır.

“Üç çeşit insana içim parçalanır, hem ne kadar,
İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler;
Bunlar merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan,
Yoksa insanlığı bilmem nasıl anlar insan?” (Safahat, s.130)

Toplumun üç fakir ve merhamete, yardıma ihtiyaç duyan kesimine; yani yaşlılara, kadınlara ve çocuklara karşı çok yüksek bir merhamet hissi duyduğunu, insanların onlara merhamet ve ilgi göstermesi gerektiğini, bu yapılmadığı takdirde bu tür yoksul ve biçare insanın kendi insanlığını hissedemeyeceğini ifade eder. Sanatçı, bu dizelerle bir tür toplumsal bir terapi uygulamıştır denebilir.

2.1.2.9.2. Tevfik Fikret’e Göre Sosyal Adalet ve Yoksulluk

Yoksulluk, sosyal adaletsizlik gibi konular söz konusu olunca öncelikle şairin “Balıkçılar” şiiri akla gelmektedir. Fikret bu şiirinde içinde yaşadığı Türk toplumunun

sadece hayat tarzlarını değil, çektikleri sıkıntılardan ve acılardan doğan hislerini de gerçekçi ve güzel biçimde yansıtmıştır.

- Bugün açız yine evlatlarım, diyordu peder
 Bugün açız yine; lakin yarın, ümid ederim
 Sular biraz daha sakinleşir... Ne çare, kader
 - Hayır, sular ne kadar coşkun olsa ben giderim
 Diyordu oğlu, yarın sen biraz ninemle otur
 Zavalılık yine kaç gündür işte hasta
 - Olur
 Biraz da sen çalış oğlum, biraz da sen çabala
 Ninen baban, iki miskin, biz artık ölmeliyiz
 Çocuk düşündü şikayetli bir nazarla: - Ya biz
 Ya ben nasıl yaşarım siz ölürseniz
 (...)
 (R.Ş., s.18-19)

Bu şiirde anlatılanlar şöyle özetlenebilir: Bir balıkçı ailesi vardır. Bu aile çok yoksuldur. Bunların eski, kırık bir kayıkları bulunmaktadır. Onunla balık avcılığı yaparak geçimlerini sağlamaktadırlar. Anne çok hastadır, baba ise yaşlıdır. Bu yüzden oğlu, fırtınalı bir gecede yalnız balığa çıkar. Hasta anne, yaşlı baba oğlunun denizden dönmesini heyecan ve ümitle bekler ama azgın dalgalarla boğuşan oğlu denizde yiter. Baba, gerçekleşmesinden korktuğu acı sonla karşılaşır. Anne ölür, baba çıldırır, çocuk yaşamından olmuş olur. Karşılıklı konuşmalar, bu acıklı hikâyeye doğallık kazandırmakta, okuyucunun ilgisini canlı tutmaktadır.

Manzum hikâyede yapılan tasvirler, hayatın gerçeklerine uygun düşmektedir. Şair şiirinde anlattığı felâketi bir takım tasvirlerle süslüyor, bu tasvirlerle bir düşünce tablosu çiziyor. Tasvirleri de çokça kullandığı sıfatlarla yapıyor. Tasvirler; deniz, fırtına, kayık, kadın ve baba ile ilgilidir. Bu tasvirlerle göre, deniz hırçın bir kadın gibidir, dalgaları kükremiş bir orduyu andırmaktadır. Fırtına ise gazaba gelmiş gibidir. Kayık, eski bir teknedir; ipleri çürük ve düğümlüdür. Baba ve oğlu, anneyi yan gözle süzüyor, ona ölümünün yakın olduğunu hissettirmiyor. "Deniz ufukta, kadın evde" ölürken, baba, üç gecedir denizi pencereden seyrediyor. Sahile vurmuş boş bir tekneyi

gördüğünde bir yeri yumruklayıp gülerek gösteriyor, yani çıldırıyor. Bütün bu tasvirlerde gerçeğe aykırı bir taraf görülüyor.

Bu şiirde balıkçı ailesinin durumuyla ilgili şunları öğreniyoruz: Balıkçı ailesi üç kişiden oluşuyor: Anne, baba ve oğul. Aile çok yoksuldur. Balık avcılığı ile geçimlerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Anne hasta, baba yaşlıdır. Çocuk ise çok gençtir. Bu ailenin sonu tam bir felâketle bitmektedir. Anne ölür, çocuk denizde boğulur, baba çıldırır.

Hikâyedeki kişilerin, yani anne, baba ve çocuğun birbirlerine karşı davranışları, Türk toplumunun geleneksel yapısına uygun düşmektedir. Baba, güngörmüş, deneyimli biridir. Oğluna sorumluluk yüklemekte, usta bir balıkçı olarak; "Yarın sen ağları gün doğmadan hazırlarsın; Sakın yedek biraz ip, mantar almadan gitme... Açınca yelkeni, hiç bakma, oynasın varsın" sözleriyle ona öğüt verip yol göstermektedir. Çocuk, tüm gençler gibi atak, cesur, korkusuz ve ailesine bağlı bir gençtir. Anne, "Yarın küçük gidecek yalnız, öyle mi balığa? Yarın yavrucak nasıl gidecek?" sözlerinden de anlaşılacağı gibi, yüreği sevgi dolu bir Türk anasıdır, oğlunu bir daha görememek endişesi ve korkusu içindedir.

Şiirde geçen "hayâl-i sefid" (beyaz hayal) tamlamasıyla, yoksul balıkçı ailesinin yarınlarla ilgili ümitleri, yoksulluktan kurtulma düşleri anlatılıyor. Ne var ki, şiirde bu ümit gerçekleşmiyor. Yaşlı balıkçının "Bir yeri yumrukla gösterip gülmesi", onun çıldırdığını gösteriyor. Bu da balıkçının bir ruhsal çöküntü içinde olmasından ileri geliyor.

Fikret'in şiirlerine tematik olarak bakıldığında maişet derdi, yoksulluk, sokak dilencileri, aile, kadın ve köy gibi konuların toplumsal vazife çerçevesinde işlendiği sezilir. Fikret'in toplumsal farkındalığını ortaya koyduğu şiirlerinin büyük kısmında geçim sıkıntısı ve yaşam koşullarının zorluğu hususlarının ortak olduğu dikkat çekmektedir.

Yoksulluk ve geçim derdi, Fikret'in iç âleminde çıkıp dışa, topluma yöneldiği temaların başında gelir. Misal olarak sanatçının 'Ramazan Sadakası' adlı şiirinde toplumun güncel problemlerinden biri olan 'dilencilik' ve buna bağlı olarak 'fakirlik' ele alınır. Bu manzumesinde sanatçı, zenginleri ve duyarsız insanları eleştirerek toplumun kanayan yarasına vurgu parmak basar:

(...)

“Efendiler, ne olur? Ben fakirim işte...” sükût;

“Efendiler, acıyın...” pür vekâr ü bî-ârâm

Efendiler geçiyor; yavrucak soluk, mebhût,

Nazarlarında hazin bir edâ-yı istirhâm,

Çolak eliyle verir her geçen hayâle selâm.

“Efendiler, ramazandır., mübârek akşamdır...”

Zavallı tıfl-ı sefâlet, zavallı ömr-i tebâh!

“Efendiler, acıyın, ben garibim işte...” hayır,

Akın akın geçen erbâb-ı i’tizâz ü refah

Eder bu kirli, bu yırtık sedâdan istikrâh. (R.Ş., s.55-56)

“Ramazan Sadakası”, Fikret’in toplumsal ve bireysel anlamda bir durum tespiti ve özeleştirici niteliği taşıyan şiiridir. Şair, köprüde sadaka isteyen yoksul çocukların sesini doğrudan duyurmakla toplumsal mesaj iletmeye görevini, gözlemci bir bakış açısı ile yansıtır. Toplumun bireyleri arasındaki maddi farklılığın İstanbul’daki bir köprüye yansımış biçimi olan bu şiir, sosyal dayanışma gibi çok önemli bir değerın zayıflamasına yöneltilen bir eleştiri niteliği taşımaktadır.

Tevfik Fikret kendi deyimiyle “rikkat” yani duyarlılık, acıma, şefkat sahibi bir insandır.

“Eder bu levha en âvâre kalbi rikkat-yâb,

Verir bu manzara en kaydsız mizâca esef.” (R.Ş., s.52)

Aydındır, şairdir, toplumun geneline göre farklı düşünce ve inanışlara sahiptir; ama aynı zamanda toplum içinde doğup büyüyen, toplumun dertlerini az veya çok kendisi de çeken bir bireydir. Birey olmasının yanı sıra tanınmış bir şairdir. O kadar mühim meselelere eğilmişken fakirliğe, geçim sıkıntısına değinmemek ona yakışmaz.

“Fikret’in ifadelerini sadece acımak suretinde ele almak onu diğer şiirlerinden ayırmak için kolay ve zayıf bir gerekçe olur. Toplumun bir ferdi de olan sanatçı, eserine yansıttıklarını seçmede hür olduğuna göre sadece bir acıma duygusu ile gerçekleşen sanat üretimini daha zayıf ve yetersiz görmek gerekirdi. Ancak sanatçı dış dünyada

gördüklerini hangi duygu aralığında vermek istiyorsa ona göre bir kalıp giydirme tercihini kullandığına göre Fikret'in geçim sıkıntısı, fakirlik vb. konulardaki söylemlerini şair duyarlığı ve dikkat çekme adı altında değerlendirmek daha tutarlı olabilir.” (Tuğluk, 2015, s.243)

Tevfik Fikret'in sosyal ekonomik durumun kriteri olan “para”yı ele aldığı “Para ve Hayat” adlı manzumesinde, toplumsal eleştiri ve paranın davranışlarımızı biçimlendirme ve algı yönetme tesiri işlenmiştir. Bu şiir sanatçının doğrudan bir farkındalık göstergesi niteliği taşıyan toplumsal içerikli şiiri olarak dikkatleri çeker. Şiirin üzerine bina edildiği temel olan yaşamın değerinin ve kalitesinin para ile ölçülmesi sorunu, küçük bir kız üzerinden ortaya konarak problemin trajik duyarlılığı yükseltilmiştir:

“Bu çok güzel, bakınız; çok güzel bu, çok zengin...

Ve, bir bebek gibi sırtında süslü bir pelerin

Ağır ağır dönüyor karşınızda; siz bakıyor,

Beğendinizse güzel, yoksa hiç sıkılmayarak

“Hayır, fena!” diye reddeyliyorsunuz... Bir hak;

Bu hak sizin kesenizden parıl parıl akıyor!

(...)

Zavallı kız, seni karşımda döndüren de o bak;

O, hep o, hep o mülevves, o müfteris kitle!” (R.Ş., s.254-255)

Fikret'in yaşamın sorunlarını ele alması sadece geçim derdi, fakirlik ve diğer toplumsal sorunlardan ibaret değildir. Fikret, yaşam şartlarının ağırlığına değindiği ‘Hayat’ adlı şiirinde hayatın kendisini başlı başına bir sıkıntı olarak görür. Bu durum kişide toplumsal bunalımışlığın yol açtığı bireysel çıkmaz olarak kendini gösterir. Fikret'in oğlu Halûk'a hitaben kaleme aldığı bu şiir, yaşama savaşının bir bölümünü sunarken, karamsar bir bakış açısı ortaya koyar.

(...)

“Nedir, bilir misin, oğlum?... Önünde hârelenen

Şu mâ'i safhaya bak: şimdi ansızın seni ben

Tutup da fırlatırsam onun derinliğine,
 Düşün biraz ne olur?... Korku bilmesen de, yine
 Tahammül eyleyemez, çırpınırsın, ağlarsın;
 Zavallı kollarının hükmü yok ki kurtarsın!
 (...)
 Haşîn, demir iki el muttasıl itip zedeler;
 Ve çâre yok ineceksin... Bu işte ömr-i beşer.” (R.Ş., s.269-270)

Aile yaşamı ve kadın unsurları, Fikret’in şiirlerinde toplumsal duyarlılığını ortaya koyduğu diğer önemli konular olarak dikkat çekmektedir. ‘Küçük Aile’ şiirinde, yine geçim problemi yaşayan bir ailenin içler acısı durumu aktarılmaktadır. Ailenin dünyaya yeni gelen bireyi, mutluluk ile geçim derdinden ortaya çıkan hüznün kesiştiği trajik bir noktadadır.

(...)
 “Yani bu çocuk doğduğu gün, penbe vü üryân,
 Kış en acı bir fakr ile gelmişti beraber;
 Olmuştu küçük â’ilenin kalbi mükedder.
 Ev yeni bir mihmâna tahammül edemezdi,
 Bir fazla tabak sofrayı bir dağ gibi ezdi.
 -Lâkin bu te’essür ne için, ey eb-i müşfik?
 Yavrun sana bir hiss-i übüvvet de mi vermez?” (R.Ş., s.36-37)

Bu manzumede bulunan ‘bir fazla tabak sofrayı bir dağ gibi ezdi’ ifadesi, ailenin artan nüfusunun geçim derdini daha da fazlalaştırmasını estetik bir biçimde ifade etmesi açısından dikkat çekicidir. “Tabak”, şiirde geçim sıkıntısının bir kriteri olarak gösterilmiştir.

Ekmeğin ev halkı arasında eşit bölünerek paylaştırıldığı, sofrada sadece bir çeşit aşın ve öğünün en fazla iki olduğu bir yoksulluk düşünürsek bu ortamda aileye fazladan gelen her fert biraz daha yük, biraz daha geçim sıkıntısı demektir. Tabi ki bu durum Fikret’in doğup büyüdüğü şehir hayatı için geçerlidir. Kırsalda yaşayan insanlar yemek konusunda biraz daha avantajlı olabilirler. Zira, köylü vatandaş genellikle kendi aşını kendi üretilip tüketir. Maddi güce bir şehirli kadar ihtiyaç hissetmez. Fikret’in tasvir

ettiği geçim sıkıntısı daha çok şehir yaşayan insanlar içindir. Onun hayal gücü veya izlenimlerinin sınırı, geçimini denizden çıkaran insanlara kadardır. Bu kadarı şairin geçim sıkıntısını, fakirliği anlatmada tam bir gerçeklik içerisinde olduğunu kanıtlamasa da hassasiyetini ve aydın duyarlılığını göstermesi bakımından önemlidir. Halktan çok uzak bir hayat sürmediğini gösterir.

2.1.2.9.3. Sosyal Adalet ve Yoksulluk Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıklar

Dönem, Osmanlı Devleti'nin son dönemleridir. Koca devlet içten ve dıştan yıpratılmış, fakirleştirilmiş ve savaşlarla yorgun düşürülmüştür. II. Abdulhamid bir yandan dış tehlikeleri bertaraf etmeye çalışırken bir taraftan da onların içerideki işbirlikçileriyle uğraşmaktadır. Devletin bekâsını tehdit eden bütün unsurlarla mücadele ederken zaman zaman sert önlemler almaya mecbur kalmıştır. Bunu “istibdâd” olarak adlandıran birçok sanatçı kendilerince eleştirilerini yaparken halk da geçim derdiyle meşguldür.

Akif, fakirlik meselesine birkaç açıdan bakıp hem yönetimde hem de miskin miskin oturup gayret sarf etmeyen halkta bulur kusuru. Halkın tembelliğini, umutsuzluğunu İslamî inanişaya aykırı görür. Dinin esasında çalışmanın, gayretin, umudun olduğunu ayet ve hadislerle açıklar. İçinde bulunulan fakirliğin ise bu ruha aykırı yaşamaktan kaynaklandığını belirtir. Acıma hissi onda fazladır. Kendisi de oldukça yoksul bir hayat sürerken başka fakirlerin halleri onu daha da incitir.

“Ya hamiyyetsiz olaydım, ya param çok olaydı.” (Safahat, s.71) dizesi, onun fakir insanların hallerine ne kadar acıma ve yardım edebilme arzusuyla yaşadığını göstermektedir.

Fikret de Akif gibi toplumu realist bir bakış açısıyla gözlemleyip insanların ne kadar zor şartlarda hayatlarını devam ettirmeye çalıştıklarını anlatır. Acıma hissi onda da ön plana çıkar. Her iki şair de yoksulların karşısındaki varlıklı tabakadan ve bu ikisi arasındaki uçurumdan söz etmeseler de varlıklı olmanın güzelliklerini dolaylı olarak sezdirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Yine aralarında ki en büyük fark; Akif reçeteyi Doğu kültürünü ve İslam'ı doğru yaşamakta bulurken Fikret Batı hayranlığını sezdirip çareyi “Yeni Zelenda” gibi ülkelere kaçışta aramaktadır.

2.1.2.10. İnanç

2.1.2.10.1. Mehmet Akif'e Göre İnanç

İslam dinine mensup insanda olması gereken birçok özelliği, Mehmet Akif'in yaşamında ve eserlerinde fazlasıyla görmek mümkündür. Akif, birçok olması icap eden özelliğine, küçük yaşlarda Kur'an-ı Kerim'i hıfz eden bir hafız olma, Kur'an-ı Kerim'i tercüme edecek derece ilme vakıf olma ve etkili hitabetiyle insanları doğruya yönlendiren hatip ve vaiz olma gibi birçok güzel özelliği de ilave etmiştir.

Mehmet Âkif Ersoy'un hayatını ve eserlerini incelediğimizde, onun tam bir "kişilik timsali" olarak sivrildiğine şahit oluruz. Onun bu sağlam kişiliğinin oluşmasında Kur'an ve sünnet, Türk-İslam hayatının hâkim olduğu Fatih semti ve çevresi, döneminde ün yapmış büyük âlimler ile yetiştiği eğitim kurumlarının büyük tesiri vardır. Bütün bu etkenler onu Safahat şairi, Çanakkale'yi destanlaştıran şair, Vatan Şairi, ilim, fikir ve dava adamı, örnek bir insan Mehmet Akif Ersoy yapmıştır. Pek az şairin eserleri ve düşünceleri ile kişiliği arasındaki bire bir ölçülerle aynı olma, Mehmet Âkif'ininki kadar olabilmıştır.

Mehmet Akif Ersoy'un kişiliğinde ideal bir Müslüman karakterini görmek mümkündür. Akif, "*Sadr-ı İslâma dönmek*" yani İslamiyet'in kalbi hükmünde olan Kur'an-ı Kerim ve sünnet-i seniyye ile temel ve asli kıymetlerini yeniden ortaya koymayı en büyük ülkü kabul eder. Diğer bir deyişle ona göre kaynağa dönmek, o kaynaktan beslenerek günümüze hitap etmek gerekir. Gerçeğin üzerine çökmüş olan külleri uçurmak, yani dinin içine sokulmuş hurafeleri temizlemek; üstelik bunları reform, değiştirme gibi eylemlere ihtiyaç duymadan yapmak, Akif'in bir tür yaşam felsefesi olmuştur.

"Eğer çiğnenmemek isterlerse seylab-ı eyyama,

Rücu etsinler artık Müslümanlar sadr-ı İslâm'a." (Safahat, s.324)

Mehmet Akif, kimliğini ve bütün kuvvetini Kuran'dan alır. İslam'ı Asr-ı Saadet'teki temel haliyle yeniden yaşamak ve yaşatmak için çaba harcar. Akif'e göre "Müslüman namı altındaki cemaatin çoğu İslâm'ın aslından ve dosdoğru şeklinden alabildiğine gafil"di. Çünkü hakikatin üzeri hurafelerle örtülmüş ve gizlenmişti. Bu sebepten tek çare "Kur'an İslamı"na yani "asıl kaynağa" dönmektir.

“Doğrudan doğruya Kuran’dan alıp ilhamı,
Asrin idrakine söyletmeliyiz İslam’ı.” (Safahat, s.418)

Mehmet Akif, çok çalışkandır ve tembellikten nefret eden bir insandır. O, emek verilmeden, alın teri dökülmeden kazanılan her şeyi haram kabul eder. Din, mezhep ve soy ayrımı yapmaz. Oldukça alçakgönüllü bir kişiliği vardır. Dostlarına ve dostluğa sadıktır, bağlıdır. Kalabalık ortamlarda susar, kendini ön plana çıkarmaktan hoşlanmaz. Ayrıca hoşsohbet ve nüktedan bir mizacı vardır. Ona göre eski, eski olduğu için atılmaz, kötü olursa atılır. Yeni, yeni olduğu için alınmaz, iyi olursa alınır. Akif, riyakârlık, cahillik ve sözde durmamaya tahammül etmez. O, soyunu, geçmişini inkâr edenlere iyi gözle bakmaz. Halkın acı çekmesine göz yumanlara, vatan ve din düşmanlarına düşman olduğunu açıkça ilan etmiştir. Dini kendi çıkarlarına kullananları ve dinsizleri sevmez. Dinî kisvesiyle insanları aldatanlardan nefret eder.

“Zamanıdır oturup, şimdi herze dinlemenin;
O yâve-gûları hâlâ, adam deyin beğenin!
Sarıklı milletidir milletin başında belâ...
Fakat umumunu birden batırmak iş değil a!” (Safahat, s.241)

O, yönetimin baskıcı politikasını da eleştirmiş, şiirlerinde devlet adamlarına methiyeler dizmemiştir. Mizacı gereği duygusal olan Akif, “Safahat”ta kendi kişisel problemlerinden bahsetmez. Milletine her zaman ümit, azim, kararlılık, çalışkanlık aşılırlar. Türk-İslam ülküsünü yeniden gerçekleştirmek için çaba harcar. Türk milletini İslam’ın öncüsü ve keskin kılıcı olarak görür. Akif’in en çok sevdiği kavramlar, “*çalışma, gayret, azim ve umut*”tur. Nefret ettiği kavramlar ise “*tembellik ve karamsarlık*”tır.

Akif, milletin her anlamda terakkisi için çalışmak gerektiğini, âlemdaki bütün varlıkların bir sa’y kanununa tabi olduğunu söyler. Bu bağlamda altını çizdiği iki kavram vardır: “*marifet ve fazilet*”. İslam dinine mensup bütün insanların birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmesini isteyerek “İslâmcılık” anlayışını ortaya koyar.

İslam’ın da yerdiği korku mefhumundan adeta tiksindir. Sanatçının bu cesur karakteri, birçok manzumesinde kendini gösterir. Özellikle İstiklal Marşı’mızda:

“Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak,
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak! ” dizeleriyle net bakış açısını herkese belli etmiştir.

İstiklal Marşı’nda ciddi boyutta bir iman anlayışı vardır:

“Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklal!”

“Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.”

“Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar...”

Bu dizelerde Türk milletinin iki önemli meziyeti birlikte dile getirilmiştir. Biri, bağımsızlığın onun hakkı olduğu, diğeri ise bu hakkın, istiklâl hakkının, iman özelliği ile beraber doğuşudur. İman şartını son mısradaki ikinci Hak kelimesinden anlıyoruz. Bu Hak, Allah anlamındadır. Böylece milli marşımızda milletimizin dinî ve millî karakteri birbirinden ayrılmaz bir şekilde verilir. Akif adeta secdelere kapanırcasına büyük iradenin önünde diz çöker ve şöyle seslenir:

“Ruhumun senden İlâhi, şudur ancak emeli:

Değmesin mabedimin göğsüne namahrem eli!

Bu ezanlar ki şehadetleri dinin temeli,

Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.” (Akif, İstiklal Marşı)

M. Akif, “Çanakkale Şehitlerine” şiirinde, Çanakkale’de şehit olanların İslam dünyasının da kurtuluş müjdesi olduğunu ifade eder. Şair, bu şiirde İslamiyet, şehadet ve vatanın kutsallığını birlikte ele almaktadır. Kendisini İslam mefkûresine adanmış olan Akif:

"Vurulup tertemiz alnından uzanmış yatıyor.

Bir hilal uğruna, ya Rab, ne güneşler batıyor!" (Safahat, s.426) diyerek yine şehidin durumunu uzanıp yatmakla ifade ediyor. Hilal için, bayrağımızın ve İslam'ın yücelmesi için güneşler batmış yani askerler şehit olmuştur. Dinimize göre şehit, ölüm

acıasını tatmadan ebedi âleme göç eden seçilmiş insandır. Şehidin alını tertemizdir ve tam orasından vurulup uykunun rahatlığını elde etmiştir.

“Ey şehit oğlu şehit, isteme benden makber,

Sana ağuşunu açmış duruyor Peygamber...” (Safahat, s.427) dizeleri de şehitlik mertebesinin yüceliğini ifade eder. Şehidin mezara ihtiyacı yoktur; zira onu Peygamber, kucağını açarak beklemektedir.

Mehmet Akif, ideal bir Müslüman olarak hayatında Kur'an-ı Kerim'i rehber edinmiş, sözüne güvenilen ve inançlı biridir. Her türlü yolsuzluğun, cahilliğin, rıyanın, nifakçılık ve vurdumduymazlığın yani Türk-İslâm ahlâkında yeri olmayan davranışların karşısındadır. O, hayatında ve sanatında İslami unsurları/motifleri ön planda tutan bir şair, ilim adamı ve mütefekkidir.

Akif'in dine bakış açısı, dinin hurafelerle bozulmamış, gerçek yönünü yaşamaya yöneliktir.

Mehmet Akif'in dindarlık anlayışına baktığımızda; O, dindar insanı, inancı sağlam, dinî fiil ve pratikleri hayatında uygulayan, dünyevi olumsuzluklardan uzak kalabilen, ruhunu faziletlerle yoğurmuş bir insan olarak görmektedir. O'na göre samimi bir Müslüman aynı zamanda iyi bir dindardır. Akif'in öngördüğü dindarlık; Kur'an ve sünnete gönülden bağlı, İslâmın ruhuna sadık, tarihi hakikatlere bağlı, ilme ve akl-ı selime dayalı, hurafe ve bid'atten uzak bir dindarlıktır (İmamoğlu, 1996, s.118)

Din, insanların ve toplumların hem sosyal hayatlarını hem ölüm ötesi hayatlarını düzenleyen bir olgudur. Ne var ki en çok suiistimale maruz kalan olgu da dindir. İnsanların bir kısmı dinin bütün kurallarını uygulayıp dünya ve ahiret hayatında mesut olmayı hedeflerken bir kıs mı da dini kendi menfaatlerine bir araç olarak kullanmıştır. Bazı insanlar da dini basmakalıp bazı emir ve yasaklardan ibaret görüp anadan, atadan gördükleri üzere dindar olmuşlar; dinin kaynaklarını inceleme ihtiyacı hissetmemişlerdir. Bu tür insanlar kendi bildiklerinin dışında bir şey duyduklarında da bunu din dışı kabul edecek kadar taassupkâr bir tutum sergilerler. Bir de dindar

görünümlü, gerçekte dini kurallara uymaktan çok uzak olan kişiler de vardır. Akif'in olunmasını istediği dindarlık-hiç şüphesiz- kaynağı Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler olan gerçek dindarlıktır. Bu dindarlıkta bilime, hürriyete, zenginliğe, adalete ve daha birçok güzel unsura açılan kapılar vardır.

“M. Akif dindar insanı, inancı bütün, dini fiil ve pratikleri hayatında uygulayan, bedenlen uzvi iptilalardan uzak kalabilen, ruhunu faziletlerle donatmış bir insan olarak görmektedir. Ancak herkesin dini anlayış ve dine bağlılığının farklı olduğunu iyi bildiği için yazılarında, vaazlarında ve özellikle Safahat'ta farklı dindar tiplerle ilgili görüşler ortaya koymaktadır. M.Akif'in dindarlar ve dindarlıkla ilgili görüşlerini başlıca altı grupta toplamak mümkündür.

1. Geleneksel halk dindarlığı
2. Dini yaşayışında kayıtsız olanlar
3. Görünüşte dindar olanlar
4. İslami ruha yabancılaşmış olanlar
5. Taassub ehli olanlar
6. İdeal dindarlar” (İmamoğlu, 1996, s.118-119)

Elbette M. Akif bu sınıflandırmayı yaparken içinde yetiştiği Müslüman toplumu dikkate alır ve değerlendirmeleri buna göre yapar. Örnekleri de yaşadığı toplumdan seçer. Akif, 6.grupta yer alan dindarlığı seçmiş, bunu hem kendi hayatına hakkıyla uygulamaya çalışmış hem de yakın çevresinde görmek istemiştir. Şiirlerinin genelinde diğer beş grupta yer alan dindarlığı yermiş, son gruptaki dindarlığı kurtuluş reçetesi olarak sunmuştur.

2.1.2.10.2. Tefik Fikret'e Göre İnanç

Tefik Fikret'in Servet-i Fünûn ekolünün bütün özelliklerini taşıdığını biliyoruz. Bu ekolün en bariz özelliklerinden biri de bin küsur yıldan bu yana, her asırda milyonlarca mensubu bulunduğu İslamî değerleri yok saymaktır. Varlığın oluşumunu tesadüflere bırakmak, o varlığı bir tek yaratıcıya bırakmaya galip gelmiştir. Altı yüz yıllık Osmanlı tarihinde şüphecilik ve inançsızlık belki de ilk kez bu kadar belirgin ortaya çıkmıştır. Hayatı zaten çelişkilerle dolu olan Fikret de bu inançsızlık rüzgârından nasibini almış ve bunu şiirlerine de yansıtmıştır. “Sabah Ezanında (1897), Asker

Geçerken (1897), Ramazan (1897), Kılıç (1897), İnanmak İhtiyacı (1897-1898), Sabâh-ı 'İyd (1898), Şehitlikte (1899), Köyün Mezarlığında (1899)" gibi ilk şiirlerinde ibadetin, inancın huzurunu yansıtan şair, Batı hayranlığı arttıkça bu değerlerden uzaklaşır. Târih-i Kadîme Zeyl adlı şiirinde kendisinin önceden dine inandığını ibadet ettiğini ancak sonra bu inancını yitirdiğini anlatır:

(...)

“Bana anlatma o rânâ dini; / Bilirim ben de senin bildiğini.

Okudum ben de kitâb-ı gaybi. / Dinledim ben de hitâb-ı gaybi;

Ben de zâtın gibi câmi câmi, / Dolaşıp Halik’a oldum râkî.

-Şevk-ı cennetle hayâlîm meşgûl; / Yüreğim havf-i cehennemle melûl-

Ben de tırmandım ulu Tûbâ'ya. / Ben de çıkdım Mele-i Âlâ'ya.

Ben de âşıktım ezan nâmesine, / Bir koşardım ki, o Allah sesine!

Ben de tesbîh ü dua savm ü salât, / Hepsini hepsini yaptım, heyhât!...

Çünkü telkinlere aldanmıştım, / Kandığın şeylere hep kanmıştım

Bilmeden, görmeden imân ettim, / Nefsime dînime kurbân ettim.

Sevdim Allâhı da, peygamberi de; / O alay kaldı bugün hep geride.

Anladım çünkü, hakikat başka; / Başka yoldan varılırmış Hakk’a.

Saydığım hârikalar, mu'cizeler / Birer efsûn-i zekâdır ki, beşer,

Bî tevakkuf açıyor sırlarını; / Mu'cizât ehli unutmuş yarını.

Muğfil ü muğfel o İsa, Mûsâ; / Köhne bir kizb-i mutalsamdır asâ.

Beşerin böyle delâletleri var; / Putunu kendi yapar, kendi tapar!...” (R.Ş., s.443-

445)

Osmanlı toplumunda doğup büyüyen her insan gibi Tevfik Fikret de İslamî yaşayış tarzına gözlerini açmıştır. Onun yetiştiği aile ve toplumda da namaz kılınır, oruç tutulur, Kur'an-ı Kerim okunurdu. Evlerde misafirler haremlik-selamlıklarda ağırlandı. Aynı zamanda “halife” olan padişaha hürmet ve itaat esastı. Bu ve benzeri İslamî gelenek içerisinde yetişen Fikret de uzun süre bu geleneğin bir parçası olmuş ve İslam ahlakına uygun bir hayat sürmüştür.

Tevfik Fikret, şiirlerinde varlık ve problemlerini irdeleyen şairlerden birisidir. Bu anlamdaki kabulleri başlangıç itibariyle gelenek tarafından biçimlendirilmiştir. Aileden ve çevreden aldığı dini eğitimi onu geleneğin dünyasına çeker. Bu dünyanın

şekillendirdiği varlık anlayışı, tamamıyla İslamî epistemolojinin esasları üzerine kuruludur. Bu anlayışta şek ve şüphe yoktur. (Özcan, 2015, s.91).

Dile ve edebiyata hâkim oluşu onu ilk gençlik dönemlerinde şiire yöneltmiştir. Bahsedilen kültür ve gelenek içerisinde yetişmiş olması da Fikret'i tema seçiminde fazla düşündürmeden dinî konulara itmiştir. Şiire "Tevhid" adlı manzumesiyle başlamış olması, inancın onun hayatındaki önemini ön plana çıkarmaktadır. Bu şiirinde tam bir "birlik"(tevhid) teslimiyeti içerisinde. Kendinde var olan her şeyin Allah tarafından verildiğinin huzurunu, güvenini, teslimiyetini yansıtır.

"Bu sebeple Fikret de başlangıç itibarıyla bu noktadadır. Bunun için ilk şiirlerine baktığımızda inanmış bir insanın varlığa bakışı vardır. Bu bakış, 1891'de Mirsâd dergisinin açtığı şiir yarışmasında birinciliği kazandığı Tevhîd'inde: "Ya Rabbî! Bana ruhu, vicdânı, lisânı veren sensin. O rûh ki sana incizâb eder; o vicdân ki dâim seni takdise şitâb eder, o lisân ki dâim senin tahdîs-i niğmetinle feyz-i diğer iktisâb eder." görüldüğü gibi çok olumludur. Fikret, bu tür şiirlerinde coşkun bir Müslüman edasıyla hayata geleneğin penceresinden bakmaktadır. Onu edebiyat dünyasına tanıtan ilk şiirlerin "Tevhid ve Sitayiş-i Hazret-i Padişâhî" adlarını taşıması, başlangıç itibarıyla bulunduğu yeri göstermesi bakımından önemlidir." (Özcan, 2015, s.91).

Tanzimat Fermanı'yla başlayan Avrupa'ya hayranlık, dönemin ağırlaşan şartlarının da etkisiyle Servet-i Fünun döneminde daha üst boyutlara taşınmıştır. Sanat dünyasında Ziya Paşa ile kendini gösteren inanç zedelenmesi, tereddütler, gelgitler Servet-i Fünun'da daha cesur bir hal almış ve belki de bir milletin bin yıldan fazla her şeyin üstünde tuttuğu dini inançları inkâr eylemi ilk kez bu kadar aleni biçimde ortaya konuyordu. Fikret, bu grubun başını çeken bir isimdi. Servet-i Fünun dergisi kapatıldıktan sonra içine düştüğü boşluk ve varlığı sorgulama eylemi, onu dini inançların dışına atmıştır.

"Başlangıç itibarıyla varlık yokluk problemi karşısında geleneğin biçimlendirdiği yerde duran Fikret, Servet-i Fünûn edebiyatının kapatıldığı 1901 tarihinden itibaren varlığa başka bir açıdan bakmaya başlar.

Her şeyden önce kendi varlığı ve dünyanın varlığı üzerine yapmış olduğu sorgulamalardan büyük bir endişe ve ürpertiyle çıkar. (...) Ancak bu varlık anlayışı baştan ayağa problemlidir. (Özcan, 2015, s.91- 92).

Özcan, bu tespitleri yaptıktan sonra varlığı inkâr etmenin yani varlığa bir yaratıcı bulamamanın ağır ve bunalımlı sonuçları olduğunu ve bu sonuçları da Fikret'in en ağır biçimde yaşadığını uzun uzadıya açıklar.

Zaten Fikret, “İnanmak İhtiyacı” adlı şiirinde içine düştüğü boşluğu kendisi de ifade etmiştir:

“Bütün boşluk; zemin boş, asuman boş, kalb ü vicdan boş;
Tutunmak isterim, bir nokta yok piş-i hasarımda
Bütün boşluk; döner bir hiçi-i muhiş civarımda ;
Döner beynim beraber; ihtiyarım, sanki bir sarhoş
Düşer, lağzidepa, her saha-i ümide bir kere...
Bu yalnızlık, bu bir gurbet ki benzer gurbet-i kabre;
İnanmak... İşte bir ağuş-ı ruhani o gurbette.

Karanlık; her taraf, her şey karanlık, bir hazin Yelda!
Karanlık; fehm ü daniş, akl u ihtirac hep muzlim;” (R.Ş., s.219)

İnsanlık, var olduğu günden bu yana varlığı sorgulamış ve doğru-yanlış bir şeylere inanmıştır. Yani semavî dinlerin bildirdiği gerçek Yaratıcı'nın yanında çok Tanrılı dinler, putlar, ateş ve benzeri unsurlar da insanoğlunun bir Yaratıcı'ya olan ihtiyacını karşılamıştır. İhtiyaç sadece var olma anlamında değil, var olanların hayatlarını devam ettirmeleri için gerekli her şeyin temin edilmesi noktasında da kendini gösterir. Fikret, hem var olmanın hem de bu kadar sayısız varlığın beslenme, barınma, korunma gibi birçok ihtiyacını karşılamamanın tek Yaratıcı tarafından tanzim edilmesini aklına sığdıramamış olmalı ki akıldan uzak olan tesadüf ve tabiata yönelmiştir. Bunun sonucunda da bir şeylere inanmanın zarureti ortaya koymuştur.

“Varlığı, varlık ve yokluk planında ele alan Fikret, bu sorgulamasından yokluk düşüncesiyle çıkıyor. Ebedi sürüklenişin seline kapılmanın kaçınılmazlığı karşısında trajik çelişkisini dindirecek bir başka yol bulamadığı için inanmak gereğini duymaktadır.” (Özcan, 2015, s. 94).

Fikret'in karşı çıktığı inanç, sadece İslam dini değildir. O, semavî ve beşerî bütün dini değerleri yok sayar. İnsanların bütün mukaddesatını yerle bir eder. Manevî değerler, onun için değer olmaktan çıkmıştır. O gençlik döneminde bütün ruhu ve kalbiyle Allâh'a inanıp ruhu O'na koşan, O'na teslim olan Fikret'ten eser kalmamıştır. O, artık kendisinin bile beğenmediği, rahatsızlık duyduğu bir inançsızlık dünyasına girmiştir.

“Ara git deyrini, gez Kâbe'sini,
Dinle tekbîri, işit çan sesini,
Göreceksin ki bütün boşluktur;
Umduğun, beklediğin şey yoktur.
Düzme Allâh'ı gibi şeytânı,
Buda'sı, Ehrimen'i, Yezdân'ı.
Topunun mübdi'i bir vehm-i cebin.
Gölgeler, gölgeler...Onlarda derîn.” (R.Ş., s.445).

Yine aynı şiirinde: *Ben ne mâ'bûd, ne mû'bid bilirim;/ Kendimi hilKate âbid bilirim.* (R.Ş., s.445) sözleriyle bütün dini değerleri hiçe saydığını belirtmiş olur. HilKate âbid, yani yaratılışa kul olmakta da bir şeylere iman etme arzusu yatmaktadır. Kendine göre bir İlah bulmuş ve onu “hilkat” olarak adlandırmıştır. Yaratılışa kutsal gözle bakıp Yaradan'dan uzak olmak ise aklın ölçüleriyle çelişen bir durumdur. Zira yaradılış varsa Yaradan da olmak zorundadır. Haluk'un Amentüsü şiirinin başında belirttiği:

“Bir kudret-i külliye var ulvî ve münezzeh,
Kudsî ve muallâ, ona vicdanla inandım.” (R.Ş.(2), s.86)

dizelerinde inandım dediği “ulvî ve münezzeh büyük kudretin, aslında İslamî inanıştaki Allâh'ın kudreti olmadığını, aynı şiirin bir başka beytinde şöyle ifade eder.

“Şeytan da biziz, cin de, ne şeytan ne melek var;
Dünyâ dönecek cennete insânla, inandım.” (R.Ş.(2), s.86)

Yukarıda belirttiğimiz “yaratılıştan Yaradan’a yönelme” olgusu Fikret’te de vardır. Lakin onun dünyasındaki Yaratıcı, dinlerin öğrettiği manada bir İlah değildir. Bunu “hilkat(yaratılış), insan” gibi kavramlarla açıklamaya çalışsa da ne olduğunu kesin bir dille ifade edememektedir. Fikret’e göre varlığı var eden unsur belli değildir. Bunun ne olduğunu bilmesede bildiği en önemli şey dinlerin öngördüğü bir İlah olmadığıdır.

“Din de yeryüzünde milyonlarca insanın her gün yaşadığı bir gerçeklik alanı olduğuna göre, hayatın gerçeklerine uyan ve küçümsenmeyecek bir değerdir. Fikret, Türk-İslam hayat tarzının yüzlerce yıl içerisinde oluşturduğu bütün yaşama formlarını karşısına alarak dışlamaktadır.” (Özcan, 2015, s.77).

Aslında Fikret, bütün manevi değerleri dışlamak istemesine rağmen, inanç ve düşünceleri çelişkilerle doludur. Yani bir yandan dışlamak istemekte, bir yandan dışladığı varlıktan şüphe duymaktadır.

“O bugün-hud’a, şeytanet, iğvâ,-
Seni mülkünden eyliyor iclâ;
Üflüyor ma’bedinde meş’alini,
Kırıyor elleriyle heykelini.
(...)
Göçüyorsun da ‘arş ü ferşinle
Yok tabiatla bir inilti bile!...
Bil’akis her tarafta “kah kah!”lar,
Kızbe yalnız riyâ ve humk ağlar.” (R.Ş., s.442)

Bazı manzumelerinde dinlerin evrensel düzeydeki değerlerini kabul ettiği, ancak şeytan, melek, cin gibi soyut kavramları kabul etmediği sezilmektedir. Özellikle Haluk’un Amentüsü şiirinde böyle bir yaklaşım içerisinde olması, kısmen de olsa onu yakından tanıyan ve okuyanları şaşırtmaktadır. Belki de dinleri iyi araştırmadığı için dinlerin ön plana çıkarmak istediği değerlerin farkında değildir. Mesela; akıl, bilim, teknoloji, ilerleme, yardımlaşma, insana değer verme gibi olgular her dinin kendi

mensuplarına ve bütün insanlığa en önemli telkinleridir. Bu değerleri dinin yerine geçirmeye çalışan Fikret ise bunların asıl kaynağının din olduğunu bilmemektedir.

“Fikret’in düşüncelerini bu kitapta en iyi yansıtan şiir, “Halûk’un Amentüsü”dür. Bu şiir Fikret’in “amentü” kavramını tercih etmesi nedeniyle İslam inancındaki “amentü”ye karşılık olarak yazılmış gibi görülebilir.” Şiirde, doğrudan doğruya dinsel bir söylem olmamasına rağmen manevi olanı maddi olana çevirmekte, aklı yüceltmektedir. Şairin bu şiirinde eski din anlayışına karşı yeni bir iman ortaya koymak istediği söylenilebilir.” (Duran, 2007, s.112-114).

Tevfik Fikret, dini inançlara doğrudan karşı olmasının yanında, dini inançları medeniyetin, bilimin, teknolojinin önündeki en büyük engel olarak algılamıştır. Toplumda yanlış giden ve gerilemeye sebep olan ne varsa suçlusu dindir. Ona göre hurafe adına ne varsa dinde, aydınlık adına ne varsa Batı’dadır. Bu anlamda dinin de Batı’nın da mahiyetini iyi bilmediği ve araştırmadığı ortaya çıkmaktadır.

Yakın tarihimizde, hatta kısmen de olsa günümüzde Müslüman halk arasında yayılmaya çalışılan “İslam dini bilimsel çalışmaların önünde engeldir.”, “Bütün Müslüman ülkeler cahil ve geri geri kalmıştır.” gibi gerçekliği olmayan sözlerin belki de kaynağı Fikret olmuştur. İlk bakışta manzara, İslam devletlerinin geri kalmışlığını arz eder. Lakin bu geri kalmışlığın nedeni İslam dini asla değildir. Bilakis, İslam dini hem kutsal kitabıyla hem Peygamber’inin söz ve hareketleriyle bilimi, teknolojiyi, ilerlemeyi sıkça teşvik eder. Cahilliği, tembelliği, ataleti yerer. Fikret, karşısında olduğu dinin içeriğini fazla bilmediğinden böyle bir yanılgıya düşer.

2.1.2.10.3. İnanç Temasına Yaklaşımlarındaki Benzerlik ve Farklılıkları

İslami gelenekler içerisinde yetişen ve aynı kültürün, aynı tarihi dönemin insanları olan Mehmet Akif ve Tevfik Fikret, gençlik dönemleri itibariyle inanç bakımından birbirine çok benzer. Hatta bu benzerlik dil ve üsluplarındaki benzerlikle de dikkat çeker. İkisi de dini değerlere önem verip dini heyecanları ve hisleri şiirlerine yansıtır. Lakin bu ikilinin yolu Servet-i Fünûn dergisinin 1901’de kapatılmasından sonra ayrılır.

Akif, çocukluğundan beri bağlı olduğu dini değerleri her fırsatta ön plana çıkarıp hurafelerden, batıl inançlardan ve keyfi uygulamalardan arındırılmış bir İslam dinini gerçek kurtuluş yolu olarak aksettirir. Dine bağlılığını arttırarak ömrünün sonuna kadar devam ettirir. Elbette, varlığa ve hayata bulunan en mantıklı yol olan Allah inancının vermiş olduğu huzuru da bulur ve o huzurla ömrünü tamamlar. Gerek kişisel hayatında gerek toplum hayatında ve gerekse devletin bekasıyla ilgili en umutsuz, zor ve bunaltıcı anlarda dahi inancına sığınıp umudun, azmin, cesaretin önünü açar. İdeal dindarlığı bizzat kendi hayatına tatbik edip kalp, akıl ve ruh huzurunu, istikametini korumayı bilir.

Fikret ise ilk şiirlerinden birine adını koyduğu “İnanmak İhtiyacı”nın ne kadar zaruri olduğunu bildiği halde, medeniyetin, huzurun, ilerlemenin merkezi kabul ettiği Batıya özentisi sonucu dini değerlere inancını kaybeder. Manevi değerleri tamamen inkâr ile şüpheli, tereddütlü bir inkâr arasında gidip gelir. Hayatının genelinde görülen dalgalanmalar, inanıp inanmama konusuna da yansır. Bir yandan yaratıcıyı kabul etmeyip insanı merkeze oturtmakla huzuru bulacağını beklerken bir yandan da insanın, dünyanın, bütün varlıkların tek bir yaratıcının elinden çıkmadığında düşecekleri boşluğu, anlamsızlığı hisseder. Kendisinin de o boşluğa düştüğünü kabul eder.

Denilebilir ki, biri inancın gücü ile en zor hallerden bile az yara ile çıkarken diğeri arkasındaki büyük gücü kabul etmeyerek insani bir acizliğin, çaresizliğin taşınması zor yükü ile yaşamaya mecbur kalmış iki sanatçılardır.

2.2. Karşılaştırılan Şiir Temalarına Genel Bakış

Türk toplumu için bir değişim sorunu olan Batılılaşma, Tanzimat öncesi dönemde başlayıp Cumhuriyet’e kadar sürmüştü; hatta günümüze kadar devam edegelmiştir. Bu dönemde bir kesim, Batı’dan her konuda geride olduğumuzu ve gelişebilmek için Batı’yı her alanda kendimize örnek almamız gerektiğini savunmuştur. Bu görüşe karşı çıkan diğer bir kesim ise Batı’nın sadece ilim ve fen alanındaki yeniliklerini kendimize örnek almamız gerektiğini savunmuştur. Böylece toplumda “gelenekçi” ve “yenilikçi” adı verilen iki kesim ortaya çıkmıştır. Bu iki kesim, kendilerince haklı buldukları fikirlerini türlü biçimlerde ifade etmeye çalışmışlardır. Bu ifade tarzlarının en belirginini, ideallerini bazı tiplerde somutlaştırmadır.

“Osmanlı’nın son dönemlerinden itibaren içine düşülen sıkıntılı durumdan kurtulmak için yeni bir “aydın tipi” arayışına giren bazı şair ve mütefekkirler kendi ideal tiplerini topluma sunmuşlardır. Mehmet Akif’in ideal genci Asım’ı, Tevfik

Fikret'in kurtarıcı olarak gördüğü Halûk'u, Muallim Naci'nin kendi çocukluğunu anlatarak o dönemin çocuk ve çocuk eğitimi anlayışına ışık tutan Ömer'i ve Tevfik Fikret'in çocuklar için pek eser yazılmayan bir dönemde kaleme aldığı Şermin'i bu tiplerden öne çıkanlar arasındadır.” (Duran, 2007, s.166).

Mehmet Akif Ersoy'un savaş yıllarında Asım adlı eserde sunulan genç tipinin özellikleri şunlardır: Asım; fiziki olarak sağlıklı bir bedene ve ruh yapısına sahip, gülbüz ve dayanıklı bir gençtir. Kuvvetli bir imana sahiptir. İnce ruhludur. Bilgili, marifetli ve erdemli bir gençtir. Müdahaleci yanı -haksızlıklara karşı eliyle müdahale edişi- O'nun dikkat çekici bir özelliğidir. Fakirin, yoksulun, ezilenin yanında olan, yardımsever bir gençtir. Atalarına saygılı, milli ve manevi değerlerine bağlı biridir. Asım çizdiği bütün muhafazakâr görüntüsüne rağmen, sosyal şartları değiştirmek isteyen, yenilikçi ruha sahip bir gençtir. Asım, heyecanını dizginleyemeyen, idealleri doğrultusunda kontrolsüz davranışlarda bulunabilen bir gençtir.

“Akif'in Asım şahsında gençlikten beklediği, ahlakını ilmiye birleştirebilmesi, kendi öz benliğini kaybetmeden Batı'nın ilmini alması, kanunlara ve hukuka saygılı bir genç olmasıdır. Bu özellikleriyle Asım, topluma sunulmuş ideal bir genç tipi örneğidir.” (Duran, 2007, s.167).

Tevfik Fikret'in Haluk'u ise bilim ve aydınlık peşinde koşan, milli değerlere sahip çıkan; ancak maneviyat olarak dinleri değil, insanlığın gelişmesini esas alan, yardımsever bir tiptir. En belirgin özelliği, bilim ve akıl yoluyla toplumu değiştirmeye ve geliştirmeye çalışmasıdır.

Tevfik Fikret ile Mehmet Akif'in birbirlerine karşı duruma gelmesine neden olan vakalar 1912'de gelişir. İttihat ve Terakkicilerin bir planıyla 18.01.1912 tarihinde meclis dağılınca ilk tepkilerden biri Tevfik Fikret'ten gelir. Olayın hemen ertesi günü yazdığı “Doksan Beşe Doğru” şiirinde Fikret, bu olayı, II. Abdülhamit'in 13 Şubat 1878'de (hicri tarihle 1295) Meclis-i Mebusan'ı kapatmasına benzetmiş, özgürlük ve yasa adına özgürlüklerin ve yasanın çiğnendiğini söylemiştir. “Tarih-i Kadîm”in yayımlanmasını, İttihat ve Terakki'ye bağlı kalemilerin Fikret'e saldırısı izlemiştir. Şair dinsizlikle, vatansızlıkla karalanmak istenmiştir. Mehmet Akif'in çıkışı tam bu sırada

gelmiştir. Önce “Sebilü’ r-Reşad” da yayımlanan, aynı yıl içinde kitap olarak basılan “Süleymaniye Kürsüsünde” adlı şiirinin bir kısmında Akif, genellikle edebiyatçılar için ifade ettiği ağır eleştirilerini şu dizelere bağlamaktadır:

“Şimdi Allaha söver, sonra biraz bol para ver,
Hiç utanmaz, Protestanlara zangoçluk eder.” (Safahat, s.184)

Mehmet Akif’in işaret ettiği kişi Tevfik Fikret’tir. Robert Koleji’ndeki öğretmenliği ima edilerek inançlarını para uğruna sattığı ifade edilmek istenmiştir. Tevfik Fikret böyle bir itham karşısında sessiz kalacak biri değildir. Ama nedense hemen cevap vermemiştir. Ancak iki yıl sonra 14 Kasım 1914’te, “Bir Cevab” alt başlığını ekleyerek “Tarih-i Kadim’e zeyl”i yazmıştır. Doğrudan Mehmet Akif’e seslenerek girdiği bu şiirde Tevfik Fikret, dini inançlarındaki gelişmeyi sergiledikten sonra, geçmişte bilmeden iman ettiğini belirtmiş, inancını yitirişini anlatmıştır. Artık Hak’ka başka yoldan varılacağını anlamıştır. “Hilkatin”, “Tabiatın” tapıcısı olmuştur. Onun dini, “*yaşamak dini*”dir.

“Sekiz yaşında kadardım. Babam gelir: ‘Bu gece,
Sizinle camie gitsek çocuklar erkence.
Giderseniz gelin amma namazda uslu durun;
Meramınız yaramazlıksa işte ev, oturun!’
Deyip alırdı beraber benimle kardeşimi.
Namaza durdu mu, haliyle koyuverir pesimi,
Dalar giderdi. Ben artık kalınca âzâde,
Ne âşıkane koşardım hasırlar üstünde!

...

Mehîb yüzlü bir Âdem: Kılar edeble namaz;
Yanında bir küçücek kızcağızla pek yaramaz
Yeşil sarıklı bir oğlan ki, başta püskül yok.
İmamesinde fesin bağlı sade bir boncuk!
Sarık hemen bozulur, sonra şöyle bir dolanır;
Biraz geçer, yine râyet misali dalgalanır!
Koşar koşar duramaz, akıbet denir “âmin” (Safahat, s.8)

Mehmet Akif ile Tevfik Fikret'in çatışması bu şiirle kapanmıştır. Daha doğrusu Mehmet Akif, 1915'te gönderildiği Berlin'den döndükten sonra yayımladığı "Hatıralar"da konuyu yeniden ele almıştır. Ama bu şiiri 1917'de "Safahat"ın 5. kitabı şeklinde yayınlandığında alakalı kısmı çıkarmıştır. Tevfik Fikret artık yaşamıyordu. Bu durum dürüst bir şair olan Mehmet Akif'in bir başka şaire duyduğu saygının kanıtıdır.

Bu tartışmada Mehmet Akif'in konumunun, Tevfik Fikret'e saldıran İttihat ve Terakki yandaşlarıyla aynı olmadığı da bir hakikattir. Gerçi Mehmet Akif o sıralar, yani 1912'de Fatih, Şehzadebaşı, Süleymaniye, Beyazıt camilerinde vaazlarıyla düşüncelerini yaymaya çalışmakta bir yandan da İttihat ve Terakki'nin Şehzadebaşı'ndaki "İlmiye Örgütü"nde Arapça dersleri vermektedir. Ama Mehmet Akif İttihat ve Terakki ile ilişkilerinin ötesinde, inançlı, samimi bir Müslümandır. "Tarih-i Kadim" şairi Tevfik Fikret onun için bir sapkın, bir dinsizdir. Fikret'in düşünceleri de kendisinin İslam birliği ideolojisi için tehlikeli bir rakiptir. Yoksa birbirine zıt düşüncelerde olsalar da, söz konusu şairlerin şahsiyetlerinde önemli benzerlikler bulunmaktadır. Her iki şair de haksızlığa dayanamıyorlardı. Her iki şair de düşünce ve inançlarından ödün vermektense aç kalmayı yeğleyecek bir kişiliğe sahiptir. Her iki şair de ülkede var olan halden memnun olmamıştır. Ama bu hoşnutsuzluğun sebepleri değişiklik göstermekle beraber, kurtulmanın nasıl olacağını öne sürdükleri çözümler de farklıdır. Onları karşı karşıya getiren inanç ayrılığıdır.

Altı yüz sene ihtişamla dünya devletlerine yön veren, sınır belirleyen bir dünya devletinin en zayıf döneminde yaşamak elbette kolay değildir. Yönetimin devletin bir süre daha ayakta kalması için uyguladığı sıra dışı tedbirler bir yandan, milletin içine düştüğü yoksulluk, sefalet ve cehalet bir yandan Fikret'i bunalımlara ve çelişiklere sürükleyen sebeplerin başında gelmiştir. Fikret, Osmanlı'nın mazideki hür ve başarılı dönemlerini göz ardı ederek Osmanlı'yı kendi yaşadığı dönemdeki durumundan ibaret görür. İçinde bulunulan bütün kötü durumların başlıca iki suçlusu olarak dini ve siyasi yönetimi görür.

"Tevfik Fikret, çözülme ve baskı dönemlerinde hayat sürmüş, Osmanlı'nın içinde bulunduğu sıkıntılardan etkilenmiştir. Fikret, bütün bir geçmişin ve içinde yaşanan zamanın köhnelik, zorbalık ve taassup içinde olduğunu düşünür. Bu yüzden

bazen bütün bu olumsuzlukları lanetleyen şiirler yazar; ama bazen de ya kendi içine kapanır ya da ülkeyi terk etmeyi düşünür. Geleceğin daha iyi olabileceğine dair inancı arttığı zaman, pozitivizm temelli bir Hümanizma hayâl eder. Ona göre insan, içindeki kudretle ve insanî özle bunu başaracaktır.” (Çam, 2011, s.37).

Tevfik Fikret şiirlerinde ferdi konuları işlemiştir. “Sanat için sanat” gerçekleştirdiği ilk aşamada, şiirlerinin esas öğeleri aşk ve doğadır. En tanınmışları “Seninle, İlelebet, Bir Ömr-i Muhayyel, Sen Olmasan, Leyli Veda, Birlikte ve Bir Hicrân-ı Muvakkatten Sonra” olan bu şiirler, hasta bir hassasiyeti, hassas ve kibar bir tarzları bulunmaktadır. Servet-i Fünun dergisi dışında yazdıkları şiirlerinde toplumsal konuları işlemiştir. Ferdietçilikten toplumculuğa kayan bir sanat anlayışı vardır. Toplumsal mevzuları incelediği 2. aşamadaysa, ana temalar “hürriyet” ve “medeniyet”tir. Savaş düşmanlığı (Tarih-i Kadim, Halûk’un Vedâi, Halûk’un Amentüsü, Hilal-ı Ahmer) yaşamının son anına dek korumuş ve bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu’nun I. Dünya Savaşı’na katılmasına şiddetle karşı koymuştu. İmparatorluğu’nun bu muharebeye iştirak etmesi nedeniyle ve geçmişteki bir âdete uyarak devletçe Peygamber’in sancağının halk önüne çıkarılması üzerine yazdığı “Sancâğ-ı Şerîf Huzurunda” adlı şiiri, kendisinin savaşa karşı olmasının da nihai belgesidir. Hürriyet mücadelesini 1908’e kadar gizli olarak ve bu tarihten sonra açıkça yapmıştır. Divan şiirinin temelini oluşturan ve Tanzimat’ın nazmında da kısmi olarak süren “beyit hakimiyeti”ni yani “*beytin şiirde biricik anlam ünitesi olması, anlamın bir beyitte tamamlanması*” geleneğini ortadan kaldırmıştır. Aruz ölçüsünü Türkçeye başarı ile geçirmiştir. Şermin ismindeki çocuk şiirini ise hece ölçüsü ile kaleme almıştır. Şiirinde dil ve üsluba özen göstermiştir. Şekil yönüyle parnasizmin tesirindedir. Sone şekline büyük bir rağbet kazandırmıştır. “Şermin” dışındaki şiirlerinin süslü, sanatlı, ağır bir dili vardır.

“Yuva şefkat yuvasıdır,
Ninelerdir onu yapan;
Fakat yavrum, senin yuvan
Bir marifet yuvasıdır;
Bunu ancak irfan yapar,
Bunun ayrı değeri var.” (Şermin, s.15)

Sosyal içerikli konuları da hassasiyetle işleyen Fikret, bu tür şiirlerinde daha farklı ve realist bir kimliğe bürünmüştür. Fikret'in bireysel ve sosyal şiirleri arasında sadece söylem farklılığı değil, dil ve üslup farklılığı da görülür. Bireysel temalı şiirlerinde ağır Osmanlıca terkip ve tamlamalara topluma pek tanıdık gelmeyen kelimeleri de ekleyip anlaşılmayı iyice zorlaştırmaktadır. Bu üsluba “yüksek üstü zümre üslubu” demek yerinde olur. Toplum temalı şiirlerinde ise daha anlaşılır bir dil ve daha etkileyici bir üslup kullanır. Bu da topluma yol gösterme hedefli didaktik eserlerin geleneksel üslubudur.

“Tevfik Fikret'in sosyal değerlere yer verdiği şiirleri ile diğer şiirleri arasında dil ve üslûp arasında önemli bir fark görülmektedir. Sosyal içerikli şiirlerinde kimi zaman konuşma diline yaklaşan şairin diğer şiirlerinin önemli bir bölümünde sözlükle anlaşılmayı gerektirecek denli uç noktada bir üslup kullanması dikkate değerdir. Bengisu Rona, Fikret'in sosyal içerikli şiirlerinde sözcük seçimi ve cümle yapısının günümüz Türkçesinden büyük ölçüde ayrıldığını ifade etmektedir. (Rona, 2007, s.40)” (Tuğluk, 2015, s.236-250).

Mehmet Akif'e göre ise medeniyetin gerçek kaynağı Müslüman Doğu'dur. Kendisine söz konusu üstünlüğü kaybettirence yüzyıllarca devam eden “cahillik”, “yozlaşma”, “sabırsızlık”, “tembellik” ve “kendine güvensizliktir.” Batı'da söz konusu çağdaşlık düzeyine gelindiği ve “İslam Birliği”ni temin etmek kendisi için en mühim hedeftir. Mehmet Akif'in “İslamcı” kimliğinden kaynaklanan milliyetçi ve halkçı yönü de vardır. O, sanatı toplumsal hizmete adayıp toplumsal hizmet şairi olmuştur. Söz konusu halin en mühim neden kendisinin edebiyat anlayışındandır. Akif edebiyatı toplumun manevi ve ahlak bakımından eğitilmesinde tesiri en fazla teşkilatı olarak görür. İslam halkalarının geride kalışını da Müslüman devletlerdeki edebiyatın topluma değil, aristokratlara hitap etmesine bağlamaktadır. Sanatçı için en mühim hedef, toplum adına toplum yaşamını sağlayan bir edebiyat oluşturmaktır. Bu durumun sonucu olarak içinde yaşadığı halkın bütün özelliklerini şiirlerinde aksettirmişti. Söz konusu durumu gerçekleştirirken kuvvetli bir gözlem yöntemine başvuru yapan sanatçı ilhama inanmaz. Bu yönüyle de Türk şiirine gerçek realizm onun tarafından getirilmiştir, denilebilir.

“Sonra, irfanı için söyleyecek söz bulamam;
 Oğlanın bildiği, öğrendiği her şey sağlam.
 Boynu dehşetli, evet, beyni de lakin zinde;
 Kafa enseyle beraber gidiyor seyrinde
 Çölde ben hayli görüşüm bu sefer Âsım’la;
 Hoca, te’min ederek söylerim imanımla.”
 (Safahat, s.430)

Geleceğin inşasını yapmak için çağının sorunlarını çok iyi bilen Akif, geçmişe de sıklıkla değinmiştir. Ancak geçmişin etkisinde kalmadan sadece geçmişten ders alınmasını istemiştir. Akif çok çile çekmiş, yoksulluk görmüş, ıstıraplar içinde yaşamış; ancak dik durmayı bilmiş, millete de dik durmayı, mücadele etmeyi, vatanına, mukaddesatına sahip çıkmayı öğretmiştir. Bunu, kalem ve hitabet gücünü birleştirerek yapmıştır. Nazmı nesre yaklaştırmadaki ustalığı, hikâye ve sohbet üslubunu kullanması, şiirlerindeki akıcılık özelliğini sağlayan unsurlar olmuştur. Akif, aynı zamanda sağlam bir gözlem yeteneğine de sahiptir. Gerek bireylerdeki gerek toplumdaki sıkıntıları iyi gözlemleyip çözüm yollarıyla birlikte şiirlerine aksettirir. Siyasetin cazibesine kapılmamıştır; ancak dine ve vatana hizmet edecek siyasi faaliyetlerden de geri durmamıştır.

SONUÇ

Osmanlının son dönemlerindeki zorlu koşullar, Osmanlı'da yaşayan bireyleri derinden etkilediği gibi, toplumsal olarak da büyük sıkıntılara sebep olmuştur. Aydın kesim bu duruma kayıtsız kalmamıştır. Duyarlı insanlar; yazı, şiir, hitabet yeteneklerini ortaya koyarak problemleri farklı şekillerde ortaya koymuşlardır. Toplumsal sorunlara çözüm yolları sunarken zaman zaman kendi iç dünyaları ile savaştıkları da olmuştur. İç dünyasındaki çatışmaları en bariz biçimde sergileyen sanatçıların başında Tevfik Fikret gelir. Fikret, bir bakıma savaşmayı kendi âleminde öğrenip büyük çapta toplumsal problemlerle savaş alanına tecrübeli çıkmıştır.

Mehmet Akif ise kendi dünyasından çok, içinde yaşadığı toplum başta olmak üzere bütün Müslümanların sözcüsü ve yol göstericisi gibi ortaya çıkmıştır. Milletin selameti için kendi rahatından, huzurundan feragat edip milletle yan yana yürümeyi tercih etmiştir.

Bu çalışmaya konu olan iki sanatçının her şeyden önce yaşadıkları dönem aynıdır. Yani aynı sosyal olaylarla yüz yüzedirler. Yetiştikleri kültür, konuşup yazdıkları dil, alfabe aynıdır. Hatta ilk başlarda ikisi de aynı dinî inanışa sahiptir. Bütün bunların dışında her ikisi de aydın birer insandır ve her ikisinin de en güçlü silahı kalemleridir. Akif'i bu noktada bir adım öne çıkaran bir başka özelliği ise kalemi kadar güçlü olan hitabet yeteneğidir.

Bu çalışmada da, aynı dönemde yaşayıp eser veren iki önemli şahsiyetin hem toplumsal hem bireysel bakış açıları karşılaştırmalı olarak yansıtma amaçlandı. Aynı olaylar, aynı beşeri ıstıraplar, mutluluklar karşısında iki insanın benzer veya farklı yaklaşımlarının nedenleri üzerinde duruldu. Bu iki önemli şahsiyetin hem yaşadıkları dönemdeki hem de sonraki dönemlerdeki insanlara neler vermek istedikleri araştırıldı. İnanç bakımından zıt iki kutupta olan ve birçok konuda farklı bakış açılarından kaynaklanan kırılganlıklarına, küskünlüklerine rağmen ortak müşterekler üzerinde nasıl birleştiklerine şahit olundu. Özellikle vatan ve bağımsızlık söz konusu olunca inançlı inançsız bütün insanların birer kahraman ve kurtarıcı edasına büründüklerini izlendi.

Ne var ki, bu kadar ortak yönü olan bu iki sanatçı, gerek bireysel gerek sosyal olaylara veya hislere yaklaşım bakımından çoğunlukla birbirinden ayrılırlar. Aslında sosyal temalarda ikisinin de niyeti genelde aynıdır: daha müreffeh, daha gelişmiş, ilimle donatılmış, hür bir toplum ortaya çıkarmak. Bu toplumun oluşturulması için bir ortak

yönleri de çocuk ve gençlerin, kadınların eğitimleri ile işe başlamak istemeleridir. Şu farklılıkla ki Fikret'in idolü Haluk, Batı'yı bütünüyle benimserken Akif'in hayali olan Asım, Batı'nın sadece ilmine, fennine talip olan ancak milli ve manevi değerlerine, Osmanlı kültürüne sıkı sıkıya bağlı bir gençtir. Fikret'in kadını Batılı kadınlara benzemeli, aynı zamanda tahsilli olmalıdır. Akif'in kadını da okumuş, kültürlü olmalıdır ancak o kadın, İslam'ın ona çizdiği sınırın dışına çıkmamalıdır. Fikret, Tanrı yerine insanı merkeze koyar. Akif ise İslam'ın tanımladığı, isimleri ve sıfatlarıyla bildirdiği Allah'a bütün kalbiyle inanmış bir Müslüman'dır. Vatanın kutsallığı, hürriyet, siyasi iktidar eleştirileri noktalarında birçok ortak yaklaşımları olan Akif ve Fikret hem yaşadıkları dönemdeki insanlara hem sonraki nesillere birçok alanda ışık tutmuş, yol göstermiş, rehberlik yapmışlardır.

Bu iki sanatçımızın bireysel meselelere yaklaşımları ise büyük oranda farklılık arz eder. Mesela, aşk temi Fikret'te çok belirgin ele alınmışken Akif insan aşkı yaklaşımında çok cılız kalmıştır. Onun aşkı daha çok dine, vatana ve millettir. Ancak merhamet teminde birçok ortak yönleri vardır. Her ikisi de özellikle muhtaçlar, kimsesizler, fakirler karşısında ince bir kalp sızısı duyar.

Bireysel anlamda fazla benzerlikleri olmasa da toplumsal anlamda oldukça fazla benzer yönleri bulunan bu iki sanatçıyı çalışmamıza konu aldık. Çünkü bu sanatçılar farklı mizaçlara, inançlara yöntemlere sahip olsalar da özellikle vatan, millet, hürriyet-esaret, aydınlık-karanlık, fakirlik-zenginlik, ilim-cehalet gibi kavramlar söz konusu olduğunda nasıl bir ortak duruş sergilediklerini görmemiz açısından önem taşırlar.

Her iki sanatçıda da ideal bir gençlik yetiştirme, bilimin ışığında aydınlık bir gelecek oluşturma, toplumu içine düştüğü zor durumlardan kurtarma, hür bir millet görme, siyasi baskılardan kurtulma gibi benzer çok fikir vardır. Her ikisi de sanat anlayışlarını bu temel fikirler üzerine kurmuş ve millete hizmet etmek istemiştir. Bu çerçevede inanç farklılıkları karşımıza çıksa da her iki sanatçı arasında bunun bireysel bazı tartışmalardan ve atışmalardan öteye geçmediğini görüyoruz.

Kadın ve aileye bakışta Fikret ve Akif'in oldukça farklı noktalarda olduğu gözlemlendi. Akif'in ele aldığı kadın her ne kadar toplumda gerçek değerinden çok uzak yaşıyor olsa da İslam'ın değer verdiği kutsallık kavramına sahiptir. Anadır, eştir, bacıdır; kucaklayan, çekip çeviren, fedakârlık gösteren, ezilen varlıktır. Fikret'te ise kadın biraz karışıktır. Ona göre de ezilmiştir, çile çekmiştir, fedakârdır; ama daha çok

olumsuz özellikleri ile toplum içinde -en azından Fikret'in ruh dünyasında- kendini göstermiştir.

“Çocuk ve Gençlik, Vatan Sevgisi ve Hürriyet, Siyasi İktidar Yaklaşımı ve Sosyal Adalet Yoksulluk” temalarında ortak noktalarının fazlalığı, diğer temalarda ise amaçlarının benzerliği, yaklaşımlarının farklılığı göze çarpmaktadır. Farklılıklarını oluşturan temel unsur ise inançlarıdır. Fikret Allah inancı yerine akli ve insanı koyup yüzünü Batı'ya çevirirken Akif hedeflere ulaşmanın en etkili yolunun gerçek İslam inancına sarılmak olduğunu belirtir. Yani mesela her ikisinde de toplumun rahata kavuşması temel hedefken bu rahatı elde etmenin yol ve yöntemleri her ikisinde farklıdır.

Bireylerin iç dünyalarındaki hissiyat kendilerine göre farklılık gösterse de bütün dünya insanların, özellikle aynı kültür ekseninde yetişmiş ve yaşamış olan insanların bireysel hisleri aşağı yukarı aynıdır. Her insan âşık olur, her insanın zor durumdakilere karşı merhamet hissi kabarır, herkes yaşama sevinci veya acısı hisseder. Aynı şekilde, sosyal olaylar da herkesin gözü önünde cereyan eder. İnsanlar bu olaylar karşısında vurdumduymaz davranabilir, üzülmür, sevinir, sorun varsa çözüm arar veya halka öncülük yapabilir.

Bu çalışmadan elde ettiğimiz diğer bir sonuç da özellikle teknolojinin henüz gelişmemiş olduğu dönemlerde insanlar, toplumsal ve bireysel problemleri şiir vasıtasıyla ortaya koyup çözüm üretmeye çalışmıştır. Bu çalışma bize sanatın gücünün- hususan o dönem için- yadsınamaz olduğunu gösterdi. O dönemde “aydın” olarak kabul edilen insanların başında sanatçıların gelmesi de dikkate değer başka bir noktadır. Çalışmamıza konu olan Akif ve Fikret de birer aydın olarak düşünce ve inançları doğrultusunda topluma bir şeyler vermeye çalışırken iç dünyalarındaki hisleri de yansıtmaktan geri durmamışlardır.

KAYNAKÇA

- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim., *Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri*, Kültür Bakanlığı Yay. İst.1990.
- AKAY, Hasan, *Servet-i Fünûn Şiir Estetiği*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1998.
- AKAY, Hasan, *Tevfik Fikret*, İstanbul: Şule Yayınları, 2015.
- AKPINAR, Soner.,Tevfik Fikret'in Şiirlerinde “Titreme” İmgesi., *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, s. 25.1, 2013.
- AKYÜZ, Kenan, *Tevfik Fikret*, Ank. 1947.
- AKYÜZ, Kenan., *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, 1987.
- ALTUNBAY, Müzeyyen., *Sibiry'a'dan Japonya'ya' Bir Türk Seyyah: Abdurreşid İbrahim Efendi ve Teârûf-i Müslimîn Dergisinde Eğitim Meselesi*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c.9, s.45, Ağustos 2016.
- ANBARPINAR, Elif., *Türk Resminde Melankoli*, Y.Lisans Tezi, Sivas, 2012.
- ANDI, M.Fatih., “*Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Olumsuz Bir Psikolojinin Yansıması Olarak Zehir Motifi*”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 30: 29-42, 2003.
- ASLANBENZER, Hakan., *Şairin Düşünür Olarak Portresi, Akif'ten Asum'a.*, Ankara., Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 2007.
- AYDIN, Elif., *Tevfik Fikret'in Gençlik Dönemi Aşk Şiirleri*, D.Akdeniz Ün. SBE, Y.L.Tezi, 2010.
- BACAKSIZ, Haluk., *Mehmet Akif Ersoy'da Aile, Toplum ve İnsan*, Sakarya Üniversitesi SBE, Haziran 2008.
- BAL, M.Yılmaz., M., *The Journal of Academic Social Science*, Tevfik Fikret Özel Sayısı, Yıl: 3, S.11, Nisan 2015.
- BAŞ, Selma., “*Bir Merhamet Şairi Olarak Mehmet Akif*”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume, 7/2 Spring 2012, p.193-217.
- BAYKARA PEHLİVAN, Kevser., *Öğretmen Adaylarının Öğrenme Stilleri ve Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları Üzerine Bir Çalışma*, İlköğretim Online, 9(2), 749-763, 2010.
- BAYRAK, Özcan., *Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Mekân ve Algı*, Kesit Yayınları, İstanbul 2013.

- BEYAZ, Yasin., *Mehmed Âkif'in Safahat'ında Dînî ve Siyasi Eleştiri*, Altı Aylık Hakemli Dergi, , Yalova Ün. İslami İlimler Fak, S.1, Temmuz-Aralık 2015.
- BEZİRCİ Asım., (hazırlayan), *Halûk'un Defteri*, Cem Yay. İst. 19??
- BEZİRCİ, Asım., (hazırlayan), *Rübâb-ı Şikeste*, Cem Yay. İst. 1984.
- BİÇER, Seçil., *Değerler Eğitimi Açısından Mehmet Akif Ersoy'a Ait "Safahat" Adlı Eserin İncelenmesi*, Uşak Üniversitesi SBE, Ekim, 2013.
- BİLGEGİL, Kaya., *Mehmet Akif Resmi Hal Tercümesi, Basılmamış Bazı Mektup ve Manzumeleri*, Erzurum Ün. Edebiyat Fak. Araştırma Dergisi, Sayı:3, Sh.1-33
- BULDUKER, Gülten., *"Tevfik Fikret ve Cenap Şahabettin'in Şiirlerinde "Aşk ve Tabiat" Anlayışı"*, Uluslararası Hakemli Akademik Sosyal Bilimler Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül 2011 Sayısı Sayı: 1 / Cilt: 1.
- CAN, Şefik., *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılâp Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul, 1997.
- CÜNDİOĞLU, Dücan., *Bir Kur'an Şairi, Mehmet Akif ve Kur'an Meali*, Etkileşim Yay. İst.2007.
- ÇAM, Çiğdem., *Mehmet Akif, Tevfik Fikret ve Nazım Hikmet'in Şiirlerinde Gelecek Tasavvuru*, Balıkesir Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Balıkesir 2011.
- ÇANDIR, Muzaffer., *Mehmet Akif'in Şiirlerinde Fakirliğe İslami Merhamet Duygusuyla Yaklaşım*, CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, c.10, s.1, 2012.
- ÇANTAY, Hasan Basri., *Âkifname*, Ahmed Sait Matbaası, İstanbul 1966, s.400.
- ÇELİK, Safiye., *Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Mehmed Akif Ersoy*, Fırat Üniversitesi SBE Sosyoloji Anabilim Dalı, Elazığ 2009.
- ÇETİN, Nurullah., *Tevfik Fikret Bütün Şiirleri*, (İsmail Parlatır ile birlikte), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2001.
- ÇEVİRİCİ, A., *Tevfik Fikret'in Şiirlerindeki Edebi Sanatlar*, İstanbul Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul 2006.
- ÇİFTÇİGÜZELİ, Mehmet Cemal., *Mehmet Akif, Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşat.*, I.Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yayını, 2009.
- ÇİTÇİ, Sinan., *Mehmet Akif'in Şiirlerinde Ağlama*, İst. Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- DAĞ, Necla., *Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Kaçış ve Ütopik Özlemin İzleri*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Nisan 2015, Yıl: 3, s.11.

- DEMİR, Kübra., *Tevfik Fikret'in Resmindeki Şiir, Şiirlerindeki Resim*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul 2013.
- DEMİRCİ, Mehmet., *Yahya Kemal ve Mehmet Akif'te Tasavvuf*, Akademi Kitabevi, İst.
- DEREN, Seçil., *Kültürel Batılılaşıma. T. B. (Ed.) içinde, Modernleşme ve Batılılaşıma*, İstanbul, İletişim, 2004, 382-403.
- DÜİSABAYEVA, Dinara., *Mehmet Akif Ersoy'un "Safahat" İle Muhtar Avezov'un "Abay Yolu" Adlı Eserinin Tema Bakımından İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara, 2008.
- DURAN, Nigar., *Batılılaşıma Sürecinde Türk Toplumuna Sunulan Çocuk ve Genç Tipleri*, (Mehmet Akif, Tevfik Fikret, Muallim Naci Örneği), Marmara Üniversitesi SBE İlahiyat Ana Bilim Dalı İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bilim Dalı, İstanbul, 2007.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul., Mehmet Akif Ersoy, TDV, *İslâm Ansiklopedisi*, c.28.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul., *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, İFAV Yay. İst.1989.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul., *Safahat Eski ve Yeni Harflerle Karşılaştırmalı Neşir ve Safahat Dışında Kalmış Şiirler.*, İstanbul, İletişim, 2016-06.
- ENGİNÜN, İnci., *Mukayeseli Edebiyat*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2 b., 1999.
- ENGİNÜN, İnci., *Servet-i Fünun Edebiyatı*, İsmail Parlatır, Alaattin Karaca ile, İst., Akçağ Yayınları, 2006.
- ENGİNÜN, İnci., *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyete (1839- 1923)*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2005.
- ERCİLASUN, Bilge., *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler*, İstanbul, Akçağ Yayınları, 1997.
- ERGİN, Muharrem., *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1984.
- ERHAT, Azat., *Aiskhylos Zincire Vurulmuş Prometheus*, İş Bankası Kültür Yayını, (Çeviri), 2013.
- ERİŞ, Mustafa., *Altınoluk Dergisi*, , S. 128, s. 26., İstanbul, 1996-Ekim.
- ERİŞİRGİL, Emin., *İslamcı Bir Şairin Romanı*, İş Bankası Kültür Yayını, 1986.
- EROL, Kılıç., *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.*, c.7., s.32.
- ERONAT, Kamuran., "Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Çocuk ve Gençlik", D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 9-33-43, 2007.

- ERSOY, Mehmet Akif., (Haz: M. Ertuğrul Düzdağ), *Safahat (Safahat'ı Teşkil Eden Yedi Kitabın Tam Metni İle Safahat Dışında Kalmış Bir Kısım Şiirleri)*, İnkılâp Yayınları, 29. Baskı, İstanbul 2003, s. XVI+115+587.
- ERSOY, Mehmet Akif., (Hazırlayan: Ömer Rıza Doğrul), *Safahat*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, ?.
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet., "*Fikret ve Hayatı*", Düşünce Mec. Nüsha-ı Mahsusa, M. E. Basımevi, İstanbul 1940.
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet., *Tevfik Fikret Hayatı Şahsiyeti Eserleri*, İst. 1963.
- FERGAN, Eşref Edib., *Mehmed Akif ve 70 Muharririn Yazıları*, Asarı İlmiye Kütüphanesi, İstanbul, 1938.
- FERGAN, Eşref Edib., *İnkılâp Karşısında Akif-Fikret*, İstanbul, İletişim, 1940.
- FİKRET, Tevfik., *Rübâb-ı Şikeste*, (Hazırlayanlar: Dr. Abdullah Uçman, Dr. Hasan Akay), İstanbul, Çağrı Yayınları, 2007.
- FİKRET, Tevfik., *Rübâb-Şikeste ve Diğer Eserleri (2)*, (Hazırlayan: Fahri Uzun), İstanbul, İnkılâb Yayınları, ?.
- FİKRET, Tevfik., *Şermin*, (Hazırlayan: Mustafa Yücel), Ankara, Kurgan Edebiyat Yayınları, Berikan Ofset Matbbacılık, 2.Baskı, ?.
- FİKRET Tevfik., *Sitayiş-i Hazret-i Padişâhî*, Mirsad Dergisi, s.24.
- FİKRET, Tevfik., *Dil ve Edebiyat Yazıları*, (Haz. Doç. Dr. İsmail Parlatır), TDK Yay. 534, Ankara, 1987.
- GÖVSA, İbrahim Alâeddin., *Tevfik Fikret*, İst. 1927.
- GÜLENDAM, Ramazan., *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, S.11, Nisan 2015.
- GÜNAYDIN, Yusuf Turan., *Mehmet Akif'in Mektupları*, Ebabil Yay., Ank., 2009.
- GÜR, Bensu Funda., "*Tevfik Fikret Hayatı-Sanatu-Eserleri*", Yeni Türk Edebiyatında Eleştiri, Ocak, 2015.
- İMAMOĞLU, Abdülhakim., *M.Akif'in Dindarlık Anlayışı*, 1996.
- İNAYET, Hamid., *Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri*, İstanbul 1997, s. 133 vd.
- JANDAR, Yetkin İlker., *Akif'in Şiirinde İstanbul*, Kültür Dergisi, S.2 Ocak 2002.
- KABAKLI, Ahmet., *Mehmet Akif*, Türk Edebiyatı Vakfı, İst.1999.
- KAHRAMAN, Mehmet., *Mehmet Akif'in Edebî Kişiliği*, Yedi İklim Dergisi, Mayıs 1996, Sayı:74.

- KANTER, Beyhan, *Tevfik Fikret'in Şermin'den Önceki Şiirlerinde Çocuk Teminin İşleniş*, Fırat Üniversitesi SBE, 2008.
- KAPLAN, Mehmet, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Tevfik Fikret Özel Sayısı. Yıl. 3, S.11, İstanbul, Nisan 2015.
- KAPLAN, Mehmet., "*Fikret, Akif ve Gökalp*", Türk Edebiyatı, S. 36, Aralık 1974, s. 6-8.
- KAPLAN, Mehmet., "*Sis*", Şiir Tahlilleri I, Dergâh Yay. İst. 1985, s.107-116.
- KAPLAN, Mehmet., "*Tevfik Fikret Hakkında İki Yanlış Hüküm*", Çığır, S.128, Temmuz 1943, s. 25-27.
- KAPLAN, Mehmet., "*Tevfik Fikret Sosyal Şâir: Sis*", İstanbul, 1945, C.3, S.36.
- KAPLAN, Mehmet., "*Tevfik Fikret ve François Coppe*", Çığır, 1943, C. 2, S. 43.
- KAPLAN, Mehmet., "*Tevfik Fikret*", İslâm Ans. C. 12.
- KAPLAN, Mehmet., "*Tevfik Fikret*", Vatan, S. 356, 19 Ağustos 1941.
- KAPLAN, Mehmet., "*Tevfik Fikret'te Pitoresk*", İstanbul, 1943, C. 1, S. 1.
- KAPLAN, Mehmet., "*Tevfik Fikret, Devir Şahsiyet Eser*", Dergâh Yay. İst.1971.
- KAPLAN, Mehmet., *Şiir Tahlilleri I*, Dergâh Yay. İst. 1985, s.107-116.
- KAPLAN, Mehmet., *Tevfik Fikret ve Şiiri*, İst. 1946. Tevfik Fikret Devir Şahsiyet Eser, Dergâh Yay. İst. 1971.
- KARA, Mustafa., *Akif'in Hayran Olduğu Şahsiyetler*, Vefatının 71. Yılında Mehmet Akif Bilgi Şöleni: Mehmet Akif, Dönemi ve Çevresi, Türkiye Yazarlar Birliği Yay. Ank.2008.
- KARABİBER, Namık Kemal, "*Süleymaniye Kürsüsündeki Vaiz: Abdurreşid İbrahim (1857/1944)*", I. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu Bildiri Kitabı, 2008.
- KARAER, Nihat., *Mehmet Akif ve II.Meşrutiyet.*, I.Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yayını. 2009.
- KAYA, Hasan., *Mehmet Akif Ersoy'un Dini ve Siyasal Fikirleri*, Fırat Üniversitesi SBE Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, Elazığ, 2009.
- KILIÇOĞLU, Osman., *Mehmet Akif Ersoy'un Dini-Sosyal Islahatçılığı*, Marmara Üniversitesi SBE Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, İstanbul, 2011.
- KOCAKAPLAN, İsa., *İstiklâl Marşımız ve Mehmet Akif Ersoy*, Türk Edebiyatı Vakfı Yay. 6.Baskı, İst.2008.

- KORKMAZ, Zeynep., “*Mehmet Akif Ersoy ve Türkçe*”, Hacettepe Üniversitesi Mehmet Akif Ersoy, Fikirleri ve Tesirleri Sempozyumu, 27-28 Aralık 1976, s. 25-47.
- KÖPRÜLÜ, Fuad., “*Halûk'un Defteri*”, Servet-i Fünûn, 1911, C. 41, S. 1045.
- KÖPRÜLÜ, Fuad., “*Tevfik Fikret'e Dâir*”, Bugünkü Edebiyat, İst. 1924, s. 324-329.
- KUNT, Ozan, *Tevfik Fikret*, İst. 1937.
- KUNTAY, Mithat Cemal., *Mehmet Akif, Hayatı Seciyesi Sanatı*, Türkiye İş Bankası Yayını, 1990.
- KUNTAY, Mithat Cemal., *Necid Çöllerinde Mehmet Akif*, İst.1963.
- KUR’AN-ı KERİM, Âl-i İmran Suresi, Ayet 103.
- KUR’AN-ı KERİM, Hucurat Suresi, Ayet 10.
- MACİT, Meliha., *Mehmet Akif Ersoy’un Geleneksel Dini Anlayışı Eleştirisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.
- MEYDAN, Sinan, “*Bütün Dünya*”, Temmuz 2015.
- MOĞUL, S., *Mehmet Akif Ersoy’un Safahat İsimli Eserinin Türkçe Eğitimi ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Eylül, 2012.
- NAYIR, Yaşar Nabi, *Tevfik Fikret*, Varlık Yay. İst. 1952.
- NAZİF Süleyman,. (Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ), *Mehmed Âkif*, İz Yayıncılık, , İstanbul 1991, s. 84.
- OKAY, Orhan., *Bir Karakter Heykelinin Anatomisi: Mehmed Âkif*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- OKAY, Orhan., “*Tarih-i Kadîm Münakaşaları Dışında Tevfik Fikret ve Mehmet Âkif*”, Sanat ve Edebiyat Yazıları, Dergâh Yay. İst. 1990, s. 143-158.
- OKAY, Orhan., “*Tevfik Fikret ve Şiir Sanatı*”, Sanat ve Edebiyat Yazıları, Dergâh Yay. İst. 1990, s. 136-142.
- OKAY, Orhan., *Mehmet Akif Ersoy*, TDV, İslâm Ansiklopedisi, C.28
- ORAL, Ertuğrul., Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayın No:3, 12-14 Ekim 2011.
- OZANSOY, Halit Fahri., (hazırlayan) *Rübâbın Cevabı*, 2. bs. Arıcan Kitb., İst. 1945.
- ÖNGAY, Mehmet., *Tevfik Fikret*, Yenilik Basımevi, İst., 1968.
- ÖZBEK, Nadir., “*Abdürreşid İbrahim*,” Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999, s: 74-75.
- ÖZCAN, Tarık., “*Şair ve Trajedi*” Kesit Yayınları, İstanbul 2015.

- ÖZCAN, Tarık., *Karşılaştırmalı Edebiyatta Arketipsel Yöntemin Önemi*, I. Uluslar Arası Karşılaştırmalı Edebiyat Kongresi, Osman Gazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2003, 110, 217-223.
- ÖZCAN, Tarık., *Tevfik Fikret ve Ahmet Haşim Şiirlerine Metinler Arası Bir Yaklaşım* (Türk Edebiyatına Açılan Pencere-İnci Enginün Armağanı), Ankara 2014.
- ÖZCAN, Tarık., *Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Trajik Durum*, Elazığ 2007.
- ÖZÇELİK, Mustafa., *Mehmet Akif ve İstiklâl Marşı*, İstanbul 2007.
- ÖZTÜRKMEN, Neriman Malkoç., *Mehmet Akif ve Dünyası*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- PARLATIR, İsmail., (hazırlayan) *Tevfik Fikret Dil ve Edebiyat Yazıları*, T. D. K. Yay. Ank. 1987 (genişletilmiş 2. bs.), 1993.
- PARLATIR, İsmail., *II.Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri İçinde Mehmet Akif.*, I.Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yayını. 2009.
- RİYAD, *Darü'l-Kütübü'l-İlmiye*, 1423, 2003, c.XIII, s. 155.
- SERTEL, Sabiha Zekeriya., *Tevfik Fikret - Mehmet Akif Kavgası*, Tan Matbaası, İst. 1940.
- SERTEL, Sabiha Zekeriya., *Tevfik Fikret İdeolojisi ve Felsefesi*, Yurt ve Dünya Yayınları, İst. 1946.
- SHAYEGAN, Daryus., *Melez Bilinç*, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.
- SOLOK, Cevdet Kudret., *Tevfik Fikret, Son Şiirler*, İstanbul, 1968.
- SOYSAL, Özlem Kanat., *Çağdaş Türk Çocuk Edebiyatının Gelişimi: Tevfik Fikret'ten Fazıl Hüsnü Dağlarca'ya*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimin Kültürel Temelleri Ana Bilim Dalı Güzel Sanatlar Eğitimi Bilim Dalı, Temmuz 2012.
- ŞAHİN, Seval., *Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Renk Belirten Kelimelerin Kullanılması Üzerinde İnceleme ve Değerlendirme*, Mimar Sinan Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Edebiyatı Programı, İstanbul 2002.
- ŞEHABETTİN, Cenap., "Fikret'in Tasviri", *Nesr-i Harb, Nesr-i Sulh ve Tiryaki Sözleri*, Kanaat Kütübhânesi, Derisaadet, 1918, s.135-8.
- ŞEN, Abdurrahman., *Bir Destan Adam:Mehmet Akif Ersoy*, İst.2008.
- ŞENGÜLER, İsmail Hakkı., *Mehmet Akif Külliyyatı*, Hikmet Neşriyat, İst.1992, C.6-7-8.

- ŞEYDA, Arzu., *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ında Söz Dizimi*, Atatürk Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Erzurum 2011.
- ŞİMŞEK, Selami., *Mehmet Akif ve Mevlevîlik*, Dergah, Cilt XIX, Mart 2008.
- ŞUAYB, Ahmet., "Son Yazılar", Servet-i Fünûn, S. 482, 25 Mayıs 1316.
- TANIR., *Ahmet Rauf, Tevfik Fikret ile Mehmet Akif'in Şiirlerinde Hak ve Adalet Kavramı*, İ. Ü., T. D. E. B. mez. tezi, 1975, T. 1645.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi., "Fikret Hakkında", Edebiyat Üzerine Makaleler, haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yay. 3. bs. İst. 1992, s. 260-269.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi., *Tevfik Fikret Hayatı Şahsiyeti Şiirleri ve Eserlerinden Seçme Parçalar*, Semih Lütfi Kitabevi, İst. 1937.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi., *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1962, c.XII, s.30.
- TANSEL., Fevziye Abdullah., *Mehmet Akif Ersoy, Hayatı ve Eserleri*, M.Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yay.1991.
- TEVFİK, Rıza., *Tevfik Fikret*, İnkılâp Kitapevi, İst. 1945.
- TİRMİZÎ, Zühd 9, (2313); İbnu Mâce, Zühd 19, (4190).
- TONGA, Necati., "Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Hasbihâl Üslûbu", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu, Burdur, 19-21 Kasım 2008.
- TOPÇU, Nureddin., *Mehmet Akif*, Dergah Yay., İst., 1998.
- TÖRENEK, Mehmet., *Fikret'in Şiirinde Siyah İmgesi*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 12, Erzurum 1999 -187.
- TUĞLUK, Abdülhakim., "Tevfik Fikret'i Anlama Kanonunun Dışına Çıkmak: Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Sosyal Farkındalıklar", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 11, Nisan 2015, s. 236-250.
- TURİNAY, Necmettin., *Mehmet Akif'i Anlamak*, Panel, Atatürk Kültür Merkezi, 2015.
- TÜRKOĞLU, İsmail., *Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid İbrahim*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- UÇMAN, Abdullah., *Mehmet Akif ve Millî Mücadele*, (Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy) İst.,1986.
- UĞURCAN, Sema., *Akif'in Şiirlerinde Savaş*, Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları, 1986.
- ULUSAN Şahin., ŞAYAN, F., *Türk-Japon İlişkileri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

- URAZ, Murat., (hazırlayan), *Tevfik Fikret ve Kitaplarında Çıkmayan Şiirleri*, 1959.
- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref., *Tevfik Fikret'in Hayatına Dâir Hatıralar*, İst., 1919.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit., "Tevfik Fikret Meselesi", Yedi Gün, 1939, C.14S.346.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit., "Tevfik Fikret", Musavver Muhit, 1924, C. 1, S. 20.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit., *Edebî Hatıralar*, Akşam Kitaphanesi, İst., 1935.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit., *Edebî Kavgalarım*, Tanin Matbaası, İst. 1910.
- YEŞİL, Kâmil., *Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Şermin ve Halûk'un Defteri*, Türk Dili Dergisi, "Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı", TDK Aralık, 2014.
- YETİŞ, Kazım., *Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy*, Akçağ Yay., Ank., 2006.
- YILDIRIM, Tahsin., *Millî Mücadelede Mehmet Akif*, Selis Kitaplar Yay., İst., 2007.
- YILDIZ, Gökay., YILDIRIM, M.Zeki., KAZAN, Şevkiye., OKUYAN, Hülya Yazıcı., *1. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 19-21 Kasım 2008.
- YILGÜR, Hayriye., *Tevfik Fikret'in Nesirleri ve Nesirleri İçinde Edebî Şahsiyeti*, İ. Ü., T. D. E. B. mez. tezi, 1951/52, T. 387.
- YILMAZ, Bora., *Mehmet Akif Ersoy'un Eserlerinde Halk Kültürü ve Halk Edebiyatı Materyallerinden İstifade*, Sakarya Üniversitesi SBE, Haziran 2009.
- YÜCEBAŞ, Hilmi., *Bütün Cepheleriyle Tevfik Fikret Hayatı, Hatıraları, Şiirleri*, İst. 1959.
- YÜCEL, Hasan Ali., (hazırlayan) *Tarih-i Kadîm ve Doksan Beşe Doğru*, 1928.

İnternet Kaynakları

<http://dijitalsafahat.com/>

<http://www.delinetciler.org/edebiyat-kosesi/160649-tevfik-fikret-in-şiiir-anlayisi.html>

<http://www.edebiyatogretmeni.org/mehmet-akif-ersoy/>

<http://www.hikayeler.net/yazilar/54010/şiiirde-baticilik-islamcilik-tartismasi/>

<http://www.hakveadalet.com/akifinhayati>

EKLER

Ek 1. Orijinallik raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLIK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Ahmet UNSU
Öğrenci Numarası	111213109
Enstitü Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı/Yeni Türk Edebiyatı
Programı	Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Tank ÖZCAN
Tez Başlığı (Türkçe)	Mehmet Akif Ersoy ve Tevfik Fikret'in Şiirlerindeki Tema Karşılaştırması

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 302 sayfalık kısmına ilişkin, 12/09/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 28'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. Tank ÖZCAN
Danışman Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Ahmet BURAN
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

ÖZ GEÇMİŞ

1963 yılında Elazığ'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Elazığ'da tamamladıktan sonra 1988 yılında Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. Yurdun çeşitli yerlerinde öğretmenlik ve idarecilik yaptı. Özel öğretim kurumlarında da görev yaptı. Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliğinin yanında kişisel gelişim alanında eserler verip seminer ve konferanslar yapmaktadır. Biri yayımlanmış diğeri yayıma hazır iki kitabı bulunmaktadır. Evli ve üç çocuk babası olup halen Bursa Gemlik Koza Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde öğretmenlik görevine devam etmektedir.

